

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2013

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1967:26

Justitiedepartementet

SOU
1967 A

**PARTIELL
FÖRFATTNINGSREFORM**

BETÄNKANDE AV
GRUNDLAGBEREDNINGEN

Stockholm 1967

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1967

Kronologisk förteckning

1. Kommunal bostadsförmedling. Hæggström, I.
2. Allmänna arvsfonden. Esselte. Ju.
3. Utsökningsrätt VI. Esselte. Ju.
4. Ny domkretsindelning för underrätterna. Esselte. Ju.
5. Statlig publicering. Norstedt & Söner. Fi.
6. Finansiella långtidsperspektiv. Esselte. Fi.
7. Den framtida jordbrukspolitiken. Svenska Reproduktions AB. Jo.
8. Barnstugor. Barnavårdsmannaskap. Barnolycksfall. Kihlström. S.
9. Rikskonsert. Esselte. E.
10. Linköpings högskola. Del I. Victor Pettersson. E.
11. Programbudgetering. Del I. Esselte. Fi.
12. Programbudgetering. Del II. — Studier och försök. Esselte. Fi.
13. Programbudgetering. Del III. — En sammanfattning. Esselte. Fi.
14. Skolans arbetstider. Esselte. E.
15. Tjänsteställning inom krigsmakten. Esselte. Fö.
16. 1958 års utredning kyrka—stat. VII. Folkbokföringen. Beckman, E.
17. 1958 års utredning kyrka—stat. VIII. De teologiska fakulteterna. Almqvist & Wiksell, Uppsala. E.
18. Invandringen. Esselte. I.
19. Statens stöd till ungdomsverksamhet. Esselte. E.
20. Den statliga länsförvaltningen. I. Norstedt & Söner K.
21. Den statliga länsförvaltningen. II. Bilagor. Norstedt & Söner. K.
22. Skatteförvaltningen. Norstedt & Söner. K.
23. Länsindelningsutredningen. Victor Peterson. K.
24. Lag om skatterätt. Hæggström. S.
25. Narkotikaproblemet. Del I. Hæggström. S.
26. Partiell författningsreform. Esselte. Ju.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1967:26

Justitiedepartementet

PARTIELL
FÖRFATTNINGSREFORM

BETÄNKANDE AV
GRUNDLAGBEREDNINGEN

ESSELTE AB, STOCKHOLM 1967

Innehåll

<i>Skrivelse till chefen för justitiedepartementet . . . . .</i>	7
Författningsförslag	9
<i>Förslag till</i>	
ändringar i regeringsformen	9
ändringar i riksdagsordningen	19
lag om ändrad lydelse av 6 § ansvarighetslagen för statsrådets ledamöter m. fl.	53
lag ang. ändring i lagen om val till riksdagen.	54
lag om ändring i kommunala vallagen	92
Utredningsuppdraget	95
Inledning	95
Direktiven	96
Förutsättningar för en partiell reform	102
Utgångspunkter	102
Allmänna synpunkter på reformens omfattning	103
Kammarsystemet och riksdagens arbetsformer	105
<i>Kammarsystemet . . . . .</i>	105
Avgränsning av den partiella reformen	105
Huvuddragen i nuvarande ordning	105
Författningsutredningens förslag m. m.	106
Länsdemokratiutredningens överväganden	106
Beredningens överväganden och förslag	109
Sättet för riksdagens förnyelse	109
Antalet ledamöter i riksdagen	112
Valtekniska förutsättningar	113
<i>Riksdagens arbetsformer . . . . .</i>	113
Avgränsning av den partiella reformen	113
Nuvarande ordning och tidigare reformförslag m. m.	114
Utskottsväsendet	114
Ledningen av riksdagsarbetet	117
Planering av riksdagsarbetet	117
Riksdagsdebatterna	121
Beredningens överväganden och förslag	128
Utskottsväsendet	128
Ledningen av riksdagsarbetet	132
Planering av riksdagsarbetet	132
Riksdagsdebatterna	134

Valsystemet	138
Avgränsning av den partiella reformen	138
Nuvarande ordning	139
Inledning	139
Förstakammarval	139
Andrakammarval	140
Tidigare reformförslag	142
Författningsutredningens förslag till nytt valsystem	142
Förslag i fråga om bostadsbandets avskaffande	144
Beredningens överväganden och förslag	146
Ett nytt valsystem	146
Sammanräkningsförfarandet	154
Valbesvär	157
Frågan om bostadsband	160
Parlamentarismens inskrivande i författningen	163
<i>Avgränsning av den partiella reformen</i>	163
<i>Regeringsbildningen</i>	164
Nuvarande ordning	164
Författningsutredningen	164
Remissyttrandena	164
Beredningens överväganden och förslag	165
<i>Regeringens parlamentariska ansvar</i>	166
Nuvarande ordning	166
Reformförslag före år 1963	167
Dagordningsinstitut	167
Andra reformförslag	168
Författningsutredningen	169
Ministärens parlamentariska ansvar	169
Konstitutionsutskottets granskningsverksamhet	170
Remissyttrandena	171
Förhållandena i vissa andra länder	172
Beredningens överväganden och förslag	174
Positivt eller negativt parlamentariskt ansvar	174
Formerna för riksdagens uttalande i förtroendefrågan	175
Väckande av fråga om misstroendeförklaring	176
Beslut om misstroendeförklaring	177
Konstitutionsutskottets granskningsverksamhet	178
<i>Nyvalsförordnande</i>	179
Det nuvarande upplösningensinstitutet	179
Institutets tillämpning	180
Författningsutredningen	180
Remissyttrandena	183
Förhållandena i vissa andra länder	184
Beredningens överväganden och förslag	184
Utgångspunkterna	184
Riksdagsupplösning med anledning av nyvalsförordnande	185
Mandattiderna	185
Skydd mot täta nyvalsförordnanden	186

Vaderiksdags första sammanträde	188
Vaderiksdags kompetens och arbetsformer	188
Specialmotivering	189
Regeringsformen	189
Riksdagsordningen	196
Ansvarighetslagen för statsrådets ledamöter m. fl.	219
Lagen om val till riksdagen	219
Kommunala vallagen	228
Övergångsbestämmelser	228
Övergången till enkammersystemet	228
Löpande valperioder för kamrarnas ledamöter	229
Uppskov till annan riksdag med behandling av ärende	229
Valperioder för ledamöter i riksdagens organ	229
Föreskrifter om riksdagens kamrar i andra författningar	230
Vallagarna	230
Sammanfattning	232
Reservationer	240
Bilagor:	243
1. Antal plenitimmor i kamrarna under åren 1952—1966	245
2. Kvällsplena i kamrarna under åren 1952—1966	246
3. Plenitimmor och avgjorda utskottsbetänkanden i andra kammaren åren 1963—1966	247
4. Andra kammarens remissdebatter vårsessionerna 1964, 1965 och 1966	248
5. Verkan av alternativa tidsbegränsningsregler vid andra kammarens remissdebatter vårsessionerna 1964, 1965 och 1966	249
6. Verkan av alternativa tidsbegränsningsregler vid andra kammarens remissdebatter höstsessionerna 1965 och 1966	250
7. Beräknad tidsbesparing vid tillämpning av alternativa tidsbegränsningsregler vid andra kammarens beslutsdebatter vårsessionen 1966	251
8. Beräknad tidsbesparing vid tillämpning av alternativa tidsbegränsningsregler vid andra kammarens interpellationsdebatter vårsessionen 1966	252
9. Anföranden vid frågestunderna under vårsessionen 1966, fördelade efter anförandenas längd	253
10. Antal anföranden resp. använda minuter per fråga vid frågestunderna under vårsessionen 1966	254
11. Anföranden vid frågestunderna under höstsessionen 1966, fördelade efter anförandenas längd	255
12. Antal anföranden resp. använda minuter per fråga vid frågestunderna under höstsessionen 1966	256
13. <i>Valsystem A.</i> Fördelning mellan partier av de 350 mandaten i enkammarriksdagen på grundval av röstutfallet vid 1960, 1962, 1964 och 1966 års allmänna val	257
14. <i>Valsystem B.</i> Fördelning mellan partier av de 350 mandaten i enkammarriksdagen på grundval av röstutfallet vid 1960, 1962, 1964 och 1966 års allmänna val	261
15. <i>Valsystem F (grundlagberedningens förslag).</i> Fördelning mellan partier av de 350 mandaten i enkammarriksdagen på grundval av röstutfallet vid 1960, 1962, 1964 och 1966 års allmänna val	265

16. Valsystem A, B och F. Fördelning mellan partier av mandatet i varje valkrets på grundval av röstutfallet vid 1960 och 1964 års andrakammarval	269
17. Undersökning av valmetodernas egenskaper. Av Carl-Erik Fröberg och Arne Sundström	274
18. Utslag av regeringsrätten i anledning av besvär över andrakammarval åren 1924—1964	287

Förkortningar

AK	Andra kammaren
FK	Första kammaren
FRF	Författningsutredningens förslag till regeringsform
FRO	Författningsutredningens förslag till riksdagsordning
KVL	Kommunala vallagen den 6 juni 1930
RF	Regeringsformen
RO	Riksdagsordningen
SFS	Svensk författningssamling
SO	Successionsordningen
SOU	Statens offentliga utredningar
ValL	Lagen den 26 november 1920 om val till riksdagen

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Justitiedepartementet

Den 1 april 1966 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för justitiedepartementet att tillkalla sju sakkunniga för fortsatt utredning av författningsfrågan. Med stöd av bemyndigandet tillkallades den 6 april 1966 som sakkunniga landshövdingen O. Valter Åman, ordförande, samt ledamöterna av riksdagens andra kammare, kontorsföreståndaren S. B. Ingemund Bengtsson och förbundsordföranden G. Ingvar Carlsson, ledamöterna av första kammaren, chefredaktören J. Allan Hernelius, redaktören N. Birger Lundström och skyddskonsulenten A. Georg Pettersson och ledamoten av andra kammaren, f. d. professorn Sten G. Wahlund. Som experter med huvuduppgift att fungera som suppleanter för de sakkunniga förordnades den 29 juli 1966 ledamöterna av andra kammaren, hemmansägaren Johannes M. Antonsson och redaktören N. G. Folke Björkman, ledamoten av första kammaren, borgmästaren T. Gudmund Ernulf och ledamoten av andra kammaren, fil. dr K. Hilding Johansson.

De sakkunniga har antagit benämningen grundlagberedningen.

Till huvudsekreterare förordnades den 6 april 1966 departementsrådet G. Rune Berggren. Som ytterligare sekreterare förordnades den 28 april 1966 hovrättsassessorerna O. Gunnar Gråberg och Sven C. O. Heurgren samt kanslirådet Nils O. Wentz.

I beredningens arbete har som experter deltagit justitierådet Lennart S. Fredlund, t. f. rättschefen Carl G. Lidbom, departementsrådet Tomas E. Löfstedt, e. rådmannen Gösta E. Sandell, rektorn Lars G. Sköld och professorn Nils Nilsson-Stjernquist. Dessutom har som experter deltagit, i fråga om riksdagens arbetsformer sekreteraren i riksdagens andra kammare, jur. kand. Sune K. Johansson och sekreteraren i konstitutionsutskottet, preceptorn Fredrik Sterzel samt i fråga om valkretsindelningen landssekreteraren S. Arne Fröjd och departementssekreterarna Rune I. Olsson och Bengt E. Thufvesson.

Vid sidan av de särskilt förordnade experterna har ledamoten av första

kammaren, pol. mag. P. Olle R. Dahlén, professorn Carl Erik T. Fröberg, byrådirektören Yngve A. E. Herrström, docenten Carl-Gunnar Janson, byrådirektören Stig H. E. Lundgren och kanslichefen F. Oscar Östman efter särskilda uppdrag biträtt beredningen med valstatistiska beräkningar och andra undersökningar i fråga om valsystemet.

Den första etappen av grundlagberedningens arbete har i enlighet med direktiven inriktats på en partiell författningsreform. Beträffande de mest väsentliga frågorna som har behandlats i samband med den partiella reformen har beredningens parlamentariska ledamöter fortlöpande rådgjort med sina resp. partiledningar.

Inom sekretariatet har arbetet varit uppdelat på tre sektioner. Inom sektion I har behandlats frågor om kammarsystemet och riksdagens arbetsformer, inom sektion II valsystemet och vallagstiftningen och inom sektion III parlamentarismens inskrivande i författningen. Inom sektionerna har vissa frågor utretts av särskilt bildade arbetsgrupper.

Utredningsarbetet har bedrivits i nära samarbete med 1965 års valtekniska utredning. Kontakt har också hållits med bl. a. kommunalrättskommittén och länsindelningsutredningen. I fråga om central myndighet för röstsammanräkning efter riksdagsval har överläggning ägt rum med statistiska centralbyrån och i fråga om lokaler för enkammarriksdagen med riksdagens förvaltningskontor.

Beredningen har avgett remissyttrande över förmynderskapsutredningens promemoria den 9 januari 1967 angående myndighetsåldern och olika former av omyndighet (Stencil Ju 1967: 1).

Beredningen får härmed överlämna betänkandet »Partiell författningsreform», som innefattar förslag till delreform av författningen i enlighet med beredningens uppdrag.

Reservationer har anmälts av herrar Hernelius och Wahlund enligt vad som framgår av betänkandet.

Av utredningsarbetet i fråga om den partiella reformen återstår att utforma förslag till ny riksdagsstadga enligt de riktlinjer som har dragits upp i betänkandet. Detta arbete pågår och beräknas kunna slutföras under hösten 1967. Den första utredningsetappen är därmed avslutad.

Beredningens utredningsarbete fortsätter med sikte på förslag till en total författningsrevision.

Stockholm den 28 april 1967.

Valter Åman

Ingemund Bengtsson

Ingvar Carlsson

Allan Hernelius

Birger Lundström

Georg Pettersson

Sten Wahlund

/ G. Rune Berggren

Författningsförslag

Förslag till ändringar i regeringsformen¹

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

§ 35.

Statsrådets ledamöter hava förtroendesysslor, varifrån Konungen må dem entlediga, när han prövar rikets tjänst det fordra. Konungen fatte sådana beslut i statsrådet.

Statsministern entledigas, när han begär det. Annan ledamot av statsrådet entledigas, när statsministern begär det. Förklarar riksdagen enligt 107 § att ledamot av statsrådet icke åtnjuter riksdagens förtroende, skall han entledigas, såvida förordnande om nytt val i hela riket till riksdagen icke meddelas inom en vecka efter det förklaringen gavs.

Avgår statsministern, skola övriga ledamöter av statsrådet entledigas.

Beslut om entledigande fattas av Konungen i statsrådet. Avser beslutet statsrådets samtliga ledamöter, träder det i tillämpning först när ny statsminister utnämnes.

§ 49.

1:o. Riksdagen representerar svenska folket. De rättigheter och åligganden, som gällande lag tillägger rikets ständer, tillkomma hädanefter riksdagen. Den fördelas i två kamrar, vilkas ledamöter väljas på sätt riksdagsordningen och särskild av Konungen och riksdagen gemensamt stiftad lag stadga. Kamrarna äga i alla frågor lika behörighet och myndighet; skolande riksdagen i kraft av denna grundlag sammankomma varje år den 10 januari, eller, om helgdag då inträffar, dagen därefter.

1:o. Riksdagen representerar svenska folket. De rättigheter och åligganden, som gällande lag tillägger rikets ständer, tillkomma hädanefter riksdagen. Riksdagens ledamöter väljas på sätt riksdagsordningen och särskild av Konungen och riksdagen gemensamt stiftad lag stadga. I kraft av denna grundlag skall riksdagen sammankomma varje år den 10 januari, eller, om helgdag då inträffar, dagen därefter.

¹ Omtryckt 1965: 815

(Nuvarande lydelse)

Om riksdagens sessioner och om rätt för Konungen eller visst antal av *varadera kammarens* ledamöter att vinna riksdagens inkallande under tid, då riksdagssession ej pågår, stadgas i 2 § riksdagsordningen. Om sammankallande av riksdagen i vissa särskilda fall gäller vad i 91, 92, 93, 94 och 108 §§ finnes därom stadgat.

2:o. Skulle med hänsyn till något ärendes särskilda vikt och beskaffenhet prövas nödigt, att före dess avgörande folkets mening inhämtas, må Konungen och riksdagen genom samfällt stiftad lag förordna, att allmän folkomröstning skall anställas. I lagen bestämmes, vilken eller vilka frågor skola genom omröstningen besvaras, så ock tid och sätt för densamma. Rätt att deltaga i omröstningen tillkommer en var, som är röstberättigad vid val till *riksdagens andra kammare*. Efter omröstningen behandlas ärendet i grundlagsenlig ordning.

§ 52.

Riksdagens kamrar äga att, på sätt i riksdagsordningen sägs, var för sig utse talman samt en förste och en andre vice talman.

§ 53.

Varje riksdag skall för ärendenas beredning tillsätta dessa utskott: ett utrikesutskott, ett konstitutionsutskott, ett statsutskott, ett bevillningsutskott, ett bankoutskott, *tre* lagutskott, ett jordbruksutskott samt ett allmänt beredningsutskott med den sammansättning och de uppgifter, som i riksdagsordningen bestämmas.

Å riksdag, som sammanträder efter *upplösning*, varom i § 108 stadgas, skola ej flera utskott tillsättas, än som erfordras.

(Föreslagen lydelse)

Om riksdagens sessioner och om rätt för Konungen eller visst antal av *riksdagens* ledamöter att vinna riksdagens inkallande under tid, då riksdagssession ej pågår, stadgas i 2 § riksdagsordningen. Om sammankallande av riksdagen i vissa särskilda fall gäller vad i 91, 92, 93, 94 och 108 §§ finnes därom stadgat.

2:o. Skulle med hänsyn till något ärendes särskilda vikt och beskaffenhet prövas nödigt, att före dess avgörande folkets mening inhämtas, må Konungen och riksdagen genom samfällt stiftad lag förordna, att allmän folkomröstning skall anställas. I lagen bestämmes, vilken eller vilka frågor skola genom omröstningen besvaras, så ock tid och sätt för densamma. Rätt att deltaga i omröstningen tillkommer en var, som är röstberättigad vid val till *riksdagen*. Efter omröstningen behandlas ärendet i grundlagsenlig ordning.

Riksdagen utser, på sätt i riksdagsordningen sägs, talman samt en förste, en andre och en tredje vice talman.

Varje riksdag skall för ärendenas beredning tillsätta dessa utskott: ett utrikesutskott, ett konstitutionsutskott, ett statsutskott, ett bevillningsutskott, ett bankoutskott, *fyra* lagutskott, ett jordbruksutskott samt ett allmänt beredningsutskott med den sammansättning och de uppgifter, som i riksdagsordningen bestämmas.

Å riksdag, som sammanträder efter *nytt val*, varom i 108 § stadgas, skola ej flera utskott tillsättas, än som erfordras.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

§ 54.

Ledamöterna av riksdagens i föregående § omförmälda utrikesutskott vare ock ledamöter av en nämnd med uppgift att med Konungen rådpläga om ärenden, som angå rikets förhållande till främmande makter. Rådplägning med denna utrikesnämnd bör i alla utrikesärenden av större vikt äga rum före avgörandet. Då ärende förekommer till behandling, skola alla tillgängliga handlingar och upplysningar meddelas. De beslut Konungen fattar i ärenden, som varit föremål för rådplägning med nämnden, varde delgivna dess ledamöter senast vid nästa sammanträde.

Ministern för — — — — — erhålla betydelse.

Nämndens ledamöter — — — — — därtill förbundna.

§ 55.

Ej må riksdagen, *kamrarna* eller något riksdagens utskott i Konungens närvaro över något ämne rådpläga eller besluta.

Ej må riksdagen eller något riksdagens utskott i Konungens närvaro över något ämne rådpläga eller besluta.

§ 56.

I vilken ordning Konungens propositioner, så ock av riksdagsmän inom *kamrarna* väckta frågor, må till avgörande företagas, därom stadgas i riksdagsordningen.

I vilken ordning Konungens propositioner, så ock av riksdagsmän inom *riksdagen* väckta frågor, må till avgörande företagas, därom stadgas i riksdagsordningen.

§ 69.

Då vederbörande utskotts förslag rörande antingen statens reglerande eller bevillningens därefter lämpade hela belopp, eller vad till riksgäldskontorets utgifter och inkomster hörer, eller grunderna för riksgäldskontorets styrelse och förvaltning till prövning hos riksdagen förehas, gälle vad angående behandlingen av utskottens avgivna förslag uti riksdagsordningen stadgas. Fatta *kamrarna* stridiga beslut, som ej varda sammanjämkade, skola *kamrarna* var

(Denna paragraf utgår.)

(Nuvarande lydelse)

för sig rösta om de olika beslut, vari vardera förut stannat; kommande den mening, som därvid erhåller de fleste ledamöters av båda kamrarna sammanräknade röster, att gälla såsom riksdagens beslut.

(Föreslagen lydelse)

§ 70.

När, i fråga om reglementariska föreskrifter för riksbanken eller om riksbankens inkomster och utgifter eller om ansvarsfrihet för fullmäktige i riksbanken, kamrarna stanna i stridiga beslut, skola kamrarna därom var för sig rösta, såsom i nästföregående § sägs.

(Denna paragraf utgår.)

§ 71.

På enahanda sätt förfares jämväl, där kamrarna sig icke förena om grunderna för någon bevillning, sättet för deras tillämpning, eller bevillningens fördelning till utgörande.

(Denna paragraf utgår.)

§ 81.

Denna regeringsform — — — — — riksdagens beslut.

Då riksdagen hos Konungen anmält sitt beslut i grundlagsfråga, skall Konungen, därest beslutet innefattar bifall till ett av Honom framlagt förslag, förrän riksdagen åtskilts, låta sålunda beslutad grundlagsändring genom allmän kungörelse utfärda; och skall Konungens beslut härom meddelas riksdagen genom öppet brev, som i vardera kammaren *samtidigt* uppläses av en statsrådets ledamot, den Konungen därtill förordnat. Antager riksdagen ett inom densamma väckt grundlagsförslag, inhämta Konungen hela statsrådets tankar i ämnet och låte, där Han till förslaget samtycker, det tillkännagiva genom kungörelse och öppet brev inom tid och på sätt nyss sagts. Lämnar Konungen ej Sitt samtycke, meddele Han, förrän riksdagen åtskilts, den-

Då riksdagen hos Konungen anmält sitt beslut i grundlagsfråga, skall Konungen, därest beslutet innefattar bifall till ett av Honom framlagt förslag, förrän riksdagen åtskilts, låta sålunda beslutad grundlagsändring genom allmän kungörelse utfärda; och skall Konungens beslut härom meddelas riksdagen genom öppet brev, som i riksdagen uppläses av en statsrådets ledamot, den Konungen därtill förordnat. Antager riksdagen ett inom densamma väckt grundlagsförslag, inhämta Konungen hela statsrådets tankar i ämnet och låte, där Han till förslaget samtycker, det tillkännagiva genom kungörelse och öppet brev inom tid och på sätt nyss sagts. Lämnar Konungen ej Sitt samtycke, meddele Han, förrän riksdagen åtskilts, densamma genom skrivelse de orsaker,

(Nuvarande lydelse)

samma genom skrivelse de orsaker, för vilka Han riksdagens beslut ej godkänner.

Beslutanderätt, som enligt denna regeringsform tillkommer Konungen och riksdagen, gemensamt eller var för sig, eller annat statligt organ och ej avser frågor om stiftande, ändring, förklaring eller upphävande av grundlag, må i begränsad omfattning överlåtas på mellanfolkelig organisation för fredligt samarbete, till vilken riket är eller skall bli anslutet. Beslut om sådan överlåtelse fattas antingen i den ordning som gäller för grundlagsändring eller ock, om därmed förenad tidsutdräkt är till men för riket, samfällt av Konungen och en riksdag. I sistnämnda fall erfordras för beslut om överlåtelse, att i *vardera kammaren* minst fem sjättedelar av de röstande och minst tre fjärdedelar av ledamöterna vid votering instämt i beslutet.

(Föreslagen lydelse)

för vilka Han riksdagens beslut ej godkänner.

Beslutanderätt, som enligt denna regeringsform tillkommer Konungen och riksdagen, gemensamt eller var för sig, eller annat statligt organ och ej avser frågor om stiftande, ändring, förklaring eller upphävande av grundlag, må i begränsad omfattning överlåtas på mellanfolkelig organisation för fredligt samarbete, till vilken riket är eller skall bli anslutet. Beslut om sådan överlåtelse fattas antingen i den ordning som gäller för grundlagsändring eller ock, om därmed förenad tidsutdräkt är till men för riket, samfällt av Konungen och en riksdag. I sistnämnda fall erfordras för beslut om överlåtelse, att i *riksdagen* minst fem sjättedelar av de röstande och minst tre fjärdedelar av ledamöterna vid votering instämt i beslutet.

§ 82.

Vad till ändring av grundlagarna, uti föreskriven ordning, riksdagen beslutit och Konungen gillat, eller Konungen föreslagit och riksdagen antagit, äge, sedan öppet brev, varom i nästföregående paragraf förmäles, blivit i *riksdagens kamrar* uppläst, kraft av grundlag.

Vad till ändring av grundlagarna, uti föreskriven ordning, riksdagen beslutit och Konungen gillat, eller Konungen föreslagit och riksdagen antagit, äge, sedan öppet brev, varom i nästföregående paragraf förmäles, blivit i *riksdagen* uppläst, kraft av grundlag.

§ 87.

1:o. Riksdagen äge gemensamt med Konungen makt att stifta allmän civil- och kriminallag ävensom kriminallag för krigsmakten och att sådan förut stiftad lag förändra och upphäva. Ej må Konungen utan riksdagens samtycke, och icke riksdagen utan Konungens, någon ny lag göra eller gammal avskaffa. Frågor härom må i *riksdagens kamrar* kunna väckas och skola, sedan veder-

1:o. Riksdagen äge gemensamt med Konungen makt att stifta allmän civil- och kriminallag ävensom kriminallag för krigsmakten och att sådan förut stiftad lag förändra och upphäva. Ej må Konungen utan riksdagens samtycke, och icke riksdagen utan Konungens, någon ny lag göra eller gammal avskaffa. Frågor härom må i *riksdagen* kunna väckas och skola, sedan veder-

(Nuvarande lydelse)

börande utskott däröver blivit hört, av riksdagen avgöras. Beslutar riksdagen för sin del någon ny lag eller gammal lags upphävande eller förändring, avlämnas förslag därom till Konungen, som inhänte statsrådets och lagrådets tankar däröver, och sedan Han Sitt beslut fattat, meddele riksdagen antingen Sitt samtycke till dess åstundan eller Sina skäl att det vägra. Kan Konungen icke förr, än riksdagen åtskiljes, fatta och meddela Sitt beslut, vare Han oförhindrad att före nästföljande riksdags öppnande eller, därest denna öppnas inom tio dagar från den föregående riksdagens slut, senast tio dagar efter öppnandet förslaget ordagrant bifalla och allmän kungörelse därom utfärda. Sker det ej, anses förslaget hava förfallit, och Konungen underrätte då riksdagen vid dess nästa sammankomst om de skäl, som hindrat förslagens antagande. Finner Konungen gott någon lagfråga för riksdagen framställa, äske Han statsrådets och lagrådets yttrande däröver, samt meddele Sin proposition tillika med berörda yttranden åt riksdagen, som med frågan vidare förfar, såsom i riksdagsordningen sägs.

2:o. Riksdagen äge ock — — — — — förslagens antagande.

(Föreslagen lydelse)

börande utskott däröver blivit hört, av riksdagen avgöras. Beslutar riksdagen för sin del någon ny lag eller gammal lags upphävande eller förändring, avlämnas förslag därom till Konungen, som inhänte statsrådets och lagrådets tankar däröver, och sedan Han Sitt beslut fattat, meddele riksdagen antingen Sitt samtycke till dess åstundan eller Sina skäl att det vägra. Kan Konungen icke förr, än riksdagen åtskiljes, fatta och meddela Sitt beslut, vare Han oförhindrad att före nästföljande riksdags öppnande eller, därest denna öppnas inom tio dagar från den föregående riksdagens slut, senast tio dagar efter öppnandet förslaget ordagrant bifalla och allmän kungörelse därom utfärda. Sker det ej, anses förslaget hava förfallit, och Konungen underrätte då riksdagen vid dess nästa sammankomst om de skäl, som hindrat förslagens antagande. Finner Konungen gott någon lagfråga för riksdagen framställa, äske Han statsrådets och lagrådets yttrande däröver, samt meddele Sin proposition tillika med berörda yttranden åt riksdagen, som med frågan vidare förfar, såsom i riksdagsordningen sägs.

§ 89.

Uti riksdagens kamrar må frågor väckas om förändring, förklaring och upphävande av lagar och författningar, som rikets allmänna hushållning röra; om sådana nya lagars stiftande samt om grunderna för allmänna inrättningar av alla slag. Riksdagen äge dock icke makt att i dessa mål annat eller mera besluta, än föreställningar och önsknningar, att hos Konungen anmälas, och varå Konungen, sedan statsrådet däröver blivit hört, göre det avseende Han för riket nyttigt finner. Vill Konungen åt riksdagen överlämna att gemensamt

I riksdagen må frågor väckas om förändring, förklaring och upphävande av lagar och författningar, som rikets allmänna hushållning röra; om sådana nya lagars stiftande samt om grunderna för allmänna inrättningar av alla slag. Riksdagen äge dock icke makt att i dessa mål annat eller mera besluta, än föreställningar och önsknningar, att hos Konungen anmälas, och varå Konungen, sedan statsrådet däröver blivit hört, göre det avseende Han för riket nyttigt finner. Vill Konungen åt riksdagen överlämna att gemensamt med

(Nuvarande lydelse)

med Honom något avgöra, som rikets allmänna styrelse rör, då förfares därmed, på det sätt, som angående lagfrågor är i 87 § 1 mom. stadgat.

(Föreslagen lydelse)

Honom något avgöra, som rikets allmänna styrelse rör, då förfares därmed, på det sätt, som angående lagfrågor är i 87 § 1 mom. stadgat.

§ 90.

Under riksdagens, dess *kamrars eller* utskotts överläggningar och prövning må icke uti något annat fall eller på något annat sätt, än grundlagarna bokstavligen föreskriva, komma frågor om ämbets- och tjänstemäns till- och avsättande, regerings- och domaremakternas beslut, resolutioner och utslag, enskilda medborgares och korporationers förhållanden, eller verkställigheten av någon lag, författning eller inrättning.

Under riksdagens *eller* dess utskotts överläggningar och prövning må icke uti något annat fall eller på något annat sätt, än grundlagarna bokstavligen föreskriva, komma frågor om ämbets- och tjänstemäns till- och avsättande, regerings- och domaremakternas beslut, resolutioner och utslag, enskilda medborgares och korporationers förhållanden, eller verkställigheten av någon lag, författning eller inrättning.

§ 103.

Riksdagen skall vart *fjärde* år, på sätt riksdagsordningen stadgar, tillsätta en nämnd, som äge att döma, huruvida högsta domstolens och regeringsrättens samtliga ledamöter gjort sig förtjänta att i deras viktiga kall bibehållas, eller om vissa av dem, utan bevisligen begångna fel och brott, varom föregående § handlar, likväl kunde anses böra från detta kall skiljas. Beslutar denna nämnd efter omröstning i den ordning, som i riksdagsordningen sägs, att någon eller några av högsta domstolens eller regeringsrättens ledamöter skola anses vara ifrån riksdagens förtroende uteslutna, blive han eller de därefter av Konungen, hos vilken riksdagen skall härom göra anmälan, ifrån ämbetet genom nådigt avsked skilde. Dock tillägge Konungen honom eller dem vardera en årlig pension till lörens halva belopp.

Riksdagen skall vart *tredje* år, på sätt riksdagsordningen stadgar, tillsätta en nämnd, som äge att döma, huruvida högsta domstolens och regeringsrättens samtliga ledamöter gjort sig förtjänta att i deras viktiga kall bibehållas, eller om vissa av dem, utan bevisligen begångna fel och brott, varom föregående § handlar, likväl kunde anses böra från detta kall skiljas. Beslutar denna nämnd efter omröstning i den ordning, som i riksdagsordningen sägs, att någon eller några av högsta domstolens eller regeringsrättens ledamöter skola anses vara ifrån riksdagens förtroende uteslutna, blive han eller de därefter av Konungen, hos vilken riksdagen skall härom göra anmälan, ifrån ämbetet genom nådigt avsked skilde. Dock tillägge Konungen honom eller dem vardera en årlig pension till lörens halva belopp.

§ 107.

Skulle konstitutionsutskottet anmärka, att statsrådets ledamöter samfällt eller en eller flera av dem, uti deras

1:o. Skulle konstitutionsutskottet anmärka, att statsrådets ledamöter samfällt eller en eller flera av dem, uti

(Nuvarande lydelse)

rådslag om allmänna mått och steg, icke iakttagit rikets sannskyldiga nytta, eller att någon föredragande icke med oväld, nit, skicklighet och drift sitt *förtroendeämbete* utövat, äge då utskottet att sådant tillkännagiva för riksdagen, *vilken, om den finner rikets väl det kräva, kan hos Konungen skriftligen anmäla sin önskan, att Han ville ur statsrådet och ifrån ämbetet skilja den eller dem, emot vilka anmärkning blivit gjord.*

Frågor uti detta ämne kunna i riksdagens kamrar väckas och av andra riksdagens utskott än konstitutionsutskottet hos kamrarna andragas, men icke av riksdagen avgöras förr, än sistnämnda utskott däröver blivit hört. Under riksdagens överläggningar därom skola icke Konungens beslut uti mål, som röra enskilda personers eller korporationers rättigheter och angelägenheter, kunna ens nämnas, ännu mindre någon riksdagens prövning underställas.

Allt vad riksdagen efter granskning godkänt eller lämnat oanmärkt, bör anses hava vunnit *decharge* i avseende på det granskade, och ingen ny, till ansvarighet förbindande, granskning av ny riksdag i samma mål vara tillåten; dock bör, oaktat den av riksdagens utskott eller revisorer förrättade generella översikt av statsmedlens utdelning, det åligga vederbörande ämbetsmän att verkställa den speciella revision, som dem i kraft av deras ämbetsbefattning tillkommer.

(Föreslagen lydelse)

deras rådslag om allmänna mått och steg, icke iakttagit rikets sannskyldiga nytta, eller att någon föredragande icke med oväld, nit, skicklighet och drift sitt *ämbete* utövat, äge då utskottet att sådant tillkännagiva för riksdagen.

Frågor uti detta ämne kunna väckas av riksdagsledamot eller annat riksdagens utskott än konstitutionsutskottet genom skriftlig anmälan till konstitutionsutskottet. Under riksdagens överläggningar därom skola icke Konungens beslut uti mål, som röra enskilda personers eller korporationers rättigheter och angelägenheter, kunna ens nämnas, ännu mindre någon riksdagens prövning underställas.

2:o. Riksdagen äger på yrkande av minst en tiondel av riksdagens ledamöter förklara, att ledamot av statsrådet icke åtnjuter riksdagens förtroende (*missstroendeförklaring*). Sådan förklaring må dock icke avgivas under tiden från det val som avses i 13 § 1 mom. riksdagsordningen ägt rum eller förord-

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

nande om nytt val i hela riket till riksdagen meddelats, till dess då löpande valperiod upphör.

För misstroendeförklaring fordras att mer än hälften av riksdagens ledamöter vid omröstning förenat sig därom.

§ 108.

Konungen må upplösa riksdagen, där-
est Han, såsom i riksdagsordningen
sägs, förordnar om nya val till båda
kamrarna, eller den ena av dem. Var-
der riksdagen upplöst, skall den sam-
manträda å den tid inom tre månader
från upplösningen, som Konungen be-
stämmer, samt må ej vidare av
Konungen upplösas förr än efter fyra
månader från det senare sammanträdet
början.

Har Konungen, såsom i riksdagsord-
ningen sägs, förordnat om nytt val i hela
riket till riksdagen, må riksdagssession
avbrytas. Beslut därom meddelas av
Konungen, om statsministern begär det.

Efter valets avslutande skall riksdagen
sammanträda å den tid inom tre må-
nader från det förordnandet om nytt val
meddelades, som Konungen bestämmer.
Sådant förordnande må ej ånyo medde-
las förrän efter fem månader från sam-
manträdet början.

§ 110.

Ej må talan mot riksdagsman väckas
eller friheten honom berövas för hans
gärningar eller yttranden i denna egen-
skap, utan att *den kammare, till vilken
han hörer*, sådant tillåtitt genom uttryck-
ligt beslut, däruti minst fem sjättedelar
av de röstande instämt. Ej heller skall
någon riksdagsman kunna förvisas från
den ort, där riksdag hålles. Skulle nå-
gon enskild man eller någon kår, mili-
tär eller civil, eller ock någon menig-
het, av vad namn de vara må, antingen
av egen drift eller med anledning
av befallning, våldföra riksdagen, dess
kamrar eller utskott eller någon en-
skild riksdagsman, eller störa friheten i
deras överläggningar och beslut, vare
sådant, där det ej är högförräderi, an-
sett som uppror; vad om försök, förbe-
redelse eller stämpling till uppror eller
underlåtenhet att avslöja sådant brott är
stadgat äge jämväl motsvarande tillämp-

Ej må talan mot riksdagsman väckas
eller friheten honom berövas för hans
gärningar eller yttranden i denna egen-
skap, utan att *riksdagen* sådant tillåtitt
genom uttryckligt beslut, däruti minst
fem sjättedelar av de röstande instämt.
Ej heller skall någon riksdagsman kun-
na förvisas från den ort, där riksdag
hålles. Skulle någon enskild man eller
någon kår, militär eller civil, eller ock
någon menighet, av vad namn de vara
må, antingen av egen drift eller med an-
ledning av befallning, våldföra riksdagen,
dess utskott eller någon enskild
riksdagsman, eller störa friheten i deras
överläggningar och beslut, vare sådant,
där det ej är högförräderi, ansett som
uppror; vad om försök, förberedelse el-
ler stämpling till uppror eller underlå-
tenhet att avslöja sådant brott är stad-
gat äge jämväl motsvarande tillämpning.
Det ankommer på riksdagen att i laga

(Nuvarande lydelse)

ning. Det ankommer på riksdagen att i laga ordning låta beivra förbrytelser, varom här är fråga.

Bliver riksdagsman, under tid då session pågår, eller under resa till eller ifrån riksdagen, när man vet honom i sådant ärende stadd vara, med ord eller gärning ofredad, gälle därom vad angående våld eller förolämpning emot Konungens ämbetsmän, i eller för ämbete, i allmän lag stadgat är. Samma lag vare, om riksdagens fullmäktige, revisorer eller ombudsmän, eller sekreterare eller kanslibetjante i *någon av riksdagens kamrar* eller i något dess utskott, i eller för utövning av sådan befattning, våldföres eller förolämpas.

(Föreslagen lydelse)

ordning låta beivra förbrytelser, varom här är fråga.

Bliver riksdagsman, under tid då session pågår, eller under resa till eller ifrån riksdagen, när man vet honom i sådant ärende stadd vara, med ord eller gärning ofredad, gälle därom vad angående våld eller förolämpning emot Konungens ämbetsmän, i eller för ämbete, i allmän lag stadgat är. Samma lag vare, om riksdagens fullmäktige, revisorer eller ombudsmän, eller sekreterare eller kanslibetjante i *riksdagen* eller i något dess utskott, i eller för utövning av sådan befattning, våldföres eller förolämpas.

Övergångsbestämmelser

De bestämmelser i regeringsformen som nu ändrats äga dock allttjämt tillämpning i sin äldre lydelse till utgången av år 1970 utom beträffande val till riksdagen, som avser uteslutande tid därefter.

Meddelas beslut enligt 30 § riksdagsordningen om uppskov med det val till riksdagen som skall äga rum i september 1970 och om förlängning av de vid utgången av samma år utlöpande valperioderna, innebär beslutet motsvarande förlängning av den tid under vilken bestämmelser, som beröras av de nu antagna ändringarna, skola tillämpas i sin äldre lydelse.

Förslag till ändringar i riksdagsordningen¹

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

§ 1.

1. Svenska folket representeras av riksdagen, fördelad i två kamrar, den första och den andra, vilka i alla frågor hava lika behörighet och myndighet.

1. Svenska folket representeras av riksdagen.
Riksdagen består av trehundrafemtio ledamöter.

Riksdagsmännen kunna — — — — — rikets grundlagar.

2. Skulle med — — — — — är stadgat.

§ 2.

Riksdagen skall, — — — — — tidigare dag.

Riksdagens vårsession avslutas senast den 31 maj; dock att riksdagen, därest behandlingen av framlagda ärenden bedömes kunna avslutas senast den 15 juni, må, efter hörande av den i 50 § omförmälda talmanskonferens, besluta att sessionen skall pågå till och med sistnämnda dag. Har riksdagen enligt 58 § till höstsession uppskjutit behandlingen av framlagda ärenden, skola talmännen kalla riksdagen till höstsession med början å dag efter den 15 oktober, som prövas lämplig; och skall sessionen därefter pågå så länge det finnes erforderligt. Riksdagen är avslutad den 31 december; dock må Konungen, då synnerliga skäl därtill äro, med motsvarande förlängning av utlöpande valperiod, besluta att uppskjuta riksdagens avslutning, vilken skall äga rum senast dagen före nästföljande riksdags början.

Riksdagens vårsession avslutas senast den 31 maj; dock må riksdagen, om synnerliga skäl äro därtill, efter hörande av den i 50 § omförmälda talmanskonferens, besluta att sessionen skall pågå längst till och med den 15 juni. Har riksdagen enligt 58 § till höstsession uppskjutit behandlingen av framlagda ärenden, skall talmannen kalla riksdagen till höstsession med början å dag i oktober, som prövas lämplig; och skall sessionen därefter pågå så länge det finnes erforderligt. Riksdagen är avslutad den 31 december; dock må Konungen, om synnerliga skäl äro därtill, med motsvarande förlängning av utlöpande valperiod, besluta att uppskjuta riksdagens avslutning, vilken skall äga rum senast dagen före nästföljande riksdags början.

¹ Omtryckt 1965: 816

(Nuvarande lydelse)

Konungen må — — — — — extra session.

Under samma tid må ock *sextiofem* ledamöter av första kammaren eller *ett-hundra* ledamöter av andra kammaren begära riksdagens inkallande till extra session; i vilket fall särskilt skäl för framställningen skall uppgivas och kallelsen utfärdas senast till tjugonde dagen efter det begäran framställdes.

Om sammankallande — — — — — därom stadgat.

(Föreslagen lydelse)

Under samma tid må ock *minst en tredjedel* av riksdagens ledamöter begära riksdagens inkallande till extra session; i vilket fall särskilt skäl för framställningen skall uppgivas och kallelsen utfärdas senast till tjugonde dagen efter det begäran framställdes.

§ 3.

Riksdagsmännen utses till båda kamrarna genom val för viss tid; dock äger Konungen, innan den tid tilländagått, att förordna om nya val i hela riket till båda kamrarna eller den ena av dem.

Riksdagens ledamöter utses genom val för en tid av tre år, som räknas från och med januari månads början året näst efter det under vilket valet skett.

Innan treårsperioden utgått må dock förordnas om nytt val i hela riket till riksdagen. Sådant förordnande meddelas av Konungen, om statsministern begär det. Valet gäller för tiden från och med dagen, då riksdagen enligt 5 § sammanträder första gången efter valet, till och med utgången av den treårsperiod för vilken val senast hållits.

§ 5.

Konungen må upplösa riksdagen, där-est Han förordnar om nya val till båda kamrarna eller den ena av dem. Varder riksdagen upplöst, skall den sammanträda å den tid inom tre månader från upplösningen, som Konungen bestämmer, och må den ej vidare av Konungen upplösas förrän fyra månader från det senare sammanträdet början förflutit.

Har Konungen förordnat om nytt val i hela riket till riksdagen, må riksdags-session avbrytas. Beslut därom meddelas av Konungen, om statsministern begär det.

Efter valets avslutande skall riksdagen sammanträda å den tid inom tre månader från det förordnandet om nytt val meddelades, som Konungen bestämmer. Sådant förordnande må ej ånyo meddelas förrän efter fem månader från sammanträdet början.

Kamrarnas bildande

a) Första kammaren.

b) Andra kammaren.

Val till riksdagen

(Denna rubrik samt därunder upptagna 6—12 §§ utgår.)

(Denna rubrik utgår.)

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

§ 13.

Andra kammarens ledamöter skola till antalet vara tvåhundra-trettio eller det högre tal, som föranledes av stadgandet i 15 § 3 mom. De skola väljas för en tid av fyra år, räknade från och med januari månads början året näst efter det, under vilket valet skett.

1. Val till riksdagen enligt 3 § första stycket förrättas å de dagar under september månad som i vallagen sägs.

2. Meddelas förordnande om nytt val i hela riket, förrättas valet ofördröjligen.

3. Avgår riksdagsman före utgången av den tid, för vilken han blivit vald, fylles ledigheten genom ny röstsammanräkning på sätt i vallagen sägs.

§ 14.

Valen till riksdagen äro omedelbara. Varje röstande har en röst. Valsedel skall innehålla partibeteckning (partinamn eller annan beteckning i ord för viss grupp av valmän eller för viss meningsriktning) enligt vad som föreskrives i vallagen.

Rösträtt tillkommer den som är svensk medborgare och uppnått tjugu års ålder senast under kalenderåret närmast före valet. Den som på grund av domstols förklaring är eller efter uppnådd myndighetsålder skall förbliva omyndig äger dock ej rösträtt.

Till esterrättelse vid val skall finnas röstlängd. Rösträtten skall, på sätt i vallagen finnes närmare bestämt, grundas på förhållandena vid tiden för röstlängdens tillkomst, ändå att förändring före valet inträffar.

§ 14.

Rikets indelning i valkretsar innehålls i vallagen.

§ 15.

1. Riksdagens ledamöter väljas i valkretsar. Om rikets indelning i valkretsar föreskrives i vallagen.

2. Mellan partier fördelas platserna i riksdagen i två omgångar. I första omgången fördelas trehundra-tio platser inom valkretsarna. I andra omgången fördelas gemensamt för hela riket fyrtio platser, vilka tillföras valkretsarna enligt 17 § 3 mom.

(Nuvarande lydelse)

§ 15.

1. I varje valkrets väljes, efter folkmängden vid början av året näst före den fyraårsperiod, för vilken valen gälla, en riksdagsman för varje fullt tal, motsvarande en tvåhundra-trettiondel av rikets folkmängd.

2. Därest det antal riksdagsmän, som med tillämpning av stadgandet i 1 mom. bör utses, icke uppgår till tvåhundra-trettio, skola, för ernående av detta antal, de valkretsar, vilkas folkmängd mest överskjuter de tal, som enligt samma mom. äro bestämmande för riksdagsmännens antal inom valkretsarna, var för sig i ordning efter överskottens storlek vara berättigade att välja ytterligare en riksdagsman. Äro överskottstalen lika för två eller flera valkretsar, avgöres, där så är nödigt, företrädet genom lottning på sätt i 6 § 6 mom. är stadgat.

3. Uppgår det antal riksdagsmän, som enligt 1 och 2 mom. bör utses i en valkrets, antingen icke till tre eller ock till minst tre men ej fem, skall antalet ökas i förra fallet till tre och i senare fallet till fem.

4. Det antal riksdagsmän, varje valkrets enligt ovan angivna grunder äger utse, fastställles för varje fyraårsperiod av Konungen.

§ 16.

Valrätt tillkommer en var man och kvinna, som är svensk undersåte och senast under nästföregående kalenderår uppnått tjugu års ålder.

Valrätt må dock ej utövas av den som på grund av domstols förklaring är eller efter uppnådd myndighetsålder skall förbliva omyndig.

Till esterrättelse vid val skall finnas röstlängd; och skall, på sätt i vallagen finnes närmare bestämt, valrätten grun-

(Föreslagen lydelse)

§ 16.

Konungen bestämmer för varje treårsperiod det antal platser som i första omgången skall fördelas mellan partier inom varje valkrets. För varje valkrets bestämmes efter antalet röstberättigade i valkretsen vid början av året närmast före treårsperioden en plats för varje fullt tal, som motsvarar en trehundra-tiondel av antalet röstberättigade i riket. Om det behöves för att trehundra-tio platser skola bliva utdelade, bestämmes för de valkretsar, i vilka antalet röstberättigade mest överskjuter hela trehundra-tiondelar av antalet röstberättigade i riket, ytterligare en plats i ordning efter överskottens storlek.

(Nuvarande lydelse)

das på förhållandena vid tiden för röstlängdens tillkomst, ändå att förändring före valet inträffar.

§ 17.

1. Val till riksdagsmän i andra kammaren verkställas året näst före början av de fyra år, för vilka valen gälla, å den dag, under september månad, som i vallagen sägs.

2. Förordnar Konungen om nya val, förrättas dessa ofördröjligen för den tid, som återstår av fyraårsperioden.

3. Avgår riksdagsman innan den tid, för vilken han blivit vald, tilländalupit, fylles ledigheten på sätt i vallagen sägs. Skall ledigheten fyllas genom nytt val, verkställs sådant ofördröjligen för den återstående tiden.

§ 18.

Valen till andra kammaren äro omedelbara och, där två eller flera riksdagsmän skola utses, proportionella. Vid dessa val tillkommer varje röstande lika röst.

Närmare bestämmelser om valen meddelas i vallagen.

(Föreslagen lydelse)

§ 17.

1. Endast parti, som fått minst fyra procent av rösterna i hela riket, är berättigat att delta i fördelningen av platserna i riksdagen. Annat parti äger dock delta i fördelningen i första omgången inom valkrets, där partiet fått minst tolv procent av rösterna.

2. Vid fördelningen valkretsvis i första omgången tilldelas platserna i valkretsen en efter annan det parti som för varje gång uppvisar det största jämförelsetalet. Jämförelsetalet erhålles, så länge partiet icke tilldelats någon plats, genom att partiets rösttal i valkretsen delas med 1,4 och därefter genom att rösttalet för varje gång delas med det

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

tal som motsvarar dubbla antalet platser, som partiet redan erhållit i valkretsen, ökat med ett.

3. Vid fördelningen i andra omgången beräknas först med motsvarande tillämpning av bestämmelserna i 2 mom. hur många platser i riksdagen som skulle tillfallit varje deltagande parti, om platserna fördelats mellan dessa partier på grund av deras sammanlagda rösttal i hela riket. Därvid bortses från plats som i första omgången tillfallit parti, vilket icke äger delta i fördelningen. Har parti, som äger delta i fördelningen, redan i första omgången erhållit flera platser än som nu beräknats för partiet, skall ny beräkning ske med uteslutande av detta parti och med bortseende från de platser som tillfallit partiet.

Av de fyrtio platser, som skola fördelas i andra omgången, tilldelas varje parti så många som motsvara skillnaden mellan det antal platser som beräknats för partiet enligt första stycket och det antal som sammanlagt tillfallit partiet i första omgången.

Av de platser som parti erhållit i andra omgången tillföres den första partiet i den valkrets där partiet efter fördelningen i första omgången har större jämförelsetal än i övriga valkretsar. Övriga platser tillföras en efter annan partiet i valkrets, där partiet för varje gång uppvisar störst jämförelsetal vid fortsatt tillämpning av bestämmelserna i 2 mom. på partiets rösttal i valkretsarna.

§ 18.

För varje plats som parti erhållit enligt 17 § utses en riksdagsledamot enligt vad som föreskrives i vallagen. Har parti i någon valkrets erhållit flera platser än antalet på partiets valsedlar upptag-

(Nuvarande lydelse)

§ 19.

Till ledamöter i andra kammaren kunna endast utses män och kvinnor, som uppnått tjugotre års ålder samt äga valrätt inom valkretsen eller, där fråga är om stad, bestående av flera valkretsar, inom någon av dessa.

§ 20.

För en var, som blivit utsedd till ledamot i andra kammaren, skall, på sätt i vallagen närmare stadgas, fullmakt ofördröjligen utfärdas i två exemplar, av vilka det ena överlämnas åt den valde och det andra insändes till det departement, till vilket justitieärendena höra.

§ 21.

Vill ledamot av andra kammaren befattningen sig avsäga, äger han det göra vid valtillfället eller sedermera, under tid då session ej pågår, hos Konungens befallningshavande.

(Föreslagen lydelse)

na namn vilka avse själva riksdagsman-
navalet, tillföras överskjutande platser
partiet i andra valkretsar, där partiet
deltager i fördelningen i första omgång-
en, med motsvarande tillämpning av
bestämmelserna i 17 § 3 mom. tredje
stycket.

Kan plats icke besättas enligt bestämmelserna i första stycket, skall platsen vara obesatt under den tid för vilken valet gäller.

Till ledamot av riksdagen kan utses endast den som uppnått tjugotre års ålder och äger rösträtt vid val till riksdagen.

§ 19.

Uppkomma lika tal vid tillämpning av 16, 17 eller 18 §, avgöres vid behov företrädet genom lottnings.

§ 20.

För en var, som blivit utsedd till ledamot av riksdagen, skall, på sätt i vallagen närmare stadgas, fullmakt ofördröjligen utfärdas i två exemplar, av vilka det ena överlämnas åt den valde och det andra insändes till det departement, till vilket justitieärendena höra.

Har i någon valkrets val upphävts med anledning av besvär eller är valet ogiltigt enligt 25 §, gälla likväl utfärdade fullmakter, till dess nya ledamöter blivit utsedda.

§ 21.

Vill ledamot av riksdagen befattningen sig avsäga, äger han det göra vid valtillfället eller sedermera, under tid då session ej pågår, hos Konungens befallningshavande.

§ 22.

Är någon missnöjd med val till riksdagsman i andra kammaren, må han däröver hos Konungen anföra besvär. För sådant ändamål äger klaganden hos Konungens befallningshavande äska behörigt protokollsutdrag, vilket inom högst tre dagar därefter bör till klaganden utlämnas; och skall han, vid förlust av talan, sist inom tio dagar efter valförrättningens slut med sina till Konungen ställda besvär inkomma till Konungens befallningshavande, som, på sätt i 11 § stadgas, lämnar vederbörande tillfälle att sig förklara. Sedan den förklarings avgivande bestämda tid tilländalupit, har Konungens befallningshavande att besvären jämte alla målet rörande handlingar ofördröjligen till Konungen insända, varefter med målet vidare så förhålles, som i 11 § sägs.

Besvär över val till riksdagen föras hos Konungen enligt föreskrifter i vallagen. Besvären upptagas och avgöras av regeringsrätten.

c) Gemensamma bestämmelser

(Denna rubrik utgår.)

§ 24.

Rösträtt må ej utövas av annan valberättigad än den som, på sätt i vallagen sägs, vid valförrättning personligen sig inställer; dock må i nyssnämnda lag bestämmas, att valberättigad, som till följd av vistelse utom riket eller yrkes- eller tjänsteförpliktelse är förhindrad att iakttaga sådan inställelse, må före valet avgiva valsedel, att make må avgiva valsedel genom andra maken samt att valberättigad, som till följd av sjukdom, lyte, vanförhet eller hög ålder är oförmögen att iakttaga sådan inställelse, må avgiva valsedel genom annan person.

Rösträtt må ej utövas av annan röstberättigad än den som på sätt i vallagen sägs vid valförrättning personligen sig inställer.

I vallagen må dock bestämmas, att röstberättigad, som till följd av

- a) vistelse utom riket;
- b) vistelse å annan ort inom riket;
- c) vistelse å sjukvårdsanstalt;
- d) yrkes- eller tjänsteförpliktelse

är förhindrad att inställa sig personligen vid valförrättningen, må före valet avgiva valsedel.

I vallagen må även bestämmas att make må avgiva valsedel genom andra maken samt att röstberättigad, som till följd av sjukdom, lyte, vanförhet eller hög ålder är oförmögen att inställa sig personligen vid valförrättningen, må avgiva valsedel genom annan person.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

§ 25.

Riksdagsmannaval förrättas med slutna sedlar. Äro valsedlar till större antal än hälften ogilla, varde nytt val anställt.

Riksdagsmannaval förrättas med slutna sedlar. Äro *i någon valkrets* valsedlar till större antal än hälften ogilla, varde nytt val anställt *där*.

§ 27.

Därest någon varder för samma tid vald till ledamot av *bägge kamrarna eller till ledamot av endera* för två eller flera valkretsar, må på honom ankomma att bestämma *i vilkendera kammaren han vill inträda* eller för vilken valkrets han vill anses till riksdagsman vald. Dock åligger honom att hos Konungens befallningshavande *i den ort, för vilken* han riksdagsmannaupdrag ej mottager, *därom* göra skyndsamt anmälan.

Därest någon varder för samma tid vald till ledamot av *riksdagen* för flera valkretsar *eller partier*, må på honom ankomma att bestämma för vilken valkrets *eller vilket parti* han vill anses till riksdagsman vald. Dock åligger honom att hos Konungens befallningshavande *i den valkrets, där* han riksdagsmannaupdrag ej mottager, göra skyndsamt anmälan *om sitt beslut*.

§ 28.

1. Medan session pågår göres hos Konungen av *vardera kammarens* talman anmälan om de ledigheter inom *kammaren*, vilka skola under samma eller *innan* nästa riksdag fyllas, varefter Konungen anbefaller Dess befallningshavande föranstalta, att riksdagsmän utses i de avgångnes ställe.

2. Om ledighet *i någondera kammaren* genom ledamots avgång uppstår under tid, då session ej pågår, åligger Konungens befallningshavande att så förfara, som i 1 mom. är sagt.

1. Medan session pågår göres hos Konungen av *riksdagens* talman anmälan om de ledigheter inom *riksdagen*, vilka skola under samma eller *före* nästa riksdag fyllas, varefter Konungen anbefaller Dess befallningshavande föranstalta, att riksdagsmän utses i de avgångnes ställe.

2. Om ledighet genom ledamots avgång uppstår under tid, då session ej pågår, åligger Konungens befallningshavande att så förfara, som i 1 mom. är sagt.

§ 29.

Riksdagsman må ej, medan session pågår, sin befattning sig avsäga, utan att han visar sådant hinder, som godkännes av *den kammare, till vilken han*

Riksdagsman må ej, medan session pågår, sin befattning sig avsäga, utan att han visar sådant hinder, som godkännes av *riksdagen*; dock att härigenom ingen

(Nuvarande lydelse)

hörer; dock att härigenom ingen ändring sker i vad ovan är sagt om rätt att vid valtillfälle riksdagsmannaupdrag sig avsäga.

(Föreslagen lydelse)

ändring sker i vad ovan är sagt om rätt att vid valtillfälle riksdagsmannaupdrag sig avsäga.

§ 30.

Befinner sig — — — — — kunna upprepas.

För beslut av riksdagen, som i första stycket sägs, erfordras, att minst tre fjärdedelar av de röstande i *vardera kammaren* vid votering instämt i beslutet.

Förlängning av valperiod medför ej inskränkning i *Konungens rätt* att förordna om *nya* val.

För beslut av riksdagen, som i första stycket sägs, erfordras, att minst tre fjärdedelar av de röstande vid votering instämt i beslutet.

Förlängning av valperiod medför ej inskränkning i *rätten* att förordna om *nytt* val i *hela riket till riksdagen enligt 3 §*.

§ 32.

1. Innan riksdagen — — — — —, genast verkställas.

2. *Vardera kammaren* tillkommer dock sedan att pröva behörigheten till riksdagsmannakallets utövande, ej mindre för sådana dess medlemmar, vilkas fullmakter ej blivit godkända, än även för dem, emot vilka eljest, till följd av denna grundlag, anmärkning förekommer. Den, om vars riksdagsmannarätt fråga är hos *kammare* väckt, bibehåller emellertid sin befattning såsom ledamot i *kammaren*, intill dess han blivit därtill obehörig förklarad.

2. *Riksdagen* tillkommer dock sedan att pröva behörigheten till riksdagsmannakallets utövande, ej mindre för sådana dess medlemmar, vilkas fullmakter ej blivit godkända, än även för dem, emot vilka eljest, till följd av denna grundlag, anmärkning förekommer. Den, om vars riksdagsmannarätt fråga är hos *riksdagen* väckt, bibehåller emellertid sin befattning såsom ledamot, intill dess han blivit därtill obehörig förklarad.

§ 33.

1. Så snart riksdagen sammanträtt och berättelse om förloppet av den i nästföregående paragraf mom. 1 föreskrivna granskning blivit av chefen för det departement, till vilket justitieärendena höra, eller den i hans ställe förordnad är, meddelad *kamrarna*, var i vad dess ledamöter angår, välje *vardera kammaren* bland sina ledamöter talman samt en förste och en andre vice talman.

1. Så snart riksdagen sammanträtt och berättelse om förloppet av den i nästföregående paragraf mom. 1 föreskrivna granskning blivit av chefen för det departement, till vilket justitieärendena höra, eller den i hans ställe förordnad är, meddelad *riksdagen*, välje *riksdagen* bland sina ledamöter talman samt en förste, en andre och en tredje vice talman. *Talmännen väljas var för sig i nu nämnd ordning. Om ledamot begär det, skall valet förrättas med slutna sedlar.*

(Nuvarande lydelse)

Vid val av talmän och vice talmän skall den anses vald, som erhållit mer än hälften av de avgivna rösterna. Närmare bestämmelser om sådant val meddelas uti den i § 78 omförmälda riksdagsstadgan.

2. Innan val enligt mom. 1 ägt rum, föres i vardera kammaren ordet av den därstädes närvarande ledamot, som de flesta riksdagar bevistat, och, där två eller flera ledamöter i lika många riksdagar deltagit, den av dem, som är till levnadsåren äldst.

3. Där talman eller vice talman under riksdag med döden avgår eller sin befattning frånträder, välje kammaren så snart ske kan ny talman eller vice talman.

4. Vid samtidigt förfall för både talmannen och vice talmännen i någon av riksdagens kamrar utses under ordförandeskap, som i mom. 2 sägs, en av kammarens övriga ledamöter att tjänstgöra såsom talman, till dess förfallet upphört.

Konungen låter offentligen kungöra den av Honom för riksdags öppnande bestämda tid, som ej må utsättas senare än å andra söckendagen efter riksdags början. På den tid skola riksdagsmännen, sedan gudstjänst med dem hållen är, sammankomma på rikssalen, där Konungen eller, då Han så för gott finner, statsministern eller annan statsrådsledamot förer ordet. Vid detta tillfälle låter Konungen till riksdagen i två exemplar, därav ett tillställs vardera kammaren, överlämna propositionen

(Föreslagen lydelse)

Förrättas valet med slutna sedlar, är den vald som erhåller mer än hälften av de avgivna rösterna. Uppnås icke sådan röstövertikt, förrättas nytt val. Får ej heller då någon mer än hälften av de avgivna rösterna, förrättas ett tredje val mellan de två som vid den andra omröstningen uppnått de högsta rösttalen. Vid tredje omröstningen är den vald som erhåller de flesta rösterna. Vid lika rösttal i andra eller tredje omröstningen skiljer lotten, om det erfordras.

2. Innan val enligt mom. 1 ägt rum, föres ordet av den närvarande ledamot, som de flesta riksdagar bevistat, och, där två eller flera ledamöter i lika många riksdagar deltagit, den av dem, som är till levnadsåren äldst.

3. Där talman eller vice talman under riksdag med döden avgår eller sin befattning frånträder, välje riksdagen så snart ske kan ny talman eller vice talman.

4. Vid samtidigt förfall för både talmannen och vice talmännen utses under ordförandeskap, som i mom. 2 sägs, en av riksdagens övriga ledamöter att tjänstgöra såsom talman, till dess förfallet upphört.

§ 34.

Konungen låter offentligen kungöra den av Honom för riksdags öppnande bestämda tid, som ej må utsättas senare än å andra söckendagen efter riksdags början. På den tid skola riksdagsmännen, sedan gudstjänst med dem hållen är, sammankomma på rikssalen, där Konungen eller, då Han så för gott finner, statsministern eller annan statsrådsledamot förer ordet. Vid detta tillfälle låter Konungen till riksdagen överlämna propositionen angående statsverkets tillstånd och behov, innefattande även

(Nuvarande lydelse)

nen angående statsverkets tillstånd och behov, innefattande även förslag rörande sättet att genom bevilningar fylla vad staten utöver de ordinarie inkomsterna erfordrar, ävensom berättelse om vad i rikets styrelse sedan nästföregående riksdags början sig tilldragit. Har Konungen enligt § 2 sammankallat riksdagen till dag före den 10 januari, må dock nämnda proposition och berättelse tillställas *kamrarna* i annan ordning, dock ej senare än vid det sammanträde som infaller näst efter den 11 januari.

Vid riksdag som sammanträder efter *upplösning*, varom i § 5 stadgas, skall sådan berättelse, som nyss sagts, ej överlämnas och skall proposition angående statsverkets tillstånd och behov framläggas blott om riksstaten icke blivit reglerad.

Då Konungen, på sätt nu är sagt, riksdag öppnat, framföre, vid samma tillfälle, *kamrarnas talmän* till Konungen, i *kamrarnas* namn, *deras* undersåtliga förordnad.

§ 35.

Vill Konungen, då session pågår, förordna om nya val i hela riket till båda kamrarna eller den ena av dem, meddelar Konungen, sedan Han låtit till rikssalen kalla riksdagen, densamma därstädes Sitt beslut härom. Beslutet må ock, där Konungen så prövar lämpligt, givas riksdagen tillkänna genom öppet brev, som i vardera kammaren samtidigt uppläses av en statsrådets ledamot, den Konungen därtill förordnat, och vare riksdagen efter uppläsandet omedelbart upplöst.

§ 36.

1. Å varje riksdag skola, inom sex dagar efter dess öppnande, tillsättas: ett utrikesutskott, ett konstitutionsut-

(Föreslagen lydelse)

förslag rörande sättet att genom bevilningar fylla vad staten utöver de ordinarie inkomsterna erfordrar, ävensom berättelse om vad i rikets styrelse sedan nästföregående riksdags början sig tilldragit. Har Konungen enligt 2 § sammankallat riksdagen till dag före den 10 januari, må dock nämnda proposition och berättelse tillställas *riksdagen* i annan ordning, dock ej senare än vid det sammanträde som infaller näst efter den 11 januari.

Vid riksdag som sammanträder efter *nytt val*, varom i 5 § stadgas, skall sådan berättelse, som nyss sagts, ej överlämnas och skall proposition angående statsverkets tillstånd och behov framläggas blott om riksstaten icke blivit reglerad.

Då Konungen, på sätt nu är sagt, riksdag öppnat, framföre, vid samma tillfälle, *riksdagens talman* till Konungen, i *riksdagens* namn, *dess* undersåtliga förordnad.

Förordnande om nytt val i hela riket till riksdagen tillkännagives då session pågår genom öppet brev, som i riksdagen uppläses av statsministern eller annan statsrådsledamot, som Konungen förordnat därtill, och i annat fall genom allmän kungörelse.

Beslut att avbryta riksdagssession tillkännagives genom öppet brev som nyss sagts. Efter tillkännagivandet skall sessionen omedelbart avslutas.

1. Å varje riksdag skola, inom sex dagar efter dess öppnande, tillsättas: ett utrikesutskott, ett konstitutionsutskott,

(Nuvarande lydelse)

skott, ett statsutskott, ett bevillningsutskott, ett bankoutskott, *tre* lagutskott, ett jordbruksutskott samt ett allmänt beredningsutskott. Dessa riksdagens ständiga utskott skola bestå: utrikesutskottet av *sexton*, konstitutionsutskottet av *tjugu*, statsutskottet av *trettio*, bevillningsutskottet av *tjugu*, bankoutskottet av *sexton*, varje lagutskott av *sexton*, jordbruksutskottet av *tjugu* samt allmänna beredningsutskottet av *tjugufyra* ledamöter, vilka *vardera kammaren till halva antalet* inom sig väljer; ankommande på *kamrarnas sammanstående* beslut att, när sådant finnes vara av nöden, tillsätta särskilt utskott för upptagande av frågor, som tillhöra ständigt utskotts behandling, så ock att, därest *annat* utskott *än utrikesutskottet* anmäler behov av förstärkning i ledamöternas antal, sådant bevilja.

Finnes fråga äga nära samband med ämne, som tillhör visst ständigt utskotts behandling, må frågan kunna till nämnda utskott hänvisas, ändå att den enligt föreskrifterna i §§ 37—44 skolat handläggas av annat ständigt utskott.

2. *Väckes i någondera kammaren fråga, som blott rör kammaren enskilt, må inom kammaren tillsättas enskilt utskott, bestående av så många ledamöter, som kammaren aktar nödigt.*

3. *Vardera kammaren utser ock inom sig suppleanter att, när utskottsledamöter avgå eller få förfall, i deras ställe inträda. Antalet suppleanter i utrikesutskottet skall vara åtta från vardera kammaren.*

4. Å riksdag, som sammanträder efter *upplösning*, varom i § 5 stadgas, skola ej flera utskott tillsättas, än som erfordras.

5. Om val — — — — — omförmälda riksdagsstadgan.

6. Statsrådsledamot må — — — — — hans avgång.

Ej må — — — — — § 37 mom. 2 sägs.

Ej heller — — — — — § 39 mom. 2 förmäles.

(Föreslagen lydelse)

ett statsutskott, ett bevillningsutskott, ett bankoutskott, *fyra* lagutskott, ett jordbruksutskott samt ett allmänt beredningsutskott. Dessa riksdagens ständiga utskott skola bestå: utrikesutskottet av *sjutton*, konstitutionsutskottet av *tjugusju*, statsutskottet av *fyrtiofem*, bevillningsutskottet av *tjugusju*, bankoutskottet av *sjutton*, varje lagutskott av *sjutton*, jordbruksutskottet av *sjutton* samt allmänna beredningsutskottet av *sjutton* ledamöter, vilka *riksdagen* inom sig väljer; ankommande på *riksdagens* beslut att, när sådant finnes vara av nöden, tillsätta särskilt utskott för upptagande av frågor, som tillhöra ständigt utskotts behandling, så ock att, därest utskott anmäler behov av förstärkning i ledamöternas antal, sådant bevilja.

2. Finnes fråga äga nära samband med ämne, som tillhör visst ständigt utskotts behandling, må frågan kunna till nämnda utskott hänvisas, ändå att den enligt föreskrifterna i 37—44 §§ skolat handläggas av annat ständigt utskott.

3. *Riksdagen* utser ock inom sig suppleanter att, när utskottsledamöter avgå eller få förfall, i deras ställe inträda.

4. Å riksdag, som sammanträder efter *nytt val*, varom i 5 § stadgas, skola ej flera utskott tillsättas, än som erfordras.

§ 38.

1. Konstitutionsutskottet tillkommer att granska rikets grundlagar, lagen om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar, vallagen, stadgan om ersättning för riksdagsmannauppsdragets fullgörande ävensom den riksdagsstadga, vilken riksdagen jämlikt § 78 äger fastställa, samt att hos riksdagen föreslå de ändringar däruti, dem utskottet anser högst nödiga eller nyttiga och möjliga att verkställa, så ock att meddela utlåtande över de från *kamrarna* till utskottet hänvisade frågor rörande grundlagarna samt ovan omförmälda lagar och stadgar.

2. Utskottet skall ————— utskotts behandling.

3. Utskottet åligger ock att äska de i statsrådet förda protokoll; dock gälle vad i 105 § regeringsformen finnes om vissa protokoll särskilt föreskrivet. Om utskottets rätt och plikt att, efter granskning av protokollen, hos riksdagen anmäla *de anmärkningar, vartill denna granskning funnits föranleda*, eller eljest vidtaga den med anledning av gjord anmärkning erforderliga åtgärd, *så ock att, när av riksdagsman eller av annat utskott än konstitutionsutskottet fråga blivit väckt, att statsrådet eller någon dess ledamot eller föredragande sitt ämbete på obehörigt sätt utövat, däröver, före frågans avgörande av riksdagen, avgiva yttrande*, därom är i regeringsformen stadgat.

4. Utskottet tillkommer jämväl att, *då olika meningar mellan kamrarna uppstå, till vilket utskott uppkomma frågor och ämnen böra hänvisas, därom besluta, så ock att skilja mellan kammare och dess talman, då den senare vägrar proposition.*

5. I den ————— tystnadspliktens iakttagande.

1. Konstitutionsutskottet tillkommer att granska rikets grundlagar, lagen om inskränkningar i rätten att utbekomma allmänna handlingar, vallagen, stadgan om ersättning för riksdagsmannauppsdragets fullgörande ävensom den riksdagsstadga, vilken riksdagen jämlikt § 78 äger fastställa, samt att hos riksdagen föreslå de ändringar däruti, dem utskottet anser högst nödiga eller nyttiga och möjliga att verkställa, så ock att meddela utlåtande över de från *riksdagen* till utskottet hänvisade frågor rörande grundlagarna samt ovan omförmälda lagar och stadgar.

3. Utskottet åligger ock att äska de i statsrådet förda protokoll; dock gälle vad i 105 § regeringsformen finnes om vissa protokoll särskilt föreskrivet. Om utskottets rätt och plikt att, efter granskning av protokollen *och överväganden i frågor som anmälts till utskottet enligt 107 § 1 mom. andra stycket regeringsformen*, hos riksdagen anmäla *vad utskottet funnit föranleda anmärkning* eller eljest vidtaga den med anledning av gjord anmärkning erforderliga åtgärd, därom är i regeringsformen stadgat.

4. Utskottet tillkommer jämväl att skilja mellan *riksdagen* och dess talman, då den senare vägrar proposition.

§ 39.

1. Statsutskottet, som ————— till riksstat.
2. Utskottet tillkommer ock att efterse och granska, huruvida gjorda eller förordnade utbetalningar av statsmedlen icke överstigit beloppet av de huvudtitlar, vilka av riksdag uti uppgjord statsreglering blivit fastställda, och huruvida utbetalningarna äro grundade på behörigen upprättade stater, eller Konungens i föreskriven ordning utfärdade anordningar, samt styrkta med behöriga kvittenser av dem, som medlen emottagit. Skulle mot riksdagens beslut de till någon huvudtitel anslagna summor befinnas dragna till andra ändamål än dem, som under samma huvudtitel höra, eller något av riksdagen fastställt anslag befinnas överskridet, skall utskottet hos *kamrarna* göra anmälan emot den ämbetsman, som en sådan anordning kontrasignerat eller underskrivit, varefter förfares enligt 106 och 107 §§ i regeringsformen. Ej må dock, emot föreskriften i 90 § regeringsformen, *utskottet* i något klander av Konungens gjorda anordningar ingå; ej heller de för statsutgifterna redovisande tjänstemän personligen för utskottet eller riksdagen till ansvar ställas, utan må, där så nödigt finnes, hos Konungen av riksdagen anmälas de anledningar, som förekommit att emot någon sådan tjänsteman i laglig ordning ansvar yrka.
2. Utskottet tillkommer ock att efterse och granska, huruvida gjorda eller förordnade utbetalningar av statsmedlen icke överstigit beloppet av de huvudtitlar, vilka av riksdag uti uppgjord statsreglering blivit fastställda, och huruvida utbetalningarna äro grundade på behörigen upprättade stater, eller Konungens i föreskriven ordning utfärdade anordningar, samt styrkta med behöriga kvittenser av dem, som medlen emottagit. Skulle mot riksdagens beslut de till någon huvudtitel anslagna summor befinnas dragna till andra ändamål än dem, som under samma huvudtitel höra, eller något av riksdagen fastställt anslag befinnas överskridet, skall utskottet hos *konstitutionsutskottet* göra anmälan emot den ämbetsman, som en sådan anordning kontrasignerat eller underskrivit, varefter förfares enligt 106 och 107 §§ i regeringsformen. Ej må dock, emot föreskriften i 90 § regeringsformen, *statsutskottet* i något klander av Konungens gjorda anordningar ingå; ej heller de för statsutgifterna redovisande tjänstemän personligen för utskottet eller riksdagen till ansvar ställas, utan må, där så nödigt finnes, hos Konungen av riksdagen anmälas de anledningar, som förekommit att emot någon sådan tjänsteman i laglig ordning ansvar yrka.

§ 40.

1. Bevillningsutskottet åligger att bereda alla dit från *kamrarna* hänvisade frågor, som angå föreskrifter om bevillnings utgörande. Utskottet har även att, antingen i den ordning § 47 stadgar gemensamt med eller eljest efter samråd med de övriga utskott, vilka
1. Bevillningsutskottet åligger att bereda alla dit från *riksdagen* hänvisade frågor, som angå föreskrifter om bevillnings utgörande. Utskottet har även att, antingen i den ordning § 47 stadgar gemensamt med eller eljest efter samråd med de övriga utskott, vilka handlägga

(Nuvarande lydelse)

handlägga statsregleringsfrågor, förslagsvis beräkna inkomsterna av de särskilda bevillningarna samt, sedan statsverkets behov blivit utredda och bestämda, föreslå sätet att genom bevillning åvägabringa jämvikt i statsregleringen. Utskottet må därjämte uti bevillningsfrågor föreslå vad det anser billigt och nyttigt.

2. Utskottet tillkommer ock att meddela utlåtanden och avgiva förslag i anledning av de från *kamrarna* dit hänvisade frågor om stiftande, ändring, förklaring eller upphävande av lagar och författningar rörande kommunala skatter samt, jämväl i andra fall än i mom. 1 avses, rörande alkoholhaltiga varor.

(Föreslagen lydelse)

statsregleringsfrågor, förslagsvis beräkna inkomsterna av de särskilda bevillningarna samt, sedan statsverkets behov blivit utredda och bestämda, föreslå sätet att genom bevillning åvägabringa jämvikt i statsregleringen. Utskottet må därjämte uti bevillningsfrågor föreslå vad det anser billigt och nyttigt.

2. Utskottet tillkommer ock att meddela utlåtanden och avgiva förslag i anledning av de från *riksdagen* dit hänvisade frågor om stiftande, ändring, förklaring eller upphävande av lagar och författningar rörande kommunala skatter samt, jämväl i andra fall än i mom. 1 avses, rörande alkoholhaltiga varor.

§ 41.

1. Bankoutskottet tillhör att undersöka och utreda riksbankens och riksgäldskontorets styrelse och tillstånd samt att föreslå och i mål, för vilka utskottet fått sig sådan makt av riksdagen uppdragen, giva föreskrifter om bankens och riksgäldskontorets förvaltning ävensom att föreslå vad till fyllandet av riksgäldsverkets behov erfordras. Utskottet skall ock meddela utlåtanden och avgiva förslag i anledning av de från *kamrarna* dit hänvisade frågor, som avse användningen av de under riksgäldskontorets förvaltning stående utlåningsfonder.

2. Utskottet tillkommer ock att meddela utlåtanden och avgiva förslag i anledning av de från *kamrarna* hänvisade frågor om stiftande, ändring, förklaring eller upphävande av lagar och författningar rörande såväl riksbanken som andra bankinrättningar samt om rikets mynt ävensom sådana frågor om det ekonomiska livets eller särskilda näringsgrenars organisation och förhållanden, vilka ej äro av beskaffenhet att böra av annat utskott behandlas.

1. Bankoutskottet tillhör att undersöka och utreda riksbankens och riksgäldskontorets styrelse och tillstånd samt att föreslå och i mål, för vilka utskottet fått sig sådan makt av riksdagen uppdragen, giva föreskrifter om bankens och riksgäldskontorets förvaltning ävensom att föreslå vad till fyllandet av riksgäldsverkets behov erfordras. Utskottet skall ock meddela utlåtanden och avgiva förslag i anledning av de från *riksdagen* dit hänvisade frågor, som avse användningen av de under riksgäldskontorets förvaltning stående utlåningsfonder.

2. Utskottet tillkommer ock att meddela utlåtanden och avgiva förslag i anledning av de från *riksdagen* hänvisade frågor om stiftande, ändring, förklaring eller upphävande av lagar och författningar rörande såväl riksbanken som andra bankinrättningar samt om rikets mynt ävensom sådana frågor om det ekonomiska livets eller särskilda näringsgrenars organisation och förhållanden, vilka ej äro av beskaffenhet att böra av annat utskott behandlas.

(Nuvarande lydelse)

3. Utskottet skall jämväl undfå del av Konungens angående statsverkets tillstånd och behov avlåtna proposition, vad angår riksdags- och revisionskostnader ävensom kostnader för riksdagens hus och riksdagens verk, och med anledning därav liksom ock med avseende å övriga från *kamrarna* dit hänvisade frågor i dessa ämnen avgiva utlåtanden och förslag.

§ 42.

1. Lagutskotten skola meddela utlåtanden och avgiva förslag i anledning av de, såsom icke tillhörande annat utskotts behandling, från *kamrarna* dit hänvisade frågor om stiftande, ändring, förklaring eller upphävande av civil-, kriminal- och kyrkolag, likasom ock av andra lagar och författningar, som stiftas av Konung och riksdag samfällt.

2. Det tillkommer — — — — —

3. *Fördelning* mellan lagutskotten av till dem hörande ärenden *verkställes på sätt riksdagen bestämmer*.

§ 43.

Jordbruksutskottet, som skall erhålla del av Konungens angående statsverkets tillstånd och behov till riksdagen avgivna proposition i vad den angår jordbruksärenden, åligger att granska samt, med iakttagande av nödiga indragningar och besparingar, utreda och uppgiva statsverkets behov med hänsyn till denna styrelsens gren ävensom att för övrigt avgiva betänkanden och förslag i anledning av de från *kamrarna* till utskottet hänvisade jordbruksärenden.

§ 44.

Allmänna beredningsutskottet skall meddela utlåtanden och avgiva förslag i anledning av de, såsom icke tillhö-

(Föreslagen lydelse)

3. Utskottet skall jämväl undfå del av Konungens angående statsverkets tillstånd och behov avlåtna proposition, vad angår riksdags- och revisionskostnader ävensom kostnader för riksdagens hus och riksdagens verk, och med anledning därav liksom ock med avseende å övriga från *riksdagen* dit hänvisade frågor i dessa ämnen avgiva utlåtanden och förslag.

1. Lagutskotten skola meddela utlåtanden och avgiva förslag i anledning av de, såsom icke tillhörande annat utskotts behandling, från *riksdagen* dit hänvisade frågor om stiftande, ändring, förklaring eller upphävande av civil-, kriminal- och kyrkolag, likasom ock av andra lagar och författningar, som stiftas av Konung och riksdag samfällt.

— göra hemställan.

3. *Närmare bestämmelser om fördelningen* mellan lagutskotten av till dem hörande ärenden *meddelas i den riksdagsstadga som omförmäles i 78 §*.

Jordbruksutskottet, som skall erhålla del av Konungens angående statsverkets tillstånd och behov till riksdagen avgivna proposition i vad den angår jordbruksärenden, åligger att granska samt, med iakttagande av nödiga indragningar och besparingar, utreda och uppgiva statsverkets behov med hänsyn till denna styrelsens gren ävensom att för övrigt avgiva betänkanden och förslag i anledning av de från *riksdagen* till utskottet hänvisade jordbruksärenden.

Allmänna beredningsutskottet skall meddela utlåtanden och avgiva förslag i anledning av de, såsom icke tillhöran-

(Nuvarande lydelse)

rande annat utskotts behandling, från *kamrarna* dit hänvisade frågor av beskaffenhet att utskotts yttrande däröver erfordras.

(Föreslagen lydelse)

de annat utskotts behandling, från *riksdagen* dit hänvisade frågor av beskaffenhet att utskotts yttrande däröver erfordras.

§ 48.

Omröstning inom ————— ur rösturnan.

Om val, ————— därom stadgat.

Ledamot, som i utskotts beslut ej instämt, är obetaget att jämte utskottets yttrande lämna *kamrarna* del av sin skiljaktiga mening, som i sådant fall bör till utskottet skriftligen avgivas. Dock må utskottets betänkande därigenom icke uppehållas.

Ledamot, som i utskotts beslut ej instämt, är obetaget att jämte utskottets yttrande lämna *riksdagen* del av sin skiljaktiga mening, som i sådant fall bör till utskottet skriftligen avgivas. Dock må utskottets betänkande därigenom icke uppehållas.

§ 49.

Val av ledamöter och suppleanter i utrikesutskottet, varom stadgas i § 36, gälle ock som val av ledamöter och suppleanter till den i § 54 regeringsformen omförmälda utrikesnämnd. Ledamot av nämnden utövar sin befattning till dess nytt val till utrikesutskott förriktas, dock att ledamot, som avgår ur riksdagen innan den tid, för vilken han blivit vald till riksdagsman, tilländalupit, eller som utnämnes till statsråd, ej vidare skall anses tillhöra nämnden. Förordnar Konungen om nya val till båda kamrarna eller den ena av dem, behålle utan hinder därav nämndens ledamöter sina befattningar.

Varje riksdag skall inom sex dagar efter riksdagens öppnande inom sig välja den i § 54 regeringsformen omförmälda utrikesnämnd. Nämnden skall bestå av nio ledamöter och lika många suppleanter. Valet av ledamöter och suppleanter gäller till dess nytt val av utrikesnämnd förriktats, dock att ledamot, som avgår ur riksdagen innan den tid, för vilken han blivit vald till riksdagsman, tilländalupit, eller som utnämnes till statsråd, ej vidare skall anses tillhöra nämnden.

Inträffar ledighet ————— därvid närvara.

Konungen sammankallar ————— förordnar Konungen.

Skulle minst *sex* av nämndens ledamöter hos ministern för utrikes ärendena göra framställning om rådpläging i viss uppgiven fråga, varder nämnden sammankallad.

Skulle minst *fyra* av nämndens ledamöter hos ministern för utrikes ärendena göra framställning om rådpläging i viss uppgiven fråga, varder nämnden sammankallad.

Ledamot av ————— stadgade tystnadsplikten.

§ 50.

Talmännen skola tillse, att nödig skyndsamhet och största möjliga planmässighet iakttages vid riksdagsarbetets bedrivande.

Talmannen skall tillse, att nödig skyndsamhet och största möjliga planmässighet iakttages vid riksdagsarbetets bedrivande.

(Nuvarande lydelse)

Vardera kammaren skall utse fyra ledamöter att jämte *talmännen* och vice *talmännen* samt de ständiga utskottens ordförande rådpläga om vad i avseende å ärendenas behandling *i utskott och kamrar* må vara att iakttaga för vinnande av nämnda syfte (talmanskonferensen). Närmare bestämmelser om talmanskonferensen meddelas uti den i § 78 omförmälda riksdagsstadgan.

(Föreslagen lydelse)

Riksdagen skall utse *minst* fyra ledamöter att jämte *talmannen* och vice *talmännen* samt de ständiga utskottens ordförande rådpläga om vad i avseende å ärendenas behandling må vara att iakttaga för vinnande av nämnda syfte (talmanskonferensen). Närmare bestämmelser om talmanskonferensen meddelas uti den i § 78 omförmälda riksdagsstadgan.

§ 51.

Talmännen eller, i händelse av förfall för *dem*, vice *talmännen* åligger, *var för sin kammare*, att utfärda kallelse till sammanträden, att ärendena därvid föredraga, att upptaga, reda och framställa de yttrade meningarna, att göra propositioner för besluts fattande och vidmakthålla ordning vid sammanträdena, allt efter de föreskrifter denna grundlag innehåller. Dock må den, som talmansbefattningen utövar, ej deltaga i överläggning och ej heller något annat föreslå, än som erfordras till verkställighet av grundlagarna, av riksdagens *eller kamrarnas* särskilda beslut eller i övrigt av de reglementariska stadganden, som för riksdagsärendenas behandling blivit antagna.

Talman äger ej makt att, utan *kammarens* samtycke, något dess sammanträde avsluta.

Talmannen eller, i händelse av förfall för *honom*, vice *talman* åligger att utfärda kallelse till sammanträden, att ärendena därvid föredraga, att upptaga, reda och framställa de yttrade meningarna, att göra propositioner för besluts fattande och vidmakthålla ordning vid sammanträdena, allt efter de föreskrifter denna grundlag innehåller. Dock må den, som talmansbefattningen utövar, ej deltaga i överläggning och ej heller något annat föreslå, än som erfordras till verkställighet av grundlagarna, av riksdagens särskilda beslut eller i övrigt av de reglementariska stadganden, som för riksdagsärendenas behandling blivit antagna.

Talman äger ej makt att, utan *riksdagens* samtycke, något dess sammanträde avsluta.

§ 52.

Vid *kammares* sammanträde äger varje dess ledamot rätt att, med de undantag denna riksdagsordning stadgar eller *kammare* med stöd därav föreskriver, till protokollet fritt tala och utlåta sig i alla frågor, som under överläggning komma, och om lagligheten av allt, som inom *kammaren* sig tilldrager.

En var yttrar sig i den ordning, han därtill sig anmält och uppropad bliver. Dock må ledamot, på sätt *kammaren*

Vid *riksdagens* sammanträde äger varje dess ledamot rätt att, med de undantag denna riksdagsordning stadgar eller *riksdagen* med stöd därav föreskriver, till protokollet fritt tala och utlåta sig i alla frågor, som under överläggning komma, och om lagligheten av allt, som inom *riksdagen* sig tilldrager.

Talmannen *bestämmer ordningen mellan de ledamöter som före överläggningen i viss fråga anmält, att de vilja*

(Nuvarande lydelse)

särskilt föreskriver, kunna för gemmäle till annan talare erhålla ordet i annan ordning.

Riksdagsman må, på sätt *kammare* särskilt föreskriver, till ledamot av statsrådet framställa spörsmål i ämne utom föredragningslistan. Sådana spörsmål äro antingen interpellationer eller enkla frågor för upplysningars inhämtande. *Kammaren* må föreskriva inskränkningar i ledamots rätt att erhålla ordet i samband med framställande av interpellationer eller besvarande av enkla frågor.

Ej må ————— utom protokollet.

Ingen må tillåta sig personligen förolämpande uttryck eller eljest uppträda på ett mot god ordning stridande sätt. Sker det, och låter den felande sig icke av talmannens föreställning rätta, äger talmannen främtaga honom ordet. Har sådant ägt rum, må den felande för det sammanträdet icke vidare yttra sig. Väckes förslag, att den ledamot, som sålunda sig förgått, därjämte må av talmannen erhålla varning eller att saken bör till laga domstols behandling överlämnas, skall beslut däröver av *kammaren* vid nästa sammanträde utan föregående överläggning fattas.

(Föreslagen lydelse)

yttra sig under överläggningen. I övrigt yttrar sig en var i den ordning, han därtill sig anmält och uppropad bliver. Dock må ledamot, på sätt *riksdagen* föreskriver, kunna för gemmäle till annan talare erhålla ordet i annan ordning.

Riksdagsman må, på sätt *riksdagen* föreskriver, till ledamot av statsrådet framställa spörsmål i ämne utom föredragningslistan. Sådana spörsmål äro antingen interpellationer eller enkla frågor för upplysningars inhämtande. *Riksdagen* må *jämväl* föreskriva inskränkningar i ledamots rätt att erhålla ordet i samband med framställande av interpellationer eller besvarande av enkla frågor, så ock begränsa den tid under vilken talare må hava ordet i samband med besvarande av enkla frågor.

Genom särskilt beslut äger *riksdagen* även i samband med överläggningen i viss fråga på förslag av talmannen begränsa tiden för anförande i frågan. Sådant beslut fattas utan föregående överläggning och träder genast i tillämpning.

Ingen må tillåta sig personligen förolämpande uttryck eller eljest uppträda på ett mot god ordning stridande sätt. Sker det, och låter den felande sig icke av talmannens föreställning rätta, äger talmannen främtaga honom ordet. Har sådant ägt rum, må den felande för det sammanträdet icke vidare yttra sig. Väckes förslag, att den ledamot, som sålunda sig förgått, därjämte må av talmannen erhålla varning eller att saken bör till laga domstols behandling överlämnas, skall beslut däröver av *riksdagen* vid nästa sammanträde utan föregående överläggning fattas.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

§ 53.

Ej må riksdagen eller kamrarna i Konungens närvaro över något ämne rådpläga eller besluta; ej heller må riksföreståndare övertvara kamrarnas överläggningar eller beslut.

Uti vardera kammaren äga statsrådets ledamöter tillträde, med rättighet att deltaga i överläggningarna men ej i besluten, där de ej äro ledamöter av kammaren.

I mål, som personligen rör någon ledamot i kammare, må han väl överläggningarna, men ej beslutet, övertvara.

Ej må riksdagen i Konungens närvaro över något ämne rådpläga eller besluta; ej heller må riksföreståndare övertvara riksdagens överläggningar eller beslut.

Statsrådets ledamöter äga tillträde till riksdagens sammanträden, med rättighet att deltaga i överläggningarna men ej i besluten, där de ej äro ledamöter av riksdagen.

I mål, som personligen rör någon ledamot av riksdagen, må han väl överläggningarna, men ej beslutet, övertvara.

§ 54.

Konungens skrivelser och propositioner tillställas båda kamrarna samt böra alltid vara åtföljda av statsrådets och, då lagrådet avgivit utlåtande, jämväl dess yttrande.

Propositioner böra ————— göra låter.

Propositioner, som ————— allvarligt men.

Övriga propositioner, ————— dess avlåtande.

Konungens skrivelser och propositioner till riksdagen böra alltid vara åtföljda av statsrådets och, då lagrådet avgivit utlåtande, jämväl dess yttrande.

§ 55.

1. Motion må av riksdagsman i den kammare, han tillhör, göras inom femton dagar från den dag, då propositionen angående statsverkets tillstånd och behov kom kammaren till handa.

Motion, som föranledes av kungl. proposition, vilken efter öppnandet till riksdagen avlämnats, må dock väckas sist vid det sammanträde, som infaller näst efter tio dagar från det propositionen kom kammaren till handa. I sistnämnda fall äge likväl kammare, därest den med hänsyn till infallande helg eller ärendets synnerliga omfattning finner sådant nödigt, medgiva utsträckning av motionstiden, dock längst till det sammanträde, som infaller näst efter femton dagar från det propositionen

1. Motion må av riksdagsman göras inom femton dagar från den dag, då propositionen angående statsverkets tillstånd och behov överlämnades till riksdagen.

Motion, som föranledes av kungl. proposition, vilken efter öppnandet till riksdagen avlämnats, må dock väckas sist vid det sammanträde, som infaller näst efter tio dagar från det propositionen anmäldes i riksdagen av talmanen. I sistnämnda fall äge likväl riksdagen, därest den med hänsyn till infallande helg eller ärendets synnerliga omfattning finner sådant nödigt, medgiva utsträckning av motionstiden, dock längst till det sammanträde, som infaller näst efter femton dagar från det

(Nuvarande lydelse)

nen kom kammaren till handa. Fråga om sådan utsträckning må ej väckas senare än vid andra sammanträdet efter det, då propositionen kom kammaren till handa.

Har behandlingen av proposition eller framställning från något riksdagens verk uppskjutits till höstsession, må motion, som föranledes av propositionen eller framställningen, väckas sist dagen efter höstsessionens början.

Vad i andra stycket stadgas skall äga motsvarande tillämpning i fråga om motion, som föranledes av framställning från något riksdagens verk. I sådant fall skall tiden för motions väckande räknas från den dag, då anmälan om framställningens ingivande, på sätt riksdagen föreskriver, delgives kammaren.

I frågor, som röra någondera kammaren enskilt, samt i frågor, som av redan inom någondera kammaren fattat beslut eller annan under riksdagen inträffad händelse omedelbarligen föranledas, må motion framställas, så länge session pågår.

Motion bör ————— beskaffenhet sammanföras.

2. Konungens propositioner, så ock motioner i ämnen, som tillhöra ständigt utskotts behandling, kunna icke till avgörande i kammare företagas, innan utskott däröver avgivit yttrande. *Frågor, som röra någondera kammaren enskilt, må genast avgöras.*

Prövar Konungen lämpligt att i fråga, som angår rikets förhållande till främmande makt, eller i annat ärende av större allmänt intresse meddelande

(Föreslagen lydelse)

propositionen anmäldes i riksdagen. Fråga om sådan utsträckning må ej väckas senare än vid andra sammanträdet efter det, då propositionen anmäldes.

Vad i andra stycket stadgas skall äga motsvarande tillämpning i fråga om motion, som föranledes av framställning från något riksdagens verk.

Har behandlingen av proposition eller framställning från något riksdagens verk, vilken anmäls i riksdagen efter den 10 maj, uppskjutits till höstsession, må motion, som föranledes av propositionen eller framställningen, väckas sist dagen efter höstsessionens början.

I frågor, som av redan av riksdagen fattat beslut eller annan under riksdagen inträffad händelse omedelbarligen föranledas, må motion framställas, så länge session pågår.

2. Konungens propositioner, så ock motioner i ämnen, som tillhöra ständigt utskotts behandling, kunna icke till avgörande i riksdagen företagas, innan utskott däröver avgivit yttrande.

§ 56.

Prövar Konungen lämpligt att i fråga, som angår rikets förhållande till främmande makt, eller i annat ärende av större allmänt intresse meddelande

(Nuvarande lydelse)

muntligen göres till riksdagen, tillkommer det statsrådsledamot, som Konungen därtill förordnar, att i *vardera kammaren* lämna meddelandet. Ej vare ledamot av *kammaren* förmenat att yttra sig över vad sålunda meddelats.

Konungen äger bestämma att i fall, som här avses, *kamrarnas sammanträden skola* hållas inom lyckta dörrar.

(Föreslagen lydelse)

muntligen göres till riksdagen, tillkommer det statsrådsledamot, som Konungen därtill förordnar, att i *riksdagen* lämna meddelandet. Ej vare ledamot av *riksdagen* förmenat att yttra sig över vad sålunda meddelats.

Konungen äger bestämma att i fall, som här avses, *riksdagens sammanträde* skall hållas inom lyckta dörrar.

§ 57.

Därest av riksdagsman eller av annat utskott, än konstitutionsutskottet, fråga hos kamrarna väckes, att statsrådet eller någon dess ledamot eller föredragande sitt ämbete på obehörigt sätt utövat, böra därvid endast följande ordalag nyttjas: »det är anledning till anmärkning mot statsrådet, eller den eller den ledamoten eller föredraganden, varom remiss begäres till konstitutionsutskottet, inför vilket anledningen skall uppgivas». Sådan remiss skall då genast ovägerligen verkställas. Vid kammares överläggning om sådan fråga gälle i avseende på Konungens beslut uti mål, som röra enskilda personers eller korporationers rättigheter och angelägenheter, vad uti 107 § regeringsformen stadgat är.

Yrkande om misstroendeförklaring enligt 107 § regeringsformen skall väckas vid sammanträde med riksdagen och avlämnas skriftligen till protokollet. Sådant ärende må ej hänvisas till utskott. Ärendet skall vila på bordet till det andra sammanträdet efter det, då yrkandet framställdes, och avgöras senast vid det därpå följande sammanträdet.

§ 58.

När proposition eller motion första gången i *kammare* förekommer, skall den, så framt ej *kammaren densamma* genast till utskott förvisas, ligga på bordet till nästa sammanträde, då sådan hänvisning bör ske, därest frågan ej nedlägges eller, om den rör *kammaren enskilt, eljest bliver avgjord*. Varje ledamot äger i målet avgiva yttrande, vilket jämväl till utskottet överlämnas; men ej må därav remissen till utskottet uppehållas.

Är inom *kammare* väckt fråga om sådan utsträckning av motionstid, som

När proposition eller motion första gången i *riksdagen* förekommer, skall den, så framt *den* ej genast till utskott förvisas, ligga på bordet till nästa sammanträde, då sådan hänvisning bör ske, därest frågan ej nedlägges. Varje ledamot äger i målet avgiva yttrande, vilket jämväl till utskottet överlämnas; men ej må därav remissen till utskottet uppehållas.

Är inom *riksdagen* väckt fråga om sådan utsträckning av motionstid, som

(Nuvarande lydelse)

i 55 § 1 mom. andra stycket sägs, eller uppstår fråga till vilket utskott ett mål bör hänvisas, skall sådan fråga blott för det sammanträde, då den väckt blivit, kunna läggas på bordet, men vid det nästföljande ovillkorligen avgöras.

Kamrarna må genom sammanstående beslut till annan session eller till nästföljande riksdag uppskjuta behandlingen av proposition, framställning från något riksdagens verk eller motion, som ej berör riksstaten. Ytterligare uppskov må beslutas; dock att ärendet skall avgöras senast under nästföljande riksdag. Ej må ärendets behandling uppskjutas till nästföljande riksdag, om nya val i hela riket till andra kammaren dessförinnan förrättas. Förordnar Konungen om nya val till båda kamrarna eller den ena av dem, vare beslut om uppskov förfallet.

Uppskov må beslutas på framställning av vederbörande utskott, som har att i frågan inhämta yttrande från talmanskonferensen; *kamrarna* likväl obetaget att vid prövningen av utskottets utlåtande i ärendet besluta uppskov enligt vad i nästföregående stycke sägs.

Kamrarna må genom sammanstående beslut, efter hörande av den i 50 § omförmälda talmanskonferens, besluta att uppskjuten fråga skall upptagas vid extra session.

Av riksdagen — — — — — i § 64.

(Föreslagen lydelse)

i 55 § 1 mom. andra stycket sägs, eller uppstår fråga till vilket utskott ett mål bör hänvisas, skall sådan fråga blott för det sammanträde, då den väckt blivit, kunna läggas på bordet, men vid det nästföljande ovillkorligen avgöras.

Riksdagen må till annan session eller till nästföljande riksdag uppskjuta behandlingen av proposition, framställning från något riksdagens verk eller motion, som ej berör riksstaten. Ytterligare uppskov må beslutas; dock att ärendet skall avgöras senast under nästföljande riksdag. Ej må ärendets behandling uppskjutas till nästföljande riksdag, om nytt val i hela riket till riksdagen dessförinnan förrättas. Meddelas förordnande om nytt val till riksdagen, vare beslut om uppskov förfallet.

Uppskov må beslutas på framställning av vederbörande utskott, som har att i frågan inhämta yttrande från talmanskonferensen; *riksdagen* likväl obetaget att vid prövningen av utskottets utlåtande i ärendet besluta uppskov enligt vad i nästföregående stycke sägs.

Riksdagen må, efter hörande av talmanskonferensen, besluta att uppskjuten fråga skall upptagas vid extra session.

§ 59.

Betänkande, som av ständigt eller i dess ställe särskilt tillsatt utskott avgivits, skall i bägge kamrarna för ärendets avgörande, så vitt ske kan, samtidigt föredragas. Efter betänkandets första föredragning skall detsamma vila på bordet. Vid nästa föredragning, evad överläggning då äger rum eller ej, skall det, så framt ej kammaren på vederbörande utskotts framställning

Efter den första föredragningen i riksdagen av betänkande, som av utskott avgivits, skall betänkandet vila på bordet. Vid nästa föredragning, evad överläggning då äger rum eller ej, skall det, så framt ej riksdagen på vederbörande utskotts framställning annorlunda beslutar, åter göras vilande. Men då saken tredje gången förekommer, skall den till avgörande företagas.

*(Nuvarande lydelse)**(Föreslagen lydelse)*

annorlunda beslutar, åter göras vilande. Men då saken tredje gången förekommer, skall den till avgörande företagas.

Utskotts förberedande hemställanden och förfrågningar må genast avgöras, därest icke någon *kammarens* ledamot bordläggning begär.

Utskotts förberedande hemställanden och förfrågningar må genast avgöras, därest icke någon *riksdagens* ledamot bordläggning begär.

§ 60.

1. Ej må något mål, däri överläggning ägt rum, till slutligt avgörande företagas, förrän *kammaren* på talmannens hemställan förklarar överläggningen slutad.

2. Därefter bör, ————— mom. stadgas.

Kan fråga ————— är föreskriven.

Proposition skall ————— överläggning uppriva.

Då voterats skall, bör voteringsproposition jämte tydlig kontraposition genast författas, justeras och uppläsas, samt omröstningen strax därefter verkställas; men ej må proposition göras, om votering skall äga rum, ej heller någon omröstning därom tillåtas. Omröstningen skall ske öppet. Befinnas de avgivna rösterna lika delade, nedlägga talmannen i en därtill avsedd rösturna en ja-sedel och en nej-sedel, båda lika till storlek och utseende, tryckta och omärkta samt var för sig slutna och hoprullade, och avgöres då omröstningens utgång genom den sedel, som en av *kammarens* ledamöter på anmodan av talmannen upptager ur rösturnan.

3. Fråga, varom ————— genast förstöras.

§ 61.

Talman må ej vägra proposition, utom när han finner väckt fråga strida mot grundlags lydelse; och bör han då alltid anföra skälen till sin vägran. Därest *kammaren* ändock yrkar proposition, skall *talman* äga att förklara överläggningen vilande, och målet förvisas då till konstitutionsutskottet, som

1. Ej må något mål, däri överläggning ägt rum, till slutligt avgörande företagas, förrän *riksdagen* på talmannens hemställan förklarar överläggningen slutad.

Då voterats skall, bör voteringsproposition jämte tydlig kontraposition genast författas, justeras och uppläsas, samt omröstningen strax därefter verkställas; men ej må proposition göras, om votering skall äga rum, ej heller någon omröstning därom tillåtas. Omröstningen skall ske öppet. Befinnas de avgivna rösterna lika delade, nedlägga talmannen i en därtill avsedd rösturna en ja-sedel och en nej-sedel, båda lika till storlek och utseende, tryckta och omärkta samt var för sig slutna och hoprullade, och avgöres då omröstningens utgång genom den sedel, som en av *riksdagens* ledamöter på anmodan av talmannen upptager ur rösturnan.

Talmannen må ej vägra proposition, utom när han finner väckt fråga strida mot grundlags lydelse; och bör han då alltid anföra skälen till sin vägran. Därest *riksdagen* ändock yrkar proposition, skall *talmannen* äga förklara överläggningen vilande, och målet förvisas då till konstitutionsutskottet, som det ålig-

(Nuvarande lydelse)

det åligger att ofördröjligen inkomma med motiverat och bestämt utlåtande över frågans stridighet eller enlighet med grundlagen. Å vad utskottet förklarar icke vara mot grundlag stridande kan proposition sedermera ej vägras.

§ 62.

Kammarens beslut i fråga, som icke rörer kammaren enskilt, skall med kammaren genom utdrag av protokollet delgivas. Har målet varit av ständigt eller i dess ställe särskilt tillsatt utskott handlagt, skall ock detta om beslutet på enahanda sätt underrättas. Därest ledamot, som i kammarens beslut ej instämt, vill sin särskilda mening hos medkammaren anmäla, skall sådant vara honom obetaget; börande han i slikt fall sin skiljaktiga mening skriftligen till protokollet avlämna, varefter den genom protokollsutdrag med kammaren delgives; men ej må härav i något fall beslutets expedierande uppehållas.

§ 63.

När fråga, varöver utskott sig utlåtitt, till avgörande förekommer, äger kammaren att antingen genast, med bifall till utlåtandet eller utan avseende å vad utskottet föreslagit, fatta sitt beslut, eller, om ämnet anses fordra ytterligare utredning, målet till utskottet återförvisa.

Stanna kamrarna över någon fråga, däri ständigt eller i dess ställe särskilt tillsatt utskott sig yttrat, uti huvudsakligen eller till vissa delar olika beslut, då skall utskottet söka att de olika meningarna, såvida möjligt är, sammanjämka och med förslag därom till kamrarna inkomma.

(Föreslagen lydelse)

ger att ofördröjligen inkomma med motiverat och bestämt utlåtande över frågans stridighet eller enlighet med grundlagen. Å vad utskottet förklarar icke vara mot grundlag stridande kan proposition sedermera ej vägras.

Om riksdagens beslut i fråga, som varit av utskott handlagt, skall utskottet underrättas genom utdrag av protokollet.

När fråga, varöver utskott sig utlåtitt, till avgörande förekommer, äger riksdagen genast, med bifall till utlåtandet eller utan avseende å vad utskottet föreslagit, fatta sitt beslut. *Om ledamot yrkat det och minst en tredjedel av de röstande i riksdagen förenat sig om yrkandet, skall frågan dock återförvisas till utskottet för ytterligare utredning. Återförvisning må ej ske mer än en gång i samma fråga.*

(Nuvarande lydelse)

Vad kamrarna sammanstående besluta, det vare riksdagens beslut. Bliva kamrarna ej, efter den behandling ovan är nämnd, om ett beslut ense, skall frågan, utom i de fall 65 § upptager, anses hava för den sessionen förfallit.

§ 64.

Förslag till stiftande, ändring, förklaring eller upphävande av grundlag kan förkastas å den riksdag, vid vilken förslaget väckes, men ej slutligen antagas eller bifallas i vidsträcktare mån, än såsom ett förslag, vilket skall vila för att efter därpå *förrättade nya* val i hela riket till *andra kammaren* av den riksdag, som först sammanträder, ånyo prövas. Varder förslaget därvid *av bägge kamrarna* antaget, bliver det riksdagens beslut; ägande *kamrarna* ej rätt att uti vilande förslag ändring göra. Ej må beslut över vilande förslag till annan riksdag, än nu är nämnt, uppskjutas, utan att Konungen och *bägge kamrarna* därom äro ense.

§ 65.

När, i fråga om statsutgifter eller bevilning, eller om reglementariska föreskrifter för riksbanken, dess inkomster och utgifter, eller om ansvarsfrihet för fullmäktige i riksbanken, eller om riksgäldskontorets styrelse och förvaltning, inkomster och utgifter, kamrarna fatta stridiga beslut, som ej uppå vederbörligt utskotts förslag varda sammanjämkade, skola bägge kamrarna var för sig rösta om de olika beslut, vari vardera förut stannat; kommande den mening, som därvid erhåller de flesta ledamöters av båda kamrarna sammanräknade röster, att gälla såsom riksdagens beslut. Om vid sammanräkningen av de avgivna rösterna dessa befinnas lika delade, nedlägga andra kammarens talman i en därtill avsedd rösturna en ja-sedel och en nej-sedel, båda lika till storlek och ut-

(Föreslagen lydelse)

Förslag till stiftande, ändring, förklaring eller upphävande av grundlag kan förkastas å den riksdag, vid vilken förslaget väckes, men ej slutligen antagas eller bifallas i vidsträcktare mån än såsom ett förslag, vilket skall vila för att efter därpå *förrättat nytt* val i hela riket till *riksdagen* av den riksdag, som först sammanträder, ånyo prövas. Varder förslaget därvid antaget, bliver det riksdagens beslut; ägande *riksdagen* ej rätt att uti vilande förslag ändring göra. Ej må beslut över vilande förslag till annan riksdag, än nu är nämnt, uppskjutas, utan att Konungen och *riksdagen* därom äro ense.

(Denna paragraf utgår.)

(Nuvarande lydelse)

seende, tryckta och omärkta samt var för sig slutna och hoprullade, och avgöres då omröstningens utgång genom den sedel, som en av andra kammarens ledamöter på anmodan av talmannen upptager ur rösturnan.

§ 66.

Då val till Konung eller tronföljare skall förrättas, tillsättes en nämnd, bestående av sextiofyra personer, av vilka vardera kammaren inom sig utser trettio två, med uppdrag att, vid förefallande skiljaktighet mellan kamrarna, bestämma valet. Dagen efter, sedan nämnden är utsedd, skrida kamrarna till val av Konung eller tronföljare. Förenas kamrarna om en och samma person, är han att såsom utkorad anse. I annat fall avgör nämnden. Dock må ej hos densamma komma under omröstning andra än de, som i vardera kammaren erhållit flesta rösterna, ägande ingendera kammaren att flera än en kandidat framställa. Nämndens ledamöter, vilka ej i och för denna befattning må uteslutas från deras riksdagsmannarätt i kamrarna, sammanträda dagen efter den, då valet i kamrarna förrättat är, och skiljas ej åt förrän valförrättningen är fullgjord. Den av de bägge under omröstning komna personerna, på vilken då inom nämnden de flesta rösterna falla, är behörigen vald. I den händelse, som 94 § regeringsformen omförmäler, skall nämnden väljas inom tionde dagen efter den, som i riksdagskallelsen är till riksdagens sammankomst utsatt.

§ 67.

Skall riksföreståndare tillsättas, gånge härmed som för val till Konung eller tronföljare är i nästföregående § stadgat.

(Föreslagen lydelse)

(Denna paragraf utgår.)

(Denna paragraf utgår.)

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

§ 68.

Riksdagens ombudsmän — — — — — därefter försiggått.

Val av ombudsmän verkställes genom fyrtioåtta för tillfället nämnda valmän, av vilka vardera kammaren inom sig utser tjugufyra. Dessa valmän skola sammanträda till valförrättningen senast å femtonde dagen efter den, då de blivit utsedda. Vid valet gälle enahanda bestämmelser som för val av kammarnas talmän.

För val av ombudsman gälle enahanda bestämmelser som i 33 § stadgas för val av talman.

Valmännen böra vid samma tillfälle, då ombudsman utses, och på enahanda sätt välja en ställföreträdare för honom. Ställföreträdare utses för tiden till dess nytt val av vederbörande ombudsman äger rum.

Riksdagen bör vid samma tillfälle, då ombudsman utses, och på enahanda sätt välja en ställföreträdare för honom. Ställföreträdare utses för tiden till dess nytt val av vederbörande ombudsman äger rum.

I händelse — — — — — i riksgäldskontoret.

§ 69.

Riksdagen skall vart fjärde år tillsätta en nämnd av fyrtioåtta personer, därav vardera kammaren inom sig utser tjugufyra, och vilken nämnd, i den ordning 103 och 104 §§ regeringsformen stadga, äger att döma, huruvida högsta domstolens och regeringsrättens samtliga ledamöter gjort sig förtjänta att i deras viktiga kall bibehållas, eller om vissa av dem, utan bevisligen begångna fel och brott, varom regeringsformens 102 § handlar, likväl kunna anses böra från detta kall skiljas. Denna nämnd träder samma dag den blivit vald tillsammans.

Riksdagen skall vart tredje år inom sig utse en nämnd av fyrtioåtta personer, vilken nämnd, i den ordning 103 och 104 §§ regeringsformen stadga, äger att döma, huruvida högsta domstolens och regeringsrättens samtliga ledamöter gjort sig förtjänta att i deras viktiga kall bibehållas, eller om vissa av dem, utan bevisligen begångna fel och brott, varom regeringsformens 102 § handlar, likväl kunna anses böra från detta kall skiljas. Denna nämnd träder samma dag den blivit vald tillsammans.

Nämndens samtliga — — — — — vidare föreskrives.

I enahanda — — — — — regeringsrättens ledamöter.

§ 70.

1. De sex — — — — — honom återstått.

2. Riksdagen skall jämväl välja fullmäktige att, jämlikt särskilt reglemente, förvalta riksgäldskontorets medel och tillhörigheter. Dessa fullmäktige skola vara sju och väljas för tiden från valet,

2. Riksdagen skall jämväl välja fullmäktige att, jämlikt särskilt reglemente, förvalta riksgäldskontorets medel och tillhörigheter. Dessa fullmäktige skola vara sju och väljas för tiden från va-

(Nuvarande lydelse)

till dess sådant val under tredje året därefter försiggått. *Ordförande bland fullmäktige väljes särskilt.* Av de övriga sex skola två årligen avgå. Har fullmäktig före utgången av den bestämda tjänstgöringstiden avgått, eller har ansvarsfrihet honom vägrats, anställs val för den tid, som för honom återstått. Då val av ordförande äger rum, utses denne före övriga fullmäktige.

3. *Val av fullmäktige i riksbanken och riksgäldskontoret verkställas genom fyrtioåtta valmän, av vilka vardera kammaren inom sig utser tjugufyra. Valen ske med slutna sedlar.* Val för längre tjänstgöringstid verkställs före val för kortare. Avgående fullmäktig kan återväljas.

4. Fullmäktige välje ————— utfalla lika.

5. På samma ————— till tjänstgöring.

§ 71.

Riksdagens lönedelelegation består av *sexton* ledamöter, av vilka vardera kammaren inom sig utser hälften. De väljas för tiden från valet, till dess sådant val under fjärde året därefter försiggått, dock att ledamot som dessförinnan avgått ur riksdagen ej vidare skall anses tillhöra delegationen. Har ledamot före den tid, för vilken han valts, avgått ur delegationen, anställs val för den tid som för honom återstått.

Vardera kammaren utser ock inom sig suppleanter att när ledamöter få förfall i deras ställe inträda. Suppleanter utses för samma tid som ledamöter.

Vad i ————— mening antecknas.

Innan förhandlingsöverenskommelse — — — tystnadspliktens iakttagande.

§ 72.

Riksdagen förordnar årligen inom sex dagar efter dess öppnande revisorer till ett antal av tolv, vilka till halva antalet av vardera kammaren utses, att

(Föreslagen lydelse)

let, till dess sådant val under tredje året därefter försiggått. *Riksdagen utser en av de fullmäktige till ordförande.* Av de övriga sex skola två årligen avgå. Har fullmäktig före utgången av den bestämda tjänstgöringstiden avgått, eller har ansvarsfrihet honom vägrats, anställs val för den tid, som för honom återstått. Då val av ordförande äger rum, utses denne före övriga fullmäktige.

3. *Varje fullmäktig i riksbanken eller riksgäldskontoret väljes för sig. Om ledamot begär det, skall val ske med slutna sedlar.*

Val för längre tjänstgöringstid verkställs före val för kortare. Avgående fullmäktig kan återväljas.

(Nuvarande lydelse)

enligt regeringsformen och särskild instruktion granska statsverkets, riksbankens och riksgäldskontorets tillstånd, styrelse och förvaltning. Revisor utövar sin befattning till dess nytt val av revisorer förrättas.

För varje ————— blivit valda.

Revisorerna välja ————— äro lika.

De anmärkingar, ————— vidare behandling.

§ 73.

Riksdagens krigsdelegation består av femtio ledamöter, av vilka vardera kamraren inom sig väljer hälften.

För varje ————— blivit valda.

Val av krigsdelegation skall äga rum å varje riksdag inom sex dagar efter dess öppnande. Valet gäller till dess nytt val av krigsdelegation förrättas, dock att den som dessförinnan avgått ur riksdagen ej vidare skall anses tillhöra delegationen. *Förordnar Konungen om nya val till båda kamrarna eller den ena av dem, behålle utan hinder därav delegationens ledamöter och suppleanter sina befattningar.*

bankens och riksgäldskontorets tillstånd, styrelse och förvaltning. Revisor utövar sin befattning till dess nytt val av revisorer förrättas.

Riksdagens krigsdelegation består av femtio ledamöter, vilka riksdagen väljer inom sig.

Val av krigsdelegation skall äga rum å varje riksdag inom sex dagar efter dess öppnande. Valet gäller till dess nytt val av krigsdelegation förrättas, dock att den som dessförinnan avgått ur riksdagen ej vidare skall anses tillhöra delegationen.

§ 74.

Riksdagens valmän och nämnder, med undantag av utrikesnämnden, utse själva inom sig ordförande.

Riksdagens nämnder, med undantag av utrikesnämnden, utse själva inom sig ordförande.

§ 75.

1. Företes vid val, som skall av kamraren förrättas, gemensam lista upptagande namn å så många personer valet avser och har listan godkänts av de utav kamraren utsedda ledamöterna i talmanskonferensen, framställe talmannen proposition å godkännande av listan och förklare därå upptagna perso-

1. För beredning av val som ankomma på riksdagen skall finnas en valberedning. Om valberedningen och dess uppgifter meddelas bestämmelser i den riksdagsstadga som omförmäles i 78 §.

2. Framlägges vid val, som skall förrättas av riksdagen, gemensam lista upptagande namn å så många personer valet avser och har listan enhälligt godkänts av valberedningen, framställe talmannen proposition å godkännande av listan och förklare därå upptagna personer valda, såvida ej val med slutna

(Nuvarande lydelse)

ner valda, såvida ej val med slutna sedlar begäres av minst så många ledamöter som motsvarar det tal, vilket erhålles, om samtliga röstberättigade ledamöters antal delas med siffran för det antal personer valet avser, ökat med ett. Har sådan begäran framställts skall val med slutna sedlar äga rum vid ett följande sammanträde.

Valet skall, där det ej avser kammarens ledamöter i talmanskonferensen, vara *proportionellt*, om två eller flera personer skola utses. Närmare bestämmelser om valet meddelas uti den i § 78 omförmälda riksdagsstadgan.

2. Val, som förrättas av riksdagens utskott, nämnder och valmän, skola, därest begäran därom framställes av någon ledamot eller valman, ske med slutna sedlar, och iakttages därvid, att namnsedlarna, så framt de skola bliva gällande, böra vara enkla, hoprullade, omärkta och fria såväl från all tvetydighet i anseende till personernas namn som från oriktighet i anseende till deras antal. Mellan personer, som vid val undfått lika antal röster, skiljes genom lottning, när så erfordras.

Finnas i ————— äga tillämpning.

§ 76.

Vid justering kan ett beslut ej ändras, men väl må sådana tillägg göras, varigenom ingen ändring i beslutet uppkommer. Ur protokoll må vid justeringen, med kammarens bifall och den talandes begivande, uteslutas dennes uttryck och även överläggning, som därav följt; dock kunna ej sådana uttryck uteslutas, på vilka beslutet tydligen sig grundar.

§ 77.

Riksdagsman, som varit frånvarande då något beslut fattats inom den kammare han tillhör, skall äga att där-

(Föreslagen lydelse)

sedlar begäres av minst så många ledamöter som motsvarar det tal, vilket erhålles, om samtliga röstberättigade ledamöters antal delas med siffran för det antal personer valet avser, ökat med ett. Har sådan begäran framställts, skall val med slutna sedlar äga rum vid ett följande sammanträde.

Val skola, där de ej avse ledamöter i talmanskonferensen, vara *proportionella*, om två eller flera personer skola utses. Närmare bestämmelser om val meddelas i riksdagsstadgan.

3. Val som förrättas av riksdagens utskott eller nämnder skola, därest begäran därom framställes av någon ledamot, ske med slutna sedlar, och iakttages därvid, att namnsedlarna, så framt de skola bliva gällande, böra vara enkla, hoprullade, omärkta och fria såväl från all tvetydighet i anseende till personernas namn som från oriktighet i anseende till deras antal. Mellan personer, som vid val undfått lika antal röster, skiljes genom lottning, när så erfordras.

Vid justering kan ett beslut ej ändras, men väl må sådana tillägg göras, varigenom ingen ändring i beslutet uppkommer. Ur protokoll må vid justeringen, med riksdagens bifall och den talandes begivande, uteslutas dennes uttryck och även överläggning, som därav följt; dock kunna ej sådana uttryck uteslutas, på vilka beslutet tydligen sig grundar.

Riksdagsman, som varit frånvarande då något beslut fattats inom riksdagen, skall äga att därefter till protokollet an-

(Nuvarande lydelse)

efter till protokollet anmäla, det han ej i berörda beslut deltagit, men icke hava makt att tala å deras beslut, som därvid närvarit.

§ 78.

Riksdagen fastställer de föreskrifter om riksdagsarbetets bedrivande, ordningen hos *kamrarna* och utskotten samt inom riksdagen förekommande val ävensom de övriga bestämmelser som anses nödiga till iakttagande jämte grundlagarna (riksdagsstadga). *Vardera kammaren äger fastställa föreskrifter i ämne, som angår kammaren enskilt (ordningsstadga)*. Ej må något i *dessa stadgor* införas, som mot grundlag eller annan gällande lag strider.

I mål, som blivit av *ständigt eller i dess ställe särskilt tillsatt* utskott handlagda, skola de från riksdagen utgående skrivelser uppsättas och expedieras av kansliet hos det utskott, som ärendet berett.

Uppsättandet och expedierandet av andra *för bägge kamrarna gemensamma* skrivelser besörjes genom *ett särskilt riksdagens kansli under inseende av två inom första och två inom andra kammaren därtill utsedda ledamöter (kanslideputerade)*.

(Uppsättandet och expedierandet av andra *för bägge kamrarna gemensamma* skrivelser besörjes genom riksdagens förvaltningskontor.)¹

Ej må expedition över något riksdagens beslut utgå förr än den blivit inför *kamrarna* justerad. Från riksdagen utgående expeditioner undertecknas av *talmännen*.

(Föreslagen lydelse)

mäla, det han ej i berörda beslut deltagit, men icke hava makt att tala å deras beslut, som därvid närvarit.

Riksdagen fastställer de föreskrifter om riksdagsarbetets bedrivande, ordningen hos *riksdagen* och utskotten samt inom riksdagen *och utskotten* förekommande val ävensom de övriga bestämmelser som anses nödiga till iakttagande jämte grundlagarna (riksdagsstadga). Ej må något i *riksdagsstadgan* införas, som mot grundlag eller annan gällande lag strider.

§ 80.

I mål, som blivit av utskott handlagda, skola de från riksdagen utgående skrivelser uppsättas och expedieras av kansliet hos det utskott, som ärendet berett.

Uppsättandet och expedierandet av andra *riksdagens* skrivelser besörjes genom riksdagens *förvaltningskontor*.

Ej må expedition över något riksdagens beslut utgå förr än den blivit inför *riksdagen* justerad. Från riksdagen utgående expeditioner undertecknas av *talmännen*.

¹ Denna lydelse av 80 § andra stycket har antagits som vilande den 25 maj 1966 (KU 1966:36)

§ 82.

De i *kamrarna* förda protokoll och övriga riksdagshandlingar skola på statens bekostnad, så tidigt ske kan, av trycket utgivas, de senare fullständigt och protokollen i den mån *kamrarna* var för sig förordna.

De i *riksdagen* förda protokoll och övriga riksdagshandlingar skola på statens bekostnad, så tidigt ske kan, av trycket utgivas, de senare fullständigt och protokollen i den mån *riksdagen* förordnar.

Övergångsbestämmelser

1. De bestämmelser i riksdagsordningen som nu ändrats äga dock alltjämt tillämpning i sin äldre lydelse till utgången av år 1970 utom beträffande val till riksdagen, som avser uteslutande tid därefter.

Val till riksdagen enligt 3 § första stycket i paragrafens nu antagna lydelse skall första gången äga rum år 1970.

Meddelas beslut enligt 30 § om uppskov med valet till riksdagen i september 1970 och om förlängning av de vid utgången av samma år utlöpande valperioderna, innebär beslutet motsvarande förlängning av den tid under vilken bestämmelser, som beröras av de nu antagna ändringarna, skola tillämpas i sin äldre lydelse.

2. Löpande valperioder för kamrarnas ledamöter upphöra vid utgången av år 1970. De må ej förlängas enligt 2 § andra stycket.

3. Vad som föreskrives i 58 § tredje stycket i dess äldre lydelse om inverkan av nya val i hela riket till andra kammaren i fråga om uppskov med behandlingen av ärende avser även val till riksdagen.

4. Vid tillämpning av 69 § i dess nu antagna lydelse skall den i paragrafen omnämnda nämnden tillsättas första gången av den riksdag som sammanträder närmast efter det den nu antagna lydelsen trätt i tillämpning.

5. Utan hinder av bestämmelserna i 71 § i paragrafens äldre lydelse skall nytt val av ledamöter och suppleanter i riksdagens löne delegation förrättas av den riksdag som sammanträder närmast efter det den nu antagna lydelsen av 71 § trätt i tillämpning.

Förslag

till

Lag

om ändrad lydelse av 6 § ansvarighetslagen den 10 februari 1810 för statsrådets ledamöter, föredragande och Konungens rådgivare i kommandomål

Härigenom förordnas, att 6 § ansvarighetslagen den 10 februari 1810 för statsrådets ledamöter, föredragande och Konungens rådgivare i kommandomål skall er- hålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

§ 6.

Uraktlåter statsråds ledamot eller Konungens rådgivare i kommandomål, att de övriga dem i grundlagen uttryckligen föreskrivne, men i denna ansvarighetslag icke särskilt uppräknade plikter och föreskrifter, iakttaga och fullgöra, *ankomme det på Rikens Ständer, att hos Konungen göra sådan anmälan, vartill 107 § av regeringsformen dem berättigar, med iakttagande av de villkor samma § i dess senare mom. stadgar.*

Uraktlåter statsråds ledamot eller Konungens rådgivare i kommandomål, att de övriga dem i grundlagen uttryckligen föreskrivne, men i denna ansvarighetslag icke särskilt uppräknade plikter och föreskrifter, iakttaga och fullgöra, *förfares enligt 107 § av regeringsformen.*

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1971.

Förslag

till

Lag

angående ändring i lagen den 26 november 1920 (nr 796) om val till riksdagen

Häri genom förordnas i fråga om lagen den 26 november 1920 om val till riksdagen¹, dels att 1, 2, 12—29 och 82 §§ skall upphöra att gälla, dels att 30—33, 54, 55, 55 a, 56—59, 60 a, 61, 64—70, 72—79, 81, 83—89, 92, 93 och 97 §§ skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives, dels att omedelbart efter var och en av 68, 73 och 75 §§ skall införas en ny paragraf, betecknad respektive 68 a, 73 a och 75 a §, av den lydelse här nedan angives, dels att rubrikerna omedelbart före 1 §, rubriken omedelbart före 12 § och rubriken »Om val till andra kammaren» omedelbart före 30 § skall utgå, dels ock att rubriken omedelbart före 70 § skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

30 §.

För valen till andra kammaren indelas riket i tjuuguåtta valkretsar, nämligen:

Stockholms stad — — — — — övriga län.

För val till riksdagen indelas riket i tjuuguåtta valkretsar, nämligen:

31 §.

1. Varje kommun skall med de undantag, som här nedan i mom. 2—7 angivas, bilda ett valdistrikt.

2. Är stad delad i valkretsar för val av stadsfullmäktige, utgör sådan valkrets ett valdistrikt vid riksdagsmannaval, såvida icke jämlikt mom. 3 ytterligare delning i valdistrikt beslutes.

3. Stad eller valkrets för stadsfullmäktigval må, där så finnes lämpligt, delas i två eller flera valdistrikt.

1. Varje kommun skall med de undantag, som här nedan i mom. 2—3 angivas, bilda ett valdistrikt.

2. Är kommun delad i valkretsar för val av kommunalfullmäktige eller stadsfullmäktige, utgör sådan valkrets ett valdistrikt vid riksdagsmannaval, såvida icke jämlikt mom. 3 ytterligare delning i valdistrikt beslutes.

3. Kommun eller valkrets för val av kommunalfullmäktige eller stadsfull-

¹ Senaste lydelse se beträffande 1, 32, 33, 55 a och 57 §§ 1963: 127, 12 och 13 §§ 1965: 53, 14 § 1937: 181, 15, 19—21, 24 och 83 §§ 1921: 316, 17, 30, 61, 66—69 och 76 §§ 1944: 84, 18, 54, 55, 56, 65, 70, 72, 73, 75, 77 och 78 §§ 1962: 71, 25 och 28 §§ 1933: 53, 26 och 27 §§ 1949: 113, 31 § 1930: 180, 58 § 1966: 93, 59 och 79 §§ 1952: 264, 60 a, 93 och 97 §§ 1964: 128, 64 och 74 §§ 1965: 608 samt 81 och 87 §§ 1940: 550.

(Nuvarande lydelse)

4. Är landskommun delad i valkretsar för val av kommunalfullmäktige, utgör sådan valkrets ett valdistrikt vid riksdagsmannaval, såvida icke jämlikt mom. 6 eller 7 ytterligare delning i valdistrikt beslutes.

5. Höra delar av landskommun till olika valkretsar för riksdagsmannaval eller landstingsmannaval, bildar varje del ett valdistrikt för riksdagsmannaval, där ej jämlikt mom. 6 eller 7 ytterligare delning i valdistrikt beslutes.

6. Landskommun, valkrets för kommunalfullmäktigval eller sådan del av kommun, som i mom. 5 sägs, skall, där antalet invånare i sådan kommun, valkrets eller del av kommun överstiger 3 000, indelas i två eller flera valdistrikt med högst 3 000 invånare; dock att på framställning av kommunalstämma Konungens befallningshavande må härifrån medgiva undantag, där särskilda förhållanden inom kommunen anses göra sådan indelning obehöblig eller olämplig.

7. Om landskommun, valkrets för kommunalfullmäktigval eller sådan del av kommun, som i mom. 5 sägs, till följd av samfärdsförhållanden eller andra orsaker finnes icke lämpligen böra utgöra ett enda valdistrikt, må sådan kommun, valkrets eller del av kommun delas i två eller flera valdistrikt.

32 §.

1. Förslag om indelning i valdistrikt, som i 31 § 3 och 7 mom. sägs, må väckas genom framställning hos Konungens befallningshavande av den, som är boende och vid riksdagsmannaval röstberättigad inom den kommun eller del av kommun, om vars delning i valdistrikt är fråga. Ej må framställning bifallas med mindre yttrande inhämtats från kommunalfullmäktige eller i stad

(Föreslagen lydelse)

mäktige må, där så finnes lämpligt, delas i två eller flera valdistrikt.

1. Förslag om indelning i valdistrikt, som i 31 § 3 mom. sägs, må väckas genom framställning hos Konungens befallningshavande av den, som är boende och vid riksdagsmannaval röstberättigad inom den kommun eller del av kommun, om vars delning i valdistrikt är fråga. Ej må framställning bifallas med mindre yttrande inhämtats från kommunalfullmäktige eller i stad stads-

(Nuvarande lydelse)

stadsfullmäktige. Skall kommun på landet delas, må delar av samma by eller hemman ej utan synnerliga skäl förläggas till olika valdistrikt.

Utän föregående framställning vare Konungens befallningshavande berättigad och i fall, varom stadgas i 31 § 6 mom., pliktig att om indelning i valdistrikt eller ändring i redan skedd indelning förordna, sedan på landet kommunalfullmäktige och i stad stadsfullmäktige beretts tillfälle att i ärendet avgiva yttrande. Om ändring i distriktsindelning vare Konungens befallningshavande pliktig att i den ordning nyss sagts förordna även för det fall, att så erfordras, då kommun, efter att tidigare hava indelats i valdistrikt för riksdagsmannaval, delas i valkretsar för val av kommunalfullmäktige eller stadsfullmäktige.

Beslut angående — — — — — skall angivas.

2. Över beslut, som i 1 mom. avses, må besvär anföras i den ordning, som är bestämd för överklagande av Konungens befallningshavandes utslag i mål, vilka bedömas efter *förordningarna om kommunalstyrelse*.

(Föreslagen lydelse)

fullmäktige. Skall kommun på landet delas, må delar av samma by eller hemman ej utan synnerliga skäl förläggas till olika valdistrikt.

Utän föregående framställning vare Konungens befallningshavande berättigad att om indelning i valdistrikt eller ändring i redan skedd indelning förordna, sedan på landet kommunalfullmäktige och i stad stadsfullmäktige beretts tillfälle att i ärendet avgiva yttrande. Om ändring i distriktsindelningen vare Konungens befallningshavande pliktig att i den ordning nyss sagts förordna för det fall, att så erfordras, då kommun, efter att tidigare hava indelats i valdistrikt för riksdagsmannaval, delas i valkretsar för val av kommunalfullmäktige eller stadsfullmäktige.

2. Över beslut, som i 1 mom. avses, må besvär anföras i den ordning som är bestämd för överklagande av Konungens befallningshavandes utslag i mål, vilka bedömas efter *kommunallagen den 18 december 1953 (nr 753)* och *kommunallagen för Stockholm den 1 mars 1957 (nr 50)*.

33 §.

För varje kommun skall finnas en valnämnd av fem inom kommunen boende personer, vilka utses för *fyra* år. Ordförande i denna nämnd jämte suppleant för honom förordnas av Konungens befallningshavande före utgången av året näst efter det, då allmänna val av kommunalfullmäktige och stadsfullmäktige ägde rum. De fyra ledamöterna jämte lika antal suppleanter väljas under nyssnämnda år å tid, då val till befattningar inom kommunen eljest anställas. Utses ny valnämnd under annat år än nu

För varje kommun skall finnas en valnämnd av fem inom kommunen boende personer, vilka utses för *tre* år. Ordförande i denna nämnd jämte suppleant för honom förordnas av Konungens befallningshavande före utgången av året näst efter det, då allmänna val av kommunalfullmäktige och stadsfullmäktige ägde rum. De fyra ledamöterna jämte lika antal suppleanter väljas under nyssnämnda år å tid, då val till befattningar inom kommunen eljest anställas. Utses ny valnämnd un-

(Nuvarande lydelse)

sagts, skall valet avse allenast den tid, som återstår av löpande *fyraårsperiod*. Det åligger kommunalfullmäktiges och i stad stadsfullmäktiges ordförande att ofördröjligen om valet underrätta valnämndens ordförande samt utan lösen låta tillstålla en var av de valda ledamöterna och suppleanterna i valnämnden ett utdrag av protokollet, i vad dem rör. Om de personers namn och bostad, som blivit till ordförande och suppleant för honom utsedda, låter Konungens befallningshavande i länskungörelserna årligen meddela under rättelse.

(Föreslagen lydelse)

der annat år än nu sagts, skall valet avse allenast den tid, som återstår av löpande *treårsperiod*. Det åligger kommunalfullmäktiges och i stad stadsfullmäktiges ordförande att ofördröjligen om valet underrätta valnämndens ordförande samt utan lösen låta tillstålla en var av de valda ledamöterna och suppleanterna i valnämnden ett utdrag av protokollet, i vad dem rör. Om de personers namn och bostad, som blivit till ordförande och suppleant för honom utsedda, låter Konungens befallningshavande i länskungörelserna årligen meddela underrättelse.

54 §.

1. Förening med politiskt syfte, som icke utgör underavdelning av sådan förening och som har minst ettusen vid val till *riksdagens andra kammare* röstberättigade medlemmar, (parti) må, i den ordning och på de villkor här nedan stadgas, erhålla registrering av *ett partinamn eller en annan beteckning i ord för partiet eller för den meningssriktning partiet företräder (partibeteckning)*.

2. Ansökan om ————— i riksgäldskontoret.

3. Partibeteckning må ————— ej prövats.

4. Registrerad partibeteckning skall avföras ur registret på ansökan av det parti, för vilket registreringen skett, eller ock efter ansökan av annat parti, där det visas att förstnämnda parti blivit upplöst eller vid två på varandra följande val i hela riket till *andra kammaren* icke i någon valkrets anmält kandidater på sätt i 56 § sägs.

5. Då partibeteckning ————— allmänna tidningarna.

6. Parti, som ————— 56 § sägs.

7. När val i hela riket till *andra kammaren skola* äga rum, skola i god tid före *valen* från inrikesdepartementet till samtliga Konungens befallningsha-

1. Förening med politiskt syfte, som icke utgör underavdelning av sådan förening och som har minst ettusen vid val till *riksdagen* röstberättigade medlemmar, (parti) må, i den ordning och på de villkor här nedan stadgas, erhålla registrering av partibeteckning.

4. Registrerad partibeteckning skall avföras ur registret på ansökan av det parti, för vilket registreringen skett, eller ock efter ansökan av annat parti, där det visas att förstnämnda parti blivit upplöst eller vid två på varandra följande val i hela riket till *riksdagen* icke i någon valkrets anmält kandidater på sätt i 56 § sägs.

7. När val i hela riket till *riksdagen* skall äga rum, skola i god tid före *valet* från inrikesdepartementet till samtliga Konungens befallningshavande

(Nuvarande lydelse)

vande översändas utdrag ur registret, upptagande varje partibeteckning som är registrerad på grund av ansökan, vilken gjorts, om *valen* förrättas på grund av bestämmelsen i 17 § 1 mom. riksdagsordningen, senast den 20 juli närmast före *valen* samt, om *valen* förrättas på grund av *Konungens* förordnande jämlikt 17 § 2 mom. riksdagsordningen, senast femte dagen efter det förordnandet givits. Vid varje beteckning skall angivas det parti, för vilket registrering- en skett, samt partiets enligt 6 mom. anmälda ombud.

Anmäles till — — — — — i registerutdragen.

(Föreslagen lydelse)

översändas utdrag ur registret, upptagande varje partibeteckning som är registrerad på grund av ansökan, vilken gjorts, om *valet* förrättas på grund av bestämmelsen i 13 § 1 mom. riksdagsordningen, senast den 20 juli närmast före *valet* samt, om *valet* förrättas på grund av förordnande jämlikt 13 § 2 mom. riksdagsordningen, senast femte dagen efter det förordnandet givits. Vid varje beteckning skall angivas det parti, för vilket registreringen skett, samt partiets enligt 6 mom. anmälda ombud.

55 §.

1. Val i hela riket till *andra kammaren* förrättas, då *valen* ske på grund av 17 § 1 mom. riksdagsordningen, å tredje söndagen i september månad samt, i fall som i 17 § 2 mom. riksdagsordningen avses, å den *sön- eller helgdag*, som av Konungen bestämmes.

Om *valdag*, som bestämmes av Konungen, skall *generalpoststyrelsen* underrättas.

2. Annat val till *andra kammaren* än i 1 mom. sägs förrättas å *sön- eller helgdag*, som Konungens befallningshavande sist fyrtionde dagen förut låter kungöra i ortstidningar; och skall *generalpoststyrelsen* underrättas om *valdagen*.

1. Val i hela riket till *riksdagen* förrättas, då *valet* sker på grund av 13 § 1 mom. riksdagsordningen, å tredje söndagen i september månad och den närmast därpå följande måndagen samt, i fall som i 13 § 2 mom. riksdagsordningen avses, å den *söndag* och den närmast därpå följande måndag, som av Konungen bestämmas.

Om *valdagar*, som bestämmas av Konungen, skall *poststyrelsen* underrättas.

2. Annat val till *riksdagen* än i 1 mom. sägs förrättas å den *söndag* och den närmast därpå följande måndag, som Konungens befallningshavande sist fyrtionde dagen förut låter kungöra i ortstidningar; och skall *poststyrelsen* underrättas om *valdagarna*.

55 a §.

Då val i hela riket till *andra kammaren* skall förrättas, skall, i den mån *icke* Konungen *annorledes* förordnar, för envar i röstlängden som röstberättigad vid valet upptagen person genom valnämndens försorg upprättas röstkort, utvi-

Då val i hela riket till *riksdagen* skall förrättas, skall, i den mån Konungen *icke* förordnar *annat*, för envar i röstlängden som röstberättigad vid valet upptagen person genom valnämndens försorg upprättas röstkort, utvisande

(Nuvarande lydelse)

sande den röstberättigades namn, yrke eller titel, det valdistrikt den röstberättigade tillhör, *dagen* för valet samt den Konungens befallningshavande, som skall verkställa röstsammanräkning för den valkrets den röstberättigade tillhör.

Röstkortet skola senast å trettiofemte dagen före valdagen med posten översändas till de röstberättigade.

Då annat val till *andra kammaren* än i första stycket sägs skall förrättas eller då röstkort förkommit, icke utsänts eller ej kommit den röstberättigade till handa, äger röstberättigad efter därom gjord framställning erhålla röstkort. Röstberättigad, som avses i 70 § 2 eller 3 mom., äger, innan röstkortet blivit på sätt ovan i andra stycket sägs översända till de röstberättigade, efter framställning erhålla röstkort.

Framställning om ————— till honom.

Röstkort må ej utlämnas före det röstlängden blivit, på sätt i 45 § sista stycket sägs, underskriven eller försedd med intyg, att anmärkning mot densamma ej inom behörig tid framstälts, ej heller senare än dagen före valdagen. Röstkort som utfärdats för visst val må användas vid val, som hålles därefter, såframt röstlängden alltjämt länder till efterrättelse.

Närmare föreskrifter ————— av Konungen.

(Föreslagen lydelse)

den röstberättigades namn, yrke eller titel, det valdistrikt den röstberättigade tillhör, *dagarna* för valet samt den Konungens befallningshavande, som skall verkställa röstsammanräkning för den valkrets den röstberättigade tillhör. Röstkort må upprättas gemensamt för riksdagsmannaval och kommunalval. Är väljaren icke röstberättigad vid samtliga val, skall förhållandet tydligt angivas å kortet.

Röstkortet skola senast å trettiofemte dagen före *den första* valdagen med posten översändas till de röstberättigade.

Då annat val till *riksdagen* än i första stycket sägs skall förrättas eller då röstkort förkommit, icke utsänts eller ej kommit den röstberättigade till handa, äger röstberättigad efter därom gjord framställning erhålla röstkort. Röstberättigad, som avses i 70 § 1 mom., äger, innan röstkortet blivit på sätt ovan i andra stycket sägs översända till de röstberättigade, efter framställning erhålla röstkort.

Röstkort må ej utlämnas före det

röstlängden blivit, på sätt i 45 § sista stycket sägs, underskriven eller försedd med intyg, att anmärkning mot densamma ej inom behörig tid framstälts, ej heller senare än dagen före *första* valdagen. Röstkort som utfärdats för visst val må användas vid val, som hålles därefter, såframt röstlängden alltjämt länder till efterrättelse.

56 §.

1. Då val ————— valbara personer.
2. Anmälan skall göras skriftligen genom partiets i registerutdraget angivna ombud eller genom någon av honom

(Nuvarande lydelse)

därtill förordnad person samt hava inkommit sist å trettiosjunde dagen före valdagen. Vid anmälan skola fogas intyg, utvisande att envar av de anmälda kandidaterna är i röstlängd *för valdistrikt inom valkretsen* uppförd såsom röstberättigad och senast valdagen uppnått tjugutre års ålder, ävensom intyg av varje kandidat, att han lämnat partiet tillstånd att anmäla honom.

Giver anmälan ————— anmälan skett.

Senast å ————— intyg ingivas.

3. *Två eller flera partier, vilka på sätt ovan nämnts, anmält kandidater och vilka ämna samverka med varandra i kartell vid valet, äga hos Konungens befallningshavande gemensamt anmäla en kartellbeteckning. Sådan kartellbeteckning skall tydligt skilja sig från varje i registerutdraget upptagen partibeteckning ävensom från kartellbeteckning, som tidigare behörigen anmälts för valet.*

Anmälan av kartellbeteckning skall göras skriftligen genom partiernas i registerutdraget angivna ombud eller genom personer, som av ombuden därtill förordnats, samt hava inkommit till Konungens befallningshavande senast den dag, som angives i 2 mom. tredje stycket.

4. Sedan den tid gått till ända, inom vilken kandidatanmälan må ändras och anmälan av kartellbeteckning må ske, skall Konungens befallningshavande ofördröjligen företaga slutlig prövning av de inkomna anmälningarna av kandidater och kartellbeteckningar. Finnes någon kandidat icke vara valbar, eller är icke visat, att han lämnat partiet tillstånd att anmäla honom, skall hans namn å anmälan anses obefintligt.

Över godkända anmälningar upprättar Konungens befallningshavande en lista. Å denna uppföras *först anmälda*

(Föreslagen lydelse)

därtill förordnad person samt hava inkommit sist å trettiosjunde dagen före första valdagen. Vid anmälan skola fogas intyg, utvisande att envar av de anmälda kandidaterna är i röstlängd uppförd såsom röstberättigad och senast första valdagen uppnått tjugutre års ålder, ävensom intyg av varje kandidat, att han lämnat partiet tillstånd att anmäla honom.

Senast å ————— intyg ingivas.

3. *Två eller flera partier, vilka på sätt ovan nämnts, anmält kandidater och vilka ämna samverka med varandra i kartell vid valet, äga hos Konungens befallningshavande gemensamt anmäla en kartellbeteckning. Sådan kartellbeteckning skall tydligt skilja sig från varje i registerutdraget upptagen partibeteckning ävensom från kartellbeteckning, som tidigare behörigen anmälts för valet.*

Anmälan av kartellbeteckning skall göras skriftligen genom partiernas i registerutdraget angivna ombud eller genom personer, som av ombuden därtill förordnats, samt hava inkommit till Konungens befallningshavande senast den dag, som angives i 2 mom. tredje stycket.

4. Sedan den tid gått till ända, inom vilken kandidatanmälan må ändras, skall Konungens befallningshavande ofördröjligen företaga slutlig prövning av de inkomna anmälningarna av kandidater. Finnes någon kandidat icke vara valbar, eller är icke visat, att han lämnat partiet tillstånd att anmäla honom, skall hans namn å anmälan anses obefintligt.

Över godkända anmälningar upprättar Konungens befallningshavande en lista. Å denna uppföras partibeteckningarna i bokstavsordning jämte un-

(Nuvarande lydelse)

kartellbeteckningar i bokstavsordning och under varje kartellbeteckning, likaledes i bokstavsordning, partibeteckningarna för de partier, som ingå i kartellen, jämte under varje partibeteckning de av partiet anmälda kandidaterna. Därefter uppföras i bokstavsordning partibeteckningarna för de partier, vilka icke anmält kartellbeteckning, jämte under var och en av dessa partibeteckningar de av partiet anmälda kandidaterna. Å listan utsättes även erinran om bestämmelserna i 59 § andra och femte styckena. Formulär till listan fastställs av Konungen.

Över Konungens ————— över valet.

5. Därefter utfärdar ————— i ortstidningar.

I kungörelsen skall upptagas:

a) antalet av dem, som skola väljas inom valkretsen;

b) dag och tider för valet;

c) valstället för ————— omförmälda lista;

e) erinran om rätt för väljare att i vissa fall utöva rösträtt inom riket å postantalt samt utom riket å svensk beskickning eller svenskt konsulat; samt

f) då val i hela riket till *andra kammaren skola* förrättas, erinran om rätt för väljare att i vissa fall utöva rösträtt å svenskt fartyg utom riket.

(Föreslagen lydelse)

der varje partibeteckning de av partiet anmälda kandidaterna. Å listan utsättes även erinran om bestämmelserna i 59 § femte stycket. Formulär till listan fastställs av Konungen.

Över valet.

i ortstidningar.

I kungörelsen skall upptagas:

a) *det antal platser i riksdagen som bestämts för valkretsen enligt 16 § riksdagsordningen;*

b) *dagar och tider för valet;*

omförmälda lista;

e) erinran om rätt för väljare att i vissa fall *före valet* utöva rösträtt inom riket å postanstalt *eller inför valnämnd* samt utom riket å svensk beskickning eller svenskt konsulat; samt

f) då val i hela riket till *riksdagen* skall förrättas, erinran om rätt för väljare att i vissa fall utöva rösträtt å svenskt fartyg utom riket.

Kungörelsen utfärdas gemensamt med kungörelse om annat val som skall förrättas samtidigt.

57 §.

1. Val förrättas ————— 91 § sägs.

Om rätt för väljare att i vissa fall avlämna valsedel inom riket å postanstalt samt utom riket å svensk beskickning, svenskt konsulat eller svenskt fartyg stadgas i 70—75 §§.

Om rätt för väljare att i vissa fall *före valet* avlämna valsedel inom riket å postanstalt *eller inför valnämnd* samt utom riket å svensk beskickning, svenskt konsulat eller svenskt fartyg stadgas i 70—75 §§.

2. Valet äger ————— inom vallokalen.

Det åligger ————— avbryta förrättningen.

I vallokal ————— omförmälda lista.

(Nuvarande lydelse)

58 §.

Valet skall pågå mellan klockan *åtta* och elva förmiddagen, mellan klockan ett och *tre* eftermiddagen samt mellan klockan *fem* och nio eftermiddagen.

Där å någon ort andra tider för valets förrättande finnas mera lämpliga, äge Konungens befallningshavande att därom på framställning av valnämnden förordna, med iakttagande att tillträde till valet skall finnas minst två timmar före klockan *tre* eftermiddagen, dock icke mellan klockan elva förmiddagen och klockan ett eftermiddagen, samt minst två timmar efter klockan sju eftermiddagen.

(Föreslagen lydelse)

Valet skall pågå, på *söndagen* mellan klockan *nio* och elva förmiddagen, mellan klockan ett och *fyra* eftermiddagen samt mellan klockan *sex* och nio eftermiddagen *och på måndagen mellan klockan tio förmiddagen och två eftermiddagen samt mellan klockan fyra och sju eftermiddagen.*

Där å någon ort andra tider för valets förrättande finnas mera lämpliga, äge Konungens befallningshavande att därom på framställning av valnämnden förordna, med iakttagande att tillträde till valet skall finnas, på *söndagen* minst två timmar före klockan *fyra* eftermiddagen, dock icke mellan klockan elva förmiddagen och klockan ett eftermiddagen, samt minst två timmar efter klockan sju eftermiddagen *och på måndagen minst två timmar före klockan två och minst två timmar efter klockan fem eftermiddagen.*

59 §.

Vid valet skola begagnas valsedlar av vitt papper utan kännetecken.

Å valsedel skall ovanför namnen utsättas *en, två eller tre beteckningar i ord för viss grupp väljare eller för samverkande sådana grupper eller för viss meningsriktning (väljarbeteckning)*. Utsättas *två eller tre beteckningar, skola de uppföras den ena under den andra. Användes kartellbeteckning, som uppförts å den i 56 § 4 mom. omförmälda lista, skall den sättas såsom första beteckning och såsom andra beteckning utsättas någon av de å listan under kartellbeteckningen uppförda partibeteckningarna. Partibeteckning, som å listan uppförts under kartellbeteckning, må ej å valsedel upptagas i annan ordning än nu är sagd. Annan partibeteckning må användas antingen såsom första, andra eller tredje beteckning.*

Vid valet skola begagnas valsedlar av *enfärgat gult* papper utan kännetecken.

Å valsedel skall ovanför namnen utsättas *partibeteckning*.

Ovanför partibeteckningen må angivas att valet gäller riksdagen (valbeteckning).

(Nuvarande lydelse)

Nedanför namnen må *vara såsom valkrets* beteckning anbragt beteckning för den valkrets sedeln avser.

Valsedel skall upptaga namnen antingen i en följd, det ena under det andra, eller ock på sätt formulär 2 vid denna lag utvisar. — I förra fallet må namnen å valsedeln vara högst *två* utöver det antal *riksdagsmän valet avser*. Namnen gälla själva riksdagsmannavalet samt, i den mån de därvid icke tagas i anspråk, val av efterträdare för avgången riksdagsman. — I senare fallet må å sedelns vänstra sida upptagas högst *två* namn utöver det antal *riksdagsmän valet avser*. Dessa namn skola uppföras vart för sig i de särskilda rummen och gälla själva riksdagsmannavalet samt, i den mån namnen därvid icke tagas i anspråk, val av efterträdare. För efterträdarevalet må dessutom i motsvarande rum å sedelns högra sida uppföras högst två namn för vart och ett av de för själva riksdagsmannavalet upptagna namnen. Upptager rum å sedelns högra sida två namn, skola de förekomma det ena under det andra.

Har å _____ den beteckningen.

Valsedel bör _____ vilka åsyftas.

(Föreslagen lydelse)

Nedanför namnen må *angivas* den valkrets sedeln avser (*valkrets* beteckning).

Valsedel skall upptaga namnen antingen i en följd, det ena under det andra, eller ock på sätt formulär 2 vid denna lag utvisar. — I förra fallet må namnen å valsedeln vara högst *fyra* utöver det antal *platser i riksdagen som bestämts för valkretsen enligt 16 § riksdagsordningen*. Namnen gälla själva riksdagsmannavalet samt, i den mån de därvid icke tagas i anspråk, val av efterträdare för avgången riksdagsman. — I senare fallet må å sedelns vänstra sida upptagas högst *fyra* namn utöver det antal *platser i riksdagen som bestämts för valkretsen enligt 16 § riksdagsordningen*. Dessa namn skola uppföras vart för sig i de särskilda rummen och gälla själva riksdagsmannavalet samt, i den mån namnen därvid icke tagas i anspråk, val av efterträdare. För efterträdarevalet må dessutom i motsvarande rum å sedelns högra sida uppföras högst två namn för vart och ett av de för själva riksdagsmannavalet upptagna namnen. Upptager rum å sedelns högra sida två namn, skola de förekomma det ena under det andra.

Närmare föreskrifter om valsedels utseende meddelas av Konungen.

60 a §.

Väljare, som bor avlägset eller isolerat och på *valdagen* saknar möjlighet att färdas med allmänt samfärdsmedel eller icke utan avsevärd tidsspilla kan nyttja dylikt samfärdsmedel för färd till och från vallokalen, bör genom valnämndens försorg beredas möjlighet att infinna sig i vallokalen.

Väljare, som bor avlägset eller isolerat och på *valdagarna* saknar möjlighet att färdas med allmänt samfärdsmedel eller icke utan avsevärd tidsspilla kan nyttja dylikt samfärdsmedel för färd till och från vallokalen, bör genom valnämndens försorg beredas möjlighet att infinna sig i vallokalen *på de för valet bestämda dagarna eller någon av dem*.

61 §.

Envar som anmäler sig till röstning erhåller vid valbordet ett valkuvert. Sedan väljaren vid någon av de i 60 § omnämnda avskilda platser inlagt sin valseedel i kuvertet och tillslutit detsamma, överlämnar han utan dröjsmål personligen kuvertet till ordföranden.

Väljaren skall, då han överlämnar valkuvertet, för valförrättaren uppgiva sitt fullständiga namn och sitt hemvist inom valdistriktet. Sedan ordföranden förvissat sig om att väljaren är i röstlängden upptagen såsom röstberättigad och tillsett, att kuvertet är tillslutet och utan annat märke än i 96 § föreskriven ändamålsbeteckning, nedlägger ordföranden kuvertet i valurnan, i sammanhang varmed i röstlängden vid väljarens namn göres anteckning, att rösträtten utövats. Valkuvert, som ej är tillslutet eller som är märkt med annat kännetecken än föreskriven ändamålsbeteckning, skall ej mottagas.

Väljare, som — — — — — därtill utser.

64 §.

Valsedelöfversändelse som — — — — — väljarens valseedel.

Finnes att väljaren är röstberättigad, att ytterkuvertet är av föreskriven beskaffenhet samt att på ytterkuvertet äro tecknade förklaring av väljaren ävensom intyg i behörigt skick, och förekommer ej skälig anledning antaga, att ytterkuvertet blivit efter tillslutandet öppnat, bryter ordföranden ytterkuvertet; i annat fall skall det ej mottagas.

Är innerkuvertet av — — — — — rösträtten utövats.

Är innerkuvertet ej — — — — — det återlämnas.

65 §.

Ej må någon i annan ordning än nu är sagd utöva sin rösträtt; dock skall

Envar som anmäler sig till röstning erhåller vid valbordet ett valkuvert, *försatt med valbeteckning för valet*. Sedan väljaren vid någon av de i 60 § omnämnda avskilda platser inlagt sin valseedel i kuvertet och tillslutit detsamma, överlämnar han utan dröjsmål personligen kuvertet till ordföranden.

Väljaren skall, då han överlämnar valkuvertet, för valförrättaren uppgiva sitt fullständiga namn och sitt hemvist inom valdistriktet. Sedan ordföranden förvissat sig om att väljaren är i röstlängden upptagen såsom röstberättigad *vid valet* och tillsett, att kuvertet är tillslutet och utan annat märke än i 96 § föreskriven ändamålsbeteckning, nedlägger ordföranden kuvertet i valurnan, i sammanhang varmed i röstlängden vid väljarens namn göres anteckning, att rösträtten utövats. Valkuvert, som ej är tillslutet eller som är märkt med annat kännetecken än föreskriven ändamålsbeteckning, skall ej mottagas.

Finnes att väljaren är röstberättigad *vid valet*, att ytterkuvertet är av föreskriven beskaffenhet samt att på ytterkuvertet äro tecknade förklaring av väljaren ävensom intyg i behörigt skick, och förekommer ej skälig anledning antaga, att ytterkuvertet blivit efter tillslutandet öppnat, bryter ordföranden ytterkuvertet; i annat fall skall det ej mottagas.

Ej må någon i annan ordning än nu är sagd utöva sin rösträtt; dock skall

(Nuvarande lydelse)

om rätt att i vissa fall avlämna valsedel inom riket å postanstalt samt utom riket å svensk beskickning, svenskt konsulat eller svenskt fartyg gälla vad i 70—75 §§ stadgas.

(Föreslagen lydelse)

Om rätt att i vissa fall före valet avlämna valsedel inom riket å postanstalt eller inför valnämnd samt utom riket å svensk beskickning, svenskt konsulat eller svenskt fartyg gälla vad i 70—75 §§ stadgas.

66 §.

Då uppehåll i valförrättningen sker, skall valurnan omsorgsfullt förseglas under minst två närvarandes sigill samt därefter sättas i säkert förvar; och bör, innan förseglingen vid förrättningens fortsättande borttages, valförrättaren inför öppna dörrar förvissa sig om att sigillen äro obrutna.

1. Då uppehåll i valförrättningen sker, skall valurnan omsorgsfullt förseglas under minst två närvarandes sigill samt därefter sättas i säkert förvar; och bör, innan förseglingen vid förrättningens fortsättande borttages, valförrättaren inför öppna dörrar förvissa sig om att sigillen äro obrutna.

2. När valförrättningen avslutas den första valdagen, skall valurnan förseglas på sätt i 1 mom. sägs. Kan betryggande förvaring av valurnan anordnas i eller i anslutning till vallokalen, må urnan förvaras där över natten. I annat fall skall urnan av minst två deputerade överlämnas till valnämnden för förvaring. Över urnor som överlämnats till valnämnden skall föras särskild förteckning, varå skall angivas, när varje urna överlämnats till valnämnden samt namnen på de personer som överlämnat urnan.

Förvaras valurnan i vallokalen, må samma urna begagnas vid valförrättningen följande dag. I annat fall skall en ny urna användas då. Det åligger valnämnden att ombesörja, att till nämnden överlämnad urna i förseglat skick är återförd till vallokalen, innan röstningen där avslutas den andra valdagen.

Det ankommer på valnämnden att, efter samråd med deputerades ordförande, bestämma om valurnans förvaring enligt föreskrifterna i detta mom.

De väljare, som, då uppehåll för *gudstjänst eller eljest* göres i valförrättningen eller då valförrättningen skall sluta, äro tillstädes i vallokalen eller, om utrymme där saknas, å anvisad plats därintill men ej då hunnit delta i valet, äga rätt att avlämna sina valsedlar.

67 §.

De väljare, som, då uppehåll göres i valförrättningen eller då valförrättningen skall sluta, äro tillstädes i vallokalen eller, om utrymme där saknas, å anvisad plats därintill men ej då hunnit delta i valet, äga rätt att avlämna sina valsedlar.

68 §.

1. När alla, som vid det för valförrättningens slut fastställda klockslaget äga tillträde till valet, avlämnat sina valsedlar, förklarar ordföranden röstningen avslutad.

2. Omedelbart därefter uttagas valkuverten ur valurnan och räknas öppnade. I det protokoll, som i överensstämmelse med av Konungen fastställt formulär och däri givna anvisningar skall föras vid förrättningen, antecknas antalet valkuvert. Jämväl räknas och upptages i protokollet antalet personer, som enligt anteckningarna i röstlängden deltagit i valet. Därefter tillkännagives såväl antalet valkuvert som antalet nyssnämnda personer.

3. Sedan dessa åtgärder vidtagits, förfäres på följande sätt.

a) Valkuverten öppnas och innehållet uttages.

b) Befinnes därvid ett valkuvert vara tomt eller dess innehåll utgöras av annat eller mera än en valsedel, skall, efter det att i sistnämnda fallen innehållet återinlagts, valkuvertet inläggas i ett annat kuvert, som tillslutes. Antalet sålunda tillslutna kuvert räknas, varefter kuverten inläggas i ett eller flera omslag. Å varje omslag antecknas, att det samma innehåller dylika kuvert, ävensom dessas antal.

c) Förekommer anledning antaga, att valsedel, som utgjort ett valkuverts enda

1. När alla, som vid det för valförrättningens slut *den andra valdagen* fastställda klockslaget äga tillträde till valet, avlämnat sina valsedlar, förklarar ordföranden röstningen avslutad.

2. Hava från valnämnden inkommit valsedlar, som avgivits enligt bestämmelserna i 70—75 §§, räknas de ytterkuvert, vari dessa sedlar inneslutits (förtidsröstkuvert), och antalet jämföres med den över sådana kuvert förda förteckningen.

3. Därefter granskas förtidsröstkuverten och därå tecknade uppgifter. Befinnes kuvert ofullständigt ifyllt eller förekommer skälig anledning till antagande att kuvert blivit efter tillslutandet öppnat eller finnas flera förtidsröstkuvert härröra från samma väljare, lämnas dessa kuvert orubbade och däri inneslutna valsedlar inverka ej på valet. Lag samma vare, då väljaren icke är upptagen såsom röstberättigad i valdistriktet eller om väljaren, såvitt röstlängden utvisar, utövat sin rösträtt vid valförrättningen.

Övriga förtidsröstkuvert brytas, varefter valkuverten och valsedelsförsändelserna uttagas och granskas. Därvid tillses, att valkuvert eller försändelses ytterkuvert är av föreskriven beskaffenhet och tillslutet, att valkuvertet är utan annat märke än föreskriven ändamålsbeteckning samt att å försändelsens yt-

(Nuvarande lydelse)

innehåll, är ogill, lägges sedeln åsido. Antalet sålunda åsidolagda valsedlar räknas, varefter sedlarna inläggas i ett eller flera omslag. Å varje omslag antecknas, att detsamma innehåller dylika valsedlar, ävensom dessas antal.

d) De valsedlar, vilka icke enligt bestämmelserna under b) och c) återinlagts i sina valkuvert eller lagts åsido, ordnas i grupper sålunda, att sedlar, vilka äro likalydande med avseende å väljarbeteckning, sammanföras i en grupp. Antalet valsedlar i varje grupp räknas, varefter sedlarna i varje grupp för sig inläggas i ett eller flera omslag. Å varje omslag antecknas de inneliggande valsedlarnas väljarbeteckning samt antal.

e) De omslag, varom i b)—d) förmäles, skola, utöver ovan föreskrivna anteckningar, förses med anteckning, utvisande valdistriktet där förrättningen äger rum. Omslagen skola vara av hållfast beskaffenhet samt omsorgsfullt förseglas under minst två närvarandes sigill, vilka sigill avtryckas å protokollet.

4. I protokollet skall, utöver vad i 2 mom. sagts, ytterligare antecknas:

a) antalet valkuvert, vilka enligt bestämmelserna i 3 mom. b) inneslutits i andra kuvert, jämte antalet omslag, vari dessa kuvert inlagts;

b) antalet valsedlar, vilka enligt bestämmelserna i 3 mom. c) lagts åsido, jämte antalet omslag, vari dessa sedlar inlagts;

c) antalet valsedlar i varje sådan grupp, som omförmäles i 3 mom. d), samt gruppens väljarbeteckning jämte antalet omslag, vari gruppens sedlar inlagts.

5. Förrättningen bör utan avbrott bringas till slut. Därest särskilda skäl föranleda avbrott, må förrättningen icke

(Föreslagen lydelse)

terkuvert äro tecknade förklaring av väljaren och vittnesintyg i behörigt skick. Förekommer ej skäligen anledning antaga, att försändelsens ytterkuvert blivit efter tillslutandet öppnat, brytes detta, varefter tillses, att försändelsens innerkuvert är av föreskriven beskaffenhet samt tillslutet och utan annat märke än föreskriven ändamålsbeteckning. Finnas nämnda villkor uppfyllda, nedlägges valkuvertet eller försändelsens innerkuvert i valurnan och blandas med däri befintliga, vid valförrättningen avgivna valkuvert, i samband varmed i röstlängden vid väljarens namn antecknas att rösträtten utövats. I annat fall lägges kuvertet orubbat åsido såsom ogillt.

4. a) Förtidsröstkuvert, som jämlikt 3 mom. första stycket lagts åsido, inläggas i ett eller flera omslag. Å omslaget antecknas, att detsamma innehåller dylika kuvert, ävensom dessas antal.

b) Valkuvert eller valsedelsförsändelsens ytter- eller innerkuvert, som jämlikt 3 mom. andra stycket lagts åsido såsom ogillt, skall återinläggas i förtidsröstkuvertet. Sådana kuvert inläggas i ett eller flera omslag. Å varje omslag antecknas, att detsamma innehåller dylika kuvert, ävensom dessas antal.

Om förtidsröst icke godtages, skall anteckning därom, med kort angivande av skälet härför, göras i den över förtidsröstkuverten förda förteckningen.

5. Valkuverten uttagas därefter ur valurnan och räknas oöppnade. I det protokoll, som i överensstämmelse med av Konungen fastställt formulär och däri givna anvisningar skall föras vid förrättningen, antecknas antalet valkuvert. Jämväl räknas och upptages i protokollet antalet personer, som enligt anteckningarna i röstlängden deltagit i valet. Därefter tillkännagives såväl an-

(Nuvarande lydelse)

avbrytas i annan ordning än att, sedan de i 2 mom. föreskrivna åtgärderna vidtagits, verkställandet av de i 3 och 4 mom. omförmälda åtgärderna i sin helhet uppskjutes, dock icke längre än till påföljande dag. Innan förrättningen sålunda avbrytes, skall tid för densammas fortsättande tillkännagivas; och skola valkuverten inläggas i omslag, vilka förseglas under minst två närvarandes sigill. Dessa omslag jämte andra till valet hörande handlingar skola därefter läggas i säkert förvar; och förrättningen må ej ånyo företagas, innan valförrättaren inför öppna dörrar förvissat sig om att de åsatta sigillerna äro obrutna.

(Föreslagen lydelse)

talet valkuvert som antalet nyssnämnda personer.

Där annat eller andra val förrättas å samma dagar inför samma valförrättare, skall dessutom anteckning om detta förhållande göras i protokollet för varje val.

68 a §.

Sedan i 68 § 2—5 mom. föreskrivna åtgärder vidtagits, förfares på följande sätt.

a) Valkuverten öppnas och innehållet uttages.

b) Befinnes därvid ett valkuvert vara tomt eller dess innehåll utgöras av annat eller mera än en valsedel, skall, efter det att i sistnämnda fallen innehållet återinlagts, valkuvertet inläggas i ett annat kuvert, som tillslutes. Antalet sålunda tillslutna kuvert räknas, varefter kuverten inläggas i ett eller flera omslag. Å varje omslag antecknas, att detsamma innehåller dylika kuvert, ävensom dessas antal.

c) Förekommer anledning antaga, att valsedel som utgjort ett valkuverts enda innehåll är ogill, lägges sedeln åsido. Antalet sålunda åsidolagda valsedlar räknas, varefter sedlarna inläggas i ett eller flera omslag. Å varje omslag antecknas, att detsamma innehåller dylika valsedlar, ävensom dessas antal.

d) De valsedlar, vilka icke enligt bestämmelserna under b) och c) återinlagts i sina valkuvert eller lagts åsido, ordnas i grupper sålunda, att sedlar,

(Nuvarande lydelse)

Förvaltningsrådet skall bestå af följande medlemmar: en medlem för varje valdistrikt och en medlem för kommunens totalval. Den förvaltningsrådet skall utse en eller flera medlemmar till kommunens valmyndighet. Den förvaltningsrådet skall utse en eller flera medlemmar till kommunens valmyndighet. Den förvaltningsrådet skall utse en eller flera medlemmar till kommunens valmyndighet.

Den förvaltningsrådet skall utse en eller flera medlemmar till kommunens valmyndighet. Den förvaltningsrådet skall utse en eller flera medlemmar till kommunens valmyndighet. Den förvaltningsrådet skall utse en eller flera medlemmar till kommunens valmyndighet.

Den förvaltningsrådet skall utse en eller flera medlemmar till kommunens valmyndighet. Den förvaltningsrådet skall utse en eller flera medlemmar till kommunens valmyndighet. Den förvaltningsrådet skall utse en eller flera medlemmar till kommunens valmyndighet.

Den förvaltningsrådet skall utse en eller flera medlemmar till kommunens valmyndighet. Den förvaltningsrådet skall utse en eller flera medlemmar till kommunens valmyndighet. Den förvaltningsrådet skall utse en eller flera medlemmar till kommunens valmyndighet.

Sedan valprotokollet upplästs och dess riktighet bekräftats av ordföranden och två av de närvarande, förklaras valförrättningen avslutad.

Den förvaltningsrådet skall utse en eller flera medlemmar till kommunens valmyndighet. Den förvaltningsrådet skall utse en eller flera medlemmar till kommunens valmyndighet. Den förvaltningsrådet skall utse en eller flera medlemmar till kommunens valmyndighet.

(Föreslagen lydelse)

vilka äro likalydande med avseende å partibeteckning, sammanföras i en grupp. Antalet valsedlar i varje grupp räknas, varefter sedlarna i varje grupp för sig inläggas i ett eller flera omslag. Å varje omslag antecknas de inneliggande valsedlarnas partibeteckning samt antal.

e) De omslag, varom i b)—d) förmäles, skola, utöver ovan föreskrivna anteckningar, förses med anteckning, utvisande valdistriktet där förrättningen äger rum. Omslagen skola vara av hållfast beskaffenhet samt omsorgsfullt förseglas under minst två närvarandes sigill, vilka sigill avtryckas å protokollet.

f) I protokollet skall, utöver vad i 68 § 5 mom. sagts, ytterligare antecknas:

1) antalet valkuvert, vilka enligt bestämmelserna i b) inneslutits i andra kuvert, jämte antalet omslag, vari dessa kuvert inlagts;

2) antalet valsedlar, vilka enligt bestämmelserna i c) lagts åsido, jämte antalet omslag, vari dessa sedlar inlagts;

3) antalet valsedlar i varje sådan grupp, som omförmäles i d), samt gruppens partibeteckning jämte antalet omslag, vari gruppens sedlar inlagts.

g) Förrättningen skall utan avbrott bringas till slut.

69 §.

1. Sedan valprotokollet upplästs och dess riktighet bekräftats av ordföranden och två av de närvarande, förklaras valförrättningen avslutad. Underrättelse om antalet valsedlar i varje sådan grupp som avses i 68 a § d) samt gruppens partibeteckning lämnas genast central sammanräkningsmyndighet som avses i 85 § 1 mom.

(Nuvarande lydelse)

Valförrättaren skall därefter ofördröjligen till Konungens befallningshavande insända dels de förseglade omslag, som avses i 68 § 3 mom., dels ock valprotokollet och röstlängden. Sker insändandet med posten, skall försändelsen anordnas som värdepост.

(Föreslagen lydelse)

Valförrättaren skall därefter ofördröjligen till Konungens befallningshavande insända dels de förseglade omslag, som avses i 68 § 4 mom. och 68 a § b)—d), dels ock valprotokollet, röstlängden och den förteckning som avses i 68 § 2 mom. Sker insändandet med posten, skall försändelsen anordnas som värdepост.

2. Sedan underrättelse enligt 1 mom. inkommit från samtliga valdistrikt, fördelar den centrala sammanräkningsmyndigheten preliminärt platserna i riksdagen enligt 17 § riksdagsordningen och offentliggör resultatet av fördelningen i den ordning som myndigheten bestämmer.

Om rätt för väljare att i vissa fall avlämna valsedel å postanstalt, beskickning, konsulat eller fartyg.

Om förtidsröstning.

70 §.

1. Är någon på grund av vistelse å annan ort inom riket förhindrad att utöva sin rösträtt vid valförrättningen för det valdistrikt, där han är i röstlängden uppförd, må han å valdagen avlämna valsedel, avseende valet i valkretsen dit nämnda distrikt hör, å postanstalt. Den som vårdas eller tjänstgör å sjukvårdsanstalt inom riket, vid vilken postanstalt finnes inrättad, må å valdagen där avlämna valsedel, som nyss sagts, ändock att sjukvårdsanstalten är belägen å den ort, där han är i röstlängden uppförd.

2. Kan med skäl antagas, att röstberättigad kommer att å valdagen vistas utom riket eller att röstberättigad, vilken utövar militärtjänst eller tillhör besättning eller annan personal å fartyg eller personalen vid statens järnvägar eller vid enskilt järnvägsföretag eller vid post-, tull- eller lotsverket, till följd av tjänstens utövning icke kan ut-

1. Röstberättigad som på grund av
a) vistelse utom riket;
b) vistelse å annan ort inom riket;
c) vistelse på sjukvårdsanstalt; eller
d) yrkes- eller tjänsteutövning
med skäl kan antagas komma att vara förhindrad att på valdagarna utöva sin rösträtt vid valförrättning för det valdistrikt, där han är uppförd i röstlängden, äger, enligt vad nedan sägs, före valet avlämna valsedel avseende valet i den valkrets, dit nämnda distrikt hör (förtidsröstning).

2. Förtidsröstning äger rum

a) inom riket å postanstalt eller inför valnämnd;

b) utom riket å svensk beskickning eller svenskt konsulat, som Konungen bestämmer, eller å svenskt fartyg, där röstmottagning enligt vad nedan är stadgat skall anordnas.

(Nuvarande lydelse)

öva sin rösträtt å valdagen, må sådan röstberättigad före valdagen avlämna valsedel, avseende valet i den valkrets där han är i röstlängd upptagen, å postanstalt inom riket.

3. Vistas röstberättigad utom riket och kan med skäl antagas, att han till följd härav eller till följd av tjänsteutövning som i 2 mom. sägs icke kan utöva sin rösträtt å valdagen inom riket, äger han avlämna valsedel, avseende valet i den valkrets där han är i röstlängd upptagen, å svensk beskickning eller svenskt konsulat, som Konungen bestämmer. Tillhör i fall som nu sagts den röstberättigade besättning eller annan personal å fartyg, där röstmottagning enligt vad nedan är stadgat skall anordnas, eller är han passagerare å dylikt fartyg, må han ock avlämna sådan valsedel å fartyget.

Förekommer, då val till andra kammaren skola förrättas i hela riket, anledning till antagande, att svenskt fartyg kommer att befinna sig utom riket under den tid, då röstmottagning enligt 72 § sker inom riket, äger Konungen på därom gjord framställning föreskriva, att röstmottagning utom riket skall, om hinder härför icke uppkommer, äga rum å fartyget. Konungen meddelar närmare bestämmelser om behörighet att göra sådan framställning och om den ordning, vari framställningen skall ske.

72 §.

Röstmottagare är inom riket den postfunktionär, som enligt av *generalpoststyrelsen* meddelade föreskrifter därtill utses, samt utom riket beskickningens eller konsulatets chef eller

(Föreslagen lydelse)

3. Rätt att före valet avgiva valsedel inför valnämnd tillkommer endast sådan röstberättigad, som är uppförd i röstlängd för kommunen. Förtidsröstning inför valnämnd må, när skäl därtill äro, anordnas på mer än ett ställe inom kommunen.

Förekommer, då val till riksdagen skall förrättas i hela riket, anledning till antagande, att svenskt fartyg kommer att befinna sig utom riket under den tid, då röstmottagning enligt 72 § 2 mom. sker inom riket, äger Konungen på därom gjord framställning föreskriva, att röstmottagning utom riket skall, om hinder härför icke uppkommer, äga rum å fartyget. Konungen meddelar närmare bestämmelser om behörighet att göra sådan framställning och om den ordning, vari framställningen skall ske.

Rätt att avgiva valsedel vid röstmottagning å fartyg tillkommer endast sådan röstberättigad som tillhör fartygets besättning eller annan personal å fartyget eller som är passagerare å fartyget.

1. Röstmottagare å postanstalt inom riket är den postfunktionär, som enligt av *poststyrelsen* meddelade föreskrifter därtill utses. Vid förtidsröstning inför valnämnd är en av valnämndens

(Nuvarande lydelse)

fartygets befälhavare eller den någon av dem i sitt ställe sätter.

Röstmottagning skall äga rum från och med trettionde dagen före valdagen till och med valdagen, utom riket dock ej längre än till dess avgivna valsedlar, enligt vad i 75 § sägs, skola insändas till överståthållarämbetet eller översändas till beskickning eller konsulat för vidarebefordran till ämbetet.

Röstmottagning å postanstalt skall äga rum under den tid postanstalten hålles öppen för allmänheten, å valdag dock minst en timme före klockan elva förmiddagen och en timme efter klockan ett eftermiddagen. Där särskilda skäl därtill äro, må Konungen begränsa tiden för röstmottagning å valdag till den tid postanstalt hålles öppen för allmänheten, dock minst en timme.

De väljare, som, då röstmottagning skall sluta, äro tillstädes i röstningslokalen eller, om utrymme där saknas, å anvisad plats därintill men ej då hunnit utöva sin rösträtt, äga rätt att avlämna sina valsedlar.

Ej må å postanstalt, då röstmottagning äger rum, tal hållas eller tryckta eller skrivna upprop till de väljande tillåtas.

Å postanstalt skall finnas exemplar av denna lag.

(Föreslagen lydelse)

ledamöter röstmottagare. Röstmottagare utom riket är beskickningens eller konsulatets chef eller fartygets befälhavare eller den någon av dem i sitt ställe sätter.

Anordnas röstmottagning inför valnämnd å mer än ett ställe inom kommunen eller finnas eljest särskilda skäl därtill, må valnämnden utse en eller flera personer att som nämndens deputerade vara röstmottagare.

2. Röstmottagning skall äga rum

a) å postanstalt från och med adertonde dagen före första valdagen till och med torsdagen före sistnämnda dag;

b) inför valnämnd under torsdagen, fredagen och lördagen före första valdagen; samt

c) å beskickning, konsulat eller fartyg från och med trettionde dagen före första valdagen till och med torsdagen före sistnämnda dag.

Där förhållandena så kräva må den röstmottagning, varom i c) sägs, avslutas tidigare än torsdagen före första valdagen.

3. Röstmottagning å postanstalt skall äga rum under den tid postanstalten hålles öppen för allmänheten. Där särskilda skäl därtill äro, må Konungen dels förordna att röstmottagning på orter, där mer än en postanstalt finnes, skall begränsas att äga rum på någon eller några av dessa, dels ock inskränka tiden för röstmottagning å postanstalt, dock skall i sistnämnda fall röstmottagning ske under minst två timmar varje dag, som postanstalten hålles öppen för allmänheten.

Röstmottagning inför valnämnd skall äga rum å tider som valnämnden bestämmer, dagen före första valdagen dock ej längre än till klockan tre eftermiddagen. Valnämnden skall utfärda kungörelse angående tider och ställe för

(Nuvarande lydelse)

Där röstmottagning skall äga rum å beskickning eller konsulat, skall chefen för beskickningen eller konsulatet utfärda kungörelse angående dagar och tider samt ställe för röstmottagningen. Kungörelsen skall genom anslag samt där så ske kan, även på annat lämpligt sätt bringas till kännedom.

Där röstmottagning skall äga rum å fartyg, skall fartygets befälhavare bestämma dagar och tider samt ställe å fartyget för röstmottagningen. Vad befälhavaren härutinnan bestämt skall genom anslag eller på annat lämpligt sätt bringas till de ombordvarandes kännedom.

Vid röstningen skola användas sådana valkuvert, som avses i 60 §, samt särskilda ytterkuvert, å vilka röstkortets uppgifter skola kunna ifyllas. Om beskaffenheten av kuvert och tillhandahållande därav stadgas i 96 §.

Väljaren skall med ledning av röstkortet ifylla ytterkuvertet. Väljare, som enligt 71 § avlämnar valsedel utan att innehava röstkort, skall på lämplig plats å ytterkuvertet teckna uppgift om fullständigt namn, yrke eller titel, födelse-

(Föreslagen lydelse)

röstmottagningen. Kungörelsen skall genom anslag och på annat lämpligt sätt bringas till kännedom.

Där röstmottagning skall äga rum å beskickning eller konsulat, skall chefen för beskickningen eller konsulatet utfärda kungörelse angående dagar och tider samt ställe för röstmottagningen. Kungörelsen skall genom anslag samt, där så ske kan, även på annat lämpligt sätt bringas till kännedom.

Skall röstmottagning anordnas å fartyg, skall fartygets befälhavare bestämma dagar och tider samt ställe å fartyget för röstmottagningen. Vad befälhavaren härutinnan bestämt skall genom anslag eller på annat lämpligt sätt bringas till de ombordvarandes kännedom.

4. De väljare, som, då röstmottagning skall sluta, äro tillstädes i röstningslokalen eller, om utrymme där saknas, å anvisad plats därintill men ej då hunnit utöva sin rösträtt, äga rätt att avlämna sina valsedlar.

Ej må å postanstalt, då röstmottagning äger rum, tal hållas eller tryckta eller skrivna upprop till de väljande tillåtas.

Å postanstalt skall finnas exemplar av denna lag:

73 §.

1. Vid röstningen skola användas sådana valkuvert, som avses i 60 §, samt särskilda ytterkuvert (förtidsröstkuvert). Om beskaffenheten av kuvert och tillhandahållande därav stadgas i 96 §.

2. Väljaren skall personligen inställa sig hos röstmottagaren. Han skall därvid förete sitt röstkort. Finnes ej anledning antaga att väljaren är annan än den röstkortet avser, erhåller han av röstmottagaren ett valkuvert, försett med valbeteckning för det val röstning-

(Nuvarande lydelse)

tid, födelsenummer, om detta är för honom känt, mantalsskrivningsort samt bostads- och postadress.

Väljaren skall personligen inställa sig hos röstmottagaren. Han skall därvid förete sitt röstkort. I fall, där röstkort jämlikt 71 § icke erfordras, skall väljaren, om han icke innehar röstkort, i stället uppvisa sin sjöfartsbok. Väljaren avlämnar ytterkuvertet vederbörligen ifyllt, sedan han å detsamma inför röstmottagaren tecknat sitt namn. Sker röstningen före valdagen, skall väljaren å ytterkuvertet teckna uppgift rörande den omständighet, som för honom enligt 70 § 2 eller 3 mom. kan medföra rätt till sådan röstning.

Finnes ytterkuvertet vara i behörig ordning ifyllt och föreligger ej anledning antaga, att väljaren är annan än den röstkortet eller sjöfartsboken avser, samt synes, där röstningen sker före valdagen, den å kuvertet tecknade uppgiften om anledningen härtill sannolik, erhåller väljaren av röstmottagaren ett valkuvert.

Väljaren skall å plats i röstningslokalen, där hans förehavande ej må av någon kunna iakttagas, eller i anvisat enrum inlägga sin valsedel i valkuvertet och tillsluta detsamma, varefter han överlämnar det till röstmottagaren.

Är valkuvertet tillslutet och utan annat märke än föreskriven ändamålsbeteckning, mottages detsamma; i annat fall skall det ej mottagas. Röstmottagaren inlägger i väljarens närvaro mottaget valkuvert i ytterkuvertet samt antecknar därå orten och dagen för avlämnandet.

I sammanhang härmed antecknas väljarens namn samt den Konungens befallningshavande, som enligt vad känt är skall verkställa röstsammanräkning för den valkrets väljaren tillhör, å en särskild förteckning, vilken föres enligt av Konungen fastställt formulär.

(Föreslagen lydelse)

en avser. Väljaren skall å plats i röstningslokalen, där hans förehavande ej må av någon kunna iakttagas, eller i anvisat enrum inlägga sin valsedel i valkuvertet samt tillsluta detta. Därefter uppsöker han ånyo röstmottagaren och erhåller av denne ett förtidsröstkuvert. Inför röstmottagaren skall väljaren på förtidsröstkuvertets baksida angiva anledningen till att han icke kan inställa sig vid valförrättningen samt teckna sitt namn på härför avsedd plats å kuvertet. Väljaren överlämnar härefter röstkort samt val- och förtidsröstkuvert till röstmottagaren. Är valkuvertet tillslutet och utan annat märke än föreskriven ändamålsbeteckning, mottages detsamma; i annat fall skall det ej mottagas. Röstmottagaren avriver den del av röstkortet, som innehåller uppgift om väljarens person, uppslag och rad, där väljaren är upptagen i röstlängden, samt den valnämnd, till vilken förtidsröstkuvertet skall sändas, (adressdelen) och inlägger i väljarens närvaro nämnda del av röstkortet jämte valkuvertet i förtidsröstkuvertet samt antecknar därå orten och dagen för avlämnandet.

Röstmottagaren antecknar i sammanhang härmed väljarens namn och den valnämnd, till vilken förtidsröstkuvertet skall sändas, å en särskild förteckning, vilken föres enligt av Konungen fastställt formulär.

Därefter tillsluter röstmottagaren förtidsröstkuvertet.

3. Förrättas val till riksdagen samtligt med annat eller andra val inför samma röstmottagare, skola samtliga de valkuvert som avgivas av väljaren inläggas i ett förtidsröstkuvert.

4. Hur röstavgivningen skall tillgå i de fall, då väljaren enligt 71 § avlämnar valsedel utan att innehava röstkort eller då väljarens röstkort saknar den i 2 mom. omförmälda adressdelen, därom stadgas i 73 a §.

(Nuvarande lydelse)

Därefter tillsluter röstmottagaren ytterkuvertet.

(Föreslagen lydelse)

73 a §.

1. Väljare, som enligt 71 § avlämnar valsedel utan att innehava röstkort, skall vid sin inställelse hos röstmottagaren förete sin sjöfartsbok. Av röstmottagaren erhåller väljaren ett förtidsröstkuvert, på vilket han tecknar uppgift om fullständigt namn, yrke eller titel, födelsetid, födelsenummer, om detta är för honom känt, mantalsskrivningsort samt bostads- och postadress.

Finnes förtidsröstkuvertet behörigen ifyllt och förekommer ej anledning antaga, att väljaren är annan än den sjöfartsboken avser, erhåller väljaren av röstmottagaren ett valkuvert, försett med valbeteckning för det val röstningen gäller.

Sedan väljaren, på sätt i 73 § sägs, inlagt sin valsedel i valkuvertet, överlämnar han detsamma till röstmottagaren. Är valkuvertet tillslutet och utan annat märke än föreskriven ändamålsbeteckning, mottages detsamma; i annat fall skall det ej mottagas. Väljaren angiver inför röstmottagaren på förtidsröstkuvertets baksida anledningen till att han icke kan inställa sig vid valförrättningen samt tecknar sitt namn på härför avsedd plats å kuvertet. Röstmottagaren inlägger i väljarens närvaro valkuvertet i förtidsröstkuvertet samt antecknar därå ort och dag för avlämnandet.

I sammanhang härmed antecknar röstmottagaren väljarens namn samt den valnämnd, till vilken förtidsröstkuvertet skall sändas, å den i 73 § 2 mom. andra stycket omförmälda förteckning.

Därefter tillsluter röstmottagaren förtidsröstkuvertet.

Förrättas flera val samtidigt, skall vad i 73 § 3 mom. är stadgat äga motsvarande tillämpning.

(Nuvarande lydelse)

Äkta make, vilken röstar i den ordning som i 70 § sägs, äger därvid *avgiva valsedel jämväl för andra maken*. För sådant fall skall valsedelsförsändelse anordnas på sätt och inom tid som i 62 § sägs.

Äkta make, som vill avgiva valsedel för andra maken jämlikt denna paragraf, skall förete röstkort för denna make samt avlämna valsedelförsändelsen *jämte ytterkuvert ifyllt i enlighet med uppgifterna å röstkortet*. Härjämte skall han *å ytterkuvertet* teckna försäkran, att han är äkta make till den, som anordnat försändelsen.

Finnes att *yterkuvertet är i behörig ordning ifyllt samt att valsedelförsändelsen är i behörigt skick och tillsluten*, mottages försändelsen; i annat fall skall den ej mottagas. Röstmottagaren inlägger i avlämnarens närvaro mottagen *försändelse i ytterkuvertet* samt antecknar därå orten och dagen för avlämnandet.

I sammanhang härmed antecknas väljarens namn samt den *Konungens befallningshavande, som skall verkställa röstsammanräkning för den valkrets väljaren tillhör*, å den i 73 § omnämnda förteckning.

Därefter tillsluter röstmottagaren *yterkuvertet*.

(Föreslagen lydelse)

2. Vid sådant val till riksdagen, vid vilket tidigare utfärdat röstkort må begagnas, skall väljare, vars röstkort saknar den i 73 § 2 mom. omnämnda adressdelen, själv med ledning av röstkortet ifylla förtidsröstkuvertet. Röstningen tillgår därefter på sätt i 1 mom. är stadgat, dock skall vad där sägs om sjöfartsbok i stället gälla röstkort.

74 §.

1. Äkta make, vilken röstar i den ordning som i 70 § sägs, äger därvid *jämväl för andra maken avgiva valsedel, avseende samma val eller annat val som äger rum samtidigt*. För sådant fall skall valsedelsförsändelse anordnas på sätt och inom tid som i 62 § sägs.

2. Äkta make, som vill avgiva valsedel för andra maken jämlikt denna paragraf, skall förete röstkort för denna make samt avlämna valsedelförsändelsen. *Av röstmottagaren erhåller han ett förtidsröstkuvert*. Å detta skall han *inför röstmottagaren* teckna försäkran, att han är äkta make till den, som anordnat försändelsen.

Finnes att valsedelförsändelsen är i behörigt skick och tillsluten, mottages försändelsen; i annat fall skall den ej mottagas. Röstmottagaren *avskiljer från röstkortet den i 73 § 2 mom. första stycket omnämnda adressdelen*, inlägger i avlämnarens närvaro *nämnda del och mottagen valsedelförsändelse i förtidsröstkuvertet* samt antecknar därå orten och dagen för avlämnandet. I sammanhang härmed antecknas väljarens namn samt den *valnämnd, till vilken förtidsröstkuvertet skall sändas*, å den i 73 § 2 mom. *andra stycket* omnämnda förteckning.

Därefter tillsluter röstmottagaren *förtidsröstkuvertet*.

(Nuvarande lydelse)

3. Vid sådant val till riksdagen, vid vilket tidigare utfärdat röstkort må begagnas, skall avlämnaren, för det fall att makens röstkort saknar den i 73 § 2 mom. första stycket omförmälda adressdelen, med ledning av röstkortet ifylla förtidsröstkuvertet samt därå teckna sådan försäkran, som avses i 2 mom. första stycket i denna paragraf.

Finnes att förtidsröstkuvertet är i behörig ordning ifyllt samt valedelsförsändelsen är i behörigt skick och tillsluten, mottages försändelsen; i annat fall skall den ej mottagas. Röstmottagaren inlägger i avlämnarens närvaro mottagen valedelsförsändelse i förtidsröstkuvertet samt antecknar därå orten och dagen för avlämnandet.

Sedan anteckning gjorts å den i 2 mom. andra stycket omförmälda förteckning, tillsluter röstmottagaren förtidsröstkuvertet.

4. Förrättas flera val samtidigt, skall vad i 73 § 3 mom. är stadgat äga motsvarande tillämpning.

75 §.

Röstmottagare inom riket skall omgående översända ytterkuvert, vari valkuvert eller valedelsförsändelse inlagts, till den Konungens befallningshavande, som skall verkställa röstsammanräkningen.

Röstmottagare utom riket skall översända nämnda ytterkuvert till överståthållarämbetet; dock må röstmottagare å fartyg i stället översända kuverten till svensk beskickning eller svenskt konsulat för vidarebefordran till överståthållarämbetet. Ytterkuverten skola vara inlagda i omslag, och skall, där ytterkuverten sändas med post, försändelsen anordnas som värdepost. Översändandet skall ske i så god tid, att kuverten kunna beräknas vara överståt-

Röstmottagare skall omgående översända förtidsröstkuvert, vari valkuvert eller valedelsförsändelse inlagts, till valnämnden i den kommun, där väljaren är uppförd i röstlängden.

Röstmottagare å fartyg må dock i stället översända förtidsröstkuvert till svensk beskickning eller svenskt konsulat för vidarebefordran till vederbörlig valnämnd.

Förtidsröstkuverten skola vara inlagda i omslag, och skall, där kuverten sändas med post, försändelsen anordnas som värdepost.

Förtidsröstkuvert, som från röstmottagare inkommit till valnämnden, liksom de som avgivits inför nämnden, skola införas i särskild förteckning, en

(Nuvarande lydelse)

hållarämbetet tillhanda sist å fjärde dagen efter valdagen.

Ytterkuvert, som från röstmottagare utom riket inkommit till överståthållarämbetet, skall införas i särskild förteckning samt, där väljaren tillhör valkrets, för vilken överståthållarämbetet ej har att verkställa röstsammanräkning, snarast möjligt med posten vidarebefordras till den Konungens befallningshavande, som skall verkställa röstsammanräkningen.

Ytterkuvert, som från röstmottagare inkommit till den Konungens befallningshavande, som har att verkställa röstsammanräkningen, skola numreras i löpande följd. Efter varje tillfälle, då ytterkuvert numrerats, skall antalet antecknas i särskilt protokoll. Kuverten skola förvaras under lås.

(Föreslagen lydelse)

för varje valdistrikt inom kommunen. Valnämnden skall därefter översända förtidsröstkuverten och den däröver förda förteckningen till valförrättarna i det valdistrikt, där väljaren är uppförd i röstlängden. I avbidan härpå skola kuverten förvaras under lås. Översändandet skall ske i så god tid, att förtidsröstkuverten äro valförrättarna tillhanda innan röstningen i valdistriktet avslutas.

75 a §.

Inkomma förtidsröstkuvert till valnämnden å sådan tid att de icke kunna vidarebefordras till valförrättarna i det valdistrikt, där väljaren är uppförd i röstlängden, innan röstningen där avslutas, skall valnämnden, sedan kuverten förtecknats i en särskild förteckning med angivande när kuverten inkommit till nämnden, översända kuverten jämte nyssnämnda förteckning till Konungens befallningshavande.

76 §.

Sammanräkning av avgivna röster verkställas av Konungens befallningshavande för varje valkrets å tid och ställe, som Konungens befallningshavande bestämmer. Sammanräkning verkställas vid offentlig förrättning, som skall påbörjas så snart ske kan, dock icke förrän å åttonde dagen efter valdagen.

Sammanräkning av avgivna röster verkställas av Konungens befallningshavande för varje valkrets å tid och ställe, som Konungens befallningshavande bestämmer. Sammanräkning verkställas vid offentlig förrättning, som skall påbörjas å tredje dagen efter andra valdagen.

Om förrättningen utfärdas kungörelse

(Nuvarande lydelse)

Kungörelse om sammanräkningen skall senast dagen förut anslås offentligen och införas i ortstidningar.

Det åligger — — — — — anledningen härtill.

(Föreslagen lydelse)

med uppgift i förekommande fall å den ordningsföljd, vari sammanräkningen, därest hinder icke möter, kommer att företagas för olika val. Sådan kungörelse skall senast dagen före förrättningens början införas i en eller flera av ortens mest spridda tidningar.

77 §.

1. Å utsatt — — — — — öppna dörrar.

2. Hava ytterkuvert inkommit från röstmottagare, räknas kuverten, och antalet jämföres med det över sådana kuvert förda protokollet.

Inkomma ytterkuvert efter sammanräkningens början, lämnas dessa orubbade, och däri inneslutna valsedlar inverka ej på valet.

3. Därefter granskas ytterkuverten och därå tecknade uppgifter. Förekommer skälig anledning antaga, att ytterkuvert blivit efter tillslutandet öppnat, eller finnas flera ytterkuvert härröra från samma väljare, lämnas dessa ytterkuvert orubbade, och däri inneslutna valsedlar inverka ej på valet. Lag samma vare, dels då väljaren icke är upptagen såsom röstberättigad i det valdistrikt, som angivits på ytterkuvertet, eller, om väljaren jämlikt 71 § avlämnat valsedel utan att innehava röstkort, i valdistrikt å den mantalsskrivningsort, som angivits å ytterkuvertet, dels ock då väljaren utövat sin rösträtt vid valförrättningen.

Övriga ytterkuvert brytas, varefter valkuverten och valsedelsförsändelserna uttagas och granskas. Därvid tillses, att valkuvert eller försändelses ytterkuvert är av föreskriven beskaffenhet och tillslutet, att valkuvertet är utan annat märke än föreskriven ändamålsbeteckning samt att å försändelsens yt-

2. Hava sådana förtidsröstkuvert, varom förmåles i 75 a §, inkommit från valnämnden, räknas dessa, och antalet jämföres med den över sådana kuvert förda förteckningen.

Inkomma förtidsröstkuvert efter sammanräkningens början, lämnas dessa orubbade, och däri inneslutna valsedlar inverka ej på valet.

3. I 2 mom. omförmälda förtidsröstkuvert och däri inlagda valkuvert eller valsedelsförsändelsers ytter- och innerkuvert granskas. Därvid förfäres på sätt i 68 § 3 mom. är stadgat. Godkända valkuvert och försändelsers innerkuvert nedläggas i en urna, i sammanhang varmed i röstlängden vid väljarens namn antecknas, att rösträtten utövats.

(Nuvarande lydelse)

terkuvert äro tecknade förklaring av väljaren ävensom vittnesintyg i behörigt skick. Förekommer ej skälig anledning antaga, att försändelsens ytterkuvert blivit efter tillslutandet öppnat, brytes detta, varefter tillses, att försändelsens innerkuvert är av föreskriven beskaffenhet samt tillslutet och utan annat märke än föreskriven ändamålsbeteckning. Finnas nämnda villkor uppfyllda, nedlägges valkuvertet eller försändelsens innerkuvert i en urna, i sammanhang varmed i röstlängden vid väljarens namn antecknas, att rösträtten utövats. I annat fall lägges kuvertet orubbat åsido såsom ogillt.

4. Valprotokollen uppläsa — — — — — omslagen brytas.

78 §.

Sammanräkningen fortgår därefter på följande sätt:

Efter det de kuvert, som nedlagts i en urna, uttagits ur denna, uttagas valsedlarna ur dessa kuvert och ur de från valförrättarna insända valkuverten. De sålunda uttagna valsedlarna jämte de från valförrättarna insända valsedlarna granskas, varefter Konungens befallningshavande prövar valsedlarnas giltighet och meddelar de beslut, vartill valsedlarna och protokollen, med hänsyn jämväl till enligt 76 § sista stycket inhämtade upplysningar, må giva anledning. Hava avgivna valsedlar icke förvarats på föreskrivet sätt, skola de förklaras ogilla, såframt ej skälig anledning förekommer till antagande, att obehörig åtgärd icke vidtagits med valsedlarna.

Efter det de kuvert, som nedlagts i en urna, uttagits ur denna, uttagas valsedlarna ur dessa kuvert och ur de från valförrättarna insända valkuverten. De sålunda uttagna valsedlarna jämte de från valförrättarna insända valsedlarna granskas, varefter Konungens befallningshavande prövar valsedlarnas giltighet och meddelar de beslut, vartill valsedlarna och protokollen, med hänsyn jämväl till enligt 76 § sista stycket inhämtade upplysningar, må giva anledning. Hava avgivna valsedlar icke förvarats på föreskrivet sätt, skola de förklaras ogilla, såframt ej skälig anledning förekommer till antagande, att obehörig åtgärd icke vidtagits med valsedlarna.

79 §.

Ogill är valsedel:

till vilken använts annat än vitt papper;

å vilken finnes något kännetecken,

Ogill är valsedel:

till vilken använts annat än enfärgat gult papper; dock skall, om till valsedel använts papper av färg, som föreskrivits

(Nuvarande lydelse)

som uppenbarligen blivit med avsikt där anbragt;

vilken saknar väljarbeteckning;

vilken upptager väljarbeteckning å annat ställe än ovanför namnen;

vilken upptager flera än tre beteckningar ovanför namnen;

vilken annorledes än såsom första beteckning upptager kartellbeteckning, som uppförts å den i 56 § 4 mom. omförmälda lista, eller såsom första beteckning upptager dylik kartellbeteckning utan att såsom andra beteckning upptaga någon av de å nämnda lista under kartellbeteckningen uppförda partibeteckningarna;

vilken upptager någon å omförmälda lista under kartellbeteckning uppförd partibeteckning annorledes än såsom andra beteckning under denna kartellbeteckning;

vilken upptager valkrets-beteckning å annat ställe än nedanför namnen;

vilken icke upptager något giltigt namn; dock att då samtliga namn skola av anledning, som i 80 § andra stycket sägs, anses såsom obefintliga, valsedeln likväl skall tillgodoräknas den A-grupp, B-grupp och C-grupp sedeln jämlikt 81 § på grund av sin väljarbeteckning skall tillhöra.

Finnas i ett valkuvert två likalydande valsedlar, skall allenast en sedel räknas. Finnas i annat fall än nu sagts i ett valkuvert två valsedlar eller finnas i ett valkuvert flera än två valsedlar, äro de alla ogilla. Där i valkuvert finnes jämte valsedel annat än sådan sedel, är valsedeln ogill.

(Föreslagen lydelse)

för annat val, vilket förrättats samtidigt, detta icke föranleda att sedeln ogillas;

å vilken finnes något kännetecken, som uppenbarligen blivit med avsikt där anbragt;

vilken saknar partibeteckning eller upptager mer än en partibeteckning eller upptager sådan å annat ställe än ovanför namnen;

vilken upptager valbeteckning å annat ställe än ovanför partibeteckningen;

vilken upptager valkrets-beteckning å annat ställe än nedanför namnen;

vilken icke upptager något giltigt namn; dock att då samtliga namn skola av anledning, som i 80 § andra stycket sägs, anses såsom obefintliga, valsedeln likväl skall tillgodoräknas det parti, vars partibeteckning den bär.

Har valsedel försetts med valkrets-beteckning avseende annan valkrets än den som väljaren tillhör, skall den omständigheten icke föranleda att sedeln ogillas.

Finnas i ett valkuvert två likalydande valsedlar, skall allenast en sedel räknas.

Har vid val, vilket förrättats i samband med ett eller två andra val, avgivits en eller ock två likalydande valsedlar, försedda med valbeteckning för

(Nuvarande lydelse)

1. För rösternas sammanräknande ordnas valsedlarna efter väljarbeteckning, varom i 59 § andra stycket sägs, sålunda, att valsedlar med samma första beteckning sammanföras i särskilda grupper (A-grupper).

Förekomma inom A-grupp valsedlar med en andra beteckning, ordnas A-gruppens sedlar efter sådan beteckning (B-grupper). Till A-gruppen hörande sedlar med endast en beteckning anses tillhöra en särskild B-grupp.

Förekomma inom B-grupp valsedlar med en tredje beteckning, ordnas B-gruppens sedlar efter sådan beteckning (C-grupper). Till B-gruppen hörande sedlar med endast två beteckningar anses tillhöra en särskild C-grupp.

2. a) För varje C-grupp bestämmes i erforderlig utsträckning genom särskilda sammanräkningar ordning mellan de namn å gruppens valsedlar, vilka avse själva riksdagsmannavalet.

(Föreslagen lydelse)

det andra valet eller något av de andra valen, skall med iakttagande av vad i tredje stycket sägs, angivna förhållande icke föranleda, att sedeln ogillas.

Finns i ett valkuvert, som avlämnats vid val förrättat i samband med ett eller två andra val, två valsedlar, av vilka den ena är försedd med valbeteckning för det förstnämnda valet och den andra är försedd med valbeteckning för det andra eller något av de andra valen, skall endast sedeln med valbeteckning för det val, varvid valkuvertet avgivits, räknas.

Finns i annat fall än nu sagts i ett valkuvert två valsedlar eller finns i ett valkuvert flera än två valsedlar, äro de alla ogilla.

Där i valkuvert finnes jämte valsedel annat än sådan sedel, är valsedeln ogill.

81 §.

1. Sedan valsedlarna ordnats efter partibeteckning, bestämmes i erforderlig utsträckning genom särskilda sammanräkningar för varje parti ordning mellan de namn å partiets valsedlar,

(Nuvarande lydelse)

Vid varje sammanräkning gäller valedel allenast för ett namn.

b) Vid första sammanräkningen gäller valedel för det namn, som står först å sedeln.

C-gruppens valedlar ordnas i *namngrupper* så, att sedlar med samma första namn bilda en *namngrupp*.

Valedlarna inom varje *namngrupp* räknas, och deras antal utgör *namngruppens* rösttal. Samma tal är också jämförelsetal för det namn, som står först på *namngruppens* valedlar.

Det namn, vars jämförelsetal är störst, erhåller första platsen i ordningen.

c) Vid varje följande sammanräkning gäller valedel för det namn, vilket, bortsett från namn, som redan erhållit plats i ordningen, står främst å sedeln.

Den eller de *namngrupper*, vilkas valedlar vid närmast föregående sammanräkning gällde för det namn, som erhöll plats i ordningen, upplösas, och nämnda valedlar ordnas i nya *namngrupper* så, att sedlar, som vid den pågående sammanräkningen gälla för ett och samma namn, bilda en *namngrupp*; däremot bibehållas övriga befintliga *namngrupper* oförändrade.

Valedlarna inom varje nybildad *namngrupp* räknas och deras antal utgör *namngruppens* rösttal.

För de namn, för vilka finnas gällande valedlar, beräknas rösttal och jämförelsetal.

Rösttalet för ett namn är lika med rösttalet för den *namngrupp* eller sammanlagda rösttalet för de *namngrupper*, vilkas valedlar gälla för namnet.

Jämförelsetalet för ett namn är lika med dess rösttal, där icke *namngrupp* av valedlar, som gälla för namnet, deltagit i besättandet av förut utdelad plats. Har så skett, erhålles namnets jämförelsetal genom att *dela* dess röst-

(Föreslagen lydelse)

vilka avse själva riksdagsmannavalet.

Vid varje sammanräkning gäller valedel allenast för ett namn.

2. Vid första sammanräkningen gäller valedel för det namn, som står först å sedeln.

Partiets valedlar ordnas i *grupper* så, att sedlar med samma första namn bilda en *grupp*.

Valedlarna inom varje *grupp* räknas, och deras antal utgör *gruppens* rösttal. Samma tal är också jämförelsetal för det namn, som står först på *gruppens* valedlar.

Det namn, vars jämförelsetal är störst, erhåller första platsen i ordningen.

3. Vid varje följande sammanräkning gäller valedel för det namn, vilket, bortsett från namn, som redan erhållit plats i ordningen, står främst å sedeln.

Den eller de *grupper*, vilkas valedlar vid närmast föregående sammanräkning gällde för det namn, som erhöll plats i ordningen, upplösas, och nämnda valedlar ordnas i nya *grupper* så, att sedlar, som vid den pågående sammanräkningen gälla för ett och samma namn, bilda en *grupp*; däremot bibehållas övriga befintliga *grupper* oförändrade.

Valedlarna inom varje nybildad *grupp* räknas, och deras antal utgör *gruppens* rösttal.

För de namn, för vilka finnas gällande valedlar, beräknas rösttal och jämförelsetal.

Rösttalet för ett namn är lika med rösttalet för den *grupp* eller sammanlagda rösttalet för de *grupper*, vilkas valedlar gälla för namnet.

Jämförelsetalet för ett namn är lika med dess rösttal, där icke *grupp* av valedlar, som gälla för namnet, deltagit i besättandet av förut utdelad plats. Har så skett, erhålles namnets jämförelsetal genom att dess rösttal *delas* med

(Nuvarande lydelse)

tal med det tal, som motsvarar den del *namngruppen* tagit i besättandet av plats eller platser, som utdelats (*namngruppens* platstal), ökat med 1, eller, om flera *namngrupper* av valsedlar, som gälla för namnet, deltagit i besättandet av förut utdelad plats, med dessa *namngrupper* sammanlagda platstal, ökat med 1. Platstalet för en *namngrupp* beräknas sålunda, att *namngruppens* rösttal delas med största jämförelsetalet vid sammanräkningen närmast före *namngruppens* bildande.

Det namn, vars jämförelsetal är störst, erhåller plats i ordningen.

d) Bråktal, som uppkommer vid delning, beräknas i decimaler, två till antalet. Höjning av den sista decimal-siffran må ej äga rum.

3. För varje B-grupp bestämmes i erforderlig utsträckning genom särskilda sammanräkningar ordning mellan de namn å gruppens valsedlar, vilka avse själva riksdagsmannavalet. Därvid anses namnen å varje C-grupps valsedlar förekomma i den jämlikt 2 mom. bestämda ordning och tillämpas i övrigt de i nämnda mom. angivna grunder.

4. För varje A-grupp bestämmes i erforderlig utsträckning genom särskilda sammanräkningar ordning mellan de namn å gruppens valsedlar, vilka avse själva riksdagsmannavalet. Därvid anses namnen å varje B-grupps valsedlar förekomma i den jämlikt 3 mom. bestämda ordning och tillämpas i övrigt de i 2 mom. angivna grunder.

5. Skola två eller flera platser besättas, fördelas de mellan de olika A-grupperna sålunda, att platserna, en efter annan, tilldelas den A-grupp, vilken för varje gång uppvisar det största av nedan angivna jämförelsetal. Plats, som blivit en A-grupp tilldelad, besättes genast så, att A-gruppens första plats tillerkännes den, vars namn är det

(Föreslagen lydelse)

det tal, som motsvarar den del *gruppen* tagit i besättandet av plats eller platser, som utdelats (*gruppens* platstal), ökat med 1, eller, om flera *grupper* av valsedlar, som gälla för namnet, deltagit i besättandet av förut utdelad plats, med dessa *gruppers* sammanlagda platstal, ökat med 1. Platstalet för en *grupp* beräknas sålunda, att *gruppens* rösttal delas med största jämförelsetalet vid sammanräkningen närmast före *gruppens* bildande.

Det namn, vars jämförelsetal är störst, erhåller plats i ordningen.

4. Bråktal, som uppkommer vid delning, beräknas med två decimaler. Höjning av den sista decimal-siffran må ej äga rum.

(Nuvarande lydelse)

första i ordningen inom A-gruppen, A-gruppens andra plats den, som bär andra namnet i ordningen, A-gruppens tredje plats den, som bär tredje namnet i ordningen, och så vidare efter samma grund, ändå att den, som är berättigad till platsen, redan fått sig tillerkänd plats från en eller flera andra A-grupper.

Jämförelsetalet är lika med A-gruppens rösttal, så länge A-gruppen ännu icke fått sig någon plats tilldelad. Där-efter beräknas jämförelsetalet för varje gång så, att A-gruppens rösttal delas med det tal, som motsvarar antalet av A-gruppen tilldelade platser, ökat med 1. Har samma person erhållit platser från två A-grupper, skall dock, vid beräkning av det antal platser, som utdelats, vardera platsen anses blott såsom en halv plats; har någon erhållit platser från 3 A-grupper, anses varje sådan plats såsom en tredjedels plats; och så vidare efter samma grund.

Har en A-grupp redan fått sig tilldelad plats så många gånger, som motsvarar de å gruppens valsedlar upptagna namn, vilka avse själva riksdagsmannavalet, varder den från vidare jämförelse utesluten.

6. Skall blott en plats besättas, tillfaller platsen den, vars namn står främst i ordningen inom den A-grupp, som, enligt vad i 5 mom. sägs, har största jämförelsetalet.

7. Mellan lika rösttal eller jämförelsetal skall, där så erfordras, skiljas genom lottning.

(Föreslagen lydelse)

5. Mellan lika rösttal eller jämförelsetal skall, där så erfordras, skiljas genom lottning.

83 §.

Vid rösternas — — — — — Konungen fastställes.
Samtliga valsedlar — — — — — valet gäller.

Kan förrättningen icke på en dag bringas till slut, eller varder eljest nödigt att densamma uppskjuta eller av-

(Nuvarande lydelse)

84 §.

Kan förrättningen icke på en dag bringas till slut, eller varder eljest nödigt att densamma uppskjuta eller avbryta, skola alla valsedlar inläggas i omslag, vilka förseglas under minst två närvarandes sigill. Dessa omslag jämte andra till valet hörande handlingar skola därefter läggas i säkert förvar; och må förrättningen ej ånyo företagas, innan de närvarande förvissat sig om att de åsatta sigillen äro obrutna.

85 §.

Valets utgång kungöres omedelbart genom uppläsning av valprotokollet. Med protokollets uppläsning är valförrättningen avslutad.

(Föreslagen lydelse)

bryta, skola alla valsedlar inläggas i omslag, vilka förseglas under minst två närvarandes sigill. Dessa omslag jämte andra till valet hörande handlingar skola därefter läggas i säkert förvar. Förrättningen må ej ånyo företagas, innan de närvarande förvissat sig om att de åsatta sigillen äro obrutna.

84 §.

Resultatet av den sammanräkning som verkstälts av Konungens befallningshavande kungöres omedelbart genom uppläsning av valprotokollet. Med protokollets uppläsning är förrättningen avslutad. Protokollet tillstalles ofördröjligen central sammanräkningsmyndighet som avses i 85 § 1 mom.

85 §.

1. Fördelning av platserna i riksdagen mellan partier verkställes av central sammanräkningsmyndighet som Konungen bestämmer.

2. Sedan protokoll, som avses i 84 §, inkommit från samtliga Konungens befallningshavande, fördelar den centrala sammanräkningsmyndigheten platserna i riksdagen med tillämpning av bestämmelserna i 17 § riksdagsordningen samt fastställer i enlighet med protokollen och föreskrifterna i 18 § riksdagsord-

(Nuvarande lydelse)

ningen, vilka personer som utsetts till riksdagsledamöter för varje parti och valkrets.

Myndigheten tillkännagiver ofördröjligen valets utgång genom kungörelse i allmänna tidningarna. Genom kungörelsens införande är valet avslutat.

3. Måste förrättning enligt 2 mom. uppskjutas eller avbrytas, skola protokollen över sammanräkningen i valkretsarna samt övriga handlingar som röra valet läggas i säkert förvar. Efter förrättningens slut skola de handlingar, som röra valet, förvaras till utgången av den tid valet gäller.

4. Konungen meddelar de anvisningar som behövas för förrättning enligt 2 mom.

(Föreslagen lydelse)

ningen, vilka personer som utsetts till riksdagsledamöter för varje parti och valkrets.

Myndigheten tillkännagiver ofördröjligen valets utgång genom kungörelse i allmänna tidningarna. Genom kungörelsens införande är valet avslutat.

3. Måste förrättning enligt 2 mom. uppskjutas eller avbrytas, skola protokollen över sammanräkningen i valkretsarna samt övriga handlingar som röra valet läggas i säkert förvar. Efter förrättningens slut skola de handlingar, som röra valet, förvaras till utgången av den tid valet gäller.

4. Konungen meddelar de anvisningar som behövas för förrättning enligt 2 mom.

86 §.

Fullmakt för vald riksdagsman utfärdas av Konungens befallningshavande. Sådan fullmakt skall hava följande lydelse:

»Vid röstsammanräkning, som den . . . (dag, månad, år) . . . hållits för . . . (valkretsens namn), har» N. N. »blivit utsedd till ledamot av riksdagens andra kammare för en tid av fyra år, räknade från och med den 1 januari nästkommande år» (eller om valet hållits efter fyraårsperiodens början: »för tiden till den 1 januari år . . .»); »varom detta länder till bevis och fullmakt.» Ort och tid.

Fullmakt för riksdagsledamot utfärdas av den centrala sammanräkningsmyndigheten. Sådan fullmakt skall hava följande lydelse:

»Vid röstsammanräkning den . . . (dag, månad, år) har» N. N. »i . . . (valkretsens namn) utsetts till ledamot av riksdagen för en tid av tre år, räknade från och med den 1 januari år . . .» (eller om valet hållits efter förordnande enligt 13 § 2 mom. riksdagsordningen: »för tiden till den 1 januari år . . .»); »varom detta länder till bevis och fullmakt.» Ort och tid.

87 §.

1. Har någon, som blivit vald till riksdagsman, av sagt sig uppdraget eller eljest avgått före utgången av den tid, för vilken han blivit vald, då skall Konungens befallningshavande ofördröjligen vid offentlig förrättning, så kungjord, som i 26 § sägs, verkställa ny röstsammanräkning inom den A-grupp, för vil-

1. Har någon, som blivit vald till riksdagsman, av sagt sig uppdraget eller eljest avgått före utgången av den tid, för vilken han blivit vald, då skall Konungens befallningshavande ofördröjligen vid offentlig förrättning, varom kungörelse senast dagen förut anslås offentlig och införes i ortstidningar, verk-

(Nuvärande lydelse)

ken den avgångne blivit vald. Blev den avgångne vald för flera A-grupper, skall sammanräkningen ske inom den A-grupp, från vilken plats först tilldelades honom.

Vid den nya sammanräkningen tages hänsyn blott till de valsedlar, vilka *upptaga* den avgångnes namn och på grund därav gällde för detta namn vid den sammanräkning, då namnet tilldelades plats i ordningen inom A-gruppen. Varje valsedel gäller såsom hel röst. Med iakttagande av att namn å någon, som blivit genom valet utsedd till riksdagsman, anses såsom obefintligt, skall röstvärdet tillgodoräknas det namn, som står främst bland de för den avgångne riksdagsmannen särskilt upptagna efterträdarenamnen eller, om sådant namn ej finnes, det namn för själva riksdagsmannavalet, som står främst å sedeln, eller, om ej heller sådant namn finnes, det namn, som står främst bland samtliga efterträdarenamnen å sedeln. Den som erhållit högsta rösttalet *inträde såsom* ledamot i den avgångnes ställe. Mellan lika rösttal skilje lotten.

Efter sammanräkningens avslutande skola valsedlarna åter inläggas under försegling.

2. Lag samma vare, där riksdagsman, som blivit utsedd jämlikt 1 mom., avgått före utgången av den tid, för vilken han blivit utsedd; och skall vid den nya sammanräkningen såsom förut hänsyn tagas blott till de valsedlar, vilka *upptaga* den först avgångnes namn och på

(Föreslagen lydelse)

ställa ny röstsammanräkning inom det parti, för vilket den avgångne blivit vald.

Vid den nya sammanräkningen tages hänsyn blott till de valsedlar, vilka *gällde* för den avgångnes namn vid den sammanräkning, då namnet tilldelades plats i ordningen. Varje valsedel gäller såsom hel röst. Med iakttagande av att namn å någon, som blivit genom valet utsedd till riksdagsman, anses såsom obefintligt, skall röstvärdet tillgodoräknas det namn, som står främst av de för den avgångne riksdagsmannen särskilt upptagna efterträdarenamnen, eller, om sådant namn ej finnes, det namn för själva riksdagsmannavalet, som står främst å sedeln, eller, om ej heller sådant namn finnes, det namn, som står främst bland samtliga efterträdarenamnen å sedeln. Den som erhållit högsta rösttalet är utsedd till ledamot i den avgångnes ställe. Mellan lika rösttal skilje lotten.

Vid förrättning för ny sammanräkning skall Konungens befallningshavande i protokoll upptaga de föreliggande omständigheterna samt vilken som på grund därav är utsedd till ledamot i den avgångnes ställe. Efter sammanräkningens avslutande skall protokollet uppläsas och valsedlarna åter inläggas under försegling. Protokollet tillställles ofördröjligen den centrala sammanräkningsmyndigheten.

2. Lag samma vare, där riksdagsman, som blivit utsedd jämlikt 1 mom., avgått före utgången av den tid, för vilken han blivit utsedd. Vid den nya sammanräkningen skall såsom förut hänsyn tagas blott till de valsedlar, som gällde för den först avgångnes namn vid den sam-

(Nuvarande lydelse)

grund därav gällde för detta namn vid den sammanräkning, då namnet tilldelades plats i ordningen inom A-gruppen.

(Föreslagen lydelse)

manräkning, då namnet tilldelades plats i ordningen.

88 §.

1. Finnes i fall, som avses i 87 §, å där omförmälda valsedlar icke namn å någon, som kan inträda såsom ledamot i den avgångnes ställe, skall detta angivas i protokollet över förrättningen. Det ankommer i sådant fall på den centrala sammanräkningsmyndigheten att med motsvarande tillämpning av bestämmelserna i 18 § riksdagsordningen tillföra parti, för vilket den avgångne varit vald, dennes plats i annan valkrets. Platsen tillfaller där den, som vid själva riksdagsmannavalet stått närmast i tur att få plats i riksdagen. Kan platsen icke besättas i någon valkrets, skall platsen vara obesatt under återstoden av valperioden.

Om det behöves för tillämpning av föreskrifterna i första stycket, skall Konungens befallningshavande på anmodan av den centrala sammanräkningsmyndigheten verkställa fortsatt sammanräkning enligt 81 § för att fastställa ordning mellan de namn å partis valsedlar, vilka avse själva riksdagsmannavalet.

Bestämmelserna i första och andra styckena äga tillämpning även när fel, som på besvär över den omedelbara utgången av valet förklarats hava förelupit, är sådant att det ej kan avgöras, vem som i valkretsen bör inträda i den avgångnes ställe.

2. Avgår riksdagsman, som utsetts enligt denna paragraf, före utgången av den tid, för vilken han blivit utsedd, skall han vid tillämpning av bestämmelserna i 87 § anses hava blivit vald vid själva riksdagsmannavalet.

(Nuvarande lydelse)

88 §.

Vid förrättning, som i nästföregående paragraf avses, skall Konungens befallningshavande i protokoll upptaga de föreliggande omständigheterna samt vilken på grund därav skall inträda i den avgångnes ställe. Sedan detta protokoll vid förrättningen upplästs, utfärde Konungens befallningshavande omedelbart fullmakt för den sålunda utsedde.

Sådan fullmakt skall vara av följande lydelse:

»Sedan» N. N. »blivit utsedd till ledamot av riksdagens andra kammare för . . . (valkretsens namn) för en tid av fyra år, räknade från och med den 1 januari år . . .» (eller om den avgångne utsetts först efter fyraårsperiodens början: »för tiden till den 1 januari år . . .»), »men denna plats blivit ledig, har vid förrättning enligt 87 § av lagen om val till riksdagen» N. N. »blivit utsedd att inträda såsom ledamot av nämnda kammare för tiden till den 1 januari år . . .» (eller om förrättningen hållits före fyraårsperiodens början: »för sagda tid»); »varom detta länder till bevis och fullmakt.» Ort och tid.

89 §.

Finnes, i fall, som i 87 § avses, å där omförmälda valsedlar icke namn å någon, som kan inträda såsom ledamot i den avgångnes ställe, då skall nytt val anställas för besättande av den lediga platsen.

Samma lag vare, där fel, som på besvär över den omedelbara utgången av valet förklarats hava förelupit, är sådant, att det ej kan avgöras, vem som bör inträda i den avgångnes ställe.

92 §.

Om besvär över val till andra kammaren är stadgat i riksdagsordningen.

(Föreslagen lydelse)

89 §.

Sedan ny ledamot utsetts i avgången ledamots ställe eller det fastställts att ny ledamot icke kunnat utses, utfärdar den centrala sammanräkningsmyndigheten kungörelse därom i allmänna tidningarna. Har ny ledamot utsetts, utfärdar myndigheten omedelbart fullmakt för honom.

Sådan fullmakt skall vara av följande lydelse:

»Sedan» N. N. »utsetts till ledamot av riksdagen i . . . (valkretsens namn) för en tid av tre år, räknade från och med den 1 januari år . . .» (eller om den avgångne utsetts först efter treårsperiodens början: »för tiden till den 1 januari år . . .»), »men denna plats blivit ledig, har vid ny sammanräkning» N. N. »i samma valkrets» (eller om 88 § tillämpats: »i . . . valkrets») »utsetts att inträda såsom ledamot av riksdagen för tiden till den 1 januari år . . .» (eller om förrättningen hållits före treårsperiodens början: »för sagda tid»); »varom detta länder till bevis och fullmakt.» Ort och tid.

Besvär över val till riksdagen ställas till Konungen och skola vid äventyr av

(Nuvarande lydelse)

I de ärenden rörande val till *andra kammaren*, varom i denna lag förmäles, må det vara envar tillåtet att, under iakttagande av behörig tid och ordning, på eget äventyr till myndighet insända handlingar i betalt brev med allmänna posten.

I riksdagen representerat politiskt parti äger vid val till *andra kammaren*, i den omfattning och ordning Konungen bestämmer, erhålla gottgörelse av statsverket för kostnaderna för de valsedlar partiet låtit iordningställa för valet.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1971 men äger redan dessförinnan tillämpning i fråga om val till riksdagen som avser uteslutande tid efter utgången av år 1970.

Vid tillämpning av 54 § 4 mom. i dess nya lydelse skall val i hela riket till riksdagens andra kammare jämföras med val i hela riket till riksdagen.

(Föreslagen lydelse)

talans förlust hava inkommit till den centrala sammanräkningsmyndigheten sist inom tio dagar från valets avslutande. Efter besvärstidens utgång kungör myndigheten skyndsamt besvären i allmänna tidningarna. Därvid utsättes viss kort tid, inom vilken förklaring över besvären må avgivas till myndigheten. Efter utgången av förklaringstiden insänder myndigheten ofördröjligen besvärshandlingarna och inkomna förklaringar till Konungen.

Den som vill anföra besvär äger inom tre dagar efter begäran därom erhålla utdrag av valprotokoll hos Konungens befallningshavande eller av sådan handling hos den centrala sammanräkningsmyndigheten som visar hur fördelningen av platserna i riksdagen har skett.

93 §.

I de ärenden rörande val till *riksdagen*, varom i denna lag förmäles, må det vara envar tillåtet att, under iakttagande av behörig tid och ordning, på eget äventyr till myndighet insända handlingar i betalt brev med allmänna posten.

97 §.

I riksdagen representerat politiskt parti äger vid val till *riksdagen*, i den omfattning och ordning Konungen bestämmer, erhålla gottgörelse av statsverket för kostnaderna för de valsedlar partiet låtit iordningställa för valet.

Förslag

till

Lag

om ändring i kommunala vallagen den 6 juni 1930 (nr 253)

Härigenom förordnas, att 3, 5 och 11 §§ kommunala vallagen den 6 juni 1930¹ skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

3 §.

1 mom. Vid val av landstingsmän eller av kommunalfullmäktige eller stadsfullmäktige skall varje kommun eller del av kommun, som enligt lagen om val till riksdagen utgör valdistrikt vid val till *riksdagens andra kammare*, bilda ett valdistrikt.

2 mom. Vid val av municipalfullmäktige skall varje municipalsamhälle bilda ett valdistrikt. Dock skall, där municipalsamhälle helt sammanfaller med två eller flera valdistrikt vid val till *riksdagens andra kammare*, varje sådant distrikt utgöra ett valdistrikt jämväl vid val av municipalfullmäktige. Ingå eljest delar av municipalsamhälle i olika valdistrikt vid val till *andra kammaren*, må länsstyrelsen, när skäl därtill äro, förordna, att varje sådan del skall bilda eget valdistrikt vid val av municipalfullmäktige.

3 mom. Vid val av kyrkofullmäktige skall varje församling eller, där församling är för dylikt val delad i valkretsar, varje sådan valkrets bilda ett valdistrikt. Där på grund av bestämmelserna i lagen om val till riksdagen

1 mom. Vid val av landstingsmän eller av kommunalfullmäktige eller stadsfullmäktige skall varje kommun eller del av kommun, som enligt lagen om val till riksdagen utgör valdistrikt vid val till *riksdagen*, bilda ett valdistrikt.

2 mom. Vid val av municipalfullmäktige skall varje municipalsamhälle bilda ett valdistrikt. Dock skall, där municipalsamhälle helt sammanfaller med två eller flera valdistrikt vid val till *riksdagen*, varje sådant distrikt utgöra ett valdistrikt jämväl vid val av municipalfullmäktige. Ingå eljest delar av municipalsamhälle i olika valdistrikt vid val till *riksdagen*, må länsstyrelsen, när skäl därtill äro, förordna, att varje sådan del skall bilda eget valdistrikt vid val av municipalfullmäktige.

3 mom. Vid val av kyrkofullmäktige skall varje församling eller, där församling är för dylikt val delad i valkretsar, varje sådan valkrets bilda ett valdistrikt. Där på grund av bestämmelserna i lagen om val till riksdagen delar av församlingen eller av val-

¹ Senaste lydelse se beträffande 3 § 2 mom. 1946: 191, 3 § 4 mom. och 5 § 1963: 128, 11 § 1 mom. 1942: 177 och 11 § 2 mom. 1962: 72.

(Nuvarande lydelse)

gen delar av församlingen eller av valkretsen ingå i olika valdistrikt vid val till *riksdagens andra kammare*, skall dock varje sådan del bilda eget valdistrikt vid val av kyrkofullmäktige. När skäl därtill äro, må länsstyrelsen förordna, att delar av församling eller valkrets, vilka enligt dessa bestämmelser skulle var för sig bilda eget valdistrikt vid val av kyrkofullmäktige, dock skola vid sådant val tillsammans utgöra ett valdistrikt.

4 m o m. Beslut om — — — — — i beslutet.

5 §.

Kommunalval förrättas inför den valnämnd, som enligt lagen om val till riksdagen har att förrätta val till *riksdagens andra kammare* för kommunen, eller, om i kommunen äro flera valdistrikt, inför deputerade, som valnämnden utser. Beträffande deputerade som nu sagts äger 91 § lagen om val till riksdagen motsvarande tillämpning.

Meddelar länsstyrelse — — — — — skall förrättas.

11 §.

1 m o m. Allmänna kommunalval skola förrättas, val av landstingsmän, kommunalfullmäktige och stadsfullmäktige *tredje söndagen i september månad*, val av municipalfullmäktige första söndagen i oktober månad samt val av kyrkofullmäktige tredje söndagen i *sistnämnda* månad.

2 m o m. Annat än allmänt kommunalval skall äga rum *å sön- eller helgdag*, som sist trettiofemte dagen förut bestämmes av länsstyrelsen.

(Föreslagen lydelse)

kretsen ingå i olika valdistrikt vid val till *riksdagen*, skall dock varje sådan del bilda eget valdistrikt vid val av kyrkofullmäktige. När skäl därtill äro, må länsstyrelsen förordna, att delar av församling eller valkrets, vilka enligt dessa bestämmelser skulle var för sig bilda eget valdistrikt vid val av kyrkofullmäktige, dock skola vid sådant val tillsammans utgöra ett valdistrikt.

Kommunalval förrättas inför den valnämnd, som enligt lagen om val till riksdagen har att förrätta *sådant* val för kommunen, eller, om i kommunen äro flera valdistrikt, inför deputerade, som valnämnden utser. Beträffande deputerade som nu sagts äger 91 § lagen om val till riksdagen motsvarande tillämpning.

1 m o m. Allmänna kommunalval skola förrättas, val av landstingsmän, kommunalfullmäktige och stadsfullmäktige *samma dagar som val i hela riket till riksdagen äger rum på grund av 13 § 1 mom. riksdagsordningen* samt val av municipalfullmäktige första söndagen och val av kyrkofullmäktige tredje söndagen i oktober månad.

2 m o m. Annat än allmänt kommunalval skall äga rum, *när fråga är om val av landstingsmän, kommunalfullmäktige och stadsfullmäktige, å den söndag och efterföljande måndag, eller, när valet gäller municipalfullmäktige eller kyrkofullmäktige, å den söndag*, som sist trettiofemte dagen förut bestämmes av länsstyrelsen.

(Nuvarande lydelse)

Beträffande församling — — — — — är stadgat.

Sådant val — — — — — äger rum.

Om valdag, som i detta moment sägs, skall den myndighet som bestämt valdagen omedelbart underrätta *generalpoststyrelsen*.

(Föreslagen lydelse)

Om valdag *eller valdagar*, som i detta moment sägs, skall den myndighet som bestämt valdagen *eller valdagarna* omedelbart underrätta *poststyrelsen*.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1971 men äger redan dessförinnan tillämpning i fråga om val för tid efter utgången av år 1970.

Utredningsuppdraget

Inledning

Författningsutredningen, som tillsattes år 1954, lade under år 1963 fram förslag till en total författningsrevision (SOU 1963: 16—19). Förslaget innefattar ny regeringsform och ny riksdagsordning samt riktlinjer för bl. a. ny vallagstiftning. I stor utsträckning grundas förslaget på rådande konstitutionell praxis. Sålunda föreslogs att det parlamentariska statskicket som har utbildats i praxis skall komma till uttryck i författningen. Till de mera betydelsefulla nyheterna i förslaget hör att den nuvarande tvåkammarsdagen skall ersättas med en riksdag som består av endast en kammare. Samtliga ledamöter i riksdagen skall väljas vid ett och samma tillfälle vart fjärde år. Valen skall förrättas fristående från kommunala val. Kommunalvalen skall inte ha någon inverkan på riksdagens sammansättning. Förslaget omfattar vidare riktlinjer för ny valmetod.

På vissa punkter var författningsutredningens förslag inte enhälligt. Reservation avgavs bl. a. i fråga om övergång till enkammersystem och om valsystem.

Författningsutredningens förslag har varit föremål för omfattande *remissbehandling*. Sammanställningar av remissyttrandena har offentliggjorts (SOU 1964: 38 samt 1965: 2, 3, 34 och 37).

I den offentliga debatt som utredningens förslag föranledde visade sig

djupgående meningsmotsättningar föreligga främst i fråga om kammars- och valsystelet. Med anledning härav tillsatte de fyra största politiska partierna i april 1964 en *arbetsgrupp*, som fick till uppgift att undersöka frågan om sambandet mellan riksdagsval och kommunalval. Gruppen avgav i juni 1964 en rapport om sina undersökningar (SOU 1964: 39). Under våren 1964 gjordes vidare en undersökning om *arbetsformerna för en enkammarriksdag* med 350 ledamöter.

På begäran av riksdagen tillsattes *länsdemokratiutredningen* enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 18 december 1964. Utredningens uppdrag omfattade bl. a. att pröva huruvida och i vad mån regionala och lokala representationers ställning och deras samverkan med riksstyrelsen i förvaltningen av rikets angelägenheter bör påverka utformningen av en ny författning. I denna del redovisade utredningen i september 1965 sitt uppdrag i betänkandet »Författningsfrågan och det kommunala sambandet» (SOU 1965: 54). Utredningens majoritet förordade att man i någon form skulle behålla ett valtekniskt samband mellan riksdagsval och kommunalval, medan en minoritet fann att tillräckligt vägande argument inte fanns för sådant samband.

I anslutning till att länsdemokratiutredningen tillsattes tillkallades också *1965 års valtekniska utredning* enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 15 ja-

nuari 1965. Denna utredning skall bl. a. undersöka de tekniska förutsättningar- na för att hålla riksdagsval och kom- munalval samtidigt samt förfarandet vid sådana gemensamma val. I princip- betänkandet »Gemensam valdag» som utredningen lade fram i december 1965 (SOU 1965:74) har utredningen funnit att valtekniska hinder inte möter att föra samman valen till riksdagen med valen till landsting samt kommunal- och stadsfullmäktige till en gemensam förrättning, om vissa ändringar vidtas i gällande regler om valförfarandet.

Under våren 1965 upptogs *partiöver- läggningar* i författningsfrågan mellan företrädare för de fyra största politiska partierna. Vid dessa överläggningar, som avslutades i mars 1966, nåddes enighet om att en total författningsre- vision skall ske. Man var emellertid också ense om att författningsutred- ningens förslag inte i föreliggande skick kan läggas till grund för revisionen. Vidare enades man om vissa huvud- principer för den totala författningsre- formen. Sålunda skall författningen bygga på folksuveränitetens grund och parlamentarismen skall skrivas in i grundlagen. Riksdagen skall bestå av en kammare och dess ledamöter skall utses genom direkta val. Ett rättvist valsysteem skall utformas. Det skall konstrueras så, att det motverkar splitt- ring av riksdagen i småpartier. Val- kretsindelningen skall ses över varvid större likformighet i rikets indelning i valkretsar skall eftersträvas. Valkretsar- na skall inte bryta länsgränser och an- knytning skall ske till kommunblocken.

Direktiven

Mot bakgrund av resultatet av parti- överläggningarna tillsattes grundlagbe- redningen. Dess direktiv framgår av vad chefen för justitiedepartementet,

statsrådet Kling, anförde till statsråds- protokollet den 1 april 1966. Där utta- las i fråga om *utredningsarbetet i stort* bl. a. att resultatet av författningsutred- ningens arbete samt vad som har fram- kommit vid remissbehandlingen av ut- redningens förslag och det nya mate- rial som har tillförts författningsdebat- ten genom länsdemokratiutredningens betänkande utgör ett innehållsrikt pri- märmaterial, vars bearbetning, kom- plettering och koordinering kan bana väg för en allmän författningsreform. Det är emellertid inte tillräckligt att endast bearbeta detta primärmaterial. Inom många och viktiga delar av för- fattningskomplexet behövs genomgri- pande omprövning med ledning av det samlade primärmaterialet. Grundlagbe- redningen skall med dessa utgångs- punkter fortsätta och slutföra arbetet på en ny författning.

Med utgångspunkten att arbetet på en total författningsreform inte kan slut- föras till år 1968 framhålls i direktiven att det vid partiöverläggningarna har förts fram krav på en relativt omfattan- de *partiell författningsreform* vid 1968 och 1969 års riksdagar. Beredningen åläggs därför att bedriva sitt arbete med största skyndsamhet så att en så- dan partiell reform om möjligt kan ge- nomföras vid nämnda tidpunkt. I fråga om omfattningen av en partiell reform anförts i direktiven.

Den bör i främsta rummet sikta till en lösning av två frågor. Den ena gäller parla- mentarismens inskrivande i grundlagen med de preciseringar med avseende på bl. a. statschefens befattning med regeringsbild- ningen och upplösningsinstitutet som därav följer — — —. Den andra frågan avser kammersystemet och valsystemet. Därvid uppkommer spörsmålet om valkretsindel- ningen kan fastställas enligt allmänna principer eller måste konkret utformas, innan beslut om valsystemet i övrigt kan fattas.

I fråga om de delar av författnings-

komplexet som sålunda bör omfattas av en partiell reform anläggs i direktiven följande synpunkter på utformningen av ett nytt kammarsystem.

Allmän enighet råder om att reformer rörande *kammarsystemet* är av behovet påkallade. Enligt gängse uppfattning utgör sålunda den avsevärda opinionseftersläpningen i första kammaren, som följer av den långa mandattiden och den successiva förnyelsen, ett otidsenligt inslag i kammarsystemet. En reform, som medför att riksdagen som helhet kommer att avspegla en mera aktuell folkopinion än för närvarande, är därför önskvärd. En sådan reform kan naturligtvis i och för sig genomföras inom ramen för nuvarande tvåkammerssystem. Om så skulle ske, kunde ett naturligt komplement till reformen vara att utvidga tillämplighetsområdet för gemensam votering, vilket nu är begränsat till budgetfrågor, så att det kom att omfatta även andra riksdagsärenden.

Såsom lätt inses, skulle man med dessa reformåtgärder i betydlig grad närma vårt tvåkammerssystem till ett enkammersystem med en del av kammarens ledamöter valda av kommunala representationer och alltså med valtekniskt samband mellan rikspolitik och kommunalpolitik bevarat. Uteslutet är väl icke heller, att man genom ytterligare reformåtgärder inom tvåkammerssystemets ram skulle kunna bringa detta system till än större likhet med ett enkammersystem. Den frågan inställer sig då, om man bör stanna härvid eller ta steget fullt ut och övergå till ett renodlat enkammersystem. Hur ett tilltänkt enkammersystem närmare skall vara beskaffat, spelar naturligtvis en ingalunda oväsentlig roll. Man kan exempelvis icke, såsom skett i författningsutredningens förslag, lämna ur räkningen ett sådant förhållande som att det i vårt land med dess långtgående integration mellan statliga och kommunala samhällsuppgifter råder ett starkt sakligt samband mellan rikspolitik och kommunalpolitik. Detta ostridiga faktum talar nämligen med icke ringa styrka för att man också bör upprätthålla ett valtekniskt samband mellan riksdagsval och kommunalval så att väljarna även vid de kommunala valen kan påverka riksdagens sammansättning. Till följd härav utgör även prövningen av möjligheterna att på ett ur olika författningspolitiska synpunkter tillfredsstäl-

lande sätt bereda plats för ett dylikt valtekniskt samband inom enkammersystemets ram ett delmoment av betydelse vid en allsidig bedömning av frågan om en enkammarreform. Om önskemålet om valtekniskt samband mellan riksdagsval och kommunalval på dylikt sätt tillgodoses inom ramen för ett enkammersystem, förefaller emellertid skälen för en fullständig övergång till ett sådant representationssystem överväga. Det är med hänsyn härtill naturligt, att utredningen inriktas på övergång till enkammersystem med den form av valtekniskt samband mellan riksdagsval och kommunalval, som bäst tillgodoser valmännens inflytande över såväl rikspolitik som kommunalpolitik. Reformarbetets inriktning på övergång till enkammersystem står också i god samklang med det faktum, att såsom förut angetts enighet under partiöverläggningarna nåtts om önskvärdheten av en enkammarreform, även om olika meningar yppats rörande sättet för den tilltänkta kammarens bildande.

Med den nyss förordade uppläggningsen av reformarbetet anmäler sig spørsmålet vilken typ av valtekniskt samband som närmast bör komma i fråga. Länsdemokratiutredningen, som icke haft att ta ställning till det inbördes företrädet mellan olika tänkbara former för valtekniskt samband mellan riksdagsval och kommunalval, har för en enkammarriksdags vidkommande redovisat två skilda grundmodeller för ett dylikt valtekniskt samband men samtidigt understrukit, att dessa grundmodeller kan varieras på olika sätt allteftersom man eftersträvar större eller mindre inslag av direkta eller indirekta val eller önskar omedelbar eller successiv förnyelse eller kortare eller längre mandatperioder. Den ena grundmodellen innebär, att en del av riksdagens ledamöter utses genom indirekta val förrättade av kommunala representationer. Enligt den andra grundmodellen utses riksdagen i sin helhet genom direkta val förrättade samtidigt med kommunalvalen. Sistnämnda alternativ ter sig såtillvida fördelaktigt, att det i sig tillgodoser tre olika i författningsdebatten framförda önskemål rörande sättet för enkammarriksdagens bildande, nämligen att valtekniskt samband upprätthålls mellan riksdagsval och kommunalval, att riksdagen i sin helhet väljs direkt av folket och att samtliga riksdagsledamöter utses vid ett och samma tillfälle. Emellertid kan ur andra författningspolitiska synpunkter berättigade invändningar

resas mot detta alternativ. Om hela riksdagen väljs samtidigt med kommunalvalen, finns sålunda grundad anledning anta, att de rikspolitiska frågorna på bekostnad av de kommunalpolitiska kommer att dominera valrörelsen så att den kommunala demokratin kan tillfogas kännbart men. Med detta alternativ är av allt att döma också den olägenheten förbunden, att intervaller mellan allmänna val, som nu är två år, måste bli längre med de ogynnsamma återverkningar på den politiska aktiviteten som därav följer. Dessa invändningar har onekligen en avsevärd tyngd. En lösning som i görligaste mån eliminerar dessa olägenheter, bör därför eftersträvas.

Vid partiöverläggningarna i författningsfrågan har allmän uppslutning skett kring önskemålet, att riksdagen i sin helhet utses genom direkta val. Om man därför icke gärna kan uppge detta önskemål, erbjuder sig som en tänkbar utväg att införa en ordning med en i sin helhet direktvald enkammarriksdag, som förnyas successivt till en mindre del vart fjärde år i anslutning till kommunalvalen och till återstående del vid fristående riksdagsval vart fjärde år. Hur stor del av riksdagen som härvid bör utses i anslutning till kommunalvalen, får avgöras med hänsyn till intresset att såväl rikspolitiska som kommunalpolitiska frågor bereds tillfredsställande utrymme i en för de olika slagen av val gemensam valrörelse.

I den offentliga debatten har emellanåt gjorts gällande, att den här ifrågasatta metoden för riksdagens förnyelse skulle ha fördröjande inverkan på växlingar vid makten i jämförelse med ett system, där riksdagen i sin helhet väljs vart fjärde år. Emellertid är det svårt att se, att metoden i sig skulle ha en sådan effekt. Det förhåller sig i stället så, att metoden allt efter det utgångsläge, som väljs för jämförelsen, och valutslagen under jämförelsetiden, kan än påskynda, än fördröja och än varken tidigarelägga eller försena regimskifte i jämförelse med vad som skulle inträffat, om hela riksdagen valts vart fjärde år. En tendens till tätare regimskiften kan väntas framträda främst i situationer, då någon större mandatdifferens icke föreligger mellan regeringens och oppositionens parlamentariska underlag. Däremot kan alternativet med successiv förnyelse tänkas ge upphov till andra problem, t. ex. på uppsättningsinstitutets område.

Såsom framgår av det anförda föreligger

icke enighet mellan partierna om sättet för den tilltänkta kammarens bildande. Utredningen måste därför på denna punkt undersöka olika alternativ.

Vid en övergång till enkammarriksdag uppkommer frågan hur stor en sådan riksdag bör vara. Detta spörsmål kan självfallet vara föremål för delade meningar. Ett ståndpunktstagande till frågan måste ske genom avvägning mellan skilda synpunkter, främst önskemålen om så nära kontakter som möjligt mellan folk och folkrepresentation och en förhållandevis bred rekryteringsbas för riksdagens arbetsapparat, å ena, samt intresset att undvika en alltför tungt arbetande riksdag, å andra sidan. Det av författningsutredningen föreslagna ledamotsantalet 290 förefaller vara i knappaste laget för att kunna behörigen tillgodose förstnämnda synpunkter. I det fortsatta författningsarbetet torde man böra räkna med att ledamotsantalet i en enkammarriksdag bör uppgå till ungefär 350. Vid förnyelse av riksdagen i den ordning, som jag förut berört, bör högst 100 riksdagsledamöter väljas i anslutning till kommunalvalen och återstoden vid fristående riksdagsmannaval.

Beträffande valsystemet anføres i direktiven.

Vad sedan angår *valsystemet* är det välbekant att en mångfald olika önskemål gör sig gällande beträffande dess utformning. En del av dessa önskemål är sinsemellan mer eller mindre oförenliga. Det ligger därför utom möjligheternas gräns att finna en lösning, som i allo kan bli accepterad av envar. Målet får i stället bli att genom en rimlig avvägning mellan motstående intressen uppnå ett resultat, som kan vinna så bred anslutning som möjligt. Ett allmänt omfattat önskemål är, att valsystemet skall säkerställa en regional representation i riksdagen. Utredningen bör därför utgå ifrån att direkta val till riksdagen i fortsättningen liksom hittills skall ske valkretsvis. Även om röster inom skilda politiska läger höjts till förmån för majoritetsval, är dock den förhärskande meningens för närvarande den att proportionell valmetod är att föredra. Så länge detta opinionsläge består, synes det naturligt att utredningen inriktas på proportionellt valsystem. Allt efter sin närmare utformning bereder ett sådant valsystem möjlighet att i olika hög grad tillgodose det nu utbredda önskemålet att skilda politiska meningsrikt-

ningar inom valkretsen skall kunna bli företrädare i riksdagen. Detta önskemål är i och för sig beaktansvärt. Men proportionalismen får icke drivas så långt, att andra värden i det politiska livet äventyras. Önskemålet om proportionalitet måste därför vägas mot andra hänsyn, framför allt det ofta framförda önskemålet om ett valsystem med förmåga att verka så, att den folkrepresentation, som uppstår ur valakten, blir i stånd att behörigen fullgöra sin viktiga funktion i statslivet. Erfarenheterna från andra länder visar, att ett demokratiskt styrelseskick kan lamsläs eller få sin effektivitet starkt reducerad, om folkrepresentationen är uppdelad på alltför många partier. Särskilt vid parlamentariskt styrelseskick, där folkrepresentationens sammansättning är bestämmande för regeringsbildningen, är förhandenvaron av stora, fast organiserade grupper inom folkrepresentationen en faktor av väsentlig vikt för det politiska systemets funktionsduglighet. Det har därför sin givna betydelse, att valsystemet motverkar skadlig partisplittring och får valen att ge någorlunda markerade utslag i folkrepresentationen, så att majoritetsbildning underlättas till gagn för styrelseskickets funktionsförmåga. De instrument, som står till förfogande för att förse ett valsystem på proportionell grund med incitament i sådan riktning, är huvudsakligen valkretsindelningen, mandatfördelningsmetoden och sådan spärr mot småpartier, som är fristående från mandatfördelningsmetoden, t. ex. krav på viss styrka för att parti skall få delta i val.

Vad först angår valkretsindelningen varierar de nuvarande valkretsarna vid andra kammarval avsevärt i storlek. Den minsta valkretsen äger sålunda utse 3 riksdagsmän och den största 24 riksdagsmän. Då mandatfördelningsmetoden har olika verkningar allt efter valkretsens storlek, blir resultatet härav ett något ojämnt verkande valsystem. Ett visst behov av översyn av valkretsindelningen föreligger därför redan nu. En omprövning av valkretsindelningen är dessutom påkallad av den ändrade länsindelning, som kan bli resultatet av länsindelningssakkunnigas nu pågående arbete. Det bör ankomma på utredningen att verkställa den översyn av valkretsindelningen, som sålunda är erforderlig av skilda anledningar. Vid översynen bör eftersträvas att göra valkretsarna mera likformiga till folkmängden än för närvarande. Man bör härvid undvika valkretsar med så stort

mandatantal som våra större valkretsar nu har. Hur långt man bör gå i riktning mot valkretsar med lägre mandatantal, kan naturligtvis vara föremål för delade meningar. Svaret på frågan beror väsentligen på vilken vikt man vill fästa vid olika intressen, som här står mot varandra, nämligen proportionalitetsintresset, å ena, samt intresset att till främjande av styrelseskickets funktionsduglighet sammanhålla folkrepresentationen i större politiska grupperingar och önskemålet att förstärka personmomentet i valakten, å andra sidan. Självfallet är det långt ifrån alltid möjligt att till skapa valkretsar av ensartad storlek. Om någon strikt tillämpning av en viss valkretsprototyp kan det därför icke bli tal. Åtskilliga lokala faktorer, såsom näringsgeografisk intressegemenskap eller andra liknande förhållanden, kan motivera avvikelser från den storlekstyp, som normalt eftersträvas. Då en valkrets gränser icke bör skära kommuns eller kommunblocks gränser och icke heller bryta länsgränser, kan avvikelser från normalstorleken även av denna anledning bli erforderliga. Det nu sagda har närmast haft avseende på de valkretsar i vilka huvuddelen av riksdagens ledamöter skall väljas. Om en mindre del av riksdagens ledamöter utses för sig i anslutning till kommunalvalen, erfordras för val av dessa ledamöter en särskild indelning i valkretsar. Dessa valkretsar bör vara större än nuvarande förstakammarvalkretsar. De bör till folkmängden vara så likformiga som förhållandena medger.

Mandatfördelningsmetoden bör i princip sikta till att nå överensstämmelse mellan röstfördelning och mandatfördelning inom valkretsen med de avvikelser härifrån, som förestavas av intresset att underlätta majoritetsbildning inom folkrepresentationen. Som underlag för utredningsarbetet i detta hänseende bör kunna tjäna de nu pågående statistiska undersökningarna. Mandatfördelningsmetoden bör inrymma en lämplig spärr mot småpartier och icke stimulera till uppdelning av större partier. Vidare bör i princip sådana bestämmelser eftersträvas att benägenhet icke uppstår att anordna särskilda partibildningar i vissa valkretsar för att uppnå mandatmässiga fördelar.

Vid valsystemets utformning bör om möjligt undvikas att uppställa särskilda kvalifikationskrav för att ett parti över huvud skall få delta i allmänt val.

Utredningen bör framlägga utarbetat förslag till ny vallag.

Beträffande parlamentarismen sägs i direktiven helt allmänt att en huvudlinje i arbetet på en ny författning bör vara att så konsekvent som möjligt bygga författningen på folksuveränitetens grund och att grundlagsfästa parlamentarismens princip. De rikspolitiska uppgifterna bör i enlighet härmed fördelas mellan folket, folkrepresentationen eller något dess organ samt regeringen. Statschefens ställning i en sådan modern parlamentarisk demokrati bör, som riksdagen har beslutat (rskr 1966: 80), prövas vid en total författningsrevision.

Av de delar av parlamentarismen som enligt direktiven aktualiseras redan vid en partiell reform berörs först regeringsbildningen.

Problemen i fråga om *regeringsbildningen* knyter sig främst till spörsmålet, hur ministärledaren skall utses. Allmän enighet torde nämligen råda om att ministärledaren, såsom författningsutredningen förordat, bör ha att träffa i vart fall det reella avgörandet när det gäller att utse övriga regeringsledamöter. Vid arbete på en författning, som mera konsekvent skall bygga på folksuveränitetens princip, faller det sig naturligt att i första hand undersöka möjligheterna att låta organ eller person med mer eller mindre direkt mandat från folket handha uppgiften att utse ministärledare. En principiellt tilltalande lösning skulle givetvis vara att låta folkrepresentationen, såsom sker på sina håll utomlands, välja ministärledare. Emellertid måste man räkna med att det kan vara förenat med betydande svårigheter att konstruera ett för detta ändamål avsett valsysteem, som både är tillräckligt nyanserat för att i alla lägen leda till det ur parlamentarisk synpunkt mest rättvisande resultatet och samtidigt ägnat att utesluta risken för obehöriga valtaktiska manövrer. Visar sig dessa svårigheter övermäktiga, bör utredningen pröva andra vägar att på folksuveränitetens grundval reglera sättet för utseende av ministärledare. Alternativet att låta riksdagens talman såsom folkrepresentationens främste företrädare utse ministärledare kommer härvid in i blickfånget. En grundlagsfäst skyldighet att in-

nan ministärledare utses samråda främst med företrädare för olika i riksdagen representerade partier utgör ett närliggande medel att främja ett ur parlamentarisk synpunkt riktigt val av ministärledare. För samma ändamål bör undersökas, om det är möjligt att i grundlagen eller dess motiv fastlägga handlingsmönster för hur den som utser ministärledare bör gå till väga i olika typsituationer för att hans val av ministärledare skall komma att falla på den som vid varje tillfälle kan påräkna det bredaste parlamentariska underlaget. Om man, såsom önskvärt är, inför en möjlighet för folkrepresentationen att praktiskt taget när som helst under sessionen besluta misstroendeförklaring mot ministären och folkrepresentationen därmed blir i tillfälle att utan nämnvärd tidsutdräkt ta ställning till valet av ministärledare, skulle även en sådan möjlighet till snabb kontroll från folkrepresentationens sida kunna innefatta en icke obetydlig garanti för att den som har att utse ministärledare bemödar sig om att härutinnan verkligen träffa det ur parlamentarisk synpunkt riktiga valet.

Betydelsen av rätt för riksdagen att avge misstroendeförklaring mot ministären betonas även i annat sammanhang i direktiven.

Av folksuveränitetens princip följer att en regering icke blott vid sitt tillträde utan även under sin verksamhetstid bör åtnjuta riksdagens förtroende eller i vart fall vara tolererad av denna. För att möjliggöra kontinuerlig kontroll härav bör, såsom författningsutredningen föreslagit, i grundlagen införas regler, som ger riksdagen möjlighet att praktiskt taget när som helst under sessionen uppta fråga om misstroendeförklaring mot ministären. Verkan av sådan förklaring bör vara att ministären entledigas, om uttima val icke beslutas inom viss kortare tid.

I fråga om riksdagsupplösning och nyvalsförordnande innehåller direktiven följande synpunkter.

Liksom det i folksuveränitetens intresse bör finnas möjlighet att under en regerings verksamhetstid kontrollera förtroendeförhållandet mellan regering och folkrepresentation, bör i en fullödig demokrati möjlighet också stå till buds att under löpande parlamentsperiod vid behov kontrollera, om parlamentsopinionen på ett rättvisande

sätt återspeglar folkopinionen. Det instrument, som står till förfogande för detta ändamål, är riksdagsupplösning. I praktiken kommer detta instrument främst till användning i situationer, då konflikt uppstått mellan regering och parlament i en för landet viktig fråga och anledning finns att ifrågasätta parlamentsopinionens överensstämmelse med folkopinionen. Då frågan, huruvida upplösning i visst fall bör ske, är ett spörsmål av utpräglat politisk natur, hör i enlighet med folksuveränitetens princip rätten att besluta härom tillkomma något organ, som enligt parlamentarismens betraktelsesätt härleder sin ställning från folket. Eftersom upplösning avser att vara en kontroll av parlamentets egen representativitet och behov att utnyttja instrumentet företrädesvis uppstår i situationer, då parlamentsmajoriteten i allmänhet icke kan väntas ha något intresse av att upplösning och nyval kommer till stånd, kan det icke gärna ifrågakomma att lägga beslutanderätten hos parlamentet eller att göra beslut om upplösning och nyval beroende av dess samtycke. Beslutanderätten bör i stället, såsom förordats av några reservanter i författningsutredningen, tillkomma regeringen ensam. Upplösning och nyval bör självfallet ske endast i undantagssituationer. Täta riksdagsupplösningar är till skada för stabilitet och effektivitet i samhällsmaskineriet. Frågan om åtgärder till förebyggande av alltför frekvent bruk

av upplösningsinstitutet är därför förtjänt av uppmärksamhet. Sant är, att åtskilliga faktiska förhållanden kan verka återhållande på en regerings benägenhet att i onödan gripa till upplösning och nyval, t. ex. äventyrsmomentet i ett sådant företag med dess risk för negativ väljarreaktion mot för täta val, de för en regering och för samhället i dess helhet påtagliga olägenheterna av riksdagsupplösning innan budgeten blivit reglerad samt de kostnader, som ett extraval förorsakar såväl det allmänna som de politiska partierna. Detta utesluter dock icke, att även författningsmässiga garantier mot missbruk av upplösningsinstitutet exempelvis i form av spärrtider mot för täta upplösningar för alla eventualiteters skull kan behövas tillskapas. Utredningen bör närmare överväga, vilket skydd mot alltför täta riksdagsupplösningar som kan vara påkallat i ett system med regeringen som ensamt beslutande organ i upplösningsfrågor. Den nuvarande regeln att upplösningsval gäller endast för återstoden av ordinarie valperiod är i sin mån ägnad att motverka benägenheten för upplösning och nyval under valperiodens senare del. Regeln passar f. ö. ganska väl med det faktum att endast den fråga som föranlett upplösningen brukar tilldra sig större intresse i ett upplösningsval. Med hänsyn härtill synes den regeln icke böra frångås utan att starka skäl kan åberopas härför.

Förutsättningar för en partiell reform

Utgångspunkter

Författningsutredningen tog inledningsvis i sitt slutbetänkande upp frågan om möjligheterna att inom ramen för nuvarande grundlagar åstadkomma en modernisering av författningen. Enligt vad utredningen framhöll (SOU 1963: 16 s. 10) var det när utredningsarbetet började ingalunda givet att en fullständig omarbetning av RF och RO var nödvändig. Det låg närmast till hands att inrikta arbetet på partiella och mindre ingripande reformer. Först så småningom, efter en systematisk genomgång av grundlagstexterna och under arbetet med de många enskilda delfrågorna, växte den uppfattningen fram att en allmän grundlagsrevision var ofrånkomlig, om en modernisering av författningen över huvud taget skulle genomföras. De närmare skälen för sitt ställningstagande har utredningen redovisat i SOU 1963: 17 s. 38—42. Där sägs bl. a. att den nuvarande författningen inte fyller rimliga anspråk på att skapa klarhet i fråga om legaliteten i statsmakternas handlande och att det, om man vill genomföra omfattande delreformer i grundlagarna, inte går att åstadkomma tillfredsställande sammanhang mellan de olika stadgan-

dena. Mot bakgrund av den ståndpunkt som författningsutredningen sålunda intog inställer sig frågan, om det låter sig göra att genom reformer inom den nu-

varande författningens ram föra in nya bestämmelser på så centrala områden som dem vilka enligt grundlagberedningens direktiv bör omfattas av en partiell reform.

Det nuvarande tvåkammerssystemet återspeglas i vissa bestämmelser i RF och utgör självfallet grunden för flertalet regler i RO. Också valsystemet sätter sin prägel på åtskilliga regler i RO. Övergång till enkammersystem och införande av nytt valsystem kräver därför omfattande ändringar, framför allt i RO. Som har framhållits vid remissbehandlingen av författningsutredningens förslag kan emellertid även genomgripande reformer i fråga om kammar- och valsystemet göras inom ramen för gällande grundlag utan att författningens grundtankar i övrigt rubbas. Inte heller blir författningens disposition mindre ändamålsenlig än f. n. Beredningen har därför funnit att det inte möter något avgörande hinder att genomföra en reform av kammar- och valsystemet inom nuvarande grundlagars ram.

Större tvekan kan man hysa om möjligheterna att i nuvarande RF ge uttryck åt grundläggande parlamentariska principer. Enligt författningsutredningens mening var detta en av de punkter där de största svårigheterna förelåg att genomföra en delreform. Utredningen ansåg för sin del att försök att i nuvarande RF skriva in regler i anslutning till parlamentarismen

skulle vara detsamma som att föra in en väsensskild princip i författningen, eftersom bestämmelserna i RF bygger på uppfattningen om konungen och folkrepresentationen som jämbördiga maktfaktorer i statsskicket medan parlamentarismen utgår från att all statlig maktutövning ytterst skall emanera från folket. Författningsutredningens bedömning har vid remissbehandlingen av utredningens betänkande vunnit anslutning från många håll. Bland remissinstanserna finns emellertid företrädare också för den uppfattningen att det bör vara möjligt att i gällande RF ge garantier för ett parlamentariskt styrelseskick. I ett par yttranden läggs t. o. m. fram förslag till hur detta kan ske (se SOU 1965: 2 s. 24—27).

Det är enligt grundlagberedningens mening tydligt att de grundsatser som vår skrivna författning bygger på inte överensstämmer med parlamentarismens principer. Med hänsyn härtill är det naturligt att man har hyst betänkligheter i fråga om möjligheterna att genom delreformer inom de nuvarande grundlagarnas ram låta de parlamentariska principerna komma till fullständig och motsägelsefritt uttryck i författningen. Att ställa detta krav på den skrivna författningen anser beredningen i likhet med författningsutredningen vara befogat när man tar sikte på en författningsreform som avses skola vara av mera bestående art. De bedömningar om en partiell reform är tillfyllest som har gjorts i anslutning till författningsutredningens förslag har haft denna bakgrund. Det är då begripligt att man på många håll inte har velat godta att olika statsrättsliga åskådningar läggs till grund för skilda bestämmelser i den författning som representerar fundamentet för vårt statsskick.

Nu är utgångspunkten emellertid en annan. En partiell reform inom ramen

för gällande grundlagar är endast ett steg på vägen till en total författningsrevision. Med denna utgångspunkt bör det enligt beredningens åsikt vara möjligt att överse med att RF under ett övergångsskede kan komma att åter spegla skilda statsrättsliga principer. Under alla förhållanden är vissa brister i RF i systematiskt och lagtekniskt hänseende det pris som man måste betala om man utan dröjsmål vill få till stånd sådana grundlagsändringar som allmänt bedöms som särskilt angelägna. Beredningen har för sin del kommit till uppfattningen att man inte bör tveka att ta dessa konsekvenser av en partiell reform.

Allmänna synpunkter på reformens omfattning

Det förhållandet att en partiell reform måste ske inom gällande grundlagars ram leder givetvis till att åtskilliga krav som bör ställas på en ny författning inte kan tillgodoses. Som har framgått av föregående avsnitt måste dispositionen och systematiseringen av författningsstoffet i gällande grundlagar i huvudsak lämnas orubbade. Någon allmän bedömning av hur de bestämmelser som reglerar statsskicket och de högsta statsorganens verksamhet skall fördelas på grundlag och annan lag kan inte göras i detta sammanhang. Inte heller ges något större utrymme för överväganden i fråga om fördelningen av de grundläggande författningsbestämmelserna mellan RF och RO. Dylika överväganden kan ske först i samband med en total författningsrevision. Den språkliga utformningen av de ändringar som behöver göras bör i stort sett ansluta till gällande grundlagstexter. Man bör alltså följa den linje efter vilken partiella reformer av författningen har gjorts hittills. Den språkliga nydaning av grundlagarna som författningsutred-

ningens förslag syftade till måste följaktligen anstå tills man gör en samlad överarbetning av hela författningskomplexet.

En partiell reform skall enligt beredningens direktiv sikta till att lösa så omfattande frågor som kammar- och valsystemet samt parlamentarismens inskrivande i vissa delar. Den tid som har stått till buds för utredningsarbetet har varit kort i förhållande till uppdragets omfattning. Det har därför stått klart att den partiella reformen såvitt möjligt måste inskränkas även inom den ram som anges i direktiven. En stark restriktivitet i fråga om den partiella reformens omfattning har beredningen funnit påkallad också av andra skäl än tidsnöd. Sålunda kan på flera punkter slutlig ställning inte tas förrän frågor som ligger helt utanför ramen för den partiella reformen löses. Att ändra nuvarande reglering för att efter några år måhända genomföra ännu en annan reglering har beredningen ansett vara olämpligt, speciellt när det gäller grundlagsbestämmelser. Den partiella reformen bör inte få bli en provisorisk reform. Strävandena måste enligt beredningens mening inriktas på

att lägga en fast grund på vilken man sedan kan bygga vidare vid utformningen av en helt ny författning.

I några fall har beredningen vid bedömningen av den partiella reformens omfattning ansett det lämpligt att avvakta någon tids erfarenheter av reformerna i huvudfrågorna innan gällande regler på närliggande områden ändras, förutsatt att ändringar inte har visat sig vara nödvändiga på grund av den lösning som har valts i huvudfrågan. Beredningen har också helt allmänt uppfattningen att det är till fördel att den omvälvning som en partiell reform i och för sig innebär särskilt för riksdagen och dess arbete inte utan starka skäl kombineras med mer eller mindre ingripande ändringar i invanda former, något som skulle försvåra det praktiska genomförandet av reformen.

De synpunkter som beredningen nu har anlagt på omfattningen av en partiell reform bildar den allmänna bakgrunden till de överväganden som görs i de följande avsnitten i fråga om hur reformen mera i detalj bör avgränsas inom de huvudområden som reformen skall omfatta.

Kammarsystemet och riksdagens arbetsformer

Kammarsystemet

Avgränsning av den partiella reformen

Som framgår av grundlagberedningens direktiv nåddes vid partiöverläggningarna i författningsfrågan under våren 1966 enighet om att riksdagen skall bestå av en kammare. Enligt direktiven står det i god samklang med denna enighet att beredningens utredningsarbete inriktas på övergång till ett enkammarsystem. Mot denna bakgrund har beredningen bedömt det som sin primära uppgift att ta ställning till hur ett enkammarsystem bör utformas. Därvid har beredningen tagit upp såväl frågan om riksdagen skall förnyas i sin helhet vid varje riksdagsval eller om förnyelsen skall ske successivt som den livligt omdiskuterade frågan om det bör finnas ett valtekniskt samband mellan riksdagsval och kommunalval. Övergången till enkammarsystem har vidare krävt ställningstagande i fråga om antalet ledamöter i riksdagen och mandattidens längd för ledamöterna.

Utredningsarbetet beträffande kammarsystemet har begränsats till nu angivna frågor. Det innebär att beredningen inte har gått in på prövning av en rad förslag som författningsutredningen lade fram på ifrågavarande område, bl. a. ett system med ersättare för riksdagsledamöterna och ändrad förläggning av ledamöternas mandattider.

Huvuddragen i nuvarande ordning

Att riksdagen består av två kammare föreskrivs i 49 § RF. Hur kamrarna skall bildas regleras huvudsakligen i 6—22 §§ RO.

Första kammaren skall ha 150 ledamöter. Antalet kan dock ibland överstiga detta tal. F. n. är antalet ledamöter i kammaren 151. Mandattiden för ledamöterna är åtta år. Valen till kammaren är indirekta. De förrättas av landstingen och fullmäktige i de städer som inte ingår i landstingskommun. Kammaren förnyas successivt med ca en åttondel varje år. Det indirekta valsättet, den successiva förnyelsen och den långa mandattiden leder till att kammaren till vissa delar alltid representerar en ganska gammal folkopinion. Den genomsnittliga s. k. opinionseftersläpningen i kammaren är omkring sex år.

Andra kammaren har 230 ledamöter. Också detta antal kan emellertid överskridas något. F. n. har kammaren 233 ledamöter. Mandattiden är fyra år. Valen till kammaren är omedelbara. Hela kammaren förnyas i varje allmänt andrakammarval.

I detta sammanhang bör nämnas att landstingsmän, kommunalfullmäktige och stadsfullmäktige väljs genom samtidiga omedelbara val vart fjärde år för fyraåriga mandattider. Dessa allmänna kommunalval är samordnade med de or-

dinarie andrakammarvalen på det sätt att kommunalval och andrakammarval hålls växelvis vartannat år.

Mandattiderna efter ordinarie riksdagsval börjar i fråga om båda kamrarnas ledamöter den 1 januari året efter det då valen har ägt rum. Mandattiderna förkortas om nyvalsförordnande meddelas. Rätten att förordna om nya val till kamrarna eller den ena av dem tillkommer konungen. Mandattiden för de nyvalda omfattar den tid som återstår av ordinarie mandatperioder. De ordinarie riksdagsvalen hålls följaktligen alltid med bestämda tidsintervaller.

Författningsutredningens förslag m. m.

Författningsutredningen kunde inte enas i fråga om kammarsystemet och lade därför fram alternativa förslag till kammarsystem, ett enkammarsystem, som stöddes av utredningens majoritet, och ett tvåkammarsystem. Här behandlas endast enkammarsystemet.

Enligt förslaget till enkammarsystem skulle riksdagen bestå av 290 ledamöter. Samtliga ledamöter skulle väljas vid ett och samma tillfälle genom direkta val. Ordinarie (lagtima) riksdagsval skulle normalt förrättas vart fjärde år. Liksom f. n. skulle sådana riksdagsval och allmänna borgerliga kommunalval hållas växelvis vartannat år. Riksdagsledamöternas valperiod, som föreslogs skola börja redan den 15 oktober samma år som valet ägt rum, skulle enligt förslaget i regel bli fyra år. Valperioden skulle liksom nu förkortas, om förordnande meddelades om nya val i hela landet till riksdagen (urtima val). Valperioden för de nyvalda omfattade i princip återstoden av ordinarie mandatperiod. Undantag gjordes emellertid för det fall att det urtima valet hölls inom ett år före den månad då lagtima val skulle ha förrättats. I så fall skulle nästa ordinarie val inte hållas utan valpe-

rioden för de nyvalda omfatta inte bara återstoden av den ordinarie fyraårsperioden utan också nästa ordinarie fyraårsperiod.

Utredningens förslag presenteras närmare i SOU 1963: 17 s. 104—128.

Vid *remissbehandlingen* av författningsutredningens förslag anslöt sig flertalet av de förhållandevis få remissinstanser, som yttrade sig i detta avseende, till utredningsmajoritetens uppfattning att riksdagen borde bestå av en kammare. I fråga om hur en enkammarriksdag skall bildas tillstyrkte de flesta av de nyss nämnda remissinstanserna förslaget att riksdagens ledamöter skulle väljas i direkta val och att valen skulle äga rum fristående från kommunalvalen. Åtskilliga av remissinstanserna framhävde dock den betydelse som den nuvarande förbindelsen mellan kommunerna och riksdagen genom de indirekta valen till första kammaren har haft för bl. a. sammanknytningen av riks- och kommunalpolitik och rekrytering till riksdagen av personer med kommunal erfarenhet. Med hänsyn härtill förordade dessa remissinstanser att detta samband i valordningen mellan kommunerna och riksdagen behölls i någon form.

De remissinstanser som yttrade sig om enkammarriksdagens storlek var splittrade i sin uppfattning. Åtskilliga ansåg att ca 300 ledamöter är ett lämpligt antal, medan några fann detta antal vara för högt och andra åter ifrågasatte om inte riksdagen bör ha fler ledamöter.

En utförlig redogörelse för innehållet i remissyttrandena lämnas i SOU 1964: 38 s. 5—23.

Länsdemokratiutredningens överväganden

Länsdemokratiutredningen har i sitt ifrågavarande betänkande (SOU 1965: 54) inriktat sig på att ge svar på frågan

om det i en ny författning behövs ett valtekniskt samband av något slag mellan riksdagsval och kommunalval. Majoriteten av utredningens ledamöter har besvarat frågan jakande medan en minoritet, bestående av tre av utredningens sju ledamöter, har kommit till motsatt uppfattning.

En stor del av sitt arbete ägnade utredningen åt att närmare undersöka relationerna mellan stat och kommun på olika avsnitt av samhällslivet och de återverkningar dessa relationer har på den kommunala demokratin och på det politiska livet i dess helhet. Sålunda redovisade utredningen hur kommunerna särskilt under senare decennier har kommit att sköta allt större del av den växande offentliga sektorns serviceuppgifter. Utvidgningen av de kommunala uppgifterna har skett genom att beslutanderätten på det lokala området på det ena verksamhetsfältet efter det andra har delegerats till kommunerna. De delar numera ansvaret med staten för samhällsplaneringen, för bevarandet av den fulla sysselsättningen och den ekonomiska stabiliteten i samhället, för utbyggnad av samhällets service inom skolväsendet, sjukvård, socialvård etc. och för förbättringarna överlag av den sociala standarden.

På motsvarande sätt som den kommunala förvaltningen har blivit en integrerande del av den offentliga sektorn har den kommunala demokratin blivit en integrerad del av hela det demokratiska samhällsskicket i vårt land, uttalade utredningen. De kommunala frågorna har politiserats och de kommunala valen har blivit tämligen lika andrakammarvalen. Samma partier uppträder i båda slagen av val, ungefär samma frågor tas upp i valrörelserna och valpropagandan bedrivs på samma sätt. Valdeltagandet är ungefär lika högt i båda typerna av val. Utredningen ansåg emellertid att

det också finns beaktansvärda skillnader. Vid kommunalvalen får de lokala frågorna och rikspolitiska frågor av betydelse för kommunerna större utrymme än vid andrakammarvalen. Det nuvarande systemet kan enligt utredningen i princip sägas fungera så att väljarna i kommunalvalen ställer krav på politikerna i både riksdag och kommunala representationer. Rikspolitiker och kommunalpolitiker står gemensamt till svars för den förda politiken.

Mot denna bakgrund har *utredningens majoritet* funnit att tanken att i valrörelserna skilja på kommunalpolitik och rikspolitik är verklighetsfrämmande. Skall kommunalvalen över huvud taget handla om de kommunala frågor som har verklig betydelse måste de ofrånkomligen handla även om rikspolitik. Detta innebär inte att man behöver befara att lokala frågor inte bereds utrymme i de kommunala valrörelserna. Det finns enligt majoriteten inget belägg för att rikspolitiken med nuvarande samband mellan landstingsval och förstakammarval har fått så stor tyngd i kommunala valrörelser att politiskt omstridda lokala frågor, som i och för sig skulle ha kunnat fånga väljarnas intresse, har måst avföras från valdiskussionerna. Det nuvarande sambandet har tvärtom inneburit stimulans för rikspartierna och deras aktiva medlemmar att engagera sig i de kommunalpolitiska frågorna både under de kommunala valkampanjerna och mellan valen. Bryts valsambandet måste man enligt majoritetens bedömning åtminstone på sikt räkna med minskat valdeltagande i kommunalvalen. Valdeltagandet är en mätare på väljarnas intresse för valen och på hur det demokratiska systemet fungerar, betonade majoriteten. Varje avsevärd minskning i valdeltagandet är i ett demokratiskt samhällsskick ett tecken på politisk ohälsa.

Minskar rikspartiernas intresse för kommunalvalen räknar majoriteten med att operationsutrymmet för lokala småpartier ökar och att bildandet av mer eller mindre tillfällighetsbetonade valorganisationer för lokala särintressen stimuleras. Enligt majoriteten är det emellertid en nödvändig förutsättning för omfattande delegation från staten till kommunerna att rikspartierna har dominerande ställning inom kommunalpolitiken. Endast dessa partier kan skapa det erforderliga intresset för kommunalpolitiken och samtidigt garantera den behövliga överensstämmelsen mellan den lokala politiken i kommunerna och rikspolitiken.

Mot den kritiken av nuvarande ordning att ett kommunalval där väljarna uttalar sig om rikspolitiken får effekt på riksdagens sammansättning för sent och i otillräcklig utsträckning invände majoriteten, att kritiken i ännu högre grad drabbar ett system med fristående kommunalval. Även sådana val kommer regelmässigt att handla om rikspolitik i betydande utsträckning. Ibland kommer valen sannolikt att forma sig till en kraftmätning mellan regering och opposition i rent rikspolitiska angelägenheter utan att valen har någon som helst inverkan på folkrepresentationen.

Majoriteten inom utredningen menade att valsystemet bör vara sådant att man vid alla typer av val får rimlig överensstämmelse mellan valrörelsernas innehåll och uppläggning, valens utgång och valutslagens praktiska effekt. Det är därför nödvändigt att vid utarbetandet av en ny författning finna en form för att bevara valsambandet mellan riksdag och kommunalförvaltning. Sambandet kan åstadkommas på flera olika sätt. Majoriteten diskuterade olika författningsmodeller med sådant samband, bl. a. enkammarriksdag med successiv förnyelse och inslag av indirekt valda

ledamöter och enkammarriksdag som förnyas på en gång i direkta val som förrättas samtidigt med kommunalvalen. Något förord för det ena eller andra systemet gavs emellertid inte.

Minoriteten inom länsdemokratiutredningen delade visserligen majoritetens syn på det sakliga sambandet mellan riks- och kommunalpolitik men pekade samtidigt på det naturliga spänningsförhållande som föreligger mellan stat och kommun. Stat och kommun har stundom skilda mål för sitt arbete. Riksintresset strävar efter likformighet och likartad behandling även från administrativ synpunkt. Kommunalpolitikerna ser lättare behovet av anpassning efter lokala förhållanden, av variationer i reformer och uppbyggnadstakt i fråga om olika uppgifter på det kommunala planet. Härigenom uppkommer självfallet stundom motsatsförhållande till statliga intressen. Spänningarna ansåg minoriteten kunna vara av ondo men lika ofta vara av stort värde. Det kommunalpolitiska värdet och engagemanget hindrar sålunda alltför långtgående likriktning och tvingar fram hänsynstagande till lokala intressen. Motsatsförhållandet är det pris man får betala för att utnyttja även de kommunala intressena och kommunalpolitikernas initiativ och framåtanda. Den önskvärda balansen i författningsdebatten upprätthålls om man tar hänsyn till dessa förhållanden, betonade minoriteten. Ju längre man driver tanken om identifikation mellan kommunal- och riksintressen, desto större är risken att riksintressena blir dominerande över de kommunala synpunkterna.

Med dessa utgångspunkter ansåg minoriteten att det är omotiverat att av förekomsten av sakligt samband mellan riks- och kommunalpolitik dra slutsatsen, att väljaren måste tvingas att i samma val ta ställning till hur både landet och länet skall styras. Denna slutsats

skulle innebära att väljaren inte lämpligen bör rösta på olika partier i kommunal- och riksdagsmannaval. Minoriteten framhöll att väljarna utan valtekniskt samband mellan de olika valen har stora möjligheter att från sina kommunala synpunkter påverka beslut på rikspanet. Det finns vidare välgrundad anledning att tro att ökad överflyttning av uppgifter från statliga organ till länskommunala medför klarare gränsdragning mellan rikspolitik och kommunalpolitik än f. n. För länen fler och viktigare uppgifter kan man anta att såväl väljarna som press, radio och TV visar stegrat intresse för länskommunala frågor. Av dessa och andra skäl gjorde minoriteten gällande att man inte behöver befara att intresset för kommunalval och därmed valdeltagandet ändras väsentligt om kommunalvalen hålls fristående från riksdagsmannaval. F. ö. är det enligt minoriteten tecken på ohälsa om kommunalvalen behöver stimuleras genom samband med riksdagsmannaval. Eventuell brist på intresse för landstingsval och primärkommunala val bör angripas genom att länspolitiken stimuleras.

Minoriteten delade majoritetens uppfattning, att det är värdefullt med den samverkan mellan riks- och kommunalpolitik som har uppstått inom de politiska rikspartiernas ram, och hävdade att initiativverksamheten i stor utsträckning går och bör gå från kommunalpolitik till rikspolitik. Det finns inte anledning att räkna med att dessa förhållanden ändras om kommunalvalen blir fristående. Med det intresse som rikspartierna självfallet kommer att visa de kommunala frågorna är farhågorna för uppkomsten av en mängd småpartier överdrivna.

Väljarna bör enligt minoriteten få verklig chans att direkt kräva ut ansvar av sina kommunala representanter och

partierna i länet liksom att uttala sitt förtroende eller misstroende för de planer som partierna har för framtiden. Detta förutsätter en valhandling vid kommunala val som påverkas av en bedömning av den kommunala styrelsen.

Slutsatsen blev för minoriteten att det inte har förts fram tillräckligt vägande argument för att ett samband mellan kommunalval och riksdagens sammansättning måste upprätthållas för framtiden. Därför hade minoriteten inte heller anledning att lägga fram skilda alternativ för hur sådant samband skall förverkligas.

Beredningens överväganden och förslag

Sättet för riksdagens förnyelse

Som har sagts inledningsvis har det varit en fast utgångspunkt för grundlagsberedningens arbete att tvåkammarriksdagen skall ersättas med en enkammarriksdag. Om detta nåddes enighet mellan de fyra största partierna redan under de överläggningar som föregick tillkallandet av beredningen.

Både under dessa partiöverläggningar och inom beredningen har emellertid framkommit olika meningar om den bästa lösningen av frågan hur enkammarriksdagen skall bildas. Dessa meningsmotsättningar går tillbaka på olika uppfattningar om behovet av en sammankoppling av något slag mellan riksdagsvalen och valen till de borgerliga primär- och sekundärkommunala församlingarna. Enligt en uppfattning bör man helst genomföra en fullständig åtskillnad mellan riksdagsval och kommunalval. Enligt en annan uppfattning motiverar bl. a. det nära sakliga sambandet mellan riks- och kommunalpolitik och valrörelsernas uppläggning att väljarna samtidigt som de utser kommunala förtroendemän får möjlighet att påverka också riksdagens sammansättning. Ar-

gumenten i debatten om ett valtekniskt samband mellan riksdagsval och kommunalval är väl kända. De väsentliga skälen för och mot ett sådant samband framgår av den redogörelse som nyss har lämnats för majoritets- och minoritetsyttranden inom länsdemokratiutredningen. Det är därför inte nödvändigt att här redovisa de diskussioner i frågan som har förekommit inom grundlagberedningen.

Vid behandlingen av frågan om kammarsystemet har beredningen inriktat sig på att försöka överbrygga rådande motsättningar och finna en samlande lösning. Ett första steg har därvid varit att klarlägga vilka av de framförda önskemålen som är mest väsentliga för olika meningsriktningar. De som i princip inte vill ha ett valsamband mellan riksdags- och kommunalval har som främsta önskemål att hela riksdagen skall förnyas vid ett och samma tillfälle. Med en sådan ordning slår den i riksdagsvalen uttryckta folkviljan igenom helt och hållet och får då påverka regeringsfrågan på ett adekvat sätt. De som anser att det även i framtiden behövs ett valtekniskt samband mellan riksdagsval och kommunalval har inte bestritt att det finns skäl för önskemålet om total förnyelse av riksdagen vid ett och samma tillfälle men de har understrukt att detta önskemål måste vägas mot andra som också är angelägna. Behovet av koordination mellan olika typer av val måste enligt deras åsikt beaktas på ett eller annat sätt vid konstruktionen av en enkammarriksdag. De har för sin del i första hand förordat att riksdagen förnyas successivt under en fyraårsperiod genom val vartannat år. Flertalet riksdagsmän borde i så fall väljas i fristående riksdagsval motsvarande de nuvarande andrakammarvalen, medan en mindre del av riksdagens ledamöter

skulle utses i samband med de mellanliggande kommunalvalen.

Under arbetet på att finna utvägar som kan accepteras av alla har grundlagberedningen prövat inte bara den sistnämnda modellen utan även andra tänkbara författningsmodeller. En lösning som har undersökts går ut på att riksdagen visserligen skulle förnyas totalt vart fjärde år men att en del av ledamöterna skulle ställas under omval i samband med kommunalvalen. Detta förutsätter att somliga ledamöter har en tvåårig och andra en fyraårig mandatperiod. Överläggningarna inom beredningen har emellertid visat att det inte är möjligt att bygga vidare på denna tanke.

I detta läge har beredningen valt att söka sig fram efter en annan linje. Den lösning som har kommit att stå i centrum för beredningens diskussioner om kammarsystemet innebär att riksdagsvalen äger rum samtidigt med kommunalvalen. Inte heller denna lösning har gått fri från kritik. Farhågor har yppats för att en koncentration av alla politiskt betydelsefulla val till ett och samma tillfälle skulle kunna leda till att det blev svårt eller omöjligt att effektivt utkräva ansvar för den lokala politiken av de kommunala förtroendemännen. Mot detta har i sin tur invänts bl. a. att det i främsta rummet är andra faktorer än valsystemet som är av betydelse för möjligheterna att få till stånd debatt om kommunala frågor i valrörelserna och intressera en större allmänhet för kommunalpolitikernas åtgärder och framtidsplaner. Om det angelägna i att med olika medel hålla den kommunala demokratin levande råder i och för sig inte några delade meningar.

Det är en naturlig tanke att allmänna val bör vara så organiserade att det i varje val blir en rimlig överensstämmel-

se mellan valrörelsens innehåll, valutslaget och valets praktiska effekt. Med denna utgångspunkt har grundlagberedningen diskuterat möjligheterna att ändra de kommunala valrörelsernas karaktär så att de i mindre grad än f. n. inriktas på sådant som rör regering och riksdag. Bedömningarna har härvid gått isär. Den meningen har kommit till uttryck att det bör vara möjligt att öka utrymmet för debatt om lokala angelägenheter i de kommunala valrörelserna om kommunalvalen förrättas fristående från riksdagsvalen på särskilda tider. Från annat håll har gjorts gällande att man med den utveckling som har skett inom politiken och i fråga om valrörelsernas uppläggning måste räkna med att alla valrörelser i framtiden kommer att domineras av rikspartiernas information och propaganda genom TV och andra massmedia oavsett om valen gäller riksdagen eller de kommunala fullmäktigeförsamlingarna eller bådadera. I valrörelser av denna typ är det ofrånkomligt, har det tillagts, att intresset i första hand knyts till sådana frågor som är aktuella på riksplånet och att diskussionerna åtminstone i politiska jämviktslägen utvecklar sig till en kraftmätning mellan det eller de partier som är i regeringsställning och oppositionen. Samtidigt har från detta håll gjorts gällande att det även i valrörelser som är gemensamma för kommunalval och riksdagsval kommer att finnas utrymme vid sidan av debatten om rikspolitiken för diskussioner om kommunala angelägenheter som kan engagera väljarna och som är omstridda mellan de politiska partierna.

Inom länsdemokratiutredningen var samtliga ledamöter ense om att rikskommunala och rikspolitiska spørsmål i större eller mindre utsträckning kommer att tas upp i de kommunala valrö-

relserna även om dessa förs fristående. Grundlagberedningen delar denna uppfattning. Med fristående kommunalval kan det under sådana förhållanden uppstå diskussion om vilka parlamentariska konsekvenser ett kommunalval bör få, om valet har resulterat i röstförluster för ett eller flera partier med regeringsansvar och allmänt uppfattas som ett mistroendevotum från väljarnas sida mot den sittande regeringen. Oavsett vilken uppfattning man i övrigt har om lämpligheten att förlägga riksdagsval och kommunalval till samma dag, har lösningen med gemensam valdag obestridligen den förtjänsten att valutslagen inte kan ge upphov till några motsättningar mellan riksdagen och en aktuell folkopinion som har kommit till uttryck i allmänna och riksomfattande val.

Den tvekan som en del av grundlagberedningens ledamöter har känt inför tanken på gemensam valdag för riksdagsval och kommunalval har inte kunnat undanröjas. Detta alternativ är emellertid den enda lösning som kan förena krav som på olika sidor har betecknats som oavvisliga, dvs. dels att hela riksdagen skall förnyas på en gång, dels att författningen skall rymma någon form av samband mellan riksdagsval och kommunalval. Om man accepterar denna lösning inställer sig emellertid frågan hur långa valperioderna för riksdagen och de kommunala församlingarna bör vara. Beträffande riksdagen har främst följande synpunkter framförts under beredningens överläggningar. Å ena sidan har sagts att väljarna bör beredas tillfälle att med korta tidsintervaller påverka riksdagens sammansättning och uttala sig om regeringens politik. Härigenom skulle regeringens handlingskraft aktiveras och partiorganisationernas verksamhet stimuleras. Å and-

ra sidan har framhållits att regeringen bör ha arbetsro under rimlig tid och möjligheter till långsiktig planering. En treårig valperiod för riksdagen skulle kunna innebära en rimlig avvägning mellan dessa motsatta synpunkter.

En konsekvens av treåriga valperioder för riksdagen blir med gemensam valdag att man måste förkorta valperioderna för landstingsmän, kommunalfullmäktige och stadsfullmäktige från nuvarande fyra till tre år, så att också de allmänna kommunalvalen kommer att äga rum vart tredje år. Motsvarande avkortning av valperioderna bör eventuellt övervägas också i fråga om municipalfullmäktige och kyrkofullmäktige. Dessa och andra ändringar som kan komma i fråga i kommunallagstiftningen bör emellertid lämpligen utredas i annat sammanhang.

Grundlagberedningen har stannat för att förorda samtida riksdags- och kommunalval i kombination med treåriga valperioder för både riksdagen och kommunala församlingar. Detta har skett efter en samlad värdering av hela den nu förestående reformetappen. Därvid har stor vikt fästs vid att den nuvarande tvåkammarriksdagen utan uppskov bör ersättas med en enkammarriksdag som ger bättre underlag för en effektivt fungerande parlamentarism. Genom att man får en enkammarriksdag som i sin helhet förnyas vid ett och samma tillfälle skapas också förutsättningar att ersätta de nuvarande valsystemen för val till riksdagens kamrar med ett enhetligt valsätt som har större stadga och som bättre motsvarar en nutida uppfattning om hur ett proportionellt valsystem bör verka. Detta är ett inte mindre viktigt led i den nu förestående reformetappen.

Antalet ledamöter i riksdagen

Författningsutredningen föreslog i sitt

enkammaralternativ (SOU 1963:17 s. 121) att antalet ledamöter i riksdagen skulle reduceras från f. n. 383 till 290. Enligt utredningens mening skulle man trots reduktionen få lika fullständig representation som man har i andra jämförliga länder. Vid remissbehandlingen av utredningens förslag har starkt delade meningar om det lämpliga antalet ledamöter i en enkammarriksdag yppats bland de remissinstanser som har uttalat sig i ämnet (SOU 1964: 38 s. 21—23).

Även om representationen är hög i den svenska riksdagen i jämförelse med andra länder, finns det skäl att gå fram med försiktighet om man vill begränsa antalet ledamöter i en enkammarriksdag. En begränsning kommer sannolikt att gå ut framför allt över glesbygdernas representation. Man måste vidare ta hänsyn till att nedskärning av antalet ledamöter i varje fall vid den partiella reformen inte kan kompenseras genom ett system med ersättare för riksdagsledamöterna. Frågan om ett ersättersystem har inte kunnat inrymmas i den partiella reformen.

Bedömningen av enkammarriksdagens storlek påverkas också av en rad andra faktorer. En väsentlig faktor är givetvis riksdagens arbetsduglighet. Å ena sidan bör antalet ledamöter vara så stort att ledamöterna inte engageras i alltför många funktioner inom riksdagsarbetet för att hinna fullgöra dem alla med den omsorg som är nödvändig. Man bör i detta sammanhang också beakta att ledamöterna måste beredas möjlighet att upprätthålla kontakt med de regionala och lokala problemen, något som ofta sker främst genom landstingskommunala och primärkommunala uppdrag. Å andra sidan bör antalet ledamöter inte vara större än att riksdagen kan arbeta snabbt och effektivt och flertalet ledamöter få tillfälle att aktivt delta i utskottsverksamheten. Av särskilt intresse

i detta sammanhang är vidare att antalet ledamöter inte är så stort att riksdagens plena blir orimligt långa.

Självfallet kan dessa olika bedömningsgrunder inte ge några fasta hållpunkter för att bestämma antalet ledamöter i riksdagen. Beredningen har vid avvägningen mellan de skilda synpunkterna för sin del kommit till uppfattningen att enkammarriksdagen bör bestå av 350 ledamöter. Till frågan om vilka ändringar i riksdagens organisation och arbetsformer som behövs vid övergång till enkammarriksdag med 350 ledamöter återkommer beredningen i det följande.

Valtekniska förutsättningar

I delbetänkandet »Gemensam valdag» (SOU 1965: 74) har 1965 års valtekniska utredning funnit att det inte i och för sig möter hinder att hålla såväl riksdagsval som landstingsval och kommunal- eller stadsfullmäktigval samtidigt, om vissa ändringar i gällande valbestämmelser genomförs. Grundlagberedningen har bedrivit sitt arbete i nära kontakt med den valtekniska utredningen. Utredningen har efter fortsatta undersökningar bekräftat de slutsatser som har redovisats i delbetänkandet och förklarat sig beredd att lägga fram slutligt förslag till de ändrade eller nya föreskrifter som behövs för att nyss angivna val skall kunna äga rum samtidigt. Förslaget beräknas kunna läggas fram i nära anslutning till att beredningen avger sitt förslag till partiell författningsreform.

Riksdagens arbetsformer

Avgränsning av den partiella reformen

Det nuvarande tvåkammarssystemet präglar självfallet riksdagens organisatoriska uppbyggnad och dess arbetsformer. De organisatoriska ändringar som måste

vidtas vid övergång till enkammarssystem är emellertid, bortsett från själva kammarreformen, ganska begränsade. Sålunda kan utskottsorganisationen i och för sig lämnas praktiskt taget orörd. Med denna utgångspunkt har beredningen undersökt vilka ändringar i utskottsväsendet som kan anses vara så angelägna att de bör övervägas redan inför en partiell reform. Därvid har särskilt frågan om beredning av budget- och lagfrågor samt om antalet ledamöter i utskotten stått i blickpunkten. En mera djupgående undersökning av den framtida utskottsorganisationen har beredningen funnit böra anstå till den totala reformen av författningen.

Riksdagens arbetsformer i övrigt påverkas i större utsträckning av kammar-systemet. Sålunda är det uppenbart att handläggningstiderna måste uppmärksammas vid övergång från tvåkammar-systemet, inom vilket den största kammaren har ca 230 ledamöter, till enkammarriksdag med så många som 350 ledamöter. I första hand har beredningen härvid ansett det angeläget att undersöka de lämpligaste formerna för ledning och planläggning av riksdagens arbete och att söka undanröja hinder som kan föreligga för planering och fördelning av arbetet över hela riksdagsåret. Beredningen har också ägnat uppmärksamhet åt den mera detaljmässiga arbetsplaneringen. I fråga om riksdagsdebatterna gör enkammarriksdagens storlek det nödvändigt att överväga ändringar främst av gällande regler om talarordningen och den tid som talare får ha ordet. Slutligen har beredningen ansett det påkallat att i anslutning till 75 § RO behandla formerna för beredning av val inom riksdagen.

Den avgränsning som beredningen har gjort av den partiella reformen i här ifrågavarande delar motiveras som förut sagts inte endast av att tiden för

utredningsarbetet har varit knapp utan i lika hög grad av att erfarenheter av enkammarriksdagens arbete bör avvaktas innan dess arbetsformer slutgiltigt binds genom nya föreskrifter.

Nuvarande ordning och tidigare reformförslag m. m.

Föreskrifter om riksdagens arbetsformer återfinns dels i RO, dels i riksdagsstadgan den 23 mars 1949 och kamrarnas ordningsstadgor den 6 resp. 27 april 1949. Riksdagsstadgan antas av riksdagen och ordningsstadgorna av resp. kammare.

Utskottsväsendet

Utskotten och deras uppgifter. Beredning av ärendena i riksdagen ombesörjs av utskotten. *Gällande bestämmelser* om utskottsorganisationen finns i 53 § RF och 36 § RO. I fråga om utskottens uppgifter ges föreskrifter i 37—44 §§ RO. I stora drag gäller bl. a. följande.

Varje riksdag skall tillsätta tio ständiga utskott, nämligen utrikesutskottet, konstitutionsutskottet, statsutskottet, bevillningsutskottet, bankoutskottet, tre lagutskott, jordbruksutskottet och allmänna beredningsutskottet. Dessutom kan kamrarna, om det anses nödvändigt, genom sammanstående beslut tillsätta särskilt utskott för att bereda frågor som tillhör ständigt utskotts behandling.

Fördelningen av beredningsuppgifterna mellan utskotten regleras ingående i RO. Utrikesutskottet handlägger frågor som angår rikets förhållande till främmande makter i den mån frågorna inte tillhör annat utskotts behandling. Enligt 54 § RF är ledamöterna i utrikesutskottet också ledamöter i en nämnd med uppgift att rådplåga med konungen om ärenden som angår rikets förhål-

lande till främmande makter (utrikesnämnden).

Beredningen av budgetärenden delas mellan statsutskottet, bevillningsutskottet, bankoutskottet och jordbruksutskottet. Stats- och bevillningsutskotten brukar arbeta på avdelningar, statsutskottet på fem och bevillningsutskottet på två. Avdelningarna upprättar förslag till betänkanden, som efter föredragning i utskottets plenum avges i utskottets namn. För samordning av beredningen i budgetärenden utses enligt bestämmelser i 19 § 1 mom. riksdagsstadgan den s. k. budgetdeputationen. Den består av deputerade för de fyra budgetberedande utskotten. Deputerade, som brukar utgöras av utskottens ordförande och vice ordförande, utses inom 20 dagar från riksdagens öppnande. De deputerades uppgifter är att under riksdagens lopp rådplåga i frågor som angår budgetarbetet i riksdagen. De bör verka för att största möjliga enhetlighet iakttas vid budgetbehandlingen och skall tillse att lämpliga sammanställningar över statsverkets inkomster och utgifter samt budgetarbetets fortgång tid efter annan delges kamrarnas ledamöter.

De tre lagutskotten skall bereda frågor om civil-, kriminal- och kyrkolag samt övriga lagar och andra författningar som stiftas av konung och riksdag samfällt och inte bereds av annat utskott. Lagutskotten skall också granska justitieombudsmannens och militieombudsmannens tjänsteutövning. Fördelningen mellan lagutskotten av deras uppgifter verkställs enligt 42 § RO på sätt riksdagen bestämmer. Med stöd härav föreskrivs i 20 § riksdagsstadgan, att utskotten äger vid gemensamma sammanträden fastställa allmänna grunder för fördelningen. Enligt gällande sådana allmänna grunder (lagutskottens memorial 1950:1, 1961:1 och 1966:1) bereder första lagutskottet frågor om civil-

straff-, process- och kyrkolag, ombudsmännens förvaltning samt vissa konstitutionella och allmänt förvaltningsrättsliga frågor, andra lagutskottet frågor om arbets- och sociallagstiftning samt lagar om undervisning, försvar och utläningar samt tredje lagutskottet frågor om fastighetsbildning, expropriation, skog, vatten, vägar, jakt, fiske och gruvor samt näringsrätt, folkbokföring och trafikförhållanden. Frågor som inte uttryckligen hör till något av utskotten fördelas efter graden av samhörighet med de angivna huvudgrupperna. Avvikelser från grunderna kan ske av sakliga eller tekniska skäl eller för att motverka ojämnhet i arbetsbelastningen eller om det föreligger andra särskilda skäl.

I fråga om praktiskt taget alla ärenden som handläggs i kamrarna gäller enligt 58 § RO att de före avgörandet skall beredas av vederbörande utskott. Utskotten avger sina utlåtanden till båda kamrarna. När fråga som utskott har utlåtit sig över förekommer till avgörande, äger kammare enligt 63 § RO genast, vare sig utlåtandet bifalls eller ej, fatta sitt beslut. Om ärendet anses fordra ytterligare utredning, kan kammaren återförvisa ärendet till utskottet för förnyad beredning. För beslut om sådan återremiss fordras vanlig enkel majoritet bland de röstande. Återremiss förekommer numera endast i undantagsfall. Sådan remiss brukar besvaras av utskottet endast om den har beslutats av båda kamrarna. Återförvisas ett ärende av endast den ena kammaren brukar utskottet hemställa att också den kammaren skall fatta beslut.

Enligt *författningsutredningen* (SOU 1963: 18 s. 83—102) har utskottsväsendet i den svenska riksdagen i huvudsak fungerat väl. Utredningen fann därför inte anledning att förorda mer genomgripande ändringar. Dess förslag i frå-

ga om utskottsväsendet innefattade emellertid ett par väsentliga nyheter, nämligen inrättande av en lagnämnd och en finansnämnd. Lagärende skulle remitteras till lagnämnden för ytterligare beredning om yrkande därom framställdes vid riksdagens behandling av utskottsutlåtande i sådant ärende och yrkandet biträdades av minst en tredjedel av riksdagens ledamöter. Finansnämnden skulle ha en samordnande funktion vid budgetberedningen. För denna beredning skulle statsutskottets fem avdelningar samt bevillnings- och jordbruksutskotten ersättas med sju finansutskott. Dessa utskotts utlåtanden skulle granskas av finansnämnden innan de tillställdes riksdagen. Finansnämnden skulle dessutom själv ha vissa beredningsuppgifter.

Vid *remissbehandlingen* av författningsutredningens betänkande fick förslaget att inrätta en finansnämnd så gott som genomgående positivt mottagande av de remissinstanser som yttrade sig särskilt över förslaget. Lagnämnden tillstyrktes av vissa remissinstanser medan andra ställde sig kritiska. I kritiken anfördes bl. a. att den nuvarande beredningen av lagärenden har fungerat tillfredsställande. I övrigt berörde remissyttrandena utskottsorganisationen i mycket begränsad omfattning (SOU 1964: 38 s. 90 och 1965: 37 s. 30). En remissinstans ifrågasatte om inte utrikesnämndens uppgifter borde övertas av utrikesutskottet. De skäl som hade föranlett nu gällande förbud för utskott att rådslå i konungens närvaro sades inte längre utgöra motiv för en formell åtskillnad mellan utrikesnämnd och utrikesutskott (SOU 1965: 3 s. 65).

En år 1965 tillsatt utredning om riksdagens personal- och förvaltningsorganisation m. m. (*riksdagens organisationsutredning*) föreslog bl. a. (se konstitutionsutskottets bet. 1965: 47) att

varje riksdag skulle tillsätta ett särskilt utskott för behandling av vissa till lagutskott hänvisade frågor. Tanken bakom förslaget var att man utan grundlagsändring skulle kunna inrätta ett fjärde lagutskott. Utredningen motiverade sitt förslag med att samtliga tre lagutskott sedan år 1949 hade fått vidkännas betydande arbetsökning. Andra lagutskottet syntes sålunda ha påtagligt behov av avlastning. Första lagutskottet borde inte tillföras fler ärenden. Snarare framstod viss minskning av arbetsuppgifterna som önskvärd. Tredje lagutskottet behövde visserligen inte avlastas, men det reformarbete som kunde förutses inom utskottets område under de närmaste åren, bl. a. förslag till ny jordabalk, gjorde det tveksamt om nya ärendegrupper borde föras över dit. Av det sagda följde enligt organisationsutredningen att en arbetsutjämning mellan lagutskotten inte kunde åstadkommas genom omfördelning av arbetet mellan utskotten. Ett fjärde lagutskott borde därför inrättas i form av ett särskilt utskott. Enligt utredningens mening borde bl. a. de ärenden som nu bereds av andra lagutskottet utom de socialrättsliga föras över till det särskilda utskottet. *Konstitutionsutskottet* (bet. 1965: 47) tillstyrkte utredningens förslag. Vid *riksdagsbehandlingen* godkände andra kammaren förslaget medan det förkastades av första kammaren. Därmed föll förslaget.

Antalet ledamöter i utskotten. Antalet ledamöter i de ständiga utskotten regleras i 36 § 1 mom. RO. Utrikesutskottet skall ha 16, konstitutionsutskottet 20, statsutskottet 30, bevillningsutskottet 20, bankoutskottet 16, vart och ett av de tre lagutskotten 16, jordbruksutskottet 20 och allmänna beredningsutskottet 24 ledamöter. Sammanlagda antalet ordinarie utskottsplatser är alltså 194. Av

dessa tillsätts hälften, dvs. 97, av vardera kammaren. Det innebär att ca två tredjedelar av första kammarens ledamöter kan få ordinarie utskottsplats medan sådan plats står till förfogande för avsevärt färre än hälften av andra kammarens ledamöter.

Om annat utskott än utrikesutskottet anmäler behov av förstärkning av antalet ledamöter, kan riksdagen enligt 36 § 1 mom. RO bevilja sådan förstärkning. Någon anmälan om behov av förstärkning har inte förekommit sedan år 1933.

I 36 § 3 mom. RO föreskrivs att utrikesutskottet skall ha lika många suppleanter som antalet ordinarie ledamöter, dvs. åtta från vardera kammaren. Dessa är samtidigt suppleanter i utrikesnämnden. I fråga om övriga utskott sägs i 7 § 1 mom. ordningsstadgorna att antalet suppleanter skall motsvara antalet ordinarie ledamöter, om kammare inte beslutar annat. I praxis har båda kammarna regelbundet utnyttjat möjligheten att i varje utskott utse fler suppleanter än ledamöter. Antalet suppleantplatser i de ständiga utskotten är vid 1967 års riksdag sammanlagt 334, av vilka 141 har besatts av första och 193 av andra kammaren.

Det nuvarande antalet ledamöter i de ständiga utskotten bestämdes år 1949. Det skedde på förslag av *1947 års utredning angående riksdagens arbetsformer* (SOU 1947: 79). Utredningen förordade att statsutskottets ledamotsantal skulle höjas från 24 till 40, varvid antalet avdelningar i utskottet skulle ökas från dåvarande fyra till fem. Vidare föreslogs att samtliga sextonmannautskott med undantag av utrikesutskottet skulle få 20 ledamöter. Förslaget motiverades med att det var angeläget att öka utskottssystemställningen för andra kammarens ledamöter. I *prop. 1948: 244* anförde föredragande departementschefen

bl. a. att problemet med utskottssysselsättningen väsentligen var ett andra-kammarproblem. Om antalet utskottsplatser höjdes för mycket kunde det medföra att första kammarens ledamöter blev alltför arbetstyngda. Lösningen i fråga om antalet utskottsplatser borde därför få karaktären av en kompromiss. Ökning av ett utskotts ledamotsantal kunde medföra effektivare arbete, i vissa fall genom att utskottet delades upp på avdelningar. Samtidigt kunde en ökning av antalet ledamöter medföra olägenheter genom att utskotten som arbetsenheter blev mer tungrodda. Med hänsyn till dessa synpunkter föreslog departementschefen att statsutskottets ledamotsantal skulle ökas från 24 till 30 och jordbruksutskottets från 16 till 20. I fråga om övriga sextonmannautskott föreslogs ingen höjning. Efter tillstyrkan av *särskilda utskottet* (utl. 1948: 1) godkändes förslaget av *riksdagen*.

Enligt *författningsutredningens* förslag till utskottsorganisation skulle sammanlagda antalet ordinarie utskottsplatser, lagnämnden och finansnämnden inräknade, bli 171. Eftersom riksdagen enligt förslaget skulle ha 290 ledamöter, skulle omkring tre femtedelar av ledamöterna kunna beredas ordinarie utskottsplatser.

Ledningen av riksdagsarbetet

Enligt *gällande ordning* ankommer ledningen av riksdagsarbetet i första hand på talmännen och talmanskonferensen. Sålunda skall talmännen enligt 50 § RO tillse att nödig skyndsamhet och största möjliga planmässighet iaktas vid riksdagsarbetets bedrivande. I lagrummet sägs vidare att vardera kammaren skall utse fyra ledamöter att jämte talmännen och vice talmännen samt de ständiga utskottens ordförande bilda talmanskonferensen. Konferensen skall rådplä-

ga om vad som i fråga om ärendenas behandling i utskott och kamrar kan iaktas för att nå nödig skyndsamhet och största möjliga planmässighet i riksdagsarbetet.

Enligt *författningsutredningen* var det nödvändigt att åstadkomma ytterligare effektivisering av riksdagsarbetet. Detta syfte ansåg utredningen kunna vinnas om ansvaret för ledningen av riksdagens arbete flyttades från talmanskonferensen till talmannen (SOU 1963: 18 s. 27). En sådan omläggning skulle emellertid inte medföra att den rådpläggning som äger rum i talmanskonferensen borde upphöra. Det ansågs nämligen givet att talmannen behövde rådpläga med vice talmännen, utskottsordförandena, gruppledarna m. fl. Ansvaret för riksdagsarbetets ledning borde emellertid vila på talmannen och han skulle ensam fatta beslut i sådana frågor. Vid *remissbehandlingen* av utredningens betänkande föranledde förslaget inga särskilda yttranden.

Den parlamentariska expertgrupp som år 1964 undersökte arbetsformerna för en enkammarriksdag med 350 ledamöter (*1964 års expertgrupp*) betvivlade att ytterligare effektivisering av riksdagsarbetet skulle kunna vinnas genom att ansvaret för ledningen av riksdagens arbete överflyttades från talmanskonferensen till talmannen. Enligt expertgruppen torde det vara en styrka för talmannen att kunna ta upp ett ärende till diskussion i ett organ med reglerad sammansättning och uttryckligen angivna befogenheter. Gruppen förordade därför att talmanskonferensen skulle behållas som planeringsorgan.

Planering av riksdagsarbetet

Riksdagens sessioner. Enligt *nuvarande bestämmelser* om riksdagens sessioner i 2 § RO börjar vårsessionen den 10 januari eller, om den dagen är helgdag,

dagen därpå. Konungen kan dock sammankalla riksdagen till tidigare dag. Vårssessionen avslutas senast den 31 maj. Om behandlingen av framlagda ärenden bedöms kunna avslutas senast den 15 juni får dock riksdagen efter att ha hört talmanskonferensen förlänga sessionen t. o. m. sistnämnda dag. Regeln innebär att riksdagen, om den har uppskjutit något ärende till höstsession, måste avsluta sitt arbete senast den 31 maj. Höstsessionen skall börja den dag efter den 15 oktober som prövas lämplig och pågå så länge det behövs. Riksdagen är dock avslutad den 31 december. Föreligger synnerliga skäl, kan konungen besluta att uppskjuta riksdagens avslutning sist till dagen före följande riksdags början.

● Möjligheten att utsträcka vårsessionen till den 15 juni infördes år 1949. Den har aldrig utnyttjats. Sessionen har alltid avslutats senast den 31 maj. Höstsessionen har genomgående börjat första tillåtna dag, dvs. den 16 oktober, eller någon av de närmast följande dagarna och avslutats i mitten av december.

● Ett alternativ till nuvarande system med fixerad dag för vårsessionens avslutning föreslogs i *motion* till 1951 års riksdag (I: 49). Systemet skulle enligt förslaget ersättas av tidsbestämningar för utskottsarbetet. Därigenom borde forcering av riksdagsarbetet under slutet av vårsessionen kunna dämpas. *Konstitutionsutskottet* (utl. 1951: 23) sade sig emellertid vilja avvakta ytterligare erfarenheter av den då nyligen genomförda omläggningen av sessionstiden. I enlighet med utskottets förslag avslög *kamrarna* motionen. Motionären återkom nästa år (1952: I: 329) och vann då stöd av ett enhälligt konstitutionsutskott (utl. 1952: 29). De erfarenheter som hade vunnits visade enligt utskottets mening att det inte lät sig göra att nämnvärt minska forceringen, om be-

stämelsen om fixerad slutdag behölls. Bestämmelsen medförde vidare att kamrarna under vårsessionens sista dagar i realiteten betogs möjlighet att återremittera ärende till utskott. Inte heller lämnades utrymme för sammanjämkning eller gemensam votering i frågor i vilka kamrarna hade fattat skiljaktiga beslut. Härtill kom den möjlighet till obstruktion som stadgandet om bestämd slutdag öppnade. Utskottet utgick i sitt förslag från att vårsessionen alltjämt normalt skulle pågå till omkring den 1 juni och undantagsvis till omkring den 15 juni. I stället för bestämd slutdag skulle enligt utskottets förslag föreskrivas att vårsessionen skulle pågå till dess riksdagen hade slutbehandlat alla till utskotts beredning hörande ärenden, vilkas behandling inte hade uppskjutits till höstsessionen. Samtidigt skulle stadgas att sista dag för anmälan i kamrarna av utskottsbetänkande skulle vara den 28 maj (resp. den 12 juni). Första kammaren avslög emellertid utskottets förslag och därmed föll förslaget.

● Det förslag som *författningsutredningen* lade fram i denna del byggde på helt andra förutsättningar än de nuvarande, varför förslaget förbigås här.

Arbetsplaneringen i stort. Av *nuvarande bestämmelser* i RO är det främst bestämmelserna om tiderna för avlämnandet av propositioner och motioner samt rätten att uppskjuta behandlingen av ärenden till nästa session eller nästa riksdag som har betydelse för planeringen av riksdagsarbetet över riksdagsåret.

● Statsverkspropositionen skall enligt 34 § RO avlämnas vid riksdagens öppnande eller, om riksdagen har kallats samman till dag före den 10 januari, senast vid det sammanträde som infaller näst efter den 11 januari. Enligt

54 § skall annan proposition som avser statens inkomster eller utgifter för nästa budgetår lämnas till riksdagen inom 70 dagar från riksdagens öppnande. Sådan proposition får avlåtas senare endast om Kungl. Maj:t anser att uppskov med framställningen skulle lända riket till allvarligt men. Propositionen om riksstatsens slutliga reglering får dock även i annat fall lämnas senare. Andra propositioner än de nu nämnda bör, om de avses skola behandlas under vårsessionen, lämnas till riksdagen inom 90 dagar från riksdagens öppnande. Också sådan proposition får lämnas senare, men därför krävs att Kungl. Maj:t finner att uppskov med framställningen skulle lända riket till men eller att det eljest föreligger synnerliga skäl att lämna propositionen.

Motionstiderna regleras i 55 § RO. Vid vårsessionens början gäller en allmän motionstid om 15 dagar från den dag då statsverkspropositionen kom kammare till handa. I övrigt skall motion som föranleds av proposition eller framställning från något riksdagens verk väckas senast vid det sammanträde som infaller näst efter tio dagar eller, efter särskilt medgivande av kammare, näst efter 15 dagar från det propositionen eller framställningen kom kammaren till handa.

I 58 § RO föreskrivs att kamrarna kan genom sammanstämmande beslut uppskjuta behandlingen av proposition, framställning från något riksdagens verk eller motion, som inte rör riksstaten, till annan session eller till nästa riksdag. Ytterligare uppskov får beslutas, men ärendet skall avgöras senast under nästa riksdag. Uppskov får inte beslutas till den första riksdag som sammanträder efter ett andrakammarval. Beslutat nyvalsförordnande förfaller uppskovsbeslut. Uppskjuts behandlingen av proposition eller framställning från

något riksdagens verk från vår- till höstsession får enligt 55 § 1 mom. RO motion, som föranleds av propositionen eller motionen, väckas sist dagen efter höstsessionens början. Detta gäller även om den vanliga motionstiden har hunnit gå ut före vårsessionens slut.

Frågan om planeringen av riksdagsarbetet togs upp år 1965 av *riksdagens organisationsutredning*. I ett betänkande (se konstitutionsutskottets bet. 1965: 47) förordade utredningen vissa åtgärder för att vinna rationellare arbetsordning inom riksdagen. Sålunda borde uppskov från vår- till höstsession med ärendenas behandling, särskilt behandlingen av propositioner, beslutas i avsevärt större utsträckning än hittills. Också uppskov från en riksdag till den nästa borde begagnas i större utsträckning än f. n. Utskottsarbete borde i viss utsträckning äga rum även under sommaren. De strävanden som hade förekommit att få till stånd en för kammare och utskott gemensam arbetsplanering skulle fullföljas med talmanskonferensen som ledande organ. Slutligen borde närmare kontakt hållas med departementen i fråga om avlämnandet av propositioner och besvarandet av interpellationer och enkla frågor. *Konstitutionsutskottet* (utl. 1965: 47) hemställde att vad organisationsutredningen hade anfört skulle godkännas av riksdagen. *Riksdagen* biföll utskottets hemställan.

Sedan länge har man inom riksdagen sökt få till stånd en för kammare och utskott gemensam arbetsplanering. Till belysning härav redovisas *planeringen vid 1966 års riksdag* i sina huvuddrag. Vid kamrarnas sammanträden den 8 december 1965 meddelades dagar för remissdebatten i januari 1966. Vid riksdagens början år 1966 förelåg en av talmännen fastställd plan för kammarsammanträdena t. o. m. den 31 maj. I februari lämnade utskotten uppgifter om

sitt arbete under vårsessionen och angav tidpunkter för ärendenas beräknade bordläggning i kamrarna. Med ledning av dessa tidsplaner utarbetades en preliminär plan för kamrarnas behandling av utskottsbetänkandena under mars—maj. Planen, som angav vilka ärenden som skulle avgöras varje pleni-dag, behandlades vid talmanskonferensens sammanträde den 24 februari. Konferensen beslutade att planen skulle läggas till grund för arbetet under återstoden av vårsessionen. I mars lämnade utskotten kompletterande uppgifter om sitt arbete under återstoden av sessionen. En reviderad plan för kamrarnas arbete under sessionen godkändes av talmanskonferensen vid sammanträde den 29 mars. Vid sammanträde den 29 april fastställde konferensen på motsvarande sätt en plan för behandlingen i kamrarna av utskottsutlåtanden under maj månad. Vid höstsessionens början förelåg en av talmännen fastställd plan för kammarsammanträdena under hela sessionen. I början av oktober lämnade utskotten uppgifter om sitt arbete under höstsessionen och angav tidpunkter för ärendenas beräknade bordläggning i kamrarna. Med ledning av dessa uppgifter utarbetades en preliminär plan för behandlingen i kamrarna av utskottsutlåtanden under höstsessionen. Planen godkändes av talmanskonferensen vid sammanträde den 27 oktober. De fastställda planerna för arbetet under sessionerna kunde i allt väsentligt följas.

Detaljplaneringen. Riksdagens arbetsvecka regleras inte i vare sig grundlagarna, riksdagsstadgan eller ordningsstadgorna. Fr. o. m. våren 1967 tillämpas följande veckoschema.

Tisdag 16.00. Besvarande av interpellationer. Bordläggning.

Onsdag 10.00 el. 14.00. Arbetsplenum.

Torsdag 15.30 (II kammaren), 16.00 (I kammaren). Besvarande av interpellationer och enkla frågor. Bordläggning.

Fredag 11.00 el. 14.00. Vid behov arbetsplenum. I annat fall bordläggning.

Riksdagens utskott sammanträder huvudsakligen på tisdagar och torsdagar. F. n. är det endast statsutskottets avdelningar och bevillningsutskottet, som regelmässigt har sammanträden båda dessa dagar. Statsutskottets avdelningar måste dessutom under vissa tider sammanträda på fredagar. Övriga utskott har sammanträden på tisdagarna och tar endast undantagsvis torsdagarna i anspråk. Utrikesutskottet håller sina sammanträden på torsdagar.

I genomsnitt torde sammanträdestiden per vecka uppgå till

8—10 timmar för var och en av statsutskottets avdelningar

6—8 timmar för bevillningsutskottet

5—6 timmar för konstitutionsutskottet

4—5 timmar för vart och ett av lagutskotten samt allmänna beredningsutskottet

3—4 timmar för jordbruksutskottet

2—3 timmar för bankoutskottet

1 timme för statsutskottets plenum

mindre än 1 timme för utrikesutskottet.

Härtill kommer den tid som går åt för ärendebehandling i sammansatta och särskilda utskott.

I *bilaga 1* anges för åren 1952—1966 kamrarnas plenitid totalt och fördelad på vår- och höstsessioner. Maj månads andel av vårens plenitid har angetts särskilt. Av sammanställningen framgår att andra kammarens plenitid har överstigit första kammarens med i medeltal 45 %. Huvudorsaken härtill är givetvis andra kammarens högre ledamotsantal. Andra kammarens plenitid för år 1966 var den högsta under den redovisade perioden, 396 timmar, vilket utslaget på den tid riksdagsarbetet

pågick motsvarar 14—15 timmar i veckan. Under åren 1952—1965 föll i runt tal 45 % av vårsessionens plenitid på maj månad. Andelen har varierat mellan 37 och 52 %. År 1966 inträdde en markerad förbättring. Procenttalet var då 29 i första och 27 i andra kammaren. Remissdebatten i januari motsvarade 5—10 % av vårens plenitid.

Redovisning av kvällsplena under nyss angivna år lämnas i *bilaga 2*. Det genomsnittliga antalet kvällsplena under perioden var 9 i första och 15 i andra kammaren. För år 1966 var siffrorna 10 resp. 21. Sammanträdestiden för samtliga kvällsplena under året har för första kammaren uppgått till i medeltal 33 timmar och för andra kammaren till i medeltal 69 timmar, vilket motsvarar en ungefärlig genomsnittstid per sammanträde av 3 1/2 resp. 4 1/2 timmar. Kvällsplena, som alltid börjar kl. 19.30, har således genomsnittligt avslutats kl. 23 i första kammaren och kl. 24 i andra kammaren.

För åren 1963—1966 lämnas i *bilaga 3*, som avser enbart andra kammaren, uppgifter om antalet plenitimmer och avgjorda utskottsutlåtanden fördelade per månad. Sammanställningarna visar att arbetet i mycket hög grad koncentreras till sessionernas slutsleden. Under år 1966 var dock maj och december månader väsentligt mindre arbetstyngda än under tidigare år.

Riksdagsdebatterna

Föredragningslista. För varje dag som riksdagen sammanträder skall upprättas föredragningslista över de ärenden som vilar på kammarens bord. *Gällande bestämmelser* om sådana listor finns i 3 § riksdagsstadgan och 18 § ordningsstadgorna. Föredragningslista upprättas av kammarens kansli som därvid skall följa en i stadgorna angiven ordning mellan olika typer av ärenden.

Kammare får besluta ändring i föredragningslista för kommande sammanträde. Anledningen till ändring kan vara att ett ärende är så viktigt eller omfattande att debatten i ärendet bör komma tidigt på dagen eller att ett ärende skall avgöras i konselj en bestämd dag och garantier måste skapas för att riksdagsbehandlingen är avslutad dessförinnan eller att man för att underlätta för statsråd att delta i debatten vill behandla ett ärende på annan tid än medkammaren. Förslag om ändring i föredragningslista väcks regelmässigt av talmannen och brukar alltid bifallas.

Enligt *författningsutredningen* är nuvarande bestämmelser om föredragningslista onödigt detaljerade (SOU 1963:18 s. 35). Som huvudregel borde enligt utredningens mening gälla att föredragningslista skall upprättas över alla på riksdagens bord vilande ärenden. Utredningen bedömde den nuvarande ordningen mellan ärendena på listan som i allt väsentligt ändamålsenlig. Det borde dock vara tillräckligt att i RO förskriva att talmannen bestämmer den ordning i vilken ärendena skall upptas. Talmannen fick därigenom möjlighet att för särskilda fall föreskriva undantag. Vid *remissbehandlingen* av utredningens betänkande föranledde förslaget inga särskilda yttranden.

Talarordningen. I fråga om talarordningen vid riksdagens debatter sägs i 52 § andra stycket RO att envar yttrar sig i den ordning han har anmält sig och blir uppropad. Dock må ledamot enligt vad varje kammare föreskriver kunna få ordet i annan ordning. De närmare bestämmelserna om talarordningen meddelas med stöd av 52 § RO i ordningsstadgorna. Enligt 12 § 1 mom.

i stadgorna begär ledamot, som vill yttra sig, ordet av talmannen och uppropas i den ordning som han har anmält sig. Har två eller flera samtidigt begärt ordet, bestämmer talmannen ordningen mellan dem. I 2 mom. föreskrivs att ledamot utan hinder av den nyss angivna ordningen skall kunna efter talmannens beprövande få ordet för kort genmäle som innefattar upplysning eller rättelse i anledning av föregående talares anförande eller bemötande av angrepp från dennes sida. Sådant genmäle får inte överskrida tre minuter, om talmannen inte av särskilda skäl har medgett ledamoten rätt till genmäle under sex minuter. Enligt 3 mom. äger ledamot rätt att under överläggningen i ett ämne, oberoende av talarordningen i övrigt, instämma med närmast föregående talare utan att ange skäl.

I de likalydande *motionerna* 1954: I: 81 och II: 107 yrkades att talmannen skulle få befogenhet att i större utsträckning bevilja repliker och påverka ordningsföljden mellan talarna. Syftet med motionerna var att ernå bättre disposition av debatterna. I en samtidigt avgiven motion II: 423 ifrågasattes, om den uppmjukning av kamrarnas debattordning, som hade skett under de närmast föregående åren bl. a. genom replikinstitutet, överensstämde med bestämmelsen att envar yttrar sig i den ordning som han anmält sig och blir uppropad. I utlåtande över motionerna (utl. 1954:19) framhöll *konstitutionsutskottet*, att det syntes sannolikt att kammardebatterna i vissa lägen skulle bli mera intresseväckande och överskådliga, om de föreslagna ändringarna genomfördes. Till viss del kunde syftet med motionerna nås genom frivilliga överenskommelser mellan anmälda talare och talmannen om avvikelser från talarordningen. Sådana överenskommelser hade också förekommit. En sådan

praxis kunde enligt utskottets mening utgöra ett tjänligt hjälpmedel att koncentrera debatterna och göra dem mera livfulla. Däremot ville utskottet inte förorda ändring av RO:s bestämmelser om debattordningen. Denna borde nämligen fylla även det kravet att varje ledamot av riksdagen som hade begärt ordet fick tillfälle att inom rimlig tid framföra sina synpunkter i den debatterade frågan. De uppmjukningar av debattordningen som replikreglerna innebar var enligt utskottets bedömning ägnade att medföra lämplig avvägning mellan de skilda intressena. Vardera kammaren kunde f. ö. besluta om den närmare utformningen av replikreglerna, t. ex. förlänga eller förkorta tiderna för repliker. Med utgångspunkt i de bestämmelser i ordningsstadgorna som reglerar replikrätten underströk utskottet dels att ledamot inte hade ovillkorlig rätt till replik utan att det tillkom talmannen att avgöra om rätt till replik skulle medges, dels att ledamot i genmäle inte borde få yttra sig i vidare omfattning än som påkallades av syftet att replikera. Utskottets utlåtande godkändes av *riksdagen*.

I *författningsutredningens* betänkande föreslogs ingen ändring i nuvarande regler för talarordningen (SOU 1963: 18 s. 49). I fråga om repliker förordades att de inte skulle få överskrida tre minuter, om talmannen inte medgav rätt till replik under högst sex minuter. Författningsutredningens förslag i denna del föranledde inget yttrande vid *remissbehandlingen* av utredningens betänkande.

Enligt 1964 års *expertgrupp* hade replikrätten utan tvekan åstadkommit att riksdagsdebatterna hade blivit livligare och mer intresseväckande. Det var dock enligt gruppen angeläget att replikinstitutet inte utnyttjades på ett sätt som medförde att ledamöter som

var upptagna på talarlistan fick vänta orimligt länge på sin tur att få ordet.

Enligt *nuvarande praxis* inom kamrarna görs talarlistorna i fråga om förhandsanmälda talare i viss utsträckning upp med bortseende från bestämmelsen om ledamots rätt att få ordet i den ordning som han har anmält sig. Vid remissdebatter och liknande överläggningar iakttas sålunda att parti- och gruppledare förs upp främst på listan och att fördelningen av talare mellan de olika partierna blir så rättvis som möjligt samt att talare som avser att behandla samma ämnesområden om möjligt får ordet i omedelbar anslutning till varandra. I beslutsdebatter lämnas företräde åt talesmännen för utskottsmajoritet och reservanter, i vissa fall också åt motionärer.

Avvikelser från talarordningen. Enligt *nuvarande bestämmelser* i 53 § RO föreskrivs att statsrådets ledamöter äger tillträde till riksdagens kamrar med rätt att delta i överläggningarna men inte i besluten, såvida de inte är ledamöter av kammaren. Om någon av statsrådets ledamöter begagnar sig av sin rätt enligt 53 §, anmäler han det till talmannen och får då ordet oberoende av ordningen mellan kammarens ledamöter. Ledamot som har fått ordet för kort genmäle får dock enligt 12 § 4 mom. ordningsstadgorna yttra sig före statsrådsledamot.

Statsråds rätt att få ordet aktualiserades i en *motion* vid 1954 års riksdag (II: 423). Motionären ansåg att det sätt varpå statsråden utnyttjade privilegiet att när som helst och hur länge som helst ingripa i debatterna bidrog till att förrycka och omöjliggöra för många ledamöter att få ordet inom rimlig tid. Statsråd borde som i vissa andra länder begära ordet i vanlig ordning. I den mån statsråd behövde ge upplysning eller replik borde det kunna ske inom

ramen för fastställd repliktid. *Konstitutionsutskottet* (utl. 1954: 19) fann dock inte skäl att förorda ändring i nuvarande ordning. *Riksdagen* anslöt sig till utskottets mening.

Nuvarande regler om statsråds rätt att delta i debatterna skulle enligt *författningsutredningens* förslag behållas. Utredningen framhöll dock vikten av att statsråds rätt att ta till orda oberoende av talarordningen vid repliksiften inte utnyttjades så att debattens karaktär av repliksifte förrycktes (SOU 1963: 18 s. 49—50).

I två likalydande *motioner* till 1966 års riksdag (I: 150 och II: 197) hemställdes att riksdagen måtte besluta ändrade regler för statsråds rätt att få ordet vid kamrarnas överläggningar. Om statsråd utförligt polemiserat mot en eller flera kammarledamöter hade dessa enligt motionären inte annan möjlighet att komma till tals i omedelbar anslutning till statsrådsanförandet än att begära ordet för kort genmäle. *Konstitutionsutskottet* anförde i utlåtande över motionerna (utl. 1966: 40) att spørsmålet måste ses i sammanhang med talarordningen över huvud taget i riksdagen, ett frågekomplex som var föremål för grundlagberedningens granskning. Två omständigheter torde enligt utskottet komma att särskilt beaktas vid utformningen av lämplig talarordning, nämligen riksdagens ständigt stigande arbetsbörda och den alltmer intensiva bevakningen av riksdagsdebatterna genom radion och televisionen. Att åstadkomma en från alla synpunkter ändamålsenlig och rättvis ordning var en vansklig uppgift. I avvaktan på resultatet av grundlagberedningens arbete borde enligt utskottets mening inga ändringar vidtas i nuvarande ordning.

I anslutning till frågan om statsråds rätt att få ordet i kamrarna har fråga

vid flera tillfällen väckts att ge även andra kategorier talare en gynnad ställning i kammardebatterna. Sålunda föreslogs i *motion* till 1930 års riksdag (I:204) att företrädare för utskottsmajoritet skulle få samma rätt som statsråd att ingripa i kammardebatterna. Förslaget avstyrktes av *konstitutionsutskottet* (utl. 1930:2) och avslogs av *riksdagen*. Motionärens förslag togs upp av *1930 års kommitté för utredning av riksdagens arbetsformer* (SOU 1931:26) och i prop. 1932:105. På förslag av *konstitutionsutskottet* (utl. 1932:26) avslog riksdagen propositionen i denna del. Frågan togs upp på nytt i *1947 års utredning angående riksdagens arbetsformer* (SOU 1947:79) men avvisades.

Tre *reservanter i författningsutredningen* yrkade att gruppledarna inom samtliga i riksdagen representerade partier eller annan talesman som gruppen utsåg skulle ha samma rätt som statsråd att bryta talarordningen (SOU 1963:18 s. 218). Vid *remissbehandlingen* av utredningens betänkande biträdde en länsstyrelse reservationen. *1964 års expertgrupp* förklarade att sådan uppmjukning av debattordningen som hade föreslagits av reservanterna i författningsutredningen inte borde företas innan närmare erfarenhet hade vunnits av arbetsförhållandena i enkammarriksdagen.

Debattrestriktioner. Gällande bestämmelser om ledamots yttranderätt finns i RO. I 52 § första stycket föreskrivs, att envar äger vid kammarsammanträde rätt att, med de undantag RO stadgar eller kammaren med stöd av RO bestämmer, till protokollet fritt tala och utlåta sig i alla frågor som kommer under överläggning och om lagligheten av allt som tilldrar sig inom kammaren. Ytterligare garanti för yttranderätten återfinns i 60 § 1 mom. RO. Enligt detta moment får mål, i vilket överläggning

har ägt rum, inte avgöras förrän kammaren på talmannens hemställan har förklarat överläggningen avslutad.

Enligt 52 § tredje stycket RO har kammare rätt att föreskriva inskränkningar i ledamots rätt att få ordet i samband med att interpellation framställs eller enkel fråga besvaras. Med stöd härav föreskrivs i 20 § 2 mom. ordningsstadgorna att beslut huruvida interpellation får framställas skall fattas utan föregående överläggning, och i 20 § 4 mom. tredje stycket ordningsstadgorna att endast den ledamot som har framställt enkel fråga och det statsråd som lämnar svaret får delta i överläggningen när frågan besvaras. I sistnämnda fall kan kammare emellertid på förslag av talmannen eller ledamot besluta att inskränkningen i yttranderätten skall upphävas. Sådant beslut skall fattas utan föregående överläggning. Här bör också nämnas bestämmelsen i 52 § sista stycket RO, att ingen får tillåta sig personligen förolämpande uttryck eller på annat sätt uppträda på ett sätt som strider mot god ordning. Vidare bör reglerna i 90 § RF uppmärksammas. De begränsar rätten till överläggning i riksdagen bl. a. i frågor som rör domstolarnas beslut.

I många *utländska författningar* förekommer till skillnad från i Sverige begränsningar av tiden för anföranden i parlamentet. Dylika begränsningar är ibland utformade så att viss längsta tid för anförande anges direkt i arbetsordningen. I det norska stortinget får sålunda en talare i sitt första inlägg i viss fråga i allmänhet inte tala längre än en timme och i sitt andra inlägg högst 20 minuter. I det schweiziska nationalrådet är motsvarande tidsgränser 20 resp. 10 minuter. På andra håll gäller olika regler för olika slags debatter. Vissa talare, t. ex. ministrar, »rapportörer», partiledare eller utskottsordfö-

rande, kan förfoga över längre tid än ledamöterna i gemen. Hur detaljerade bestämmelserna kan bli vid långt driven differentiering visar debattreglerna i det danska folketinget. De innehåller särskilda regler både för olika debatttyper och för olika kategorier av talare.

I vissa parlament fattas för varje särskild fråga beslut om hur länge ledamöterna får tala. Därvid förekommer i praxis att tiden fördelas mellan partierna efter deras parlamentariska styrkeförhållanden, så t. ex. i nederländska andra kammaren. Vissa gränser för beslutanderätten kan i sådana fall vara fastställda i arbetsordningen. I det österrikiska nationalrådet får maximtiden för ett anförande inte sättas längre än en halv timme, medan tyska förbundsdagens arbetsordning garanterar endast fem minuter åt varje talare.

En annan form av tidsbegränsning erbjuder bestämmelser som reglerar antalet anföranden per ledamot och fråga. Bland de strängaste i detta avseende är reglerna i engelska underhuset, vilka förbjuder ledamöterna att ta till orda mer än en gång i samma sak. Två yttranden tillåts t. ex. i norska stortinget och i schweiziska nationalrådet. Det förutsätts emellertid i regel att korta förklaringar, svar på personliga angrepp och liknande inlägg får göras utöver det fastställda maximiantalet yttranden.

En form av tidsbegränsning som används i åtskilliga parlament är att debatten får avslutas efter beslut i varje särskilt fall trots att alla som önskar yttra sig inte har hunnit tala. Sådant beslut kan t. ex. i engelska underhuset och norska stortinget fattas med kvalificerad majoritet, medan det t. ex. i franska nationalförsamlingen och italienska deputeradekammaren räcker med enkel röstövertikt.

Till de parlamentariska procedurreg-

ler som kan verka inskränkande på enskilda ledamöters rätt att få ordet hör också den s. k. giljotinen eller möjligheten att i förväg fastställa den tid inom vilken en viss fråga skall vara slutdebatterad. Reglerna för detta institut varierar inom de parlament där det förekommer. Som exempel må nämnas att nederländska andra kammaren kan fastställa dylik tidsgräns med enkel majoritet även under pågående debatt. Talmannen skall då efter billighet fördela den återstående debatttiden mellan de ledamöter som önskar tala.

Förslag till tidsbegränsning av anförandenas längd i *den svenska riksdagen* har hittills avvisats. *1947 års utredning om riksdagens arbetsformer* (SOU 1947:79 s. 47) föreslog att kammare skulle på förslag av talmannen kunna besluta, att anförande i viss fråga inte fick överskrida av kammaren fastställd tidslängd. I *prop. 1948:244* (s. 65) sade sig föredragande departementschefen inte förneka att vissa fördelar skulle vara att vinna genom den föreslagna möjligheten till tidsbegränsning. Med hänsyn till den synnerliga angelägenheten av att yttrandefriheten i riksdagen inte i oträngt mål beskars och då några mera väsentliga olägenheter inte var förbundna med den rådande ordningen ville han dock inte biträda förslaget. *Särskilda utskottet* (utl. 1948:1 s. 40) delade departementschefens principiella uppfattning men ansåg för sin del inte att utredningens förslag till tidsbegränsning innebar att denna princip rubbades. Utskottet tillstyrkte därför utredningsförslaget och framhöll särskilt, att beslut om tidsbegränsning under utdragna debatter kunde medföra att flera ledamöter fick tillfälle att yttra sig än under rådande förhållanden. I utlåtandet framhölls vidare att särskild föreskrift som undantog statsråd från beslut

om tidsbegränsning inte behövdes. Mot utskottets förslag reserverade sig två ledamöter. Enligt deras mening hade tillräckliga skäl inte förebragts att hindra riksdagens ledamöter att i debatterna i kamrarna andraga alla de argument för sin ståndpunkt som de önskade. *Första kammaren* antog reservationen och avlog utskottets förslag. *Andra kammaren* biföll både utskottets förslag och reservationen. Till följd därav antog riksdagen reservationens förslag som vilande. Förslaget antogs slutligt år 1949. Det innebar alltså att möjlighet till tidsbegränsning inte infördes.

Frågan diskuterades på nytt inom *konstitutionsutskottet* år 1952 men förföll. Utskottet avvisade år 1954 ånyo tanken på debattrestriktioner (utl. 1954:19) och avstyrkte åren 1959 och 1960 motionsyrkanden att författningsutredningen skulle få i uppdrag att pröva frågan.

I sitt betänkande (SOU 1963:18 s. 43) fann *författningsutredningen* det uppenbart att behovet att begränsa anförandenas längd i den nuvarande tvåkammarsriksdagen inte är särskilt påtagligt. Man kunde enligt utredningens mening dock inte bortse från att behov av tidsbegränsningsregler skulle göra sig gällande med annan styrka i en enkammarsriksdag med betydligt fler ledamöter än i den nuvarande andra kammaren. Utredningen föreslog emellertid inte några regler om begränsning av anförandenas längd. Å andra sidan förordade utredningen att riksdagen med uppmärksamhet följde utvecklingen på området. Om tidsbegränsningsregler skulle visa sig nödvändiga borde förslag till sådana regler utarbetas inom riksdagen. Vid *remissbehandlingen* av utredningens betänkande var det endast en länsstyrelse som yttrade sig i fråga om debattrestriktioner. Länsstyrelsen

ansåg att det var en förutsättning för att riksdagsarbetet skulle kunna bedrivas ändamålsenligt att vissa begränsningar av kammarledamöternas yttranderätt infördes (SOU 1965:37 s. 12).

Även 1964 års *expertgrupp* ansåg att någon form av debattrestriktioner borde införas i en enkammarsriksdag med 350 ledamöter. Gruppen påtalade den tidsnöd som nu kan råda vid behandlingen av ärenden med placering långt ned på föredragningslistan. Om debattrestriktioner inte infördes kunde det inte undvikas att en ledamots möjligheter att yttra sig i många fall reellt om också inte formellt blev beroende av vid vilket sammanträde ett ärende kom upp till behandling, ärendets plats på föredragningslistan eller talarens plats på talarlistan. Tidsbegränsningsregler var enligt gruppens mening ägnade att minska de risker för konfliktsituationer som är förenade med ett system där talmannen har att angelägenhetsgradera förekommande ärenden eller avgöra turordningen mellan talarna. Något utformat förslag till debattrestriktioner lade gruppen inte fram.

I *motion* till 1965 års riksdag (1965:II:2) yrkades att riksdagen måtte införa tidsbegränsning av anförandena i kamrarna. I utlåtande över motionen (utl. 1965:14) ansåg *konstitutionsutskottet* att tillräckliga skäl inte förelåg att införa tidsbegränsningsregler. Som författningsutredningen hade anfört borde frågan emellertid följas med uppmärksamhet, särskilt med hänsyn till möjligheten att nytt kammarsystem antogs. Efter avstyrkande av utskottet avlog *riksdagen* motionen.

Beträffande debatterna i samband med besvarande av enkla frågor föreligger en överenskommelse inom riksdagen som går tillbaka på ett uttalande av konstitutionsutskottet år 1954 (bet. 1954:19). Överenskommelsen innebär

Maximitid i minuter för		Tidsbesparing i timmar			
statsråd samt parti- och gruppledare	övriga ledamöter	Vårsessionen		Höstsessionen	
		lägst	högst	lägst	högst
40	20	1,5	3,5	1,5	2
40	15	4	5,5	2	3
30	20	2	4,5	2	2,5
30	15	4	6,5	3	4
30	10	8	10	4,5	6,5

att talarna frivilligt ålägger sig tidsbegränsning så att inget yttrande pågår mer än högst två eller tre minuter.

I *motion* till 1967 års riksdag (II: 475) yrkades att i riksdagsstadgan skulle tas in en bestämmelse om tiden för anförande i samband med besvarande av enkla frågor. *Konstitutionsutskottet* (utl. 1967: 20) ansåg i likhet med motionären att den frivilliga överenskommelsen om tidsbegränsning borde göras bekant genom en formell föreskrift. Utskottet förordade att i ett tillägg till 20 § 4 mom. ordningsstadgorna skulle föreskrivas att svar på enkla frågor och anföranden i anledning därav inte bör överstrida tre minuter. I nya motioner i ämnet (I: 707 och II: 882) hemställdes att riksdagen skulle besluta den ändringen i ordningsstadgorna som utskottet hade föreslagit. *Riksdagen* biföll motionerna.

I det följande redovisas *beredningens undersökningar* av debattiderna i andra kammaren och vilken tidsvinst som skulle ha gjorts om olika former av debattrestriktioner hade tillämpats vid debatter i andra kammaren under senare år.

I *bilaga 4* redovisas anförandetider och antal repliker vid andra kammarens remissdebatter vårsessionerna 1964, 1965 och 1966. Därav framgår att endast ett tiotal anföranden per år har överstigit 30 minuter. Ungefär tre fjärdedelar av samtliga anföranden omfattar mindre än 20 minuter.

Bilagorna 5 och 6 visar hur debattrestriktioner med olika tidsbegränsningar skulle ha påverkat remissdebatternas längd i andra kammaren vid vårsessionerna 1964—1966 samt höstsessionerna 1965 och 1966. Resultatet sammanfattas i ovanstående tabell.

Det första alternativet, högst 40 minuter för statsråd samt parti- och gruppledare och 20 minuter för övriga ledamöter, motsvarar den frivilliga överenskommelse om tidsbegränsning av anförandena som träffades i riksdagen inför 1964 års remissdebatt och som har gällt därefter.

Vidare har företagits en i *bilaga 7* redovisad undersökning om verkningarna på andra kammarens beslutsdebatter vid 1966 års vårsession av begränsning av anförandenas längd till resp. 40, 30, 20, 15 och 10 minuter. Sammanställningen ger vid handen att mer påtaglig tidsvinst skulle ha gjorts endast med den lägsta av de angivna maximitiderna, 10 minuter.

I fråga om interpellationsdebatterna har för vårsessionen 1966 gjorts en undersökning om verkningarna av tidsbegränsning av anförandenas längd i andra kammaren till resp. 40, 30, 20, 15 och 10 minuter (*bilaga 8*). För dessa debatter skulle enligt vad undersökningen visar generella tidsbegränsningsregler inte ha fått nämnvärd effekt ens om tiominutersgränsen hade tillgripits.

Av *bilagorna 9—12*, som ger detaljredovisning av anförandena vid andra

kammarens frågestunder under vår- och höstsessionerna 1966, framgår att den tidigare nämnda frivilliga överenskomsten om tidsbegränsning av anförandena inte respekteras. Under året har tidsgränsen på tre minuter överskridits i inte mindre än ett hundratal anföranden. Närmare en tredjedel av anförandena pågick mer än två minuter.

Beredningens överväganden och förslag

Utskottsväsendet

Utskotten och deras uppgifter. Som grundlagberedningen har framhållit inledningsvis nödvändiggör den partiella författningsreformen inte i och för sig att de grundprinciper överges som den nuvarande utskottsorganisationen bygger på. Snarare framstår det som en fördel om viss kontinuitet i organisation och arbetsformer bevaras åtminstone under tiden närmast efter kammarreformens genomförande. På några punkter anser beredningen det emellertid vara påkallat att redan nu överväga ändringar.

Riksdagens *budgetberedning* har sedan länge varit utsatt för kritik. Kritiken har riktat sig framför allt mot att riksdagen har saknat ett samordnande och sammanhållande organ för budgetfrågor. Splittringen av budgetberedningen på flera utskott har ansetts medföra svårigheter att få enhetlig avvägning och prövning av utgifterna och inkomsterna. För att komma till rätta med dessa olägenheter infördes år 1933 nuvarande regler om samråd mellan de budgetberedande utskotten. Samtidigt inrättade riksdagen de s. k. budgetdeputerade, vilkas uppgift är bl. a. att verka för enhetlighet i riksdagens budgetarbete. Författningsutredningen gick vidare på denna linje genom sitt förslag att ersätta nuvarande budgetberedande utskott med sju finansutskott och inrät-

ta en finansnämnd som bl. a. sammanhållande organ.

Frågan om den lämpligaste organisationen för riksdagens budgetbehandling och budgetberedning har nära samband med den utredning på budgetområdet som författningsutredningen ansåg böra komma till stånd och som omfattas av grundlagberedningens uppdrag. Uppdraget i denna del har självfallet inte kunnat fullgöras i samband med den partiella reformen. Beredningen är därför inte nu beredd att ta ställning till frågan hur riksdagens budgetberedning bör organiseras på längre sikt. Det har mot denna bakgrund legat närmast till hands för beredningen att överväga vilka åtgärder som för ett övergångsskede skulle kunna vidtas för att aktivera budgetdeputerades verksamhet.

De förhoppningar om effektivare samordning av budgetberedningen som knöts till inrättandet av budgetdeputationen synes ha varit överdrivna. Något mera ingående samråd om budgetarbetet torde inte ha ägt rum inom deputationen. Budgetdeputerade har normalt haft endast två korta sammanträden per år, ett vid vårsessionens början och ett vid dess slut. Därutöver har deputationens sekreterare dels varje vårsession utarbetat en sammanställning av de ökningarna och minskningarna i regeringens budgetförslag som skulle bli följden vid bifall till väckta motioner, dels sammanställt uppgifter om ökningarna och minskningarna i budgetförslaget med anledning av riksdagens beslut i budgetfrågor, dels upprättat tablåer över beräknat utfall av budgeten. Sammanställningarna har tillställts riksdagens ledamöter. I skrivelse till författningsutredningen i maj 1955 har deputerade framhållit att deputationen i sin nuvarande form inte fyller sitt ändamål att främja ökad sammanhållning och bättre överblick över riksdagens budgetarbete. Anledningen

härtill är uppenbarligen, som deputationen också själv betonade i skrivelsen, att deputationen saknar auktoritativ och fast organisation. För att såvitt möjligt råda bot på denna brist föreslår beredningen att deputationen får en sammansättning som bättre än den nuvarande svarar mot budgetärendenas fördelning på de olika budgetutskotten. Sålunda bör var och en av statsutskottets avdelningar vara företrädd med en ledamot och hela utskottet alltså med fem ledamöter. Bevillningsutskottet bör med hänsyn till inkomstsidans betydelse i sammanhanget utse tre deputerade. Jordbruks- och bankoutskotten bör representeras genom vardera en ledamot. Det synes vidare finnas anledning att, i likhet med vad som gäller för talmanskonferensen enligt 7 § riksdagsstadgan, föreskriva att deputationen skall hålla visst minsta antal sammanträden under varje riksdag. Av största betydelse för deputationens handlingsförmåga är vidare att deputationen förses med ett effektivt sekretariat. Genom den betydande förstärkning som fr. o. m. år 1967 har skett av budgetutskottens sekretariat bör det finnas möjligheter att ålägga sekreterare inom de olika budgetutskotten att som en uppgift i tjänsten även biträda inom deputationens sekretariat. Föreskrift härom bör tas in i vederbörliga tjänsteinstruktioner för budgetutskottens sekreterare. I övrigt bör regleringen av budgetdeputationens verksamhet liksom hittills ske i riksdagsstadgan.

Med den utbyggnad av budgetdeputationens sekretariat som beredningen förordar synes deputationen få i stort sett samma arbetsmöjligheter som ett utskott. Med hänsyn härtill bör deputationens verksamhet under tiden närmast efter kammarreformen ge erfarenheter av betydelse för bedömningen av den lämpliga organisationen på längre

sikt för att åstadkomma den samordning av och enhetlighet i budgetberedningen som har efterlysts så länge.

Fastän beredningen inte i denna utredningsetapp tar ställning till lämpligheten av författningsutredningens förslag att inrätta en lagnämnd för ytterligare behandling av *lagfrågor* har beredningen inte helt velat förbigå utskottsorganisationen i denna del. Antalet ärenden som ankommer på de tre lagutskotten har ökat väsentligt under senare år. Ökningen sedan år 1949, då antalet lagutskott höjdes från två till tre, har beräknats till omkring 50 %. Av den anledningen föreslog riksdagens organisationsutredning år 1965 att ytterligare ett utskott skulle utses för beredning av ärenden som ankommer på lagutskott. Grundlagberedningen ansluter sig till denna uppfattning. Genom att inrätta ett fjärde lagutskott kan man dessutom åstadkomma en från saklig synpunkt mer tillfredsställande fördelning av lagärendena än f. n. Sålunda får man därigenom möjlighet att fördela beredningen på två utskott för huvudsakligen privaträttsliga och två utskott för främst förvaltningsrättsliga ärenden. Det nya utskottet bör lämpligen i första hand överta från första lagutskottet frågor om kyrkolag och allmänt förvaltningsrättsliga ämnen (polisväsendet m. m.), från andra lagutskottet frågor om arbetsrätt, undervisning, försvar och utlänningslagstiftning samt från tredje lagutskottet frågor om näringsrätt och folkbokföring. De allmänna grunderna för fördelningen av ärenden mellan lagutskotten bör främdeles fastställas av riksdagen, medan den närmare fördelningen liksom hittills bör ankomma på deputerade för utskotten.

Den enda ändring som beredningen föreslår i fråga om utskottsorganisationen är alltså att ett fjärde lagutskott

inrättas. Därutöver anser beredningen emellertid att det finns skäl att överväga det lämpliga i nuvarande personalunion mellan utrikesutskottet och *utrikesnämnden*. Det har ifrågasatts om en så stor församling som ett utskott är ett lämpligt organ för de viktiga samrådsuppgifter som det här är fråga om. Enligt beredningens mening bör antalet ledamöter i nämnden minskas med hänsyn till uppdragets särskilda förtroendekaraktär. Personalunionen mellan utrikesutskottet och utrikesnämnden bör då inte längre bestå. Beredningen föreslår att den hävs och att utrikesnämndens ledamöter på samma sätt som utskott utses i särskilt val. Vidare förordar beredningen att nämnden skall bestå av endast nio ledamöter och lika många suppleanter. Frågan om utrikesutskottets framtida ställning och arbetsuppgifter bör prövas närmare i samband med det slutliga ställningstagandet till utskottsorganisationen. Det torde därvid förtjäna övervägas att till utrikesutskottet överföra ytterligare arbetsuppgifter.

Slutligen vill beredningen i detta sammanhang beröra ännu en fråga om utskottens beredande verksamhet. Enligt nuvarande bestämmelser i 63 § RO kan kammare vid behandlingen av utskotts utlåtande i viss fråga besluta *återremiss* till utskottet, om frågan anses behöva beredas ytterligare. För sådant beslut krävs majoritet bland de röstande. Som har framhållits i redogörelsen för nuvarande ordning används återremiss mycket sparsamt, eftersom beslut därom i en kammare i praktiken får effekt endast om också den andra kammaren fattar samma beslut. Detta hinder mot att få till stånd ytterligare beredning avlägsnas genom kammarreformen. Även med beaktande härav anser beredningen det emellertid önskvärt att vidga möjligheterna till

förnyad beredning. Skäl därför kan föreligga framför allt om nya omständigheter har tillkommit efter en frågas behandling i utskott eller om kompletterande utredning anses behövas på punkter som först vid riksdagens överläggningar i frågan bedöms som väsentliga för avgörandet. För att man skall få garantier för fullständig utredning i ärendena i dylika situationer bör återremiss ske även om yrkande därom stöds endast av en minoritet. Å andra sidan bör inte endast ett fåtal ledamöter på denna grund kunna hindra att fråga avgörs omedelbart. Grundlagberedningen föreslår att för beslut om återremiss skall krävas att minst en tredjedel av de röstande förenar sig om yrkande därom. För att denna minoritetsrätt inte skall missbrukas förordar beredningen att återremiss skall kunna beslutas endast en gång i samma fråga.

Antalet ledamöter i utskotten. Utskottsarbetet har väsentlig betydelse inte bara för allsidighet och grundlighet i beredningen av de ärenden som riksdagen skall avgöra utan också för riksdagsledamöternas möjligheter att aktivt ta del i riksdagsarbetet. Sistnämnda synpunkt måste särskilt understrykas mot bakgrund av att möjligheterna att delta i riksdagens debatter måste förutsättas bli mer begränsade i en enkammarriksdag med 350 ledamöter än f.n. Om utskotten görs mycket små, skulle detta kunna leda till att vissa ledamöter får mindre möjligheter till aktivitet både i riksdagen och i utskotten. Dessa omständigheter talar för ökning av antalet ledamöter i utskotten. Å andra sidan är det angeläget att utskotten inte får fler ledamöter än att de kan arbeta i smidiga och effektiva former.

Redan i fråga om den nuvarande utskottsorganisationen har man vänt sig

mot den otillräckliga utskottssysselsättning som bereds riksdagens ledamöter främst i andra kammaren, som för 233 ledamöter förfogar över endast 97 ordinarie utskottsplatser. Kritik har också riktats mot det skiftande ledamotsantalet i utskotten och deras avdelningar. Medan t. ex. jordbruksutskottets 20 ledamöter bereder jordbrukshuvudtiteln, handhar statsutskottets fem avdelningar med 6 ledamöter var den sakliga beredningen av övriga huvudtitlar.

Den nuvarande relationen mellan antalet ledamöter och antalet ordinarie utskottsplatser i första kammaren motsvarar i en enkammarriksdag med 350 ledamöter 208 ordinarie platser. Härvid har utrikesutskottet med hänsyn till dess ringa arbetsbelastning inte räknats med. Vid bedömningen av möjligheterna att öka antalet ordinarie utskottsplatser ytterligare måste hänsyn också tas bl. a. till behovet av suppleanter. Visserligen kan den fastare ordning och planering i fråga om utskottens sammanträden som beredningen förordar i det följande antas minska behovet av suppleanter. Det synes emellertid tveksamt, om man omedelbart i samband med kammarreformen bör kraftigt minska antalet ledamöter som står till förfogande som suppleanter. En kommande genomgripande översyn av hela utskottsväsendet bör också tas med i bilden. Vid avvägning av dessa olika synpunkter har beredningen stannat för att i den nu aktuella etappen förordade en lösning som innebär att ett något större antal ordinarie utskottsplatser tillskapas än som motsvarar nuvarande förhållanden i första kammaren.

Enligt beredningens mening bör de utskott som inte brukar arbeta på avdelningar ha lika stort antal ledamöter. Skäl att behålla större antal ledamöter i jordbruks- och allmänna beredningsutskotten än i övriga ifrågavarande ut-

skott, nämligen utrikes-, banko- och lagutskotten, föreligger inte. För att såvitt möjligt undvika lottning i utskotten anser beredningen att de bör ha udda antal ledamöter. Med beaktande av dessa synpunkter föreslår beredningen att vart och ett av de nu nämnda utskotten skall ha 17 ledamöter.

Vid bedömningen av det lämpliga antalet ordinarie ledamöter i övriga utskott förordar beredningen, för att inte öka ledamotsantalet i dessa utskott alltför kraftigt, att utskottsavdelning t. v. skall bestå av nio ledamöter. Med denna utgångspunkt kommer konstitutionsutskottet, som arbetar på tre avdelningar, att få 27 ledamöter. Bevillningsutskottet bör, fastän det f. n. har endast två avdelningar, få samma antal ledamöter. Statsutskottet slutligen, som förutsätts även framdeles arbeta på fem avdelningar, får 45 ledamöter. Detta antal kan synas högt. Med hänsyn till att realbehandlingen av statsutskottets ärenden är förlagd till avdelningarna anser beredningen emellertid att antalet kan godtas t. v.

Beredningens förslag innebär att 218 ordinarie utskottsplatser, utrikesutskottet oräknat, kommer att stå till förfogande efter kammarreformen. Frånräknas talmannen, statsråd m. fl. som står utanför utskottsarbetet, kommer omkring 110 ledamöter att kunna engageras i utskottsarbetet endast som suppleanter. I anslutning härtill må dock nämnas att ytterligare aktivitetsmöjligheter för dessa ledamöter kan öppnas genom ändrade regler och praxis i fråga om riksdagens revisorer. Den framtida utformningen av riksdagsrevisionen och dess verksamhet har behandlats av en inom riksdagen tillsatt utredning. Utredningen har i mars 1967 avgett ett betänkande med förslag till effektivisering av riksdagsrevisorernas verksamhet. Riksdagen kommer att under år 1967 ta

ställning till utredningens förslag. I detta läge finner sig beredningen inte böra ta upp riksdagsrevisionen till närmare behandling.

Beredningen vill slutligen i detta sammanhang också erinra om att riksdagen utser delegater bl. a. i Nordiska rådet och Europarådet.

Ledningen av riksdagsarbetet

För att den föreslagna enkammarriksdagen skall bli i stånd att fullgöra sina uppgifter är det nödvändigt att dess arbete planläggs omsorgsfullt och leds effektivt. Ansvaret för dessa uppgifter inom den nuvarande riksdagen vilar på talmännen och talmanskonferensen. I tidigare sammanhang har talmanskonferensens möjligheter att fylla sina planeringsfunktioner satts i fråga. Under intryck härav lade författningsutredningen fram sitt förslag att konferensen skulle upplösas och ersättas med informellt samråd mellan talmännen samt vice talmän, utskottsordförande, parti-gruppernas ledare m. fl. Under senare år har talmanskonferensens verksamhet emellertid aktiverats och konferensen har visat sig väl kunna fylla sina uppgifter som planeringsorgan. Det finns därför enligt beredningens mening inte anledning att i samband med kammarriformalen, som redan i och för sig skapar planeringsproblem, ändra de samrådsformer i planeringsfrågorna som har utvecklats inom talmanskonferensen. Beredningen förordar därför i likhet med 1964 års expertgrupp att talmanskonferensen behålls.

Planering av riksdagsarbetet

Som nyss har sagts kräver det stora antalet ledamöter i enkammarriksdagen omsorgsfull planering av riksdagsarbetet för att riksdagen skall kunna fullgöra sina uppgifter. I det följande anlägger beredningen en rad synpunkter på både

planeringen i stort över riksdagsåret och detaljplaneringen. Den första frågan som möter i detta sammanhang är emellertid vilken tidsram för riksdagsåret som planeringen skall inriktas på.

Det ligger i och för sig nära till hands att förutsätta att riksdagens sessioner måste förlängas till följd av enkammarriksdagens storlek. Frågan om förlängning av sessionstiderna har varit aktuell redan i nuvarande kammersystem. Självfallet skulle riksdagens arbete underlättas om längre tid ställdes till förfogande. Flera skäl talar dock mot en sådan utveckling. Det viktigaste är enligt beredningens mening hänsynen till rekryteringen av riksdagsledamöter. Hittills har det i viss utsträckning varit möjligt att förena uppdrag som riksdagsledamot med anställning i allmän eller enskild tjänst eller annan verksamhet. Det är värdefullt om möjligheterna härtill kan bevaras. På grund härav kan beredningen inte förorda generell förlängning av sessionstiderna. Arbetsplaneringen för riksdagen skall syfta till att arbetet skall hinnas med inom ramen för nuvarande sessionstider. De förslag som beredningen lägger fram i det följande skall bedömas mot denna bakgrund.

Trots den ingående bedömning som beredningen, stödd på omfattande erfarenheter av arbetet inom den nuvarande riksdagen, har gjort av enkammarriksdagens arbetsduglighet anser sig beredningen inte kunna bortse från de osäkerhetsmoment som varje förhandsbedömning inrymmer. Det synes vanskligt att inte lämna någon möjlighet öppen att förlänga sessionerna för den händelse det visar sig att riksdagsarbetet trots omsorgsfull planering och effektiv ledning inte hinner slutföras inom nuvarande sessionstider. Beredningen föreslår därför att riksdagen får begränsad möjlighet att förlänga vår-

sessionen till den 15 juni, även om handläggning av ärenden uppskjuts till höstsessionen. Denna förlängningsmöjlighet är emellertid avsedd att utnyttjas endast i utpräglade undantagsfall. Vidare förordar beredningen att höstsessionen skall kunna börja något tidigare i oktober än f. n. Lämpligheten och behovet att behålla förlängningsmöjligheterna bör omprövas i samband med den totala författningsreformen, då man torde ha fått erfarenhet av enkammarriksdagens arbete.

Av det anförda framgår att *planeringen i stort* av riksdagsarbetet skall syfta till att arbetet skall hinnas med inom nuvarande sessionstider. Det är härvid väsentligt att hela den tid som session pågår kan användas effektivt så att förutsättningar skapas att undgå den anhopning av ärenden vid sessionernas slut som har varit ett problem sedan länge. Härför krävs i första hand att planeringen av riksdagens arbete sker i nära kontakt med regeringen, eftersom regeringens propositioner utgör den huvudsakliga delen av riksdagens arbetsmaterial. Riksdagens planeringsarbete blir i själva verket meningsfullt först om samplanering sker mellan riksdag och regering och om de gemensamma planerna sedan också följs. Det är vidare angeläget att noggranna planer upprättas för utskottens arbete och behandlingen av utskottens utlåtanden i riksdagen samt att planeringen följs upp och jämkas efter hand. Vidare bör frågor om uppskov med behandlingen av ärenden till höstsessionen uppmärksammas på ett tidigt stadium under vårsessionen. Den arbetsplanering som har ägt rum inom riksdagen under de senaste åren har i stort sett följt här angivna linjer. Planeringen har gett gott resultat. Sålunda sjönk andra kammarens plenitid i maj månad från i genomsnitt 45 % av kam-

marens totala plenitid under vårsessionerna åren 1952—1965 till 27 % år 1966. Beredningen förordar därför att planeringen i stort av riksdagsarbetet sker efter de linjer som sålunda har dragits upp.

Början av riksdagens höstsessioner utnyttjas inte på tillfredsställande sätt f. n. Anledningen härtill är att riksdagen inte tillhandahålls arbetsmaterial från utskotten under höstsessionernas inledningsskedet. Visserligen arbetar utskottens kanslier numera under uppehållet mellan sessionerna med att förbereda ärenden som skall behandlas under höstsessionen. Utskotten sammanträder emellertid inte mellan sessionerna. Hinder härför föreligger dock inte. Enligt beredningens mening blir det efter kammarreformen nödvändigt att utskotten utnyttjar denna tid för sammanträden, så att utskottsutlåtanden åtminstone i uppskjutna ärenden kan föreligga i nära anslutning till höstsessionens början. Härigenom torde man kunna vinna en inte föraktlig ökning av riksdagens arbeteffektivitet under början av sessionen.

Ett hinder för att utskottsutlåtanden skall kunna föreligga redan vid höstsessionens början utgör gällande bestämmelse i 55 § RO att motioner i uppskjutna ärenden får väckas de två första dagarna under höstsessionen. Denna bestämmelse är naturlig i fråga om uppskjutna ärenden som har inkommit till riksdagen så nära vårsessionens slut att den vanliga motionstiden inte har hunnit gå ut. I fråga om uppskjutna ärenden som har väckts tidigare under vårsessionen föreligger emellertid enligt beredningens mening inte skäl till ytterligare motionstid vid höstsessionen. Under alla förhållanden är de vinster som kan göras beträffande riksdagsarbetets effektivitet under höstsessionens inledningsskede så väsentliga att de väger

tyngre än värdet av den extra motions-tiden i sistnämnda ärenden. På grund härav föreslår beredningen att motions-tid under höstsessionen i uppskjutna ärenden skall föreligga endast i fråga om ärenden som har inkommit till riksdagen under vårsessionens slutskede.

Beredningen har förut framhållit betydelsen av att riksdagsarbetet planeras så, att nuvarande möjligheter till allsidig rekrytering av riksdagsledamöter inte försämras. Dessa synpunkter bör beaktas också vid *detaljplaneringen av riksdagsarbetet*. Riksdagens arbetsvecka under sessionerna omfattar f. n. tisdag—fredag. Genom att tiden lördag—måndag hålls fri från riksdagsarbete ges visst utrymme för ledamöterna att även under sessionerna hålla kontakt med sin hemort och sin yrkesverksamhet. Vidare får de ledamöter som har kommunala uppdrag möjlighet att fullgöra uppdragen, eftersom sammanträdena i kommunala organ ofta förläggas till måndagar. Utsträckning av arbetsveckan skulle begränsa dessa möjligheter till kontakter med det dagliga livet och det kommunala arbetet, en begränsning som från flera synpunkter skulle vara till men för riksdagens arbete. Beredningen förordar därför att riksdagens arbetsvecka skall ha samma omfattning som f. n. Detta förutsätter emellertid enligt beredningens uppfattning att arbetsveckan utnyttjas mer rationellt än nu. Man bör räkna med att enkammarriksdagen måste hålla två eller under vissa tider tre arbetsplena per vecka. Vidare bör under två dagar i veckan relativt lång tid reserveras för interpellationer och enkla frågor. Utskottens arbete måste också inordnas i veckoschemat. Beredningen föreslår följande normalschema för riksdagens arbetsvecka.

Tisdag 10.00—15.00. Utskottssammanträden.

15.00— Besvarande av enkla frågor och interpellationer. Bordläggning.

Därefter: Disponibel tid för parti-gruppsammanträden.

Onsdag 10.00. Arbetsplenum. Vid behov fortsättning på kvällen.

Torsdag 9.00—15.00. Utskottssammanträden.

15.00— Besvarande av enkla frågor och interpellationer. Vid behov arbetsplenum.

Fredag 9.00—11.00. Utskottssammanträden.

11.00—ca 16.00. Arbetsplenum.

Riksdagsdebatterna

Den *föredragningslista* som enligt nuvarande regler i riksdagsstadgan skall upprättas över alla ärenden som vilar på riksdagens bord skall uppta ärendena i viss bestämd ordning. Den föreskrivna ordningen är enligt beredningens mening i stort sett ändamålsenlig. Av arbetstekniska skäl kan det dock ibland finnas anledning att avvika från denna ordning för ärendenas behandling. F. n. ankommer det på kammare att besluta om sådan avvikelse. Det sker på förslag av talmannen, vars förslag alltid brukar bifallas. Efter kammarformen torde avvikelse från den föreskrivna ordningen mellan ärendena behöva göras oftare än hittills som ett av flera medel att leda riksdagsarbetet. Rätten att besluta om avvikelser bör med hänsyn till det anförda tilläggas talmannen, som ytterst bär ansvaret för arbetsledningen. Bestämmelse härom bör införas i riksdagsstadgan.

Talarordningen i riksdagsdebatterna har väsentlig betydelse för att åstadkomma rationella debatter. Från denna synpunkt kan gällande huvudregel att envar yttrar sig i den ordning han har anmält sig knappast anses tillfredsställande. Regeln fyller å andra sidan en

betydelsefull funktion som garanti för rätten för ledamöterna att utan åtskillnad få ordet under debatterna. Den avvägning mellan dessa synpunkter som synes bli ofrånkomlig genom kammarreformen erbjuder svårigheter. Redan nu har man i viss utsträckning i praxis gått ifrån huvudregeln. Sålunda upprättas talarlistorna i fråga om förhandsanmälda talare ibland utan hänsyn till den ordning i vilken talarna har anmält sig. Vid remissdebatter och liknande överläggningar förs parti- och gruppledare upp främst på talarlistan. Vidare iakttas att fördelningen av talare mellan partierna blir så rättvis som möjligt och att talare som avser att behandla samma ämnesområden såvitt möjligt får ordet i anslutning till varandra. I beslutsdebatter lämnas företräde åt talesmännen för utskottsmajoritet och reservanter, i vissa fall också åt motionärer. Den praxis som sålunda har utbildat sig har enligt beredningens bedömning varit till fördel för debatterna. I den nya enkammarriksdagen blir det än mer angeläget än f. n. att utnyttja den möjlighet att ämnesgruppera talarna som en sådan ordning ger. Beredningen föreslår därför att denna praxis, enligt vilken det ligger i talmannens hand att bestämma ordningen mellan förhandsanmälda talare, lagfästs i 52 § RO och får generell giltighet. I fråga om talare som anmäler sig under överläggningen bör däremot alltså gälla att envar yttrar sig i den ordning som han har anmält sig och blir uppropad.

Den nuvarande regeln om rätt för ledamoten att utan hinder av talarordningen få ordet för replik har enligt beredningens uppfattning fungerat väl och bidragit till att stimulera debatterna i kamrarna. Beredningen finner därför inte anledning att föreslå ändring av denna regel. Inte heller anser beredningen att man f. n. bör ändra gällande

bestämmelser i ordningsstadgorna, att replik inte får överskrida tre minuter eller efter talmannens medgivande sex minuter. Replikrättens omfattning och utformning får emellertid ökad betydelse i enkammarriksdagen, varför reglerna därom bör omprövas sedan praktisk erfarenhet har vunnits av debatterna efter kammarreformen. Eftersom reglerna bör återfinnas i riksdagsstadgan kan de sedermera ändras utan större omgång.

En särskild fråga i anslutning till talarordningen gäller *statsråds rätt att få ordet* vid riksdagens överläggningar. Statsråd har f. n. rätt att få ordet praktiskt taget när som helst under en riksdagsdebatt. Den förmånsställning i förhållande till övriga talare i riksdagen som denna rätt innebär har kritiserats. Förslag har vid flera tillfällen väckts om utjämning av skillnaden mellan statsråds och övriga talares rätt. Å ena sidan har yrkats att statsråd skall underkastas samma regler som övriga talare. Å andra sidan har hävdats att också *andra avvikelser från den generella talarordningen* bör medges, bl. a. i fråga om gruppledare eller annan talesman för riksdagsgrupp.

Statsråds rätt att ta till orda i riksdagsdebatter närhelst andra talares inlägg påkallar det anser beredningen vara en viktig förutsättning för meningsutbytet mellan regering och opposition. I en enkammarriksdag, där statsråden får bättre möjligheter än nu att delta i överläggningarna, kan emellertid denna rätt, om den utnyttjas ofta, leda till en så stark försämring av oppositionens arbetsvillkor att det blir ofrånkomligt att på något sätt åstadkomma en utjämning. En möjlighet härtill är att införa skyldighet för statsråd som avser att hålla längre anförande att anmäla sig på talarlistan på samma sätt som annan talare, medan statsråd skulle ha

ovillkorlig rätt att få ordet för kortare debattinlägg oavsett turordningen på talarlistan. Också denna fråga synes emellertid lämpligen böra övervägas närmare sedan erfarenhet har vunnits av debatterna i enkammarriksdagen.

Tanken att ge gruppleddare eller annan talesman för riksdagsgrupp samma företräde i debatterna som statsråd är enligt beredningens mening inte genomförbar i en enkammarriksdag med stort ledamotsantal. En sådan ordning skulle med all sannolikhet leda till splittring av debatterna och begränsa möjligheterna för det stora flertalet riksdagsledamöter att komma till tals i riksdagen. Beredningen kan därför inte ansluta sig till de förslag som har förts fram i detta avseende. I detta sammanhang vill beredningen dock erinra om de möjligheter som replikrätten ger att bemöta inlägg av andra talare.

Förslag att införa *debattrestriktioner* i den svenska riksdagen har som framgår av redogörelsen i det föregående förts fram vid skilda tillfällen men hittills avvisats, om man bortser från tidsbegränsning av repliker. Grunden härför har främst varit omsorgen om det fria ordet eller, som det uttrycktes i prop. 1948:244, den synnerliga angelägenheten av att yttrandefriheten i riksdagen inte i oträngt mål beskärs. Det har också sagts att den rådande ordningen inte innebär mer väsentliga olägenheter. 1947 års utredning om riksdagens arbetsformer framhöll sålunda att det inte förelåg större behov av ingripande *debattrestriktioner* i den svenska riksdagen, där anföranden i obstruktionssyfte praktiskt taget aldrig förekom och yttrandena i regel inte var särskilt långa. Man har också ifrågasatt om tidsbegränsning skulle ge någon nämnvärd effekt.

Behovet av *debattrestriktioner* synes

inte vara särskilt framträdande i nuvarande tvåkammerssystem. I en enkammarriksdag med 350 ledamöter kan frågan emellertid komma i ett annat läge. Obegränsad yttranderätt i en sådan församling kan, som 1964 års expertgrupp har påpekat, leda till att ledamots rätt att yttra sig reellt om inte formellt blir beroende av vid vilket sammanträde ett ärende kommer upp till behandling, ärendets plats på föredragningslistan eller talarens plats på talarlistan.

Vad nu sagts innebär inte att beredningen utgår från att kammarreformen nödvändiggör generella begränsningar av yttranderätten i riksdagen. Det främsta medlet att hålla plenitiden inom rimliga gränser bör inte vara *debattrestriktioner* utan effektivare planering av riksdagsarbetet och rationellt utnyttjande av sammanträdestiden. Som framgår av de beräkningar beredningen har redovisat (bilaga 5—8) om effekten av olika tidsbegränsningar av anförandenas längd står f. ö. inte mycket att vinna genom tidsbegränsning av anförandena, såvida man inte tar till mycket långtgående begränsningar. Antalet talare har större betydelse för debatttiden. Att hålla debattiden nere genom begränsning av antalet talare anser beredningen emellertid helt uteslutet.

Beredningens undersökningar om debattiderna visar att det endast i fråga om en debattform, nämligen frågedebatterna, finns starka skäl som talar för tidsbegränsning. Frågeinstitutet är avsett för korta replikskiften i begränsade ämnen. Om institutets syfte inte skall förfelas måste anförandetiderna inskränkas. Den frivilliga överenskommelse om tidsbegränsning som har gällt hittills har respekterats i ringa grad. Beredningen föreslår därför att 52 § RO ändras så att riksdagen får befogenhet att generellt inskränka tiden för anförande i samband med besvarandet av

enkla frågor. Närmare regler om tidsbegränsning har sin plats i riksdagsstadgan. Enligt beredningens mening bör anförande i samband med besvarandet av enkla frågor inte få överskrida tre minuter.

Det kan emellertid efter kammarreformerna visa sig nödvändigt att tidsbegränsa även andra debatter. Hur omfattande sådana begränsningar kan behöva vara är svårt att bedöma på förhand. Behovet bör bedömas på grundval av erfarenheterna av riksdagsdebatterna. I första hand bör begränsningar bygga på frivilliga överenskommelser mellan partigrupperna i riksdagen. Att helt lita till frivilliga överenskommelser i ämnet finner beredningen emellertid inte erbjuda tillräckliga garantier för riksdagens arbetsduglighet. Beredningen förordar därför som en säkerhetsåtgärd att tidsbegränsning av anförandena skall kunna beslutas i särskilda fall. En regel av denna innebörd föreslogs av 1947 års utredning angående riksdagens arbetsformer. Enligt utredningens förslag skulle riksdagen på förslag av talmannen kunna genom särskilt beslut begränsa anförandetiden i viss fråga. Beredningen föreslår också för sin del att möjlighet öppnas att begränsa tiden för anförande i viss fråga när det på grund av antalet anmälda talare eller den tid debatten redan har tagit står klart att behov av tidsbegränsning verkligen föreligger. Beslut om tidsbegräns-

ning skall avse varje inlägg i frågan, även anförande av talare som har anmält sig före beslutet. Begränsningen bör gälla lika för alla talare. Undantag för någon kategori av talare, t. ex. statsråd, bör alltså inte komma i fråga. Den föreslagna begränsningsmöjligheten bör komma till uttryck i 52 § RO.

I detta sammanhang har beredningen också övervägt frågan om *remissdebatternas utformning*. Det har varit ett ofta framfört önskemål att vårsessionens remissdebatt delas i en finansdebatt och en allmän politisk debatt (se SOU 1963:18 s. 89). För att en sådan uppdelning skall vara meningsfull bör det emellertid finnas underlag därför i riksdagens budgetarbete. Det kan inte anses vara fallet f. n. och det har som förut sagts inte varit möjligt för beredningen att i denna utredningsetapp överväga att ändra gällande ordning för budgetarbetet. Frågan om uppdelning av remissdebatten kan därför tas upp till närmare prövning först vid det fortsatta utredningsarbetet. Ett annat önskemål i fråga om remissdebatterna har varit att anförandena i debatterna skall ämnesgrupperas. Hittills har detta skett endast i begränsad omfattning. Möjligheterna till ämnesgruppering ökar genom beredningens förslag att talmannen skall kunna bestämma ordningsföljden mellan talare som på förhand har anmält att de vill delta i en debatt.

Valsystemet

Avgränsning av den partiella reformen

En central fråga i alla demokratier beträffande valen till folkrepresentationen är om folkrepresentationen skall väljas i proportionella val eller majoritetsval. Även i vårt land har denna fråga diskuterats. Den form av majoritetsval som närmast har varit aktuell som alternativ till proportionella val är majoritetsval i enmansvalkretsar. Sedan länge tillämpas emellertid proportionell valmetod hos oss. Som betonas i grundlagberedningens direktiv är den förhärskande meningen här utan tvekan att proportionellt valsätt är att föredra framför majoritetsval. Därmed är en viktig utgångspunkt given för beredningens arbete, och beredningen har i överensstämmelse med direktiven kunnat begränsa sig till att undersöka hur ett proportionellt valsystem för val till enkammarriksdagen bör utformas närmare.

I direktiven sägs bl. a. att valmetoden bör utformas så, att den inrymmer spärr mot småpartier utan att dock särskilda kvalifikationskrav ställs upp för att parti över huvud taget skall få delta i allmänt val. Vidare bör metoden säkerställa regional representation. I båda dessa avseenden har inte bara mandatfördelningsmetoden utan också valkretsindelningen betydelse inom nuvarande valsystem. Även för framtiden bör man enligt direktiven utgå från att valen till riksdagen skall ske valkretsvis. Det är dock ett önskemål att valkretsarna blir

mer likformiga med hänsyn till folkmängden än f. n. Förutsättningarna för att i dagens läge ändra valkretsindelningen är emellertid komplicerade. Vad som främst träder i förgrunden är den ändrade länsindelning och indelning i landstingskommuner som kan komma att bli resultatet av länsindelningsutredningens arbete. Dessa indelningar skall som framgår av direktiven vara grundläggande för valkretsindelningen. Beredningen har, bl. a. för att undgå de svårigheter som en ändring av valkretsindelningen för med sig, i första hand siktat på att konstruera ett valsysteem som i fråga om valmetodens effekt är oberoende av valkretsindelningen. Även på längre sikt anser beredningen det värdefullt om valkretsarnas utformning i möjligaste mån kommer att sakna betydelse för valresultatet.

Det ingår inte i grundlagberedningens uppdrag att undersöka den lämpligaste valmetoden vid kommunalval. En väsentlig fråga, särskilt med hänsyn till beredningens förslag att riksdagsval och kommunalval skall hållas samtidigt, är emellertid att själva röstningsförfarandet i valen blir likadant, så att röstningen skapar så få problem som möjligt för väljarna. Denna fråga utreds som sagts inledningsvis av 1965 års valtekniska utredning. Beredningen har under sitt arbete hållit nära kontakt med denna utredning.

Enligt beredningens uppfattning bör en fullständig överarbetning av vallag-

stiftningen ske med anledning av det reformerade kammar- och valsystemet. Överarbetningen bör emellertid anstå till den totala författningsrevisionen. Den valtekniska utredningen och beredningen har därför i samråd stannat för att göra de ändringar i vallagstiftningen, som blir nödvändiga på grund av den partiella författningsreformen, inom ramen för gällande vallagar. I samband med den fullständiga överarbetningen av vallagstiftningen blir det tillfälle att överväga bl. a. vilka åtgärder som skulle kunna vidtas för att förstärka personmomentet i valen.

Nuvarande ordning

Inledning

Bestämmelser om val till riksdagen finns i *RO* och *lagen den 26 november 1920 (nr 796) om val till riksdagen* (ValL). ValL:s bestämmelser har emellertid sedan år 1952 i vissa hänseenden varit provisoriskt satta ur kraft genom särskild lagstiftning. Sålunda infördes genom *lagen den 30 maj 1952 (nr 267) med vissa bestämmelser om val till riksdagens andra kammare för perioden 1953—1956* nya regler i fråga om valkarteller och mandatfördelningsmetod. Dessa provisoriska regler har sedan getts fortsatt tillämpning, senast genom *lagen den 13 mars 1964 (nr 58) med vissa bestämmelser om val till riksdagens andra kammare för perioden 1965—1968*. Motsvarande provisoriska regler har tillämpats även vid kommunalval (se kommunala vallagen den 6 juni 1930, nr 253, och *lagen den 15 april 1966, nr 92, med vissa bestämmelser om kommunalval för perioden 1967—1970 m. m.*). I det följande redovisas bestämmelserna i ValL med de provisoriska ändringar av dessa bestämmelser som följer av 1952 och 1964 års nyss nämnda lagar.

Förstakammarval

Ledamöterna i första kammaren väljs av landstingen och stadsfullmäktige i de städer som inte ingår i landstingskommun. Landstingsvalen och vissa stadsfullmäktigval blir alltså indirekt avgörande för första kammarens sammansättning.

För val till första kammaren är landet indelat i 19 valkretsar. Indelningen regleras i 6 § 2 mom. RO och 1 § ValL. Stockholms stad och Göteborgs stad utgör var för sig en valkrets. Malmö stad, som inte heller ingår i landstingskommun, tillhör samma valkrets som Malmöhus län. I övrigt följer valkretsindelningen länsindelningen. I vissa fall är två län sammanförda till en valkrets. De 19 valkretsarna delas in i åtta grupper, vilka anges i 2 § ValL. I varje grupp ingår två eller tre valkretsar. I oktober månad varje år förrättas förstakammarval inom en av grupperna (7 § RO). Kammaren förnyas således successivt under en åttaårsperiod med ungefär $\frac{1}{8}$ varje år.

Första kammaren skall enligt huvudregeln ha 150 ledamöter. Mandaten fördelas på valkretsarna efter deras befolkningstal så att i varje valkrets väljs så många ledamöter som motsvarar det antal gånger valkretsens befolkningstal är jämnt delbart med $\frac{1}{150}$ av rikets folkmängd. Blir alla mandaten inte fördelade enligt denna regel, tillfaller återstående mandat i tur och ordning de valkretsar, vilkas befolkningstal mest överstiger jämna etthundrafemtiondelar. Får någon valkrets vid fördelningen av mandaten mindre än fem mandat, tilldelas valkretsen ändå fem mandat. Härigenom kan antalet ledamöter i kammaren komma att bli större än 150. F. n. har första kammaren 151 ledamöter. Enligt 6 § RO, som innehåller reglerna om hur mandaten fördelas på valkretsarna, bestämmer Kungl. Maj:t vart

tionde år hur många ledamöter som skall väljas i varje valkrets.

Valbar till första kammaren är enligt 9 § RO endast den som har kommunal rösträtt och har uppnått 23 års ålder. Krav på bosättning inom valkretsen, s. k. bostadsband, uppställs inte. Det kan till följd härav inträffa att någon väljs till ledamot för mer än en valkrets. För sådana situationer föreskrivs i 27 § RO att det ankommer på den dubbelvalde att själv bestämma för vilken valkrets han skall anses vald. Motsvarande regler gäller om någon väljs till ledamot av båda kamrarna.

Mandatfördelningen mellan partierna sker för varje valkrets för sig. Vid fördelningen, som regleras i 20 § ValL, tillämpas d'Hondts metod, även kallad heltalsmetoden. Den innebär att mandaten tilldelas, det ena efter det andra, det parti som varje gång uppvisar det största jämförelsetalet. Så länge ett parti inte har tilldelats något mandat, är partiets jämförelsetal lika med dess rösttal. Därefter erhålls partiets jämförelsetal genom att rösttalet för varje gång delas med det antal mandat som partiet redan har erhållit ökat med ett.

Genom särskilda sammanräkningar enligt 19 § ValL bestäms vilka kandidater som skall tillträda de mandat som tillfaller varje parti. Metoden för fördelning av mandat inom partierna, den d'Hondt-Phragméniska metoden, innebär i huvudsak, att man delar upp varje partis valsedlar i grupper efter det första namnet på valsedlarna och att det första mandatet för partiet tillsätts med det första namnet i den största gruppen. Vid tillsättandet av det andra mandatet för partiet deltar de valsedlar, som har besatt det första mandatet, med sitt andra namn. Finns detta namn som första namn på valsedlarna i annan grupp, slås grupperna samman till en grupp. Jämförelsetalet för grupp, vari

ingår valsedlar som redan har varit med om att besätta mandat, är rösttalet delat med det tal, som motsvarar antalet mandat som valsedlar i gruppen varit med om att besätta, ökat med ett (d'Hondts metod). Innehåller den grupp som har besatt det första mandatet olika andra namn, upplöses gruppen och nya grupper bildas, vilka i förekommande fall slås samman med annan grupp eller andra grupper, vilkas första namn ännu inte har besatt mandat. När jämförelsetal bestäms för grupp, vari ingår valsedlar som inte ensamma har besatt det första mandatet, tas hänsyn till hur stor andel valsedlarna har haft vid besättandet av nämnda mandat. Reglerna tillämpas på motsvarande sätt när följande mandat för partiet besätts.

Besvär över förstakammarval avgörs enligt 11 § RO av Kungl. Maj:t i regeringsrätten. Finner regeringsrätten att ett konstaterat fel inte har inverkat på utgången av valet, föranleder besvären enligt praxis ingen åtgärd. I motsatt fall brukar regeringsrätten antingen förordna om nytt val eller återförvisa ärendet för ny sammanräkning. I undantagsfall verkställer regeringsrätten själv rättelse.

Andrakammarval

Ledamöterna i andra kammaren väljs för en tid av fyra år. I 18 § RO sägs att valen är omedelbara och, om två eller flera riksdagsmän skall utses, proportionella. Ordinarie andrakammarval förrättas enligt 17 § 1 mom. RO och 55 § 1 mom. ValL tredje söndagen i september vart fjärde år.

För andrakammarval är landet indelat i 28 valkretsar. Själva indelningen regleras inte i RO utan endast i ValL. Enligt 30 § ValL utgör var och en av städerna Stockholm och Göteborg en valkrets. Återstoden av Göteborgs och Bohus län bildar en valkrets. I Malmö

hus län utgör städerna Malmö, Hälsingborg, Lund och Landskrona en valkrets, den s. k. fyrstads-kretsen, och återstoden av länet en valkrets. Älvsborgs län är delat i två valkretsar, Älvsborgs läns norra och Älvsborgs läns södra valkrets. I övrigt utgör varje län en valkrets.

Antalet mandat i andra kammaren är enligt huvudregeln 230. De fördelas på valkretsarna enligt bestämmelser i 15 § RO. Där sägs i 1 mom. att i varje valkrets väljs efter folkmängden vid början av året näst före varje fyraårsperiod en riksdagsman för varje fullt tal som motsvarar $\frac{1}{230}$ av folkmängden i hela landet. I regel blir samtliga 230 mandat inte fördelade på detta sätt. De återstående mandaten tilldelas då enligt 2 mom. de valkretsar som har de största överskotten. Vid lika stora överskott bestäms företrädet genom lottnings. För att undvika valkretsar med mycket få mandat ges i 3 mom. en fyllnadsregel. Den innebär att valkrets, som enligt de nu redovisade reglerna skulle få mindre än tre mandat, får sitt mandatantal höjt till detta tal och att valkrets, som skulle få minst tre men inte fem mandat, tilldelas fem mandat. Det antal riksdagsmän som varje valkrets äger utse fastställs enligt 4 mom. av Kungl. Maj:t för varje fyraårsperiod. På grund av fyllnadsregeln har Gotlands läns valkrets f. n. tre i stället för två mandat samt Blekinge läns valkrets och Jämtlands läns valkrets vardera fem i stället för fyra mandat. Antalet mandat i andra kammaren är alltså f. n. 233.

I 16 § RO föreskrivs att rösträtt vid andrakammarval tillkommer varje svensk medborgare som senast under nästföregående kalenderår har fyllt 20 år. Den som på grund av domstols förklaring är eller efter uppnådd myndighetsålder skall förbli omyndig får dock inte utöva rösträtt. För att få rösta krävs dessutom att vara upptagen i röstlängd

inom valkretsen, vilket innebär bl. a. krav på mantalsskrivning där. Valbarheten regleras i 19 § RO. Till ledamot av andra kammaren kan väljas endast den som har uppnått 23 års ålder och har rösträtt inom valkretsen. Eftersom rösträtten som nyss har sagts grundas bl. a. på mantalsskrivning inom valkretsen måste den som utses till ledamot av andra kammaren i regel vara bosatt inom den valkrets där han ställer upp som kandidat (bostadsband). Bostadsbandet gäller dock endast vid val-tillfället. Blir ledamot sedermera mantalsskriven inom annan valkrets, mister han alltså inte därigenom behörigheten att vara ledamot av kammaren.

Valsystemet för andrakammarval bygger på principen att väljare har rätt att rösta på vem han vill. Officiell kandidatur förekommer alltså inte. För att hindra att ett parti utnyttjar röster, som avges för annat parti, genom att använda detta partis beteckning föreskrivs emellertid i 54 § ValL, att parti med minst 1 000 medlemmar som är röstberättigade vid andrakammarval kan få sin partibeteckning inregistrerad. Parti med inregistrerad partibeteckning har jämlikt 56 § ValL inför ett andrakammarval möjlighet men inte skyldighet att hos länsstyrelsen för varje valkrets anmäla 5—15 valbara personer som kandidater. För att namnen på en valsedel med inregistrerad partibeteckning skall anses giltiga måste valsedeln som första namn uppta en av de kandidater som partiet har anmält i valkretsen. Annars tillgodoräknas valsedeln endast det parti vars beteckning sedeln har.

Sammanräkningen av de röster som har avgetts vid andrakammarval ombesörjs valkretsvis. Själva räkningen av röster och bedömningen av vilka röster som är ogiltiga och giltiga görs preliminärt inom valdistrikten och de-

finitivt för hela valkretsen av länsstyrelsen. Föreskrifter härom finns i 76—80 §§ ValL. Mandatfördelningen mellan partierna sker även den valkretsvis hos länsstyrelsen, som också fastställer vilka kandidater inom varje parti som skall få de mandat som partiet har erhållit. Andrakammarvalen är alltså liksom förstakammarvalen slutna valkretsval.

Mandatfördelningen inleds med att ordningen mellan varje partis kandidater fastställs. Bestämmelserna härom meddelas i 81 § 1—4 mom. ValL. De överensstämmer med motsvarande bestämmelser för förstakammarval.

Vid mandatfördelningen mellan partierna tillämpas den s. k. uddatalsmetoden med första delningstalet jämkat från 1 till 1,4. Metoden, som regleras i 81 § 5 mom. ValL, innebär liksom d'Hondts metod att mandaten tilldelas, det ena efter det andra, det parti som varje gång uppvisar det största jämförelsetalet, men jämförelsetalen bestäms på annat sätt än enligt d'Hondts metod. Första jämförelsetalet är rösttalet, delat med 1,4. Följande jämförelsetal erhålls genom att partiets rösttal delas med det tal som motsvarar dubbla antalet mandat, som partiet redan har fått, ökat med 1, alltså 3, 5, 7, 9 osv. Plats som parti får besätts genast med namn enligt den fastställda ordningen mellan partiets kandidater. Får samma person plats från två partier, anses han ha fått en halv plats från vardera partiet. Får han plats från tre partier, anses han ha fått en tredjedels plats från varje parti osv. Har parti fått så många platser som motsvarar samtliga de namn på partiets valsedlar vilka avser själva riksdagsmannavalet, utsluts partiet från den fortsatta fördelningen. Återstående platser fördelas alltså mellan övriga partier utan hänsyn till det utslutna partiets jämförelsetal. Skulle det

inträffa att alla platser som skall besättas i en valkrets inte blir besatta, skall enligt 82 § ValL nytt val ofördröjligen förrättas i valkretsen för att besätta den eller de återstående platserna.

Avgår riksdagsledamot före utgången av den tid för vilken han har valts, utses efterträdare för honom vid ny röstsammanräkning. Enligt 87 § ValL tas vid sammanräkningen hänsyn bara till de valsedlar som gällde för den avgångnes namn, när han tilldelades plats i ordningen enligt 81 § 1—4 mom. Finns det på dessa valsedlar inte namn på någon, som kan inträda som ledamot i den avgångnes ställe, eller kan det till följd av besvär över valet inte avgöras vem som bör inträda, skall jämlikt 89 § ValL nytt val förrättas i valkretsen för att besätta den lediga platsen.

Besvär över andrakammarval prövas liksom besvär över förstakammarval av Kungl. Maj:t i regeringsrätten. Bestämmelserna härom i 22 § RO stämmer i huvudsak överens med motsvarande bestämmelser i 11 § RO för besvär över förstakammarval.

Tidigare reformförslag

Författningsutredningens förslag till nytt valsystem

Enligt författningsutredningens enkamaralternativ (SOU 1963: 17 s. 71—80; se också SOU 1965: 54 s. 23—26) skulle 230 av riksdagens 290 ledamöter väljas i de nuvarande 28 andrakammarvalkretsarna. Återstående 60 ledamöter skulle väljas i sex regioner, vilka skulle bildas genom sammanslagning av nysse nämnda valkretsar. Samtliga valkretsmandat och regionmandat skulle fördelas på valkretsarna och regionerna. Varje valkrets skulle få mandat i förhållande till sin andel av folkmängden i hela landet, medan varje region alltid skulle ha tio

mandat. Den lokala representationen i riksdagen ansågs bli tryggad genom valkretsvalen, medan regionvalen var avsedda att underlätta majoritetsbildningen i riksdagen och att tillgodose önskemålet om val av s. k. rikskandidater. Valkretsval och regionval skulle hållas samtidigt vart fjärde år.

Utredningens förslag bygger på principen om officiell kandidatur. Endast kandidater som på visst sätt anmälts i förväg kunde utses till riksdagsledamöter. Rätt att nominera kandidater föreslogs tillkomma endast sådant politiskt parti som erhållit officiell registrering. För registrering skulle gälla vissa villkor. Parti som var representerat i riksdagen samt annan sammanslutning med politiskt syfte, som hade minst 15 000 vid riksdagsval röstberättigade medlemmar, skulle sålunda ha rätt att få registrering i samtliga valkretsar. Sammanslutning med minst 1 500 röstberättigade medlemmar i viss valkrets skulle ha rätt till registrering i valkretsen. Blev parti registrerat i en valkrets skulle det ha rätt att delta inte bara i valet i valkretsen utan också i regionvalet i den region vari valkretsen ingick.

Valtekniken skulle enligt förslaget vara olika vid valkretsval och regionval. Avsikten var att valkretsvalen skulle få betydligt starkare inslag av personval än nuvarande valsystem, medan regionvalen skulle vara rena listval. Vid valkretsvalen och vid regionvalen skulle därför skilda valsedlar användas. Förslaget bygger på s. k. officiella valförberedelser. I princip skulle endast valsedlar som gjorts upp av myndighet få användas.

För att tillgodose personvalssynpunkten skulle valkretsarna delas in i så många ortskretsar som motsvarade antalet mandat i valkretsen. Inför valen skulle parti anmäla kandidater inte bara för varje valkrets utan även för varje

ortskrets. I sistnämnda hänseende skulle anmälan innebära en rekommendation i fråga om vilken kandidat partiet förordade som representant för ortskretsen.

Valsedel vid valkretsval skulle vara uppdelad i spalter, en för varje parti, med partiets namn överst och därunder namnen på de kandidater partiet hade anmält. Av namnen skulle för varje parti namnet på den kandidat för ortskretsen som partiet hade rekommenderat stå först och därefter övriga namn i bokstavsordning. Eftersom ett parti förutsattes rekommendera olika kandidater för olika ortskretsar inom samma valkrets, skulle valsedelstyperna komma att variera i valkretsen. Vid röstningen skulle väljaren med ett kryss markera vilken kandidat han röstade på. Därmed angav han samtidigt vilket parti som skulle tillgodoräknas hans röst. Genom den föreslagna valtekniken avsågs väljaren få möjlighet att påverka inte bara mandatfördelningen mellan partierna utan också personvalet inom det parti som han gav sin röst.

Också vid regionval skulle valsedel vara gemensam för alla partier som deltog i valet. Sedel skulle ha en spalt med namn på kandidater för varje parti. Väljaren skulle vid regionvalet rösta endast på parti. Kandidaterna skulle väljas in i den ordning som namnen var upptagna på valsedlarna.

Mandatfördelningen mellan partierna skulle ske inom valkretsarna resp. regionerna. Olika metoder för fördelningen föreslogs för valkretsval och regionval. Vid valkretsvalen skulle uddatalsmetoden med första divisorn jämkad till 1,4 tillämpas, dvs. samma metod som provisoriskt används vid nuvarande andrakammarval. Vid regionvalen skulle däremot d'Hondts metod användas, dvs. samma metod som vid nuvarande förstakammarval. För att parti skulle få

delta i fördelningen av regionmandat krävdes emellertid att partiet dels hade erövrat valkretsmandat i någon valkrets inom regionen, dels hade fått minst 5 % av antalet röster som hade avgetts i hela riket vid regionvalet. Varken vid valkretsvalen eller regionvalen skulle det finnas möjlighet till kartellsamverkan mellan olika partier.

Författningsutredningens betänkande innehöll inte något utarbetat förslag till vallag.

Vid remissbehandlingen av författningsutredningens förslag uttalade sig det stora flertalet instanser, som tog upp frågan om majoritetsval eller proportionella val, för det proportionella valsystemets princip.

I flera remissyttranden påtalades svårigheterna att i avsaknad av utarbetat förslag till vallag bedöma författningsutredningens förslag till valsystem. Bland remissinstanser som närmare behandlade det föreslagna valsystemet var inställningen tämligen genomgående kritisk. I fråga om avvägning mellan proportionalitetskravet och intresset att främja en handlingskraftig demokrati hade kritiken emellertid delvis motsatta utgångspunkter. I några yttranden godtogs vissa avsteg från strikt proportionalitet för att därigenom möjliggöra skapandet av en stark parlamentarisk regeringsmakt och en arbetsduglig riksdag. I andra yttranden ställde man sig kritisk till utredningens avvägning, därför att den ansågs medföra orimligt stor representation för det största partiet och alltför stora avsteg från den proportionella rättvisan. Det sades inte ligga något förkastligt i att ett eller annat nytt parti uppstår vid sidan av de vanliga. Det föreslagna systemet ansågs konservera de etablerade politiska partierna och i viss mån hindra uppkomsten av nya.

Den föreslagna valtekniken bedömdes

allmänt som alltför komplicerad. En nackdel ansågs vidare vara att den i alltför hög grad avvek från valtekniken vid kommunalval.

Personvalsmomentet i det föreslagna valsystemet möttes i flertalet yttranden av kritiska synpunkter eller tveksamhet. Bl. a. anfördes att den starka inflyttningen till större städer medförde att väljaren i gemen saknar personlig kännedom om kandidaterna. Dessutom ansågs valedlarna vara komplicerade och lätt kunna inbjuda till obehörig medhjälps och påverkan. I de yttranden som behandlade förslaget att dela in valkretsarna i ortskretsar mötte detta på något undantag när stark kritik. Likaså ställde sig de remissinstanser som yttrade sig över förslaget om officiell kandidatur kritiska.

Remissyttrandena redovisas utförligt i SOU 1964: 38 s. 30—53.

Förslag i fråga om bostadsbandets avskaffande

Som har sagts förut gäller bostadsbandet som valbarhetsvillkor i fråga om ledamöter i andra kammaren (jfr betänkandet Utlandssvenskars registrering, SOU 1965: 73 kap. V).

Vid införandet av tvåkammarriksdagen föreskrevs bostadsband för andra kammaren utan närmare motivering. Däremot kom bostadsband inte att gälla för första kammaren, något som emellertid motiverades särskilt. Sålunda anfördes att frånvaron av bostadsband skulle bidra till att den kvalificerade politiska kompetensen förvärvades till första kammaren. Man räknade nämligen med att det i annat fall skulle bli svårt att få »tillräckligt antal värdiga ledamöter» i en del valkretsar på grund av de krav på viss förmögenhet som ursprungligen gällde för valbarhet till första kammaren.

Riksdagen har vid flera tillfällen be-

handlat frågan att upphäva bostadsbandet för andra kammarens ledamöter. Samtliga förslag härom har emellertid avvisats. Här återges i korthet några av de mera *principiella synpunkter* för och emot bostadsbandet som har anförts i riksdagen.

Som argument för att behålla bostadsbandet har anförts att bostadsbandet har djupa rötter såväl i Sveriges författningshistoria som i rådande folkuppfattning. Det har betraktats som en fördel för det allmänna att varje berättigat intresse, och alltså även de skilda orternas, finns representerat inom riksdagen. Rätt att låta sig nomineras till kandidat varhelst det kan synas lägligt har befarats kunna framkalla en särskild klass av personer som betraktar sitt representantskap endast som en fördelaktig inbringande syssla och därigenom sätter sina enskilda intressen framför statens välfärd (konstitutionsutskottets bet. 1887: 13). I ett land som vårt med så betydande geografisk utsträckning och så vitt skilda förhållanden i olika bygder har det ansetts vara viktigt att personer med ingående kännedom om och erfarenhet av förhållandena i landets olika delar har säte i riksdagen. Bostadsbandet sägs utan tvivel ha medverkat till att främja detta önskemål. Att ta bort bostadsbandet skulle säkerligen leda till att valarbetet mekaniseras på ett allt annat än önskvärt sätt och till att politiska partisynpunkter betonas skarpare i valarbetet (konstitutionsutskottets utl. 1921: 50).

Som argument för att avskaffa bostadsbandet har anförts i huvudsak följande. Bostadsbandet är att anse som en ålderdomlig kvarleva från den tid då varje riksdagsman ansågs representera inte hela folket utan sina valmäns och sin valkrets speciella intressen. Numera har den uppfattningen allmänt vunnit insteg, att riksdagsmännen re-

presenterar hela folket och har att i sina handlingar främst tillvarata hela landets intressen. Endast om bostadsbandet avskaffas, får valmännen rätt att fritt utse sina representanter bland de medborgare som de anser bäst skickade för riksdagsmannauppgiften (konstitutionsutskottets utl. 1920: 31). Valmännen i en valkrets bör vidare ha rätt att återvälja en representant, som under en längre tid har vistats inom kretsen och på grund därav har kännedom om dess förhållanden men som har tvingats att flytta ut från valkretsen. Likaså bör kandidat som bor utom valkretsen kunna väljas om han har alldeles särskilda förutsättningar att kunna bevaka och framföra kretsens lokala krav eller valmännens politiska synpunkter. Man torde kunna anta att valmännen i allmänhet kommer att välja riksdagsmän efter bostadsbandsprincipen även om bostadsbandet upphävs (motion 1919: II: 327).

En utgångspunkt för *författningsutredningens* ställningstagande i fråga om enkammarriksdagens sammansättning var att den lokala representation som finns i den nuvarande tvåkammarriksdagen inte borde begränsas i någon väsentlig mån. Enligt utredningens uppfattning (SOU 1963: 17 s. 301) skulle den lokala representationen i riksdagen bli tillgodosedd genom personvalen i valkretsarna och ortskretsarna. Utredningen föreslog därför inget bostadsband vare sig i fråga om valkretsvalen eller i fråga om regionvalen.

Vid *remissbehandlingen* av utredningens förslag (SOU 1964: 38 s. 71—72) godtog man allmänt att bostadsband inte skulle gälla vid regionvalen. Däremot anfördes i en del yttranden betänkligheter mot att förslaget inte innehöll krav på bostadsband för de ledamöter som skulle väljas i personvalen. Sälunda ansåg 1955 års valutredning att

det var av stor vikt att kandidaterna i valkretsvalen hade lokal anknytning till den valkrets, där de kandiderade, för att den lokala representationen i riksdagen skulle tryggas och personvalsprincipen bli fullt ut tillämplig vid valkretsvalen. Härigenom torde, fortsatte valutredningen, förutsättningar finnas för den mera permanenta kontakt mellan väljarna i valkretsen och de ifrågasvarande valkretskandidaterna, som får anses utgöra grunden för ett personval, och för att intresset av att skilda orter blir representerade i riksdagen skall kunna tillgodoses. En länsstyrelse framhöll att hela valkretsprincipen bygger på föreställningen att förutsättningar därigenom skapas för att i riksdagen få företrädare för de speciella lokalintressen som onekligen finns i olika delar av landet. Förverkligandet av detta önskemål äventyras, om man gör avkall på kravet om bostadsband. Länsstyrelsen påpekade vidare, att det föreslagna valsättet vid valkretsvalen avses skola ge intimare kontakt mellan väljare och riksdagskandidater och därigenom stärka det personliga momentet vid riksdagsval. Även detta syfte fann länsstyrelsen bäst kunna förverkligas genom att bostadsbandet behålls vid valkretsvalen. Om bostadsbandet helt slopas vid riksdagsval, är det enligt länsstyrelsens uppfattning svårt att avvisa tanken på ett valsystem som bygger på principen om s. k. riksproportionalitet.

Beredningens överväganden och förslag

Ett nytt valsystem

På ett proportionellt valsystem kan ställas många olika krav. Ett naturligt önskemål är att systemet skall vara så konstruerat att det ger god överensstämmelse mellan partiernas rösttal i hela landet och deras andel av mandaten i riksdagen. Ett annat, som också

brukar framhållas, är att valsystemet bör ge tillfredsställande regional representation i riksdagen och god proportionell överensstämmelse inom varje enskild valkrets mellan partiernas rösttal och mandattilldelning. I den politiska diskussionen brukar parallellt med sådana önskemål betonas att proportionalismens idé inte får drivas så långt att andra värden i det politiska livet kommer i fara. Man tänker då särskilt på att det parlamentariska styrelseskicket kan lamsläs eller få sin effektivitet reducerad om folkrepresentationen splittras på många partier. Denna synpunkt brukar utnyttjas i krav på att valsystemet skall innehålla spärar mot små partier och även i övrigt vara så utformat att det inte uppmunt- rar till partisplittring.

Det är uppenbart att dessa och andra krav, som med olika utgångspunkter kan ställas på ett i princip proportionellt valsystem, lätt kommer i konflikt med varandra. Det går inte att konstruera ett system som i alla delar är invändningsfritt. Ett beslut om nytt valsystem måste ofrånkomligen grundas på prioriteringar och avvägningar mellan konkurrerande eller motstridiga önskemål.

Grundlagberedningen har i första hand undersökt om man kan tillämpa det valsystem som sedan år 1952 har använts vid valen till andra kammaren också vid valen till enkammarriksdagen. I ett sådant valsystem är emellertid valkretsindelningen av avgörande betydelse för systemets verkningar, och det skulle bli nödvändigt att överväga ändringar i valkretsindelningen. Redan nu är olägenheter förbundna med de ojämna valkretsarna — den minsta andra kammarvalkretsen har 3 mandat och den största 24 — och dessa olägenheter skulle bli mer påtagliga om antalet mandat som skall besättas i valen ökas från

ca 230 till 350. Beredningen har funnit att det stöter på svårigheter att i samband med den partiella författningsreformen åstadkomma ny valkretsindelning. Bortsett från den korta tid som har stått till buds för ett så omfattande arbete skulle en valkretsindelning som fastställs nu sannolikt behöva göras om i samband med den nya länsindelning som kan antas bli resultatet av länsindelningens utredningens arbete. Innebörden på sikt av beslutet om en grundlagsreform skulle under sådana förhållanden bli i hög grad oklar.

Beredningen har emellertid låtit göra ett utkast till en ny valkretsindelning och gjort vissa beräkningar på ett faktiskt röstmaterial beträffande de praktiska verkningarna av ett proportionellt system med en sådan valkretsindelning och en jämkad uddatalsmetod som valmetod. Under diskussionerna kring detta material har framkommit andra väsentliga skäl än de nyss nämnda som talar mot ett system av motsvarande slag som det nuvarande provisoriska valsystemet till andra kammaren. I detta läge har beredningen sökt finna ett nytt valsysteem som delvis utgår från andra avvägningar i principiellt betydelsefulla frågor än dem som har legat till grund för de proportionella system som hittills har förekommit i Sverige.

Om man har ett valsysteem där hela landet utgör en enda valkrets får man givetvis mycket god överensstämmelse mellan partiernas rösttal i hela landet och deras mandatantal i riksdagen vilken av de mera kända proportionella valmetoderna man än använder — valkvotsmetoden, uddatalsmetoden eller d'Hondts metod. Hos oss är emellertid mandatens fördelade på slutna valkretsar. I ett sådant system får man med alla proportionella valmetoder regel-

mässigt större eller mindre avvikelser från en rikspportionellt riktig mandatfördelning. D'Hondts metod tenderar att gynna stora partier, medan valkvotsmetoden och uddatalsmetoden kan leda till avvikelser från rikspportionenheten i vilken riktning som helst. Alla metoderna medför emellertid i större eller mindre utsträckning, beroende på valkretsarnas storlek, att små partier lättare än andra partier kan bli underrepresenterade eller helt utan representation. För att ytterligare motverka partisplittring kan man i uddatalsmetoden, som också har skett i fråga om andrakammarvalen, förstärka spärren mot små partier genom att jämka den första divisorn till ett tal som är högre än 1.

Även i andra avseenden blir valkretsindelningen ett viktigt inslag i valsysteemmet så länge alla mandat besätts i slutna valkretsar. Bl. a. blir partiernas representation i riksdagen beroende på deras geografiska struktur. Man får acceptera att ett parti som har sina väljare ganska jämnt utspridda över landet kan få betydligt färre mandat än annat parti som är mindre men har sina väljare koncentrerade till viss del av landet. Det är också i och för sig möjligt att ett parti som röstmässigt står stilla eller t. o. m. går tillbaka i ett val ändå får förstärkt representation i riksdagen på grund av ändrad geografisk fördelning av dess väljarunderlag. Att mandatens fördelas inom slutna valkretsar gör också att den representation som ett parti får kan variera efter hur andra partier uppträder i valen. D'Hondts metod är så beskaffad att det kan löna sig för små eller medelstora partier som konkurrerar med ett större parti att sluta sig samman i kartell. Valkvotsmetoden och uddatalsmetoden uppmuntrar inte på samma sätt till samgående. Dessa båda metoder kan där-
emot inbjuda till valtaktiska manövrer

av olika slag. Ett parti kan bli över-representerat med åtskilliga mandat genom att anpassa sitt uppträdande efter förhållandena i varje särskild valkrets. Det kan t. ex. vara lönande för ett parti att i vissa valkretsar gå fram självständigt under sin egen partibeteckning samtidigt som partiet i andra valkretsar samverkar med ett parti under en särskild beteckning och i åter andra valkretsar med annat parti under en tredje beteckning.

Systemet med slutna valkretsar har å andra sidan den fördelen att det ger varje del av landet en fast och proportionellt riktigt avvägd representation och att man i varje särskild valkrets kan få en mandatfördelning som nära ansluter till partiernas väljarunderlag inom kretsen.

Det är givetvis angeläget att det i riksdagen finns företrädare för olika delar av landet. Det är också i och för sig ett naturligt önskemål att varje landsdels representation skall avspegla opinionen inom just den landsdelen på ett rättvisande sätt. Det är emellertid ingalunda självklart att de regionala synpunkterna bör få försteg framför andra väsentliga synpunkter. Riksdagen representerar hela folket, och det politiska intresset knyter sig nuförtiden främst till styrkeförhållandena mellan de politiska partierna i landet i dess helhet. Enligt grundlagberedningens mening bör man därför vid utformningen av ett nytt valsystem i första hand söka tillgodose önskemålet att mandatfördelningen i riksdagen skall vara riksproportionellt rättvisande. Det bör vara möjligt att göra detta utan att berättigade regionala intressen träds för när.

Principen om riksproportionalitet kan förverkligas utan att man för den skull behöver ändra den nuvarande ordningen med valkretsvisa val där alla

mandaten besätts med kandidater som har nominerats i valkretsarna av partiernas lokala organisationer. Denna ordning stimulerar till lokal politisk aktivitet och bidrar till att ge demokratin fast förankring hos folket. Den bör enligt grundlagberedningens mening behållas i ett nytt valsystem. Med den utgångspunkten torde det visserligen inte vara möjligt att kombinera garantier för riksproportionalitet med bestämmelser om ett fixerat antal mandat för valkretsarna och om fullt proportionell mandatfördelning mellan partierna inom varje enskild valkrets. Däremot kan man nå målet om man begränsar anspråken på att valsystemet skall tillgodose regionala intressen och inte kräver mer än att valkretsarna praktiskt sett skall få stabil regional representation med variationer från val till val på högst ett eller ett par mandat och att mandatfördelningen inom en valkrets i regel skall ge god överensstämmelse med valutslaget inom samma krets.

Av kravet på riksproportionalitet följer att valsystemet bör konstrueras så att mandatfördelningen inte kan bli missvisande på grund av inverkan av slumpmässiga faktorer eller till följd av konstlade partiuppdelningar eller valteknisk samverkan som har som enda syfte att tillföra parti eller partier fler mandat än de riksproportionellt bör ha. Inte heller bör riksproportionaliteten kunna rubbas genom ändringar i valkretsindelningen. Från allmänna demokratiska synpunkter måste det vara en stor vinst om valsystemet kan utformas så att valkretsindelningen upphör att vara ett partipolitiskt betydelsefullt komplement till valmetoden. Man bör då kunna slippa allvarligare strider i framtiden om valkretsarnas storlek och gränser. Förutsättningar skapas då också för att grundlagsfästa alla de regler

i valsystemet som är av vikt för partiernas inbördes tävlan i valen.

I ett hänseende tvingas man emellertid att göra avsteg från principen om riksproportionalitet. Det är nödvändigt att liksom i det nuvarande valsystemet ha vissa spärrar som utestänger mycket små partier från representation i riksdagen. Det skulle kunna äventyra det parlamentariska styrelseskicket, om man vid valen till enkammarriksdagen tillämpade ett valsystem som gjorde det lätt för småpartier att erövra mandat. Utländska erfarenheter visar att förekomsten i folkrepresentationen av många små partigrupper i vissa lägen kan försvåra lösningen av regeringsfrågan och minska möjligheterna att få en handlingsduglig parlamentsmajoritet.

Med de nu angivna utgångspunkterna har grundlagberedningens ledamöter enats om följande fem riktpunkter för konstruktionen av ett nytt valsystem. Valsystemet bör vara så konstruerat

1. att man med det undantag som anges i punkt 5 får en fördelning mellan partierna som är rättvisande med hänsyn till valresultatet i hela landet (riksproportionalitet),

2. att riksproportionaliteten inte kan rubbas genom konstlade partibildningar eller andra valtaktiska manövrer,

3. att riksproportionaliteten inte kan rubbas genom ändringar i valkretsindelningen,

4. att systemet leder till en tillfredsställande regional representation som också är så stabil som möjligt med hänsyn till kravet på riksproportionalitet,

5. att det försvårar för mycket små partier att vinna representation i riksdagen.

Som underlag för diskussionerna om den konkreta utformningen av valsystemet har inom grundlagberedningen konstruerats två modeller som i det

följande betecknas A-systemet och B-systemet.

A-systemet. Enligt A-systemet görs för varje treårsperiod en beräkning av hur många mandat de olika valkretsarna bör ha. Beräkningen motsvarar i viss mån den beräkning som enligt 15 § RO skall göras vart fjärde år för valen till andra kammaren. En skillnad är att beräkningen enligt A-systemet endast är preliminär. De preliminärt fastställda mandatsiffrorna utgör riktpunkter för mandatfördelningen men de ger ingen garanti för att valkretsarna får exakt så många mandat som preliminärt har beräknats för dem. En annan viktig skillnad är att man vid beräkningen skall utgå enbart från den röstberättigade delen av befolkningen och inte från befolkningen i dess helhet. För varje valkrets skall beräknas så stor andel av de 350 mandaten i riksdagen som svarar mot valkretsens andel av det totala antalet röstberättigade i landet. De preliminära mandatsiffrorna beräknas med två decimaler.

Mandatfördelningen mellan partierna sker i två omgångar. I första omgången fördelas mandat valkretsvis och i andra omgången sker en för alla valkretsar gemensam fördelning. Berättigade att delta i mandatfördelningen är endast partier som har fått minst 3 % av rösterna i hela landet. Ett parti som inte klarar denna spärr får dock delta i den valkretsvisa fördelningen i valkrets där partiet har samlat minst 10 % av rösterna.

Innan mandat fördelas i första omgången fastställs för varje valkrets en valkvot. Valkvoten får man genom att dela det sammanlagda antalet röster för partier som är berättigade att delta i fördelningen i valkretsen med det antal mandat som preliminärt har fastställts för valkretsen.

Därefter vidtar den första fördelnings-

omgången. Varje parti som deltar i fördelningen får ett mandat för varje gång partiets rösttal är jämnt delbart med valkvoten.

Ex. 1: I valkretsen X, för vilken preliminärt har fastställts 10,00 mandat, har avgetts 106 000 röster fördelade på partierna A—F (A 38 000, B 33 000, C 6 000, D 12 000, E 6 000 och F 11 000 röster). Partierna C och F har inte lyckats forcera 3 %-spärren, men F, som är ett lokalt parti, har klarat 10 %-spärren. Valkvot $100\,000 : 10,00 = 10\,000$. Mandatfördelning:

A 38 000 röster ger 3 mandat och 8 000 överskottsröster

B 33 000 röster ger 3 mandat och 3 000 överskottsröster

D 12 000 röster ger 1 mandat och 2 000 överskottsröster

E 6 000 röster ger 0 mandat och 6 000 överskottsröster

F 11 000 röster ger 1 mandat och 0 överskottsröster.

De mandat som återstår att fördela i de olika valkretsarna efter den valkretsvisa fördelningen samt antalet överskottsröster för partier som får delta i mandatfördelningen i andra omgången förs samman gemensamt för hela landet. I exempel 1 blir det från valkretsen X två mandat och 19 000 överskottsröster som går till andra omgångens fördelning. Partiet F är inte berättigat att delta i denna fördelning och har därför inte tillgodoräknats några överskottsröster.

Mandaten i den andra omgången fördelas efter i princip samma regler som tillämpats vid den valkretsvisa fördelningen i första omgången. Det totala antalet överskottsröster delas med det totala antalet överskottsmandat så att man får fram en ny valkvot. Därefter tilldelas de partier som deltar i den andra omgången ett mandat för varje gång som summan av deras överskottsröster i valkretsarna är jämnt delbar

med valkvoten. Det eller de mandat som återstår att fördela när denna division har slutförts tilldelas partierna i tur och ordning efter storleken av de röstöverskott som nu har uppkommit.

Ex. 2: Till fördelningen i andra omgången har samlats 60 mandat och 600 000 röster fördelade på partierna A, B, D och E (A 161 000, B 156 000, D 110 000 och E 173 000 röster). Valkvot $600\,000 : 60 = 10\,000$. Mandatfördelning:

A 161 000 röster ger 16 mandat och 1 000 överskottsröster

B 156 000 röster ger 15 mandat och 6 000 överskottsröster

D 110 000 röster ger 11 mandat och 0 överskottsröster

E 173 000 röster ger 17 mandat och 3 000 överskottsröster.

Ett mandat återstår att fördela. Detta tillfaller partiet B som har det största antalet överskottsröster.

De mandat som partierna har fått i andra omgången tillförs valkretsarna. För varje parti placeras dessa mandat i valkretsarna i tur och ordning efter storleken av de röstöverskott som har uppkommit för vederbörande parti vid den valkretsvisa fördelningen. Om man i exempel 2 antar att partiet A har sitt största antal överskottsröster i valkretsen X och därnäst i valkretsen Y, får partiet först ett mandat i X och sedan ett mandat i Y etc.

I det nu beskrivna systemet ligger garantin för riksproportionalitet i konstruktionen med tillvaratagande av överskottsrösterna i valkretsarna och en för valkretsarna gemensam fördelning av ett flexibelt antal mandat. Antalet sådana mandat kommer i varje val att motsvara summan av de mandat som inte har blivit fördelade i första omgången i valkretsarna. De beräkningar som har gjorts inom beredningen i syfte att utröna verkningarna av detta valsystem bekräftar antagandet att dess

tillämpning i praktiken skulle leda till riksproportionellt rättvisande fördelning av mandaten mellan partier som lyckas forcera spärrarna mot småpartier (bil. 13 och 17). Överensstämmelsen mellan den preliminära mandatfördelningen mellan valkretsarna och den faktiska skulle enligt gjorda beräkningar bli god, och variationerna från val till val skulle bli små i fråga om de olika valkretsarnas representation (bil. 13, 16 och 17). Inom valkretsarna skulle det i allmänhet bli proportionellt rimlig fördelning av mandaten mellan partierna (bil. 16).

Inom beredningen har A-systemet emellertid gett upphov till vissa meningsskiljaktigheter. Kritik har anförts dels mot småpartispärrarna, dels mot den tekniska utformningen. I fråga om småpartispärrarna har påpekats att de kan leda till jämförelsevis starka tröskelleffekter. I vissa gränsfall skulle några få röster mer eller mindre för ett parti kunna betyda en skillnad på åtskilliga mandat. Beträffande tekniken har hävdats att annan fördelningsmetod är att föredra framför valvotsmetoden. Det är också en nackdel, har det sagts, att valkretsarna inte blir garanterade en fast representation. Även om man inte kan ha helt slutna valkretsar borde man försöka ge varje valkrets garanti för ett visst minsta antal mandat.

Mot denna bakgrund har B-systemet förts fram som en alternativ lösning.

B-systemet. Enligt B-systemet är 325 av de 350 mandaten i enkammarriks-

dagen fördelade på valkretsarna efter en beräkning som utförs vart tredje år i anslutning till valperioderna. Denna beräkning görs liksom den preliminära mandatberäkningen enligt A-systemet med utgångspunkt i resp. valkretsars andel i den totala röstberättigade befolkningen.

Mandatfördelningen mellan partierna sker i två omgångar. I första omgången fördelas de 325 mandaten i valkretsarna med tillämpning av en jämkad uddatalsmetod med 1,4 som första divisor. Denna divisor är en i själva fördelningsmetoden inbyggd spärr mot småpartier.

Mandat tilldelas i första omgången partierna i tur och ordning efter storleken av deras jämförelsetal. Det första jämförelsetalet för ett parti får man genom att dividera partiets rösttal i valkretsen med 1,4. När ett parti har erhållit mandat, delas partiets rösttal med det tal som är 1 högre än det dubbla antalet mandat som partiet har vunnit. Det innebär m. a. o. att ett partis jämförelsetal erhålls genom att man dividerar det ursprungliga rösttalet först med 1,4 och därefter med 3, 5, 7 etc.

Ex. 1: I valkretsen X, som har 10 av de 325 fasta mandaten, har avgetts 106 000 röster fördelade på partierna A—F. Rösterna fördelar sig på följande sätt: A 38 000, B 33 000, C 6 000, D 12 000, E 6 000 och F 11 000. Mandatfördelning (ordningsföljden mellan mandaten anges med romerska siffror):

	A	B	C
Rösttal.....	38 000	33 000	6 000
1:a jfrtal: (1,4).....	27 142,86 I	23 571,43 II	4 285,71
2:a ».....	12 666,67 III	11 000,00 IV	
3:e ».....	7 600,00 VII	6 600,00 VIII	
4:e ».....	5 428,57 IX	4 714,29 X	
5:e ».....	4 222,22	3 666,67	
Antal mandat.....	4	4	0

	D	E	F
Rösttal.....	12 000	6 000	11 000
1:a jfirtal: (1,4)	8 571,43 V	4 285,71	7 857,14 VI
2:a »	4 000,00		3 666,67
3:e »			
4:e »			
5:e »			
Antal mandat.....	1	0	1

Sedan den första fördelningsomgången har avslutats, fördelas i en andra omgång de 25 återstående mandaten. Dessa mandat har karaktären av utjämningsmandat och används för att åstadkomma en riksproportionellt rättvisande fördelning. Berättigade att delta i fördelningen av utjämningsmandaten är endast partier som har fått minst 4 % av rösterna i hela landet.

Fördelningen i andra omgången grundas på de sammanlagda rösttalen i hela landet för de partier som har klarat 4 %-spärren. Först uträknas med tillämpning av uddatalsmetoden hur många av de 350 mandaten i riksdagen som skulle ha tillfallit vart och ett av dessa partier, om landet hade utgjort en enda valkrets. Har mandat vid den valkretsvisa fördelningen i första omgången tillfallit parti eller partier, som inte har klarat 4 %-spärren och alltså inte får delta i fördelningen i andra omgången, minskas dock siffran 350 med antalet sådana mandat. Därefter fördelas utjämningsmandaten på de partier som deltar i andra omgången. Varje parti får så många utjämningsmandat som svarar mot skillnaden mellan det antal mandat som partiet skall ha enligt den nyss nämnda uträkningen och det antal fasta mandat som partiet har fått vid fördelningen i första omgången.

Ex. 2: De 325 fasta mandaten har fördelats mellan partier på följande sätt.

Parti	Antal fasta mandat
A.....	165
B.....	75
C.....	60
D.....	15
E.....	9
F.....	1
	<u>325</u>

Samtliga partier utom F har klarat 4 %-spärren och deltar alltså i fördelningen av utjämningsmandaten. Dessa partier skall således riksproportionellt dela på $(350 - 1 =) 349$ mandat. Riksproportionell fördelning av 349 mandat mellan dessa partier på grundval av deras rösttal i hela landet ger följande resultat.

Parti	Antal mandat
A.....	175
B.....	80
C.....	63
D.....	18
E.....	13
	<u>349</u>

A skall följaktligen ha $(175 - 165 =)$ 10, B $(80 - 75 =)$ 5, C $(63 - 60 =)$ 3, D $(18 - 15 =)$ 3 och E $(13 - 9 =)$ 4 utjämningsmandat.

De utjämningsmandat som partierna har fått tillförs valkretsarna. För varje parti placeras utjämningsmandaten i valkretsarna i tur och ordning efter storleken av de jämförelsetal som partiet uppvisar i kretsarna efter den första

fördelningsomgången. Efter hand som utjämningsmandat tillförs en valkrets reduceras partiets jämförelsetal i den valkretsen. Valkretsen tävlar sedan om partiets nästa utjämningsmandat med det nya (reducerade) jämförelsetalet. Det är alltså tänkbart att samma parti får mer än ett utjämningsmandat i samma valkrets.

I B-systemet är det viktigt att antalet utjämningsmandat blir så stort att det räcker för att åstadkomma den utjämningsomgången som är nödvändig för att mandatfördelningen mellan partierna skall bli rättvisande med hänsyn till det samlade valresultatet i hela landet. I de beräkningar på ett faktiskt röstmaterial som har gjorts inom grundlagberedningen har den åsyftade riksproportionella fördelningen av mandaten mellan partierna uppnåtts med 25 utjämningsmandat (bil. 14).

Övriga beräkningar som har gjorts ger vid handen bl. a. att verkningarna av B-systemet, när det gäller den regionala representationen och proportionaliteten inom de enskilda valkretsarna, blir mycket likartade dem man får med A-systemet (bil. 16). Med båda systemen blir mandatfördelningen i andra omgången beroende av lokala variationer i valdeltagandet, varvid valkretsar med högt valdeltagande kan få jämförelsevis bättre representation än andra valkretsar.

Inte heller B-systemet har vunnit oreserverad anslutning inom beredningen. Beträffande småpartispärren i systemet har visserligen allmänt erkänts att den medför mindre risker för abrupta tröskoeffekter än spärrens i A-systemet. 1,4-spärren i B-systemet är emellertid enligt vissa ledamöters uppfattning alltför svag, och det har också påpekats att den till sin konstruktion är sådan att valsyste- met blir mer beroende av valkretsindelningen än om man i stället

tillämpar en fast procentspärr. Vidare har invänts att 25 utjämningsmandat är en för låg siffra för att man skall kunna vara fullständigt säker på att uppnå riksproportionalitet. Därvid har erinrats om att man bör ha en säkerhetsmarginal så att valsyste- mets verkningar inte avsiktligt kan rubbas genom att partierna går fram under konstlade partibeteckningar eller vidtar andra valtaktiska manövrer i syfte att bli överrepresenterade.

Det har redan förut framgått att det råder enighet inom beredningen i fråga om de grundläggande principerna för ett nytt valsyste- m. De åsiktsskillnader som redovisats gäller, förutom småpartispärrarna, endast vissa frågor av teknisk natur. Efter en samlad bedömning av olika frågor som rör kammar- och valsyste- met har beredningens ledamöter kunnat enas om att förorda ett valsyste- m som till sin tekniska utformning i huvudsak motsvarar B-systemet. Av de 350 mandaten i riksdagen skall 310 vara fasta valkretsmandat och de återstående 40 vara utjämningsmandat.

Beträffande fördelningen mellan partierna av de 350 riksdagsmandaten skall huvudregeln vara att endast sådana partier som fått minst 4 % av rösterna i hela landet är berättigade att delta i fördelningen. Parti som inte har samlat så stor andel av rösterna men har fått minst 12 % av rösterna i viss valkrets skall dock få vara med om mandatfördelningen i första omgången i den valkretsen. Dessa spärregler ersätter 4 %-regeln i det tidigare beskrivna B-systemet. Metoden med 1,4 som första divisor behålls. I fråga om verkningarna av det föreslagna valsyste- met hänvisas till bil. 15—17.

Det valsyste- m som beredningen förordar är sådant att det inte finns anledning att i detta sammanhang ta upp

frågan om ny valkretsindelning. Beredningen föreslår att de nuvarande andrakammarvalkretsarna t. v. skall användas som valkretsar för valen till enkammarriksdagen.

I enlighet med den principuppfattning som har redovisats tidigare föreslår beredningen att de nya reglerna om mandatfördelningen mellan partier skall skrivas in i RO så att de får karaktär av grundlag.

Sammanräkningsförfarandet

Det förslag till nytt valsystem för val till riksdagen som beredningen lägger fram skiljer sig från nuvarande valsystem för andrakammarval huvudsakligen i fråga om sammanräkningen av de röster som har avgetts vid valet. Där emot förutsätter det nya valsystemet inga väsentliga ändringar av valförfarandet i övrigt. Sålunda skall riksdagsmannaval alltjämt vara valkretsvisa val bl. a. såtillvida att nomineringen av kandidater sker valkretsvis och att samtliga mandat, såväl valkretsmandaten som utjämningsmandaten, besätts med namn från de valseklar som partierna har gått fram med eller som eljest har avgetts i resp. valkrets. Nuvarande regler om valdistrikt och valnämnder, registrering av partibeteckningar och kandidater, valets förberedande och kungörande, röstning i vallokal eller inför särskild röstmottagare och preliminär sammanräkning av rösterna i valdistrikten kan därför i stort sett behållas. På några punkter föranleder emellertid beredningens förslag om gemensam valdag, dvs. samtidiga riksdags- och kommunalval, att bestämmelserna om valförberedelser, röstningsförfarandet och prövningen av valseklar giltighet måste ändras. Frågan om ändringar i dessa avseenden behandlas som förut sagts av den valtekniska utredningen. Målet är att röstningen från väljarnas

synpunkt skall gå likadant till i alla de tre val som i regel kommer att hållas samtidigt.

I sammanräkningsförfarandet ingår att räkna antalet avgivna röster och avgöra vilka valseklar som är giltiga eller ogiltiga, bestämma antalet giltiga röster för varje parti och för varje listtyp inom varje parti, bestämma ordningen mellan kandidaterna inom varje parti, fördela mandat mellan partierna, varvid varje partis mandat samtidigt besätts med namn enligt den fastställda ordningen, samt avsluta valet genom att läsa upp protokollet över sammanräkningen. Hela proceduren ombesörjs f. n. valkretsvis av länsstyrelserna eller i Stockholm av överståthållarämbetet. Preliminär röstning och bedömning av valseklar giltighet görs dock omedelbart efter valförrättningen av valnämnderna eller deras deputerade i varje valdistrikt.

Enligt det nya valsystemet blir riksdagsval inte längre slutna val valkretsvis i fråga om mandatfördelningen mellan partierna. För att avgöra om parti över huvud taget får delta i fördelningen krävs sålunda kännedom om både det totala antalet avgivna röster i hela landet och den andel som har tillfallit varje parti. Vidare görs fördelningen av utjämningsmandat gemensamt för hela landet på grundval av det totala antalet röster som varje deltagande parti har fått och de utjämningsmandat som varje parti får tillförs partiet i valkretsarna. Av de uppgifter som mandatfördelningen mellan partier omfattar är det endast fördelningen i första omgången av valkretsmandaten som kan ske valkretsvis, medan övriga uppgifter måste fullgöras centralt för hela landet. Inte ens mandatfördelningen i första omgången kan f. ö. ske förrän besked föreligger om röstfördelningen mellan partierna i hela landet. Med hänsyn till de nu an-

givna förhållandena har beredningen funnit det mest ändamålsenligt att mandatfördelningen mellan partier i dess helhet sker centralt för hela landet. Beredningen föreslår att sammanräkningsförfarandet skall gå till på följande sätt.

Sedan själva röstningsproceduren har avslutats i valdistrikten, görs där liksom f. n. preliminär sammanräkning av rösterna. Det är enligt beredningens mening viktigt att allmänheten liksom hittills efter valet snabbt informeras om det preliminärt framräknade valresultatet. Beredningen förutsätter att valmyndigheterna kommer att få de resurser som behövs för detta ändamål. Om det emellertid skulle visa sig att sammanräkningen av både riksdagsvalet och de kommunala valen inte kan slutföras så snabbt som är önskvärt med hänsyn till informationsintresset, bör riksdagsvalet räknas först.

F. n. ombesörjs preliminär sammanställning av valresultatet endast av massmedia. Med hänsyn till det nya valsystemets uppbyggnad framstår det som naturligt att skyldighet att offentliggöra en sådan sammanställning åläggs den centrala sammanräkningsmyndigheten.

Den definitiva sammanräkningen börjar när länsstyrelserna har fått valmaterialet från valdistrikten i varje valkrets. Själva sammanräkningen skall göras på samma sätt som hittills. Hos länsstyrelserna skall alltså rösterna i resp. valkrets räknas och bedömning ske i fråga om valsedlarnas giltighet. Vidare skall antalet giltiga sedlar för varje parti och för varje listtyp inom varje parti räknas. Dessutom skall liksom nu ordningen mellan kandidaterna för varje parti fastställas i den utsträckning som det behövs. Eftersom länsstyrelserna vet resultatet av den preliminära sammanräkningen, torde det inte innebära svårigheter för dem att bedöma hur många namn som rimligen behöver räk-

nas fram för varje parti. Protokoll över länsstyrelsernas sammanräkning skall omedelbart sändas till den centrala sammanräkningsmyndigheten, varefter valmaterialet förseglas. Härmed är länsstyrelsernas befattning med sammanräkningen avslutad.

När protokollen över länsstyrelsernas sammanräkning i alla valkretsar har kommit in till den centrala sammanräkningsmyndigheten, görs där fördelningen mellan partierna först av valkretsmandaten i varje valkrets och sedan av utjämningsmandaten, vilka tillförs valkretsarna. Hela denna fördelning kan ske antingen manuellt eller med automatisk databehandling. Den centrala sammanräkningsmyndighetens arbete utmynnar till en början i besked om dels mandatfördelningen mellan partierna i hela landet, dels det antal mandat som varje parti får i var och en av valkretsarna. Med ledning av länsstyrelsernas protokoll med uppgift om ordningen mellan partiernas kandidater bestämmer myndigheten därefter, vilka som har valts till riksdagsledamöter i varje valkrets. En sammanställning härav för hela landet kungörs av den centrala sammanräkningsmyndigheten. Beredningen föreslår att kungörandet alltid skall ske i Post- och Inrikes tidningar. Genom införandet av kungörelsen är valet avslutat. Besvärstiden skall räknas från dagen för införandet. I anslutning till valets avslutande utfärdas fullmakter för de valda. Också denna uppgift bör ankomma på den centrala myndigheten.

Det nuvarande sammanräkningsförfarandet har ofta kritiserats för att det definitiva valresultatet blir klart först lång tid efter valet. Genom det förslag till sammanräkningsförfarande som beredningen nu lägger fram kan den del av förfarandet som skall ske centralt genomföras mycket snabbt. Den mest

tidsödande delen av förfarandet är emellertid själva räkningen av rösterna hos länsstyrelserna och de avgöranden som skall ske i samband därmed. I det avseendet medför beredningens förslag ingen ändring. Här må dock erinras om att den valtekniska utredningen f. n. undersöker möjligheterna att avsluta den röstning, som får ske före valdagen, så tidigt att då avgivna röster kommer valmyndigheterna till handa redan på valdagen. Genomförs en sådan ordning torde den definitiva röstsammanräkningen hos länsstyrelserna kunna börja tidigare än nu.

Omval i en valkrets kan i det nya valsystemet uppenbarligen få verkningar inte bara på fördelningen av valkretsmandaten i valkretsen utan också på fördelningen av utjämningsmandaten och i undantagsfall t. o. m. på fördelningen av valkretsmandaten i annan valkrets. Gången av sammanräkningsförfarandet efter omval i en eller flera valkretsar bör därför i tillämpliga delar vara densamma som efter val i hela riket.

Den grundläggande principen i det nya valsystemet är att partier av viss minsta storlek skall bli riksproportionellt representerade i riksdagen. I enlighet härmed skall, som framgår av det anförda, fördelning av samtliga platser i riksdagen mellan partierna vara det centrala i sammanräkningsförfarandet. Först därefter besätts mandaten, både de fasta valkretsmandaten och utjämningsmandaten, med kandidater. Detta sker för varje valkrets för sig, sedan varje partis utjämningsmandat har tillförts partiet i valkretsarna, och mandaten besätts med kandidater från partiets valseddlar i valkretsen. Det kan härvid inträffa att antalet riksdagsman-nakandidater på ett partis valseddlar inte förslår att besätta partiets samtliga mandat i valkretsen. Enligt nuvarande reg-

ler (81 § 5 mom. ValL), som bygger på slutna valkretsvis mandatfördelning mellan partierna, har detta problem lösts på det sättet, att partiet utesluts från vidare deltagande i mandatfördelningen, även om partiet på grund av sitt jämförelsetal skulle ha kunnat få ytterligare mandat. Denna regel går inte att tillämpa i det nya valsystemet och en sådan ordning är inte heller förenlig med riksproportionalitetens princip. Enligt beredningens mening bör i sådant fall ett partis obesatta mandat i en valkrets föras över till annan valkrets eller andra valkretsar, där partiet har kandidater som inte har erövrat mandat. Beredningen föreslår att ett partis obesatta mandat i en valkrets skall i tur och ordning tillföras partiet i annan eller andra valkretsar, där partiet har deltagit i den valkretsvisa fördelningen, med motsvarande tillämpning av reglerna om fördelning av utjämningsmandat. Med denna regel synes det praktiskt sett uteslutet att ett större parti inte skulle få alla sina mandat besatta. I fråga om parti, som inte har fått minst 4 % av rösterna i hela landet, innebär den förordade regeln att överflyttning av mandat till annan valkrets kan ske endast om partiet har fått minst 12 % av rösterna i mer än en valkrets. I annat fall kommer plats som inte kan besättas i valkretsen att stå obesatt under valperioden. Enligt beredningens uppfattning bör denna konsekvens godtas.

De situationer som beredningen nu har behandlat torde vara av mera teoretiskt än praktiskt intresse. Med hänsyn härtill möter det enligt beredningens åsikt inga betänkligheter att föreskriva att plats, som inte kan besättas enligt den förordade regeln, skall stå obesatt. Härmed löses slutligt de fall då föreskrivet antal riksdagsledamöter inte utses vid valet. Den nuvarande regeln

(82 § ValL.) att nytt val skall anställas för att besätta den eller de återstående platserna, om denna situation inträffar i någon valkrets, skall alltså utgå. Denna regel, som uppenbart strider mot riksproportionalitetens princip, synes f. ö. aldrig ha behövt tillämpas.

Även vid riksdagsledamots avgång kan det inträffa att plats i riksdagen inte kan besättas i valkretsen. Som framgår av redogörelsen för nuvarande ordning skall vid ledamots avgång efterträdare för honom utses på grundval av de valsedlar som gällde för den avgångnes namn när namnet tilldelades plats i ordningen inom partiet. Finns det på dessa valsedlar inte namn på någon som kan inträda som ledamot i den avgångnes ställe eller kan man inte avgöra vem som skall inträda, skall nytt val förrättas för att besätta den lediga platsen (89 § ValL.). Beredningen anser att det ligger närmast till hands att jämställa denna situation med det fall att platsen inte har kunnat besättas av partiet vid själva valet. I överensstämmelse härmed föreslår beredningen att ledigbliven plats, som inte kan besättas med efterträdare inom valkretsen, skall tillföras partiet i annan valkrets enligt motsvarande regler som när plats inte har kunnat besättas vid valet. Skulle det i något sällsynt fall inträffa att platsen inte kan besättas enligt dessa regler, skall den stå obesatt under återstoden av valperioden.

Valbesvär

Den som är missnöjd med val till riksdagen kan anföra besvär över valet hos Kungl. Maj:t. Besvärerna prövas av regeringsrätten. Bestämmelser i ämnet finns beträffande val till första kammaren i 11 § och beträffande val till andra kammaren i 22 § RO. Dessa bestämmelser är ofullständiga och besvärsinstitutet har i stor utsträckning kommit att reg-

leras genom praxis. Enligt praxis kan besvärstalan, i händelse av bifall, utmynna i att regeringsrätten förordnar om omval eller ny sammanräkning. Regeringsrätten kan också i vissa fall själv vidta den rättelse som behövs.

Besvärsinstitutet rymmer invecklade problem. Delvis hänger problemen samman med andra konstitutionella frågor, bl. a. frågan om valperiodernas förläggning. Författningsutredningen föreslog att valperioden efter ordinarie val i september skulle börja redan den 15 oktober samma år. En sådan omläggning i förhållande till vad som nu gäller skulle kunna få åtskilliga konsekvenser inte bara för riksdagsarbetet utan också i andra hänseenden. Frågan om besvär över riksdagsval skulle komma i ett nytt läge redan av den anledningen att en valperiod, som ansluter nära till själva valet, inte lämnar utrymme för ny röstsammanräkning eller omval innan de nyvalda riksdagsmännen skall börja sitt arbete. Hithörande problem har belysts bl. a. i en inom justitiedepartementet upprättad arbetspromemoria (se SOU 1966:17 s. 69).

Grundlagberedningen har inte i samband med den partiella reformen kunnat ta slutlig ställning till frågan om valperiodernas förläggning. Detta får ske i nästa utredningsetapp. Därvid bör även besvärsinstitutet tas upp till allsidig och förutsättningslös prövning. I detta sammanhang har beredningen inriktat sitt arbete beträffande besvärfrågorna på att undersöka om några ändringar i besvärreglerna är ofrånkomliga på grund av de föreslagna förändringarna i kammar- och valsystemet. Beredningen anser, som framhållits i annat sammanhang, att man såvitt möjligt bör undvika att i den partiella reformen åstadkomma lösningar som riskerar att bli enbart provisoriska.

I det nuvarande valsystemet för valen

till andra kammaren är valet i varje valkrets ett val för sig som låter sig isoleras från valen i övriga valkretsar. Med ett valsystem som bygger på en rikspportionell princip kommer riksdagsvalet i framtiden att framstå som en enhetlig förrättning. Mandatfördelningen mellan partierna och valkretsarna blir avhängig av röstutfallet i hela landet. Ett fel, som förekommit i en valkrets, kan få återverkningar på mandatfördelningen inte bara i den valkretsen utan också i en eller flera andra valkretsar. I konsekvens härmed har grundlagberedningen föreslagit ett centralt sammanräkningsförfarande, och den som vill besvära sig över ett fel som förekommit i hans valkrets måste angripa det centrala beslutet varigenom valresultatet i hela landet kungjorts. Om det föreligger flera besvärs mål samtidigt som avser samma riksdagsval lär regeringsrätten normalt komma att pröva alla målen på en gång. Om ett fel i valförrättningen i någon valkrets är av det slaget att valet måste upphävas, bör ett förordnande om omval emellertid begränsas till att gälla endast den valkrets där felet begåtts.

Själva valproceduren kommer i huvudsak att följa samma mönster som f. n. vid andrakammarvalen. Förslaget om gemensam valdag föranleder dock, som redan tidigare antytts, ändringar på enstaka punkter och även i övrigt är vissa mindre genomgripande ändringar i valförfarandet att vänta som en följd av förslag från valtekniska utredningen.

De aktuella nyheterna i valsystemet kan tänkas få indirekt betydelse för besvärsfrågorna på olika sätt. Vad som här särskilt behöver undersökas är om nyheterna kommer att inverka på kretsen av besvärsberättigade eller på besvärsanledningarna och besvärsfrekvensen och därmed på möjligheterna

att vid behov ordna med ny röstsammanräkning eller omval i tillräckligt god tid för att det definitiva valresultatet skall kunna föreligga innan den nyvalda riksdagen skall sammanträda första gången.

Beträffande kretsen av besvärsberättigade torde den förhärskande mening- en f. n. vara att fel vid en valförrättning i en valkrets i huvudsak får påtalas endast av dem som är röstberättigade i valkretsen. Detta anses vara en konsekvens av det förhållandet att ett valkretsval inte sträcker sina verkningar utanför valkretsens gränser. Med ett rikspportionellt system saknas motiv för en liknande begränsning, och besvärsrätt lär även utan uttrycklig föreskrift i ämnet föreligga för varje röstberättigad medborgare beträffande valförrättningen i vilken valkrets som helst. Formellt innebär detta en avsevärd utvidgning av besvärsrätten, men reellt torde man knappast behöva räkna med att betydelsen av utvidgningen blir stor. I realiteten är det främst de politiska partierna som bevakar valutgången i valkretsarna och tar initiativ till ev. besvär, och partierna har redan nu i praktiken obegränsade aktionsmöjligheter.

De ändringar i valproceduren som nödvändigtvis behöver genomföras i samband med den partiella reformen är inte av den arten att de kan tänkas ge upphov till några helt nya typer av besvärsanledningar. Det kan däremot inte uteslutas att antalet besvär över valförrättningar likväl kommer att öka av andra skäl. Med ett rikspportionellt valsystcm kan partierna komma att bli mer angelägna än tidigare att bevakas att inga valedlar felaktigt ogiltigförklaras. Valedlar som ogiltigförklaras i en valkrets kan, om regeringsrätten bifaller en besvärstalan, komma till nytta för vederbörande parti inte bara

i den valkretsen utan även vid fördelningen av utjämningsmandaten.

Denna synpunkt bör emellertid värderas med försiktighet. Det finns inte anledning att tro att införandet av riksproportionalitet skall komma att medföra en mycket kraftig stegring av antalet besvärsmål. När det gäller andra-kammarvalen har besvärshäufigheten sedan länge varit mycket låg. En genomgång av regeringsrättens årsbok (se bil. 18) visar att det under perioden 1924—1964 har förekommit sammanlagt 36 mål om besvär över andrakammarval, varav inte mindre än 20 hänför sig till 1920-talet. I 31 fall har besvären inte tagits upp till prövning eller ogillats, och i åtskilliga av dessa fall har besvärstalan varit uppenbart ogrundad. I två fall har ett val upphävts, och i två fall har regeringsrätten förordnat om ny röstsammanräkning.

Det finns åtskilliga återhållande faktorer som förklarar den låga besvärshäufigheten hittills. Beträffande besvär som tar sikte på omval är att märka att ett omval alltid innebär ett risktagande för vederbörande parti, och kostnaderna för en ny valkampanj torde också kunna bidra till att minska partiernas benägenhet att överklaga ett val. I dessa hänseenden kommer förhållandena med det nya valsystelet att vara likartade.

I fråga om själva besvärshäufigheten har redan påpekats en nyhet av viss vikt. För att regeringsrätten skall kunna bedöma om ett begånget fel har påverkat utgången av ett val kan domstolen behöva ha tillgång till valresultatet även i andra valkretsar än den där felet har begåtts. Om besvär har anförts i flera valkretsar bör därför alla besvärsmålen helst avgöras samtidigt. Härav följer att det kan bli omöjligt för regeringsrätten att dela upp besvärsmålen på flera avdelningar, och det torde också kunna bli svårt att ge t. ex. ett mål, där

omval kan bli aktuellt, särskild förtur. Grundlagberedningen räknar dock givetvis med att mål om besvär över riksdagsval i framtiden liksom hittills generellt skall behandlas som förtursmål. En skyndsamt handläggning i regeringsrätten är under alla omständigheter en nödvändig förutsättning för att besvärshäufigheten skall kunna fungera tillfredsställande.

Sammanfattningsvis vill grundlagberedningen uttala som sin uppfattning att det finns goda skäl att tro, att gällande besvärshäufigheter beträffande andrakammarval kan tillämpas även på valen till enkammarriksdagen och fungera så, att det definitiva valresultatet i praktiken alltid kommer att föreligga i tillräckligt god tid innan en nyvald riksdag skall samlas till sin första session. Denna bedömning vilar emellertid inte på så säker grund att beredningen kunnat lämna frågan med detta uttalande.

I sin vidare behandling av ämnet har beredningen bl. a. kommit in på frågan om möjligheterna att begränsa besvärshäufigheten i olika hänseenden. Det som närmast skulle kunna vara aktuellt i detta sammanhang vore att begränsa besvärshäufigheterna på det sättet att endast vissa grova fel i valproceduren kunde föranleda omval. Mot långtgående begränsningar av detta slag kan emellertid anföras allvarliga principiella betänkligheter, och i vart fall måste ett ställningstagande i frågan föregås av betydligt mer omfattande och djupgående undersökningar än beredningen har kunnat göra i denna utredningsetapp. Inte heller har beredningen velat föreslå t. ex. sådan reglering av besvärshäufigheten att omval får beslutas om det finns anledning att anta att ett påtalat fel har inverkat på fördelningen endast av de fasta valkretsmandaten i vederbörande valkrets. Bl. a. med hänsyn till utformningen av småpartispärrarna i det nya

valsystemet skulle en sådan regel kunna slå alltför godtyckligt.

En annan möjlighet att få bättre samspel mellan valprocedur och besvärregler kunde tänkas vara att i omvalfallen förkorta de tidsfrister som är föreskrivna för valförberedelser av olika slag. Redan nu torde emellertid dessa frister vara knappt tilltagna, och beredningen har inte ansett sig ha tillräckligt underlag för ett förslag i antydd riktning.

Grundlagberedningen har inte heller i övrigt på nuvarande stadium kunnat finna några lämpliga metoder som skulle kunna ge fullständig garanti för att det definitiva valresultatet alltid föreligger så tidigt som är önskvärt även i sådana fall då besvär anförs och omval måste anordnas i en eller flera valkretsar. I det läget har beredningen inte kunnat gå förbi frågan om vilken temporär verkan ett beslut om omval i viss valkrets har på utfärdade fullmakter. I det nuvarande systemet anses ett omvalsbeslut utsläcka redan utfärdade fullmakter för riksdagsmännen i den valkrets som beslutet gäller. Med det föreslagna riksproportionella valsystemet är det sannolikt att verkningarna av ett omval — om inga särskilda bestämmelser meddelas — inte blir begränsade till en enstaka valkrets. Omvalet kan ju komma att påverka mandatfördelningen även i andra valkretsar. Över huvud taget finns inga naturligt givna begränsningar. Författningsutredningen förordade för sin del att man vid utarbetandet av en ny vallag skulle tillse att i fall av omval utfärdade fullmakter inte utslöcknade förrän omvalet verkställts. Mot denna lösning framfördes under remissbehandlingen åtskillig kritik, framför allt från principiella utgångspunkter. Det ansågs vara otillfredsställande att ett val, som är behäftat med felaktigheter och som till följd härav har

upphävts, skulle ha verkan även sedan det upphävts.

Denna kritik får emellertid ses mot bakgrunden av författningsutredningens förslag om ändrad förläggning av valperioderna. Med de sessionstider författningsutredningen förordade skulle utredningens lösning av omvalsproblemen bli en lösning för normalfallet. Omval skulle aldrig hinna verkställas innan den nya riksdagen började sitt arbete. I det nya valsystemet får däremot en motsvarande regel karaktär av en reservregel som kommer att tillämpas ytterst sällan om ens någonsin. Att ändra valperiodernas förläggning är, som förut nämnts, inte aktuellt i samband med den partiella reformen, och två å tre månader kommer alltså regelmässigt att stå till buds för ev. omval. Reservregelns syfte är uteslutande att garantera att det inte vid någon tidpunkt kan uppstå tvekan om hur riksdagen är sammansatt.

Beredningen har undersökt även andra alternativ men efter ingående överväganden stannat för att förorda att RO kompletteras med en bestämmelse, enligt vilken utfärdade fullmakter består även i händelse av omval till dess det definitiva valresultatet är klart. Beträffande besvärreglerna har beredningen av skäl, som har utvecklats i det föregående, inte funnit anledning föreslå annat än smärre justeringar av närmast formell innebörd. RO:s regler om besvär över andrakammarval skall alltså enligt grundlagberedningens förslag i sak behållas oförändrade för val till enkammarriksdagen.

Frågan om bostadsband

Ett skäl för att riksdagens ledamöter utses valkretsvis är att goda förutsättningar därigenom skapas för en allsidig representation för skilda delar av vårt land. Beredningen har som framgått av

det föregående inte velat rubba den nuvarande ordningen på denna punkt.

I det nuvarande tvåkammerssystemet har två skilda önskemål kunna förenas på ett naturligt sätt. Sålunda har önskemålet att i riksdagen skall finnas ledamöter som är bosatta i den valkrets som de representerar tillgodosetts genom s. k. bostadsband vid val till andra kammaren. Något motsvarande krav på bosättning i valkretsen finns däremot inte vid förstakammarval. Härigenom har man tillgodosett önskemålet att ett antal platser i riksdagen bör stå öppna för inval av s. k. rikskandidater.

Liknande differentiering av valbarhetsvillkoren för med sig en rad problem i fråga om en enkammarriksdag som utses i ett enda val. Låter man bostadsband gälla t. ex. endast för det första namnet på varje lista, träffas praktiskt taget alla kandidater som blir invalda för ett parti, som i regel vinner högst ett mandat per valkrets, medan de som utses för ett parti som regelmässigt vinner flera mandat i varje valkrets träffas endast i begränsad omfattning. Omvänt blir en regel, som innebär att bostadsband inte skall gälla för det första namnet på listan men väl för de övriga, i betydande omfattning tillämplig på dem som väljs för ett stort parti som besätter flera platser i varje valkrets men mycket sällan på dem som utses för ett mindre parti som i regel inte besätter mer än en plats per valkrets. Inget av dessa alternativ kan anses tillfredsställande, eftersom effekten av en regel om bostadsband varierar med hänsyn till partiernas storlek. Frågan blir därför om bostadsband bör gälla alla ledamöter i riksdagen eller helt upphävas.

Enligt grundlagberedningens mening synes det mindre välbetänkt att helt avhända väljarna den möjlighet som nu finns i fråga om första kammaren att till riksdagsmän välja personer som inte

är bosatta i valkretsen. Denna möjlighet har visserligen hittills utnyttjats i begränsad omfattning. Under perioden 1900 — 1940 var i regel omkring 40 av kammarens ledamöter bosatta utanför den valkrets för vilken de hade utsetts. Siffran sjönk under 1940-talet till drygt 20. Tendensen har fortsatt. Det bör emellertid uppmärksammas att förstakammarvalkretsarna är betydligt större än de nuvarande andrakammarvalkretsarna.

Även om bostadsbandet slopas får man med all sannolikhet ändå tillfredsställande lokal och regional representation i riksdagen. Dels bör beaktas att företrädare för viss valkrets ofta kan antas känna och tillvarata kretsens intressen i samma utsträckning oberoende av om han har sin hemort i kretsen eller inte. Dels talar det förhållandet, att relativt få ledamöter i första kammaren bor utanför sin valkrets, för att kandidaterna i valet trots frånvaro av bostadsband mestadels kommer att hämtas bland dem som bor i kretsen.

Med hänsyn till de anförda synpunkterna anser beredningen att bostadsband inte behövs för att tillgodose de i och för sig berättigade önskemålen om lokal och regional representation i riksdagen. Beredningen föreslår därför att bostadsband inte skall gälla som valbarhetsvillkor vid val till enkammarriksdagen.

Avskaffandet av bostadsbandet för med sig att samma person kan kandidera och bli vald till riksdagsman i mer än en valkrets. En sådan ordning skapar vissa problem. Bl. a. får den dubbelvalde enligt nuvarande reglering själv avgöra, var han vill motta uppdraget, och därmed i realiteten bestämma vem som skall efterträda honom som riksdagsman. Nominering av samma person i flera valkretsar bör enligt beredningens mening undvikas. Det skulle

därför i och för sig vara önskvärt att hindra att samma person ställs upp som kandidat i flera valkretsar eller i varje fall minska möjligheterna härtill. Härför krävs emellertid, om man vill nå påtaglig effekt, att man gör förhållandevis djupa ingrepp i gällande valordning, något som beredningen bedömer vara uteslutet i samband med den partiella reformen. Beredningen anser sig emellertid kunna utgå från att de politiska partierna, även om särskilda bestämmelser inte meddelas i grundlag eller annan författning, kommer att medverka till att samma kandidat inte förs fram i mer

än en valkrets. Om partierna uppträder på det sätt som är önskvärt kan man räkna med att dubbelkandidatur och dubbelval inte skall förekomma i praktiken. Med hänsyn härtill synes gällande regler om fri nominering och om avveckling av dubbelval kunna godtas. Skulle erfarenheterna av valsystemets tillämpning efter bostadsbandets avskaffande visa att problemet trots allt får praktisk betydelse, bör frågan om formella garantier mot att samma kandidat nomineras i flera valkretsar tas upp till ny prövning.

Parlamentarismens inskrivande i författningen

Avgränsning av den partiella reformen

Av parlamentarismens princip följer bl. a. att regeringen skall åtnjuta riksdagens förtroende eller i vart fall vara tolererad av riksdagen. Att förtroende- eller toleransförhållande föreligger när en regering tillträder bör så långt det är möjligt garanteras genom de former under vilka regeringsbildningen sker. I enlighet härmed ingår det i grundlagberedningens uppdrag att i anslutning till en partiell författningsreform pröva frågan om förfarandet vid regeringsbildningen.

Frågan om regeringsbildningen kan emellertid inte behandlas fristående. Garanti måste finnas för att regeringen också under sin verksamhetstid grundar sin ställning på riksdagens förtroende eller tolerans. Ett medel som ger möjlighet till kontroll av att regeringen inte har förlorat sin förankring i riksdagen anvisades av författningsutredningen i institutet misstroendeförklaring. Verkan av att regeringen har förlorat riksdagens förtroende bör som framhålls i beredningens direktiv vara att regeringen i princip blir skyldig att avgå. Frågan att införa möjlighet för riksdagen att i särskilda former uttala sitt förtroende för eller misstroende mot regeringen kan således inte förbigås vid den partiella reformen. Till följd härav kan man inte heller undgå att i förevarande sammanhang se över nuvarande regler om statsrådsledamots

politiska ansvar. Däremot lämnar beredningen frågan om statsrådsledamöternas juridiska ansvar åt sidan i denna utredningsetapp.

Ett komplement i folksuveränitetens intresse till riksdagens möjlighet att fastställa förtroendeförhållandet mellan riksdagen och regeringen utgör rätten för regeringen att mellan de ordinarie valtillfällena föranstalta om nytt val till riksdagen. Anledning att utnyttja denna rätt har hittills ansetts föreligga huvudsakligen vid inträffad eller förutsedd konflikt mellan regering och riksdag eller vid parlamentariska dödlägen. En särskild möjlighet att konstatera att konflikt råder mellan regering och riksdag kommer att föreligga om riksdagen nu får möjlighet att uttala sitt misstroende mot regeringen. Som sägs i direktiven bör regeringen kunna möta riksdagens misstroendeförklaring genom att i stället för att avgå låta folket i val direkt uttala sig i regeringsfrågan. Nyvalsinstitutet bör därför behandlas i den partiella reformen.

Andra frågor om parlamentarismens inskrivande i författningen har beredningen inte hunnit gå in på i denna utredningsetapp. Hit hör främst den vittgående frågan om statschefens allmänna ställning i en modern parlamentarisk demokrati, en fråga som rör bl. a. det centrala spörsmålet om regeringsärendenas avgörande. Beredningens prövning av frågan om entledigande av statsråd och rätten att besluta om

nyval innefattar alltså inget ställnings- tagande f. n. beträffande beslutanderät- ten i andra regeringsärenden.

Regeringsbildningen

Nuvarande ordning

Enligt 4 § RF kallar och utnämner ko- nungen ledamöterna i statsrådet. Han utser jämlikt 6 § andra stycket en av dem att vara statsminister och statsrå- dets främste ledamot. Vidare föreskrivs i 5 § tredje stycket att konungen skall bland statsrådets ledamöter utse en chef och föredragande för varje departe- ment.

Parlamentarismens principer har se- dan länge varit vägledande för konsti- tutionell praxis i fråga om regerings- bildningen. Denna praxis innebär att konungen, innan han utnämner stats- minister, samråder med de båda tal- männen och företrädare för partigrup- per i riksdagen samt att utnämningen sker på grundval av vad som har fram- kommit vid samrådet. Till övriga stats- rådsposter utnämner konungen dem som statsministern föreslår.

Författningsutredningen

Författningsutredningen (SOU 1963: 17 s. 138—139) diskuterade först möjlighe- ten att tillägga riksdagen rätt att ge- nom val utse hela regeringen. Det an- sågs emellertid inte vara möjligt att ut- forma sådana författningsregler för val inom riksdagen av partiministär, vilka kan tillämpas praktiskt i alla lägen. En- ligt utredningens mening kan man inte ens utforma regler för val av statsmi- nister vilka i alla lägen ger parlamen- tariskt riktigt resultat. Sammanfatt- ningsvis framhöll utredningen att par- tiernas styrkeförhållanden och inbör- des relationer kan variera på så oänd-

ligt många sätt att det inte finns någon allmängiltig formel för lösning av rege- ringsbildningens problem. Utredningen föreslog att uppdraget att utse ministär- ledare skulle utan detaljerade anvis- ningar anförtros konungen. Att mi- nistärbildningen skall ske i överens- stämmelse med parlamentarismens principer kom i förslaget till uttryck genom föreskrift om att konungen skall rådgöra med riksdagens talman och fö- reträdare för partigrupper inom riks- dagen innan han utnämner statsmini- ster. Konungens frihet vid valet av stats- minister blir enligt utredningen liksom f. n. beroende av det parlamentariska läget. I vissa fall är detta läge sådant att det redan från början står klart vem som bör utnännas till statsminister. I andra fall kan flera valmöjligheter fin- nas och konungen får då en mera själv- ständig uppgift vid tillämpningen av de parlamentariska principerna. Utred- ningen betonade i anslutning härtill den garanti för att parlamentarismens prin- ciper beaktas vid regeringsbildningen som ligger i förslaget att regeringen skall avgå, om riksdagen förklarar att den saknar riksdagens förtroende.

I fråga om regeringsbildningen för- ordade utredningen vidare att övriga statsrådsledamöter skulle utnännas av konungen på förslag av statsministern. Denna regel innebar enligt utredningen att konungen skulle vara bunden av statsministerns förslag.

Utredningen påpekte att dess för- slag nära ansluter till praxis och mar- kerar den ledande ställning inom rege- ringen som enligt utredningen bör till- komma statsministern.

Remissyttrandena

Det fåtal remissyttranden som har av- getts i denna del redovisas i SOU 1965: 3 s. 8—11. I ett yttrande ifråga-

sätts om inte utredningens förslag bör kompletteras med anvisningar om vilka grunder konungen skall följa vid utnämning av statsminister. I övrigt behandlas endast vissa specialfrågor. Bl. a. förordas från ett håll att statsministerns reella bestämmanderätt i fråga om utseende av övriga statsråd skall komma till klart uttryck i författningstexten.

Beredningens överväganden och förslag

Av den parlamentariska grundsatsen att regeringen skall vara förankrad hos folkrepresentationen följer bl. a. att folkrepresentationen skall ha inflytande på regeringsbildningen. Frågan blir på vilket sätt riksdagen skall beredas möjlighet härtill.

Allmän enighet torde råda om att ministärledaren som författningsutredningen förordade bör ha det reella avgörandet beträffande regeringens sammansättning i övrigt. Frågan om förfarandet vid regeringsbildningen gäller därför väsentligen i vilken ordning statsminister skall utses.

Det ligger i och för sig nära till hands att förverkliga den parlamentariska grundsatsen om regeringens förankring hos folkrepresentationen genom att tillägga riksdagen ensam rätten att utse statsminister. Vid överväganden av en sådan lösning bör beaktas att den väsentliga frågan vid regeringsbildningen är vilken eller vilka partigrupper i riksdagen som med hänsyn till det parlamentariska läget kan bedömas ha de bästa förutsättningarna att bilda en regering som har riksdagens förtroende eller i vart fall tolereras av riksdagen. I direktiven förutsätts att det är förenat med betydande svårigheter att förlägga det direkta avgörandet härav till riksdagen. Författningsutredningen ansåg för sin del att det är ogörligt att ut-

forma regler härför, som är praktiskt tillämpliga i alla situationer. Som stöd för sin uppfattning åberopade utredningen bl. a. att de politiska partiernas styrkeförhållanden och inbördes relationer kan variera på så oändligt många sätt att någon allmängiltig formel för lösning av ministärbildningens problem ej kan ställas upp. De överväganden som grundlagberedningen har gjort i denna fråga har även de lett till slutsatsen att det inte synes möjligt att utforma ett i alla hänseenden tillfredsställande system för att utse statsminister genom val inom riksdagen. Övervägandena överensstämmer i allt väsentligt med dem som har redovisats i en inom justitiedepartementet upprättad arbetspromemoria i ämnet (SOU 1966: 17 s. 20—26).

Om man således avvisar tanken att statsminister skall utses genom val i riksdagen, inställer sig frågan vilken annan lösning som bör väljas. Denna fråga hänger uppenbarligen nära samman med det större spörsmålet om statschefens ställning och befogenheter i en modern parlamentarisk demokrati. Beredningen har funnit det uteslutet att hinna behandla sistnämnda problemkomplex i samband med förslag till en partiell reform. Förutsättningar för en definitiv reglering av frågan vem som skall utse statsminister föreligger följaktligen inte f. n. Med hänsyn härtill har beredningen för att inte i något hänseende föregripa kommande ställningstagande ansett att man i denna utredningsetapp över huvud taget inte bör gå in på denna fråga eller den därmed nära sammanhängande frågan om regeringsbildningen i övrigt. Detta medför att gällande grundlagsregler i ämnet, utan att någon prövning i sak nu sker, t. v. får kvarstå oförändrade liksom den konstitutionella praxis som har utbildats i anslutning till dem. Den-

na praxis innebär som förut sagts bl. a. att konungen, innan han utnämner statsminister, samråder med de båda talmännen och företrädare för partigrupper i riksdagen samt att utnämningen sker på grundval av detta samråd.

Regeringens parlamentariska ansvar

Nuvarande ordning

Statsrådets konstitutionella ansvar regleras f. n. huvudsakligen i 105—107 §§ RF. I 105 § föreskrivs skyldighet för konstitutionsutskottet att infordra statsrådsprotokollen för granskning. 106 § innehåller bestämmelserna om hur juridiskt ansvar i enlighet med ansvarighetslagen den 10 februari 1810 för statsrådets ledamöter skall krävas ut av statsråd genom åtal vid särskild domstol, riksretten. I 107 § ges bestämmelser om utkrävande av s. k. politiskt ansvar i anslutning till konstitutionsutskottets granskning. Någon särskild form för att från riksdagens sida göra gällande politiskt ansvar utan samband med denna granskning finns inte.

En utförlig redogörelse för nuvarande ordning lämnas i författningsutredningens betänkande (SOU 1963: 17 s. 433—439 och 443—447). I det följande ges endast en kort översikt av nuvarande regler om statsrådets politiska ansvar.

Wilken tidsperiod konstitutionsutskottets granskning av statsrådsprotokollen skall avse är inte reglerat. Regelmässigt infordrar utskottet varje år protokollen fr. o. m. föregående riksdags början t. o. m. dagen före den pågående riksdagens början. Inskränkningar i utskottets rätt att få tillgång till protokollen gäller i fråga om vissa utrikesärenden och kommandomål. Förutom protokollen begär utskottet i re-

gel handlingar av olika slag, som behövs för att fullständiga protokollen. Utskottet redovisar resultatet av sin årliga granskning i ett särskilt betänkande, det s. k. dechargememorialet eller dechargebetänkandet.

Konstitutionsutskottets granskning av statsrådsprotokollen utgör grunden för utskottets bedömning av om det skall anställa åtal mot något statsråd enligt 106 § eller genom anmärkning väcka fråga om politiskt ansvar enligt 107 § i riksdagen. Politiskt ansvar anses i praxis omfatta statsråds samtliga ämbetsåtgärder och alltså inte enbart sådana som framgår av statsrådsprotokollen. Fråga om konstitutionellt ansvar kan väckas även av annat utskott än konstitutionsutskottet eller av enskild riksdagsman. Det skall ske genom s. k. anmärkningsanledning enligt 57 § RO. Skälen för anmärkning får inte uppges för kammaren utan först inför konstitutionsutskottet, dit frågan obligatoriskt skall remitteras.

Enligt lydelsen av 107 § RF skall anmärkning från konstitutionsutskottet grundas på att statsrådets ledamöter samfällt eller en eller flera av dem i rådslag om allmänna mått och steg inte har iakttagit rikets sannskyldiga nytta eller inte har utövat sitt förtroendeämbete med oväld, nit, skicklighet och drift. Paragrafens lydelse visar att det inte är fråga om renodlat politiskt ansvar. Bedömningen av om statsrådsledamoten har iakttagit »rikets sannskyldiga nytta» eller inte är visserligen huvudsakligen politisk. Anmärkning om bristande oväld i ämbetsutövningen innebär emellertid närmast påstående om ämbetsbrott. Att fråga om sådant brott kan falla under 107 § RF förutsätts i 1810 års ansvarighetslag, där det i 6 § föreskrivs att statsrådsledamots uraktlåtenhet att iaktta och fullgöra andra i grundlagen angivna plikter och före-

skrifter än sådana som uppräknas i ansvarighetslagen skall kunna föranleda tillämpning av 107 § RF. Vidare synes prövning av frågan om statsrådsledamots »nit, skicklighet och drift» i ämbetsutövningen avse hans lämplighet för ämbetet, närmast hans administrativa skicklighet.

Den åtgärd som riksdagen enligt 107 § RF kan vidta med anledning av att konstitutionsutskottet har framställt anmärkning mot statsrådsledamot är att, om riksdagen finner rikets väl kräva det, hos konungen skriftligen anmäla sin önskan att han skiljer ledamoten ur statsrådet och från ämbetet. Sådan begäran har riksdagen dock aldrig framställt.

Det är numera tämligen sällsynt att konstitutionsutskottet gör anmärkning med åberopande av 107 § RF. I praxis har det utbildats en form för uttalande av konstitutionsutskottet utan åberopande av 107 § RF, s. k. omförmälan (eller tillkännagivande). Det övervägande antalet omförmälanden har gällt allmän konstitutionell praxis, varvid politiskt ansvar för statsrådsledamot har saknat egentlig aktualitet. I andra fall har omförmälan använts för att framställa anmärkning i mildare form än formell anmärkning enligt 107 § RF. Kamrarnas åtgärd med anledning av konstitutionsutskottets anmärkning eller omförmälan har hittills varit att efter debatt i frågan lägga utskottets betänkande till handlingarna. Ibland har detta skett »med gillande» eller »med ogillande».

Vad riksdagen efter granskning har godkänt eller lämnat oanmärkt skall enligt 107 § tredje stycket RF anses ha vunnit decharge i fråga om det granskade. Ny granskning härav av ny riksdag kan inte föranleda ansvar. I verkligheten förekommer det inte att ansvarsfrihet beviljas formellt. Ansvars-

frihet anses ha beviljats när riksdagen har avslutat sin behandling av konstitutionsutskottets dechargebetänkande.

Reformförslag före år 1963

Det har sedan länge förekommit debatt om formerna för att göra gällande politiskt ansvar mot statsråden. Debatten inom riksdagen i dessa frågor har förts efter två huvudlinjer. Den ena har varit att genom ett dagordningsinstitut ge riksdagen möjlighet att under pågående riksdag ställa regeringen eller enskilt statsråd till svars för konkreta åtgärder eller allmänna handlingsprogram. Med dagordningsinstitut avses rätt för riksdagen att i samband med övergång till ny punkt på föredragningslistan, »dagordningen», uttala sig om regeringens åtgärder generellt eller i särskilt fall. Den andra har närmast inriktats på reformer i mera omedelbar anslutning till gällande bestämmelser och praxis. De förslag i dessa frågor som har väckts i riksdagen redovisas i författningsutredningens betänkande (SOU 1963:17 s. 144—145 och 447—450). I sammandrag har följande förekommit.

Dagordningsinstitut

Sedan riksdagen åren 1928 och 1930 i enlighet med konstitutionsutskottets hemställan (utl. 1928:18 och 1930:20) hade avslagit motionsyrkanden om införande av dagordningsinstitut, biföll riksdagen år 1931 utskottets hemställan (utl. nr 13) om förutsättningslös utredning av frågan. Utredningsuppdraget lämnades år 1934 till professorn Herbert Tingsten, som följande år avlämnade betänkande i ämnet (SOU 1935:21). Utredningsmannen påpekade att han förutsatte att införandet av dagordningsinstitutet skulle vara en jämförelsevis isolerad reform och att mer generella problem, t. ex. förhållandet mellan mo-

nark och ministär eller tvåkamarssystemet, inte skulle diskuteras. Han kritiserade med utgångspunkt i tvåkamarssystemet ingående tanken att ett dagordningsinstitut klarlägger eller tvingar fram en precisering av förhållandet mellan ministär och riksdag. Erfarenheterna från utlandet sades inte bekräfta detta. Tvärtom kan detta förhållande i länder med dagordningsinstitut vara ytterligt oklart. Institutet medför härvidlag ingen väsentlig ändring. Ej heller finns det enligt utredningsmannen skäl att anta att institutet leder till ökad regeringsstabilitet. De utländska erfarenheterna visar att institutet inte spelar avsevärd roll för parlamentarismens allmänna inriktning. Däremot kan det lämna utrymme för taktiskt parlamentariskt spel, och det kan utnyttjas av antiparlamentariska riktningar. Betänkandet utmynnade i ett avstyrkande av att dagordningsinstitutet införs i vårt land. Frågan härom har därefter inte tagits upp i riksdagen.

Andra reformförslag

Med anledning av motion vid 1898 års riksdag föreslog konstitutionsutskottet (utl. nr 10) att 107 § RF skulle kompletteras med föreskrift att utskottet skulle kunna anmäla vad det vid sin granskning hade funnit påkalla framställning till konungen utan att direkt anmärkning mot statsrådsledamot åsyftades. Det skulle ankomma på riksdagen att med anledning av utskottets anmälan ta ställning till om framställning skulle göras eller inte. Ändringsförslaget avsågs emellertid av första kammaren. I debatten uttrycktes farhågor för att konstitutionsutskottet om förslaget genomfördes skulle bli ett slags överrevisionsdepartement. När samma förslag år 1924 fördes fram i en motion (II: 133) avstyrkte konstitutionsutskottet

förslaget (utl. nr 15). Utlåtandet godkändes av riksdagen.

Med anledning av motion vid 1951 års riksdag (II: 152) med hemställan om utredning av frågan om revision av ansvarighetslagen framhöll konstitutionsutskottet i sitt av riksdagen godkända betänkande (1952: 24) att frågan om statsrådets juridiska och politiska ansvar borde utredas i ett sammanhang, varvid också det särskilda spörsmålet att grundlagsfästa systemet med omförmålan borde provas förutsättningslöst. Vid betänkandet fogades en inom utskottets kansli utarbetad promemoria om dechargeförfarandets reformering. Utskottet förklarade sig emellertid inte ha tagit ställning till de särskilda spörsmål som behandlades i promemorian.

I promemorian framhölls att dechargeförfarandet som en form för att utkräva politiskt ansvar kan betecknas som föråldrat, ineffektivt och i normala fall skäligen betydelselöst, eftersom statsrådets parlamentariska ställning inte på något mer påtagligt sätt brukar påverkas av framförda anmärkningar. Däremot ansågs kritik knappast kunna riktas mot den andra sidan av konstitutionsutskottets verksamhet, nämligen granskningen av administrativ praxis utan framhävande av ansvarsmomentet. I promemorian föreslogs att en klar åtskillnad skulle göras mellan sådana framställningar, i vilka frågan om politiskt ansvar med fog kan aktualiseras, och andra framställningar. Den sistnämnda typen av framställning från utskottets sida borde enligt förslaget vara att betrakta som den normala. Denna nya form skulle klarlägga att sådan framställning från utskottet inte syftade till att kräva ut ansvar, något som ansågs vara ägnat att skapa gynnsammare miljö för handläggningen av dechargefrågorna både i utskottet och i riksdagen.

Författningsutredningen

Författningsutredningens förslag, som i här ifrågavarande delar presenteras i SOU 1963: 17 s. 139—140, 145—148, 452—456 och 459—460 samt SOU 1963: 18 s. 18 och 78—79, innebär i huvudsak följande.

Ministärens parlamentariska ansvar

Författningsutredningen tog inledningsvis ställning till om det för en parlamentarisk regeringsbildning skall krävas *positiv förtroendeförklaring* från riksdagens sida eller om man skall nöja sig med att föreskriva avgångsskyldighet för ministären eller enskilt statsråd om riksdagen beslutar *misstroendeförklaring*. Enligt utredningens mening kunde någon tvekan knappast råda om att bestämmelser om negativt parlamentariskt ansvar är tillfyllest för att förhållandet mellan ministär och riksdag skall kunna klarläggas. Behov av ett dagordningsinstitut i hävdvunnen mening ansåg utredningen emellertid inte föreligga. I stället föreslog utredningen en bestämd form för »misstroendeförklaring» och därmed förbunden avgångsskyldighet som en yttersta garanti för parlamentarismen. Det förslag som utredningen lade fram innebär att riksdagen i förklaringen inte skall kunna uttala annat än att statsråd inte åtnjuter riksdagens förtroende. Misstroendeförklaringen skulle alltså inte få motiveras, men den som framfört yrkandet skulle vara oförhindrad att i den debatt som föregår avgörandet motivera sitt yrkande.

Misstroendeförklaring skall enligt förslaget kunna riktas mot ett eller flera statsråd. Riktas förklaringen mot statsministern omfattas hela ministären av förklaringen. Statsministern skall då ofördröjligen begära att regeringen entledigas. Riktas misstroendeförklaringen

mot ett eller flera andra statsråd än statsministern, skall statsministern genast hemställa att vederbörande statsråd entledigas.

Författningsutredningen räknade med att vid misstroendeförklaring fråga om urtima val kunde aktualiseras främst när förklaringen riktades mot statsministern, dvs. mot hela regeringen. Vid misstroendeförklaring mot annat statsråd ansåg utredningen tanken på urtima val inte ligga lika nära till hands. Det kunde emellertid finnas mellanfall, t. ex. misstroendeförklaring mot finansministern i anledning av den ekonomiska politiken eller mot ledaren för ett i regeringen ingående mindre koalitionsparti, då möjlighet syntes böra stå öppen att besvara misstroendeförklaring genom att utlysa urtima val. Ministären ansågs därför kunna behöva en tidsfrist för att ta ställning till frågan om urtima val. På grund härav föreslog utredningen att konungen på hemställan av statsministern skulle kunna låta anstå under högst en vecka med att bevilja begärt avsked. Om urtima val beslutades inom denna tid, skulle framställningen om avsked förfalla.

I fråga om rätten att ta initiativ till misstroendeförklaring erinrade utredningen om att det i flera främmande länder förekommer begränsningar i så måtto att yrkande om sådan förklaring får tas upp till behandling endast om visst minimiantal av folkrepresentationsens ledamöter förenat sig om yrkandet. Sådana restriktioner sägs givetvis ge skydd mot yrkanden, som är motiverade av personlig demonstrationslust eller eljest framstår som alldeles utsiktslösa. De får emellertid också, hävdade utredningen, ett mindre tillfredsställande drag av godtycklighet därigenom att minimisiffran lätt kan helt beröva mindre partier möjlighet att framställa yrkande om misstroendeförklaring. Man

hade också anledning att räkna med att ren okynnesanvändning eller överdrivet bruk av institutet knappast behöver komma in fråga i vårt land, särskilt med hänsyn till att avslag på yrkande om misstroendeförklaring oftast kan tolkas på motsatt sätt, dvs. som förtroendevo- tum. Utredningen ansåg därför särskilda begränsningar i initiativrätten ej vara nödvändiga och förordade att det skulle stå varje riksdagsledamot fritt att framställa yrkande om misstroendeförklaring. Den fria initiativrätten borde emellertid förbindas med regler, som hindrar överrumplingsförsök och lämnar rum för eventuella partiförhandlingar.

Om det för bifall till yrkande om misstroendeförklaring krävs majoritet endast bland de röstande kan, framhöll utredningen, en ministär tvingas att avgå på grund av tillfälliga frånvaroförhållanden med resultat att kanske precis samma ministär på nytt får utnämnas. Utredningen föreslog därför att för bifall skall krävas att mer än hälften av riksdagens ledamöter röstar härför. Faktisk frånvaro från omröstning liksom avstående från att rösta får härigenom samma verkan som nej-röstning. I kravet på absolut majoritet ligger enligt utredningen den kanske starkaste garantin mot att institutet missbrukas.

Författningsbestämmelser i enlighet med dessa förslag har tagits in i 3 kap. 4 § och 9 kap. 4 § FRF.

Konstitutionsutskottets gransknings- verksamhet

Författningsutredningen förordade att konstitutionsutskottet även framdeles skall fortlöpande granska statsrådets ämbetsförvaltning. I fråga om *granskningens omfattning* föreslog utredningen att konstitutionsutskottet skall ha ovillkorlig rätt att för granskning utfå

samtliga protokoll i regeringsärenden, vilket innebär att begränsningen i rätten att få protokollen i vissa utrikes- och försvarsärenden skall upphöra. Protokollen borde liksom hittills i allmänhet begäras för viss tidsperiod, i princip för ett år i sänder. Utskottets rätt enligt praxis att få bilagor till protokollen över beslut i regeringsärenden och samtliga övriga till ärendena hörande handlingar fann utredningen böra fastslås i författningen.

Utredningen ansåg att annat utskott än konstitutionsutskottet samt enskild riksdagsledamot liksom f. n. bör ha rätt att väcka fråga om statsråds tjänsteutövning. I stället för gällande bestämmelser, att s. k. anmärkningsanledning skall framställas i riksdagen för remiss till konstitutionsutskottet, föreslog utredningen att sådan fråga skall väckas genom skriftlig anmälan direkt till konstitutionsutskottet (9 kap. 3 § FRF). Frågan skulle behandlas av utskottet i samma ordning som gäller för den granskning som utskottet gör på eget initiativ.

Enligt författningsutredningens mening borde *granskning och redovisning av administrativ praxis* utgöra det normala ledet i konstitutionsutskottets granskning av statsrådets tjänsteutövning. Denna granskningsverksamhet, som enligt nuvarande praxis närmast kan föranleda omförmålan eller tillkännagivande, ansåg utredningen böra ersätta det nuvarande dechargeförfarandet. Redovisning av granskningens resultat skulle i första hand avges en gång varje år. Utskottet borde även dessemellan avge granskningsbetänkande, när det fanns skäl till det. I sådant betänkande skulle utskottet redovisa vad det vid sin granskning har funnit förtjäna uppmärksamhet men som icke är av sådan beskaffenhet att juridiskt eller politiskt ansvar för vederbörande

statsråd anses böra komma i fråga. Denna form skulle begagnas främst i sådana fall då fråga om ansvar är utsluten redan på grund av ämnets art men även i andra fall då vad som har förevarit inte rimligtvis anses böra påverka berörda statsråds ställning. Utskottets betänkande av detta slag skulle enligt utredningens mening inte behöva föranleda åtgärd från riksdagens sida. Om riksdagen på grund av vad som anförts i betänkandet fann behov föreliggande av t. ex. ändrad praxis på visst område eller författningsändring skulle riksdagen emellertid enligt förslaget ha rätt att göra *framställning* härom till regeringen.

Eftersom granskningsbetänkandet inte skulle innehålla sådana anmärkningar som kunde föranleda ansvarsutkrävande ansåg utredningen inga regler om preskriptionstid erforderliga. Av den föreslagna ordningen fann utredningen vidare följa att beviljande av ansvarsfrihet eller s. k. decharge inte längre skulle förekomma. Vid granskning av praxis i regeringsärenden kunde det visa sig påkallat att granska ärenden även från tiden före det aktuella granskningsåret. Termen decharge borde inte vidare användas i samband med förfarandet.

I enlighet med dessa överväganden föreslog utredningen (9 kap. 1 § andra stycket FRF) att konstitutionsutskottet skall dels varje år, dels eljest när skäl föreligger meddela riksdagen vad utskottet vid sin granskning har funnit förtjäna uppmärksamhet samt att riksdagen i anledning härav skall kunna göra framställning till regeringen.

I fråga om förutsättningarna för juridiskt statsrådsansvar föreslog utredningen vissa ändringar. Utredningens förslag på denna punkt lämnas här åt sidan. Om statsråd åsidosatt sin tjänsteplikt utan att förutsättningar för juri-

diskt ansvar förelåg, skulle konstitutionsutskottet göra *särskild anmälan till riksdagen*. Utskottet borde enligt utredningen göra sådan anmälan endast när utskottet bedömde politiska konsekvenser för ett statsråd vara tänkbara på grund av anmälan innehåll. Särskild anmälan skulle innehålla endast meddelande om att utskottet hade funnit att statsråd i visst hänseende åsidosatt sin tjänsteplikt. Utskottet borde kunna göra anmälan även beträffande förhållanden som ligger i tiden före den aktuella granskningsperioden. Någon bestämd tidsgräns härför ansågs inte nödvändig. Särskild anmälan skulle kunna göras bara när yrkande om anmälan vunnit majoritet inom utskottet. Utredningen föreslog alltså (9 kap. 2 § andra stycket FRF) att konstitutionsutskottet skall ha rätt att göra särskild anmälan till riksdagen, om utskottet finner att statsråd har åsidosatt sin tjänsteplikt utan att utskottet har funnit skäl att låta åtala honom inför riksrätt.

I fråga om riksdagens behandling av särskild anmälan från konstitutionsutskottets sida föreslog utredningen inga särskilda regler. Anmälan torde enligt utredningens uppfattning ofta nog komma att leda till yrkande om misstroendeförklaring.

Remissyttrandena

Författningsutredningens förslag i fråga om statsråds parlamentariska ansvar föranledde vid remissbehandlingen särskilda uttalanden av endast ett fåtal remissinstanser. Remissyttrandena i denna del har offentliggjorts i SOU 1965: 2 s. 55—56, 1965: 3 s. 15—16 och 1965: 34 s. 58—61.

Förslaget att införa institutet *misstroendeförklaring* avstyrktes inte i något yttrande. Länsstyrelsen i Malmöhus

län ifrågasatte emellertid om inte frågan borde utredas ytterligare. I samband därmed borde även frågorna om formerna för riksdagsupplösning och nyval närmare penetreras. Besvärssakkunniga efterlyste en samlad helhetssyn på det statsrättsliga kontrollsystemets utformning. Värde av att riksdagen utövar kontroll över regeringen och dess åtgärder kunde ifrågasättas t. ex. mot bakgrund av att regeringen skall vara förankrad i en riksdagsmajoritet.

I fråga om konstitutionsutskottets granskning av regeringsärendenas handläggning framhöll länsstyrelsen i Gotlands län, i anslutning till förslaget att *granskningsbetänkandet* inte skulle avse utkrävande av ansvar av statsråd, att utredningens strävan att hålla granskningsbetänkandet fritt från inslag av anmärkning syntes ha fört för långt. Mellan åsidosättande av tjänsteplikt och uttalanden om praxis torde finnas ett brett fält med utrymme för konkret kritik av en ämbetsåtgärd utan att åtgärden påstås innebära åsidosättande av tjänsteplikt. Sistnämnda uttryck avser närmast fall som för annan tjänsteman skulle föranleda straffansvar. Om man inte gör gällande att fallet är av denna karaktär, ligger det nära till hands att dra den slutsatsen av utredningens motivering att det inte får riktas kritik mot något statsråd i granskningsbetänkandet. Det är enligt länsstyrelsen en vanskelig uppgift att utforma konstitutionsutskottets granskningsuppgift på sådant sätt att den inte förlamas av politiska solidaritetshänsyn. Å andra sidan bör det inte krävas att granskningsbetänkandet inte innehåller personligt riktad kritik. Länsstyrelsen fann det vara värdefullt med klarläggande på denna punkt, för att inte sådana uttalanden i granskningsbetänkande skall undertryckas i vilka anmärkning mot statsråd kan tolkas in.

Regeringsrättens ledamöter påpekade att det inte är helt likgiltigt vilken form riksdagens framställningar i anledning av konstitutionsutskottets granskningsbetänkande får. Liksom f. n. borde gränsen mellan lag och annan författning å ena sidan samt allmänna uttalanden av riksdagen eller dess utskott å andra sidan hållas tydlig. Det är därför av vikt, anförde ledamöterna vidare, att de uttalanden som konstitutionsutskottet och riksdagen förutsätts göra med anledning av granskningen inte får karaktären av en rättskälla som konkurrerar med lagstiftningen utan begränsas till att avse åtgärder som regeringen bör vidta. Dessa synpunkter ansåg regeringsrättens ledamöter böra komma till uttryck i grundlagstexten.

Förhållandena i vissa andra länder

Misstroendeförklaring eller liknande institut finns i åtskilliga europeiska länder, i vilka regeringschefen utses av statschefen efter vederbörliga parlamentariska kontakter. På vissa håll har institutet reglerats i författningen, medan det på andra håll har vuxit fram i praxis.

Dagordningsinstitutet förekommer i alla våra nordiska grannländer. Sålunda har man sedan länge erkänt ett dagordningsinstitut i *Norge*. Åtskilliga dagordningsförslag har framställts vid olika tider men endast ett uttryckligt misstroendevotum har beslutats (år 1928). Även andra uttalanden av stortinget, vilka har inneburit kritik mot regeringen utan att ha formen av misstroendevotum, har föranlett regeringen att begära avsked. I den *danska* grundlagen föreskrivs att ingen minister kan behålla sitt ämbete efter det att folketinget har uttalat sitt misstroende mot honom. *Finlands* författning anger att statsrådets ledamöter bör åtnjuta riksdagens förtro-

ende. Där finns ett reglerat dagordningsinstitut. Förslag till motiverade dagordningar har förekommit ganska ofta och har vid några tillfällen lett till att regeringen har störtats.

I *Storbritannien* förekommer misstroendevotum men institutet är inte författningsreglerat. Yrkande om misstroendevotum läggs i allmänhet fram av oppositionsledaren för att markera att en omtvistad fråga är politiskt viktig.

Den *franska* författningsutvecklingen är särskilt intressant. I tredje republikens författning fanns ett praktiskt taget obegränsat dagordningsinstitut. Det användes flitigt och anses ha medverkat till de instabila regeringsförhållandena under denna tid. Sålunda fungerade under åren 1871—1939 ett hundratal ministärer, av vilka ca en fjärdedel avgick i samband med misstroendevota i form av motiverade dagordningar. 1946 års författning föreskrev skyldighet för den blivande konsejpresidenten att lägga fram sitt program för nationalförsamlingen och få dess förtroendevotum för programmet. Regeringen kunde även i andra fall begära förtroendeomröstning. Denna rätt användes i stor omfattning i både stora och små frågor. Regler fanns också om misstroendeförklaring men de blev i stort sett betydelselösa. Uteblivna förtroendevota blev en vanligare orsak till att regeringar störtades. Nu gällande författning av år 1958 föreskriver tre former för att fastställa förtroendeförhållandet mellan regeringen och nationalförsamlingen. 1. Vid regeringens tillträde avger premiärministern inför församlingen en deklaration om regeringens program. Även vid andra tillfällen kan han avge allmänna politiska deklarationer. Nationalförsamlingen har i anslutning härtill möjlighet att i en votering uttrycka sitt förtroende. Relativ majoritet har ansetts tillräcklig. 2.

Förslag om misstroendevotum kan framställas av minst en tiondel av församlingens ledamöter. För beslut om misstroende krävs absolut majoritet. 3. Premiärministern kan förklara visst framlagt förslag som förtroendefråga. Förslaget anses då antaget utan votering, om förslag om misstroendeförklaring inte väcks inom 24 timmar. För beslut om misstroendevotum krävs också i detta fall absolut majoritet.

I *Italien* måste en tillträdande ministär få förtroendevotum av parlamentet (både senaten och deputeradekammaren). Regeringen kan vid andra tillfällen lämna parlamentet meddelanden som kan bli föremål för förtroendeomröstning. Förslag om misstroendevotum kan väckas i parlamentet. För misstroendevotum krävs relativ majoritet. Krav på omgående förtroendevotum i parlamentet för en tillträdande regering uppställs även i den *grekiska* författningen.

Enligt Weimarrepublikens författning var det länge oklart om ministrarna behövde positivt eller negativt förtroende. I praxis stannade man för negativt förtroende. Misstroendevotum reglerades dock först år 1931. I den *tyska* förbundsrepublikens författning av år 1949 anses förtroendeförhållandet vid regeringsbildning klarlagt genom att förbundsdagen väljer förbundskansler. Förbundsdagen kan därefter inte avge misstroendevotum i annan form än genom att välja ny förbundskansler. Kanslern kan själv ställa förtroendefråga. Får han inte förtroende kan han upplösa förbundsdagen. Beslutet härom undanröjs om förbundsdagen med absolut majoritet väljer ny förbundskansler.

Frågan vem misstroendeförklaring skall kunna riktas mot är inte enhetligt reglerad. Enligt den *danska* grundlagen skall varje enskild regeringsledamot ha folketingets förtroende. Misstroendeför-

klaring mot statsministern gäller dock hela regeringen. Enligt den *finska* författningen skall statsrådets ledamöter åtnjuta riksdagens förtroende. I praxis har misstroende uttalats inte bara mot regeringen i dess helhet utan också mot enskild regeringsledamot. I *Norge* har endast ett enda uttryckligt misstroendevotum beslutats. Det riktades mot hela regeringen. I *Storbritannien* torde misstroendevotum alltid riktas mot hela regeringen. Detsamma gäller *Frankrike* och *Förbundsrepubliken Tyskland* (förbundskanslern som regeringens företrädare).

Begränsningar i fråga om rätten för ledamot av parlamentet att väcka yrkande om misstroende är vanliga i länder med författningsreglerat dagordningsinstitut. I Finland och Grekland krävs att minst 20 ledamöter förenar sig om yrkandet om misstroende. I Frankrike och Italien krävs minst en tiondel av ledamöterna i den församling där yrkandet framställs.

En utförligare redogörelse för förtroendefrågornas lösning i flertalet av de nu nämnda länderna lämnas i SOU 1963: 19 bil. 12 (s. 227—234).

Beredningens överväganden och förslag

Positivt eller negativt parlamentariskt ansvar

Utmärkande för ett parlamentariskt statskicks är att regeringen har riksdagens förtroende eller åtminstone tolereras av riksdagen. Som författningsutredningen har påpekat finns det enligt våra nuvarande grundlagar inget medel som omedelbart syftar till att klarlägga förhållandet mellan regering och riksdag. Sålunda saknar riksdagen enligt grundlagens ordalydelse inflytande på regeringsbildningen eller möjlighet att i anslutning till regeringsbildningen uttala sin mening om regering-

en. Därefter kan riksdagen givetvis genom sina ställningstaganden till regeringens förslag ge sin mening till känna. Frågan om politiskt ansvar för statsrådsledamot kan emellertid inte tas upp på riksdagens initiativ annat än på grundval av konstitutionsutskottets granskning av statsrådets tjänsteutövning. Denna ordning kan inte anses vara tillfyllest. Skall statskicket bygga på parlamentarismens principer måste man finna nya former för att fastställa förtroendeförhållandet mellan regering och riksdag.

Den första fråga man ställs inför är om regeringen skall stödja sig på ett uttalat förtroende från riksdagens sida (positivt parlamentariskt ansvar) eller förutsättas ha riksdagens förtroende tills riksdagen uttalar sitt misstroende (negativt parlamentariskt ansvar).

Positivt parlamentariskt ansvar innebär i princip att regeringen är skyldig att avgå om riksdagen inte uttryckligen godkänner regeringens allmänna politiska program, vare sig vid regeringsbildningen eller senare, eller regeringens handlingslinjer eller konkreta åtgärder på något väsentligt område. Den positiva ansvarsprincipen förutsätter i och för sig att initiativet till att fastställa förtroendeförhållandet mellan regering och riksdag ligger hos regeringen. Regeringen kan visserligen åläggas författningsenlig skyldighet att begära riksdagens förtroende i vissa situationer, t. ex. i samband med att den tillträder. Att närmare bestämma inte bara i vilka fall regeringen skall begära riksdagens förtroende utan också vad begäran skall omfatta erbjuder emellertid stora vanskligheter.

Har regeringen negativt parlamentariskt ansvar är den principiellt skyldig att avgå om riksdagen uttalar sitt misstroende. Initiativet till att kontrollera förhållandet mellan regering och riks-

dag läggs i detta fall helt hos riksdagen.

Ett system med positivt parlamentariskt ansvar synes enligt beredningens bedömning inte innebära några egentliga fördelar. Om man, som förutsätts i beredningens direktiv, inför rätt för riksdagen att praktiskt taget när som helst uttala sitt misstroende mot regeringen, torde möjligheterna till kontroll av förhållandet mellan regering och riksdag bli minst lika goda. Därtill kommer att en ordning med positivt parlamentariskt ansvar kan medföra olägenheter i vissa lägen. I situationer då regeringens parlamentariska underlag är förhållandevis svagt kan en partigrupp tänkas visserligen tolerera regeringen som den bästa i förhandenvarande situation men samtidigt inte vilja positivt stödja regeringens hela politiska program. En sådan partigrupp kan därför vara obenägen att rösta för förtroendeförklaring och i stället vilja lägga ner sina röster. Den kan emellertid då riskera den icke önskade konsekvensen att majoritet inte nås för förtroendeförklaringen med påföljd att regeringen faller. Väljer man i stället systemet med misstroendeförklaring och i likhet med författningsutredningen kräver absolut majoritet härför, får ett avstående från att rösta samma effekt som röster mot yrkande om misstroendeförklaring. Blanka röster kommer inte att bidra till att regeringen störtas. Vidare antyder erfarenheter från främmande länder som tillämpar eller har tillämpat den positiva ansvarsprincipen att denna kan ge utrymme för taktiska manövrer framför allt från regeringens sida. Möjligheter härtill föreligger bl. a. vid formuleringen av förtroendeyrkandet.

Det har ibland gjorts gällande att en regering i vart fall i samband med att den tillträder skall förvissa sig om att den åtnjuter positivt förtroende hos

riksdagen. Som framgår av vad som har sagts förut tar man emellertid då inte tillräcklig hänsyn till att en parlamentarisk regering bör kunna stödja sig inte endast på riksdagens uttalade förtroende utan även på tolerans från riksdagens sida. Förtroendeförklaring är därför lika litet vid regeringens tillträde som i andra fall ett adekvat medel att ge uttryck för riksdagens inställning till regeringen.

Beredningen har alltså i likhet med författningsutredningen kommit till uppfattningen att en ordning med negativt parlamentariskt ansvar är mest ändamålsenlig för att klarlägga förhållandet mellan regering och riksdag.

Formerna för riksdagens uttalande i förtroendefrågan

I flertalet europeiska länder i vilka regeringen har negativt parlamentariskt ansvar tillämpas enligt författningen eller på grund av praxis någon form av dagordningsinstitut. Det innebär att parlamentet ger sitt misstroende mot regeringen till känna genom att kritisera regeringens allmänna politik eller dess åtgöranden på visst område eller i viss fråga. Författningsutredningen ansåg att det inte finns behov att införa ett sådant institut som ger möjlighet till allsköns uttalanden om regeringen och dess politik. Till detta vill beredningen lägga att ett motiverat misstroendeuttalande förutsätter enighet inte bara om själva misstroendeuttalandet utan också om skälen härför. Härigenom begränsas i själva verket riksdagens möjlighet att bestämma regeringens öde, eftersom uppfattningen att regeringen bör avgå kan omfattas av riksdagens majoritet utan att skälen därför är desamma bland dem som tillhör majoriteten. Riksdagen bör i stället få möjlighet att direkt uttala sig om huruvida regeringen bör avgå eller in-

te. Detta syfte tillgodoses genom författningsutredningens förslag att riksdagen inte uttalar sig om annat än huruvida regeringen saknar riksdagens förtroende. Beredningen föreslår därför i likhet med författningsutredningen att riksdagen skall ha rätt att utan motivering avge misstroendeförklaring mot regeringen. Motiveringen för ställningstagandet kan givetvis framgå av riksdagens debatt i frågan, men motiveringen behöver inte vara densamma för de grupper som röstar för misstroendeförklaring.

Väckande av fråga om misstroendeförklaring

Författningsutredningen ansåg att begränsningar i rätten att yrka misstroendeförklaring kan få ett mindre tillfredsställande drag av godtycklighet genom att mindre partier lätt kan berövas möjlighet att ställa sådant yrkande. Ren okynnesanvändning eller överdrivet bruk av institutet ansåg utredningen inte behöva befaras. Avslag på yrkande om misstroendeförklaring kan oftast tolkas som förtroendevotum, menade utredningen, som också pekade på den garanti mot missbruk som ligger i att det bör krävas majoritet bland riksdagens ledamöter för bifall till yrkande om misstroendeförklaring.

Oberoende av vilka krav som ställs på majoritet för bifall till yrkande om misstroendeförklaring kan man enligt beredningens bedömning inte helt bortse från risken för att sådant yrkande framställs i demonstrationssyfte. Det är därför önskvärt att garantier skapas för att yrkande om misstroendeförklaring har åtminstone viss förankring i riksdagen. På grund härav förordar beredningen begränsning av initiativrätten. Gränsen bör emellertid sättas förhållandevis lågt. Beredningen föreslår att yrkande om misstroendeförklaring

skall få tas upp till prövning endast om minst en tiondel av riksdagens ledamöter förenar sig om yrkandet.

Eftersom misstroendeförklaring skall vara ett medel att fastställa förtroendeförhållandet mellan regering och riksdag, är det självfallet att sådan förklaring skall kunna riktas mot regeringen i dess helhet. Med hänsyn till statsministerns ledande ställning inom regeringen synes misstroendeförklaring mot regeringen formellt böra riktas mot statsministern. Omvänt kommer misstroendeförklaring mot statsministern alltid att avse hela regeringen.

Vissa skäl talar för att misstroendeförklaring inte bör kunna riktas mot annan statsrådsledamot än statsministern. Sålunda avses statsministern skola ha avgörande inflytande över vilka som i övrigt skall ingå i ministären. Det kan därför hävdas att misstroendeförklaring mot sådan ledamot i själva verket ytterst riktar sig mot statsministern. Å andra sidan kan det tänkas situationer då riksdagen kan finna behov att uttala sitt misstroende mot viss statsrådsledamot utan att regeringen i övrigt omfattas av misstroendet. Beredningen anser därför övervägande skäl tala för att misstroendeförklaring bör kunna riktas inte bara mot statsministern som företrädare för hela regeringen utan även mot annan ledamot av statsrådet.

Av grundsatsen om regeringens parlamentariska förankring följer att riksdagen i princip skall ha rätt att avge misstroendeförklaring när som helst under sessionstid. På ett par punkter finner beredningen emellertid anledning att förorda inskränkningar i denna rätt. Den ena sammanhänger med reglerna om mandatperiodernas förläggning. Efter ett ordinarie riksdagsval grundar regeringen inte längre sin ställning på den sittande riksdagen utan

på valresultatet. Detta gäller oavsett huruvida valutgången föranlett regeringsskifte eller ej. Mandatperioden för de nyvalda riksdagsledamöterna börjar emellertid först vid nästföljande årsskifte. Om den riksdag som sitter kvar till nämnda tidpunkt skulle kunna avge misstroendeförklaring mot regeringen, skulle regeringen ha att välja mellan att avgå eller förordna om nyval, dvs. ersätta den riksdag som den i själva verket grundar sin ställning på. Detta kan inte anses förenligt med parlamentarismens principer. På grund härav bör den sittande riksdagen efter ordinarie riksdagsval sakna möjlighet att besluta om misstroendeförklaring under återstoden av valperioden.

Man skulle då måhända kunna tänka sig att ge den nyvalda riksdagen möjlighet att före mandattidens början sammanträda för att behandla fråga om misstroendeförklaring. Starka praktiska skäl talar emellertid mot en sådan ordning. Dessutom synes behovet av omedelbar kontroll av förtroendeförhållandet i den ifrågavarande situationen mindre framträdande. Det torde nämligen i allmänhet vara tämligen klart vilken eller vilka partigrupper i riksdagen som skall bilda regeringsunderlaget. Beredningen avvisar därför tanken att öppna möjlighet för den nyvalda riksdagen att sammanträda före mandattidens början för att uttala sig i förtroendefrågan.

Den andra begränsningen avser tiden närmast efter nyvalsförordnande. Efter sådant förordnande skall riksdagen enligt vad beredningen föreslår i nästa avsnitt (s. 185) fortsätta sitt arbete i vanlig ordning, om regeringen inte föranstaltar om att sessionen avbryts. Har sessionen avbrutits, kan extra session inkallas före den nyvalda riksdagens första sammanträde. Meddelas nyvalsförordnande när riksdagssessionen inte

pågår, kan session inledas före samma tidpunkt. Riksdagen kan alltså hålla session hela eller en del av den tid som förflyter mellan nyvalsförordnandet och den nyvalda riksdagens första sammanträde. Eftersom misstroendeförklaring syftar till att förmå ledamot av statsrådet eller hela regeringen att avgå, synes det i avvaktan på resultatet av nyvalet inte finnas behov för riksdagen att under ifrågavarande tid kunna avge sådan förklaring. Inte heller har regeringen då möjlighet att bemöta en misstroendeförklaring med nyvalsförordnande, eftersom nyval redan är utlyst. Beredningen föreslår därför att misstroendeförklaring inte skall kunna avges under denna tid.

Beslut om misstroendeförklaring

Den parlamentariska grundsatsen om regeringens förankring hos riksdagen innebär närmare bestämt krav på att regeringen har riksdagsmajoritetens förtroende eller tolerans. I konsekvens härmed bör, som författningsutredningen föreslog, för bifall till yrkande om misstroendeförklaring krävas absolut majoritet bland riksdagens ledamöter. Frånvaro från omröstningen eller avstående från att rösta får således samma verkan som röstning mot förslaget om misstroendeförklaring.

Av den angivna grundsatsen följer vidare, som också har förutsatts i den tidigare framställningen, att verkan av misstroendeförklaring skall vara att den eller de som förklaringen avser i princip blir skyldiga att avgå. Som har framhållits i det föregående (s. 163) och närmare utvecklas i nästa avsnitt skall regeringen emellertid i denna situation liksom i andra fall, då konflikt har uppstått mellan regeringen och riksdagen, ha möjlighet att överlämna åt folket i val att lösa konflikten. Regeringen skall därför ha rätt att i stället

för att avgå med anledning av misstroendeförklaringen föranstälta om nyval till riksdagen. Meddelas nyvalsförordnande bör avgångsskyldigheten förfalla. För att regeringen skall få skälig tid att överväga nyvalsfrågan bör avgångsskyldigheten inträda först någon tid efter det förklaringen avgavs. Beredningen ansluter sig till författningsutredningens förslag att denna tid bör bestämmas till en vecka.

Det anförda har närmast tagit sikte på misstroendeförklaring mot statsministern, dvs. hela regeringen. Som författningsutredningen uttalade (SOU 1963: 17 s. 139—140) kan det finnas fall då även misstroendeförklaring mot annan ledamot av statsrådet bör kunna bemötas med förordnande om nyval. På grund härav bör också enskild statsrådsledamots avgångsskyldighet till följd av misstroendeförklaring förfalla, om nyvalsförordnande meddelas inom en vecka efter förklaringen.

Konstitutionsutskottets granskningsverksamhet

Den fortlöpande granskning av statsrådets tjänsteutövning som konstitutionsutskottet utövar f. n. utgör grunden för utskottets bedömning av om det skall anställa riksrättsåtal mot något statsråd enligt 106 § RF eller i riksdagen väcka fråga om politiskt ansvar enligt 107 § RF. Eftersom beredningen som förut sagts inte behandlar problemen om statsråds juridiska ansvar i denna utredningsetapp, kan någon ändring av granskningsverksamheten i denna del inte nu komma i fråga. Beträffande den del av granskningsverksamheten som anknyter till 107 § RF föreslog författningsutredningen ändringar som i mycket bygger på nuvarande praxis men också innebär vissa nyheter. Enligt vad som har inhämtats från konstitu-

tionsutskottet söker utskottet, mot bakgrund av författningsutredningens förslag och med utgångspunkt i gällande bestämmelser och praxis, finna sådana former för denna granskningsverksamhet att granskningen får större reell betydelse än f. n. Det synes vara skäl att avvakta de resultat som utskottet kan komma till, innan formerna för granskningsverksamheten i denna del grundlagsregleras för framtiden. Ändringarna i samband med den partiella reformen bör därför begränsas till vad som är nödvändigt med hänsyn till beredningens förslag om misstroendeförklaring som riksdagens medel att göra gällande politiskt ansvar mot regeringen. Denna ordning är oförenlig med nuvarande föreskrift i 107 § första stycket RF att riksdagen med anledning av tillkännagivande från konstitutionsutskottet kan hos konungen skriftligen anmäla sin önskan att han ur statsrådet och från ämbetet skiljer den eller dem mot vilka utskottet har gjort anmärkning. Bestämmelsen förutsätter nämligen att det ankommer på konungen att avgöra om han vill bifalla riksdagens framställning. Bestämmelsen bör därför utgå. Huruvida anmälan från utskottet enligt 107 § RF kommer att föranleda åtgärd från riksdagens sida kommer att bli beroende av om yrkande framställs om misstroendeförklaring.

Enligt gällande bestämmelser i 107 § tredje stycket RF bör allt vad riksdagen efter granskning har godkänt eller lämnat oanmärkt anses ha vunnit discharge. Ny granskning härav av ny riksdag skall alltså inte kunna föranleda ansvarighet. Dessa bestämmelser kan svårligen tillämpas i fråga om politisk ansvarighet som utkrävs genom misstroendeförklaring utan motivering. Att bevilja ansvarsfrihet blir aldrig aktuellt. Även föreskrifterna härom bör därför utgå.

Nyvalsförordnande

Det nuvarande upplösning sinstitutet

Upplösning sinstitutet omfattar enligt svensk statsrätt två moment, nämligen nyvalsförordnande och riksdagsupplösning. Gällande bestämmelser därom finns i 108 § RF samt 3, 5, 7, 17 och 35 §§ RO. Bestämmelserna har i de avseenden som har intresse här varit i stort sett oförändrade sedan de tillkom i samband med 1866 års grundlagsändringar.

Rätten att upplösa riksdagen tillkommer konungen (108 § RF, 5 § RO). Han är enligt 7 § RF skyldig att liksom i andra konseljären den före sitt beslut inhämta statsrådets mening. Riksdagsupplösning får beslutas endast om förordnande meddelas om nya val i hela riket till båda kamrarna eller den ena av dem (108 § RF, 5 § RO). Beslutas nyval när riksdagssession pågår skall konungen kalla riksdagen till rikssalen och där tillkännage beslutet. Om konungen anser det lämpligt kan han i stället underrätta riksdagen om beslutet genom öppet brev, som läses upp i vardera kammaren samtidigt av statsrådsledamöter som konungen förordnar. Efter uppläsandet är riksdagen omedelbart upplöst (35 § RO). Upplösning av riksdagen är alltså obligatorisk om nyvalsförordnande meddelas när session pågår.

Nyvalsförordnande skall avse val i hela riket till båda kamrarna eller endera av dem (3 § RO). Förordnandet får alltså inte begränsas till viss eller vissa valkretsar. Genom förordnandet förkortas mandattiderna för riksdagens ledamöter. När de löpande mandaten upphör efter nyvalsförordnande är emellertid inte reglerat. Enligt en tämligen allmän uppfattning utslöcknar de löpande mandaten omedelbart vid

nyvalsförordnandet, något som medför att landet saknar riksdag som kan fungera under tiden från nyvalsförordnandet tills sammanräkningen efter nyvalet har slutförts. På senare tid har även den meningen fått företrädare att de löpande mandaten består till dess fullmakter utfärdas för de nyvalda ledamöterna.

Mandaten för de nyvalda riksdagsledamöterna gäller endast den tid som återstår av de ordinarie valperioderna (7 och 17 §§ RO). De ordinarie valperioderna — åtta år i fråga om första och fyra år i fråga om andra kammaren — rubbas alltså inte genom nyvalsförordnande.

Efter riksdagsupplösning skall den nyvalda riksdagen sammanträda på den tid inom tre månader från upplösningen som konungen bestämmer (108 § RF, 5 § RO). Riksdagen skall dock alltid utan särskild kallelse komma samman den 10 januari eller, om helgdag då inträffar, dagen därefter (49 § RF, 2 § RO).

Den nya riksdag som sammanträder efter upplösning kallas vaderiksdag. Den utgör i princip en ny riksdag och skall öppnas och konstitueras på vanligt sätt. Om riksstaten har reglerats före upplösningen, framläggs dock inte någon ny statsverksproposition (34 § RO). Vaderiksdagen behöver inte tillsätta fler utskott än som erfordras (36 § 4 mom. RO). Nya tider för att avlämna propositioner och motioner börjar löpa vid vaderiksdagens början. Om riksstaten redan är fastställd föreligger dock ingen allmän motionsrätt. Frågor som har behandlats av den upplösta riksdagen kan utan hinder härav behandlas på nytt av vaderiksdag. Vaderiksdag upphör vid kalenderårets utgång. Den får inte upplösas förrän efter fyra månader från dess början (108 § RF och 5 § RO). Om man bortser från detta förbud att upplösa vaderiksdag under viss

tid innehåller grundlagarna inte någon uttrycklig spärr mot upplösning.

Institutets tillämpning

Upplösningstinstitutet har i Sverige fått begränsad användning. Nyvalsförordnande till första kammaren har getts två gånger, åren 1911 och 1919. I fråga om andra kammaren har nyvalsförordnande meddelats fyra gånger, nämligen åren 1887, 1914, 1921 och 1958.

Nyvalsförordnandet till andra kammaren år 1887 tillkom i anledning av en strid mellan protektionister och frihandelsvänner. Initiativet till förordnandet togs av ministären som var frihandelsvänlig i motsats till flertalet ledamöter i andra kammaren. Nyvalsförordnandet till första kammaren år 1911 föranleddes av att nya regler hade införts för val till första kammaren. Reglerna kunde väntas leda till att regeringens representation i första kammaren skulle förstärkas. Då förordnandet blev föremål för meningsutbyte i 1912 års remissdebatt åberopades emellertid från regeringens sida att första kammarens »hela politik» stått i bestämd strid mot regeringens. 1914 års nyval till andra kammaren var en följd av en konflikt mellan regeringen och konungen om försvarspolitik. Sedan statsministern efter konungens borggårdstal i februari 1914 hade krävt att denne i fortsättningen i förväg skulle informera regeringen om viktigare tal, som han ämnade hålla, och konungen hade vägrat att gå med på detta, avgick regeringen. Den tillträdande regeringen föranstaltade om nyval.

Nyvalsförordnandet till första kammaren år 1919 gavs sedan nya regler hade införts om val till kammaren och om den kommunala rösträtten. År 1921 meddelades förordnande om nyval till andra kammaren på grund av att nya

valregler hade tillkommit. 1958 års förordnande om nyval till andra kammaren hade sin grund i att kammaren hade avslagit regeringens proposition om allmän tjänstepension.

Den enda gång som konungen har vägrat att tillmötesgå begäran av regeringen om nyval torde ha varit år 1906. Sedan regeringen hade lagt fram förslag till nya rösträttsregler, godtogs dessa av andra kammaren men förkastades av första kammaren. Regeringens majoritet föreslog då att andra kammaren skulle upplösas. Motiveringen härför var att andra kammaren var politiskt mest betydelsefull. Konungen avtog regeringens begäran under motivering att han inte ansåg det logiskt eller parlamentariskt riktigt att upplösa den kammare som hade bifallit en proposition. Regeringen avgick i anledning av detta ställningstagande.

Författningsutredningen

Huvudbestämmelserna i fråga om nyvalsförordnande (förordnande om urtima val) är i författningsutredningens förslag upptagna i 6 kap. 5 § FRF och 1 kap. 4 § FRO. Motiveringen för bestämmelserna redovisas huvudsakligen i SOU 1963: 17 s. 119, 140 och 304 samt 1963: 18 s. 18.

Enligt författningsutredningen skulle upplösningstinstitutet behållas i en ny författning. Institutets tillämpningsområde skulle liksom f. n. vara obegränsat. Utredningen angav två typsituationer som kan påkalla urtima val. Dels kan det föreligga motsättning mellan regering och riksdagsmajoritet som inte kan undanröjas annat än genom omedelbara nyval. Dels kan fall tänkas då regering och riksdagsmajoritet gemensamt önskar urtima val för att påskynda genomförandet av en grundlagsändring.

Beträffande rätten att besluta om urtima val föreligger enligt utredningen tre möjliga huvudalternativ. Antingen kan beslutanderätten tilläggas enbart statschefen eller enbart statsministern eller båda i förening. Att lägga hela avgörandet i fråga om urtima val i statschefens hand skulle enligt utredningen innebära en väsentlig begränsning av den parlamentariska principen. En viss tvekan mellan de två andra alternativen ansågs däremot ligga nära till hands särskilt i det fall då urtima val aktualiseras på grund av konflikt mellan ministär och riksdagsmajoritet. Eftersom det i främsta rummet ankommer på ministären och dess statsminister att ta ställning till frågan om urtima val och det är ministärens öde som står på spel, kan det hävdas att beslutanderätten odelad borde ligga hos statsministern. Man kan emellertid enligt utredningen tänka sig situationer när det inte är självklart att statsministern bör få sin vilja igenom. Främst gäller detta i sådana undantagsfall då ministären önskar urtima val men statschefen har förvissat sig om att en ny ministär med stöd hos riksdagens majoritet kan bildas. Utredningen ansåg det då inte givet att den dittillsvarande ministärens önskan att pröva sin framgång hos väljarna måste få företräde framför riksdagsmajoritetens uppfattning. Statschefen borde därför i ett sådant läge ha reell möjlighet att vägra att godkänna statsministerns hemställan om urtima val, med statsministerns avskedsbegäran som sannolik följd. I enlighet med dessa överväganden föreslog utredningen att urtima val skulle beslutas av konungen, men att han skulle få fatta sådant beslut endast på hemställan av statsministern.

Vad angår frågan om riksdagsupplösning i anledning av urtima val framhöll utredningen (SOU 1963: 18 s. 18) att ett beslut om urtima val kan inne-

bära att det föreligger konflikt mellan regering och riksdag och att regeringen i denna situation har vädjat till folket i val. I sådant läge borde riksdagen, som föreslogs skola vara ensam innehavare av den lagstiftande makten, inte kunna avgöra ärenden mot regeringens vilja. Regeringen föreslogs därför få rätt att avbryta riksmöte under återstående del av valperioden, om urtima val beslutas. Det syntes angeläget att den ordning, som enligt utredningens uppfattning råder f. n. och enligt vilken riksdagen efter riksdagsupplösning och nyvalsförordnande inte kan sammanträda förrän efter nyvalet, bringas att upphöra. Hinder borde sålunda inte föreligga mot att riksmötet fortsätter även efter det att beslut har fattats om urtima val. Även om regeringen har avbrutit riksmötet borde den vidare under återstående del av valperioden kunna kalla riksdagen till sammanträde. Som en konsekvens härav föreslog utredningen att de löpande mandatet inte skulle upphöra genom beslut om urtima val utan fortsätta att gälla tills ny valperiod börjar. Enligt förslaget skulle den nya valperioden börja tjuogoandra dagen efter det urtima valet.

Utredningen föreslog vidare att riksdagens valperiod skulle vara fast, men med den modifikation att nästa lagtima val skulle inställas, om urtima val anordnades inom ett år före valperiodens slut. Som följd härav skulle valperioden, som normalt omfattade fyra år, komma att omfatta högst fem år. För rättades det urtima valet vid annan tidpunkt skulle valperioden för de nyvalda ledamöterna däremot omfatta endast återstoden av den ordinarie fyraårsperioden.

I anslutning till gällande bestämmelser (17 § 2 mom. RO) att nyval skall hållas ofördröjligen framhöll utredningen (SOU 1963: 17 s. 304) att förberedel-

sarbetet för ett urtima val kräver viss tid. Med hänsyn härtill föreslog utredningen att urtima val skulle hållas inom två månader från den dag då valet avslöts. Liksom f. n. borde det finnas en spärranordning mot upprepat beslut om urtima val. Eftersom ett beslut om urtima val enligt förslaget inte behöver följas av beslut att riksdagsarbetet avbryts, ansåg utredningen det lämpligt att knyta spärranordningen till själva valet. Utredningen föreslog (6 kap. 5 § tredje stycket FRF) att efter urtima val sådant val inte skulle få beslutas på nytt förrän minst sex månader förflutit.

Mot utredningens förslag om urtima val avgavs ett par *reservationer*.

En ledamot av utredningen, professor Sten Wahlund, hävdade att anledning saknas att över huvud taget behålla ett opplösningsinstitut efter en författningsreform. Som motivering för sitt ställningstagande anförde han bl. a. (SOU 1963: 16 s. 55).

— — — Författningsutredningen framhåller, att hänsynen till den faktiska balansen mellan regeringsmakt och folkrepresentation inom statsskicket kräver, att särskilda ansträngningar nu sättes in för att stärka riksdagens ställning. Detta syfte präglar många av utredningens förslag

Jag har med tillfredsställelse biträtt författningsutredningens hithörande förslag. På en punkt har jag för att stärka riksdagsmännens och riksdagens ställning velat gå ett steg längre än utredningens övriga ledamöter. Jag anser, att den första statsmakten tillkommande befogenheten att besluta urtima val i vissa situationer kan vara ägnad att minska riksdagsledamöternas självständighet och handlingskraft och att denna befogenhet därför bör avskaffas. Ett urtima val brukar anses vara påkallat i en situation, där det råder en motsättning mellan regering och riksdagsmajoriteten, en motsättning som ej kan undanröjas, t. ex. genom att en ny majoritetsstödd ministär bildas. Om man vid sådant förhållande ger regeringen möjlighet att för-

söka lösa konflikten genom att etablera nyval i förhoppningen att på så sätt erhålla majoritetsunderlag, så stärkes regeringens handlingskraft, säger man. Detta är riktigt, men regeringsmaktens förstärkta ställning sker härvid på riksdagens bekostnad.

Jag anser liksom utredningens övriga ledamöter, att vår representativa riksstyrelse innebär, att de för viss begränsad tid valda riksdagsmännen har fullmakt att på folkets vägnar fatta beslut och att de och endast de kan göra anspråk på att tala som representanter för folket. Regeringen skall icke kunna handla mot riksdagens vilja. Regeringsmakten är fotad på riksdagsmajoritetens förtroende, men riksdagens bestämmanderätt är ingalunda fotad på regeringens förtroende. I motsats till övriga utredningsledamöter anser jag därför, att vid varje konflikt mellan regering och riksdagsmajoritet, så är det regeringen och ej riksdagen som skall vika.

En annan situation, där enligt utredningsmajoriteten urtima val kan anses påkallat, föreligger, när såväl riksdagsmajoritet som regering önskar sådant val för att påskynda genomförandet av en grundlagsändring. Även i dylika fall anser jag det ej vara rimligt att beröva riksdagsledamöter deras genom val erhållna fullmakter. Man bör söka sig fram på andra vägar.

— — — Det må till slut framhållas, att om man sålunda avskaffar befogenheten att utlysa urtima val, avsevärda praktiska fördelar erhålles: valtillfällen och mandatperioder blir helt fasta; ingen frestas att spekulera över möjligheten att förlägga ett nyval vid »lämplig» tidpunkt etc.

Två andra ledamöter, landshövdingen Ossian Sehlstedt och chefredaktören Per Wrigstad, avstyrkte att konungen i någon situation skulle kunna vägra att bifalla regeringens begäran om urtima val. Den reella bestämmanderätten i denna fråga borde alltid tillkomma regeringen. De båda ledamöterna ansåg att den ordning, som majoriteten hade föreslagit, av principiella skäl inte kunde accepteras. De anförde vidare (SOU 1963: 16 s. 52).

Det är icke konungens uppgift att avgöra om regeringen skall kunna sitta kvar, vädja

till folket i val eller avgå. Önskar en regering genom urtima val vädja direkt till medborgarna skall denna rätt icke kunna fråntagas den av någon.

Icke heller riksdagen behöver för sin maktutövning lita till konungen. Önskar en majoritet inom riksdagen ett regeringskifte har den att ge detta till känna genom en misstroendeförklaring. Om regeringen icke inom en vecka beslutar om urtima val måste den gå. Väljer regeringen att hänskjuta avgörandet direkt till folket blir denna folkvilja under alla förhållanden utslagsgivande, både för den nya folkrepresentationens sammansättning och för regeringens öde.

Vinner riksdagsmajoriteten, som velat åstadkomma ett regeringskifte, kan den efter valet återvända med den oomstridda auktoritet, som den aktuella bekräftelsen hos folkviljan medför. Förvandlas den återigen i valet till en minoritet och den äventyrade regeringen i stället stabiliserar sin position skyddas ju just tack vare den oinskränkta rätten till urtima val både en folkrepresentation och en regeringspolitik, som verkligen står i överensstämmelse med folkets önskan.

Remissyttrandena

Principiella frågor om urtima val behandlas endast i ett fåtal remissyttrandena. Ingen remissinstans ifrågasätter behovet av ett sådant institut eller gör någon invändning mot att institutets användningsområde lämnas oreglerat. En remissinstans (SOU 1965: 34 s. 61) anser dock att utredningens förslag rörande urtima val inte utan vidare kan läggas till grund för lagstiftning utan bör övervägas ytterligare.

Remisskritiken koncentrerar sig i stort sett till förslaget att lagtima val skall inställas när urtima val har hållits under det sista året av ordinarie valperiod. 1955 års valutredning (se SOU 1964: 38 s. 79) erinrar i sitt yttrande om att en ordning med rörliga legislaturperioder har ansetts förbunden med påtagliga olägenheter. Det har

sålunda i tidigare sammanhang hävdats att urtima val skulle i särskilt hög grad komma att koncentreras till en eller flera bestämda frågor, varigenom ett dylikt val skulle komma att ge mindre klart uttryck för de allmänna politiska opinionernas styrka än ett ordinarie (lagtima) val. Det ordinarie valet har därför betraktats som en behörlig korrektion. Vidare har det framhållits, att den regelbundna växling mellan riksdagsval och kommunala val som gällande valordning bygger på innebär bestämda fördelar. Det har ifrågasatts om icke detta förhållande är av så stor betydelse, att en ändring av valperiodens längd efter urtima val skulle motverka sitt eget syfte, i det att man säkerligen skulle undvika urtima val på grund av de med en rubbning av valtiderna förenade olägenheterna. Ytterligare har invänts, framhåller valutredningen, att den praktiska betydelsen av den föreslagna ordningen kan starkt ifrågasättas. Eftersom budgetåret börjar den 1 juli, kan en riksdag svårigen upplösas innan budgeten har slutbehandlats, vilket icke sker förrän strax före vårsessionens slut. Samtidigt erinrar valutredningen att vissa farhågor har uttryckts för att valtaktiska synpunkter skulle bli mera bestämmande både för regeringen och för riksdagspartierna under legislaturperiodens sista år än vad som är fallet vid en ordning med helt fasta valperioder.

Viss remisskritik riktas också mot att nyvalet enligt förslaget skall ske inom så kort tid som två månader från det valet beslöts. Flera remissorgan, bland dem ett par länsstyrelser, befarar att denna tid är alltför kort för att valet skall hinna förberedas. 1955 års valutredning invänder vidare att tiden mellan valet och valperiodens början är för kort för att röstsammanräkningen skall hinna slutföras.

Förhållandena i vissa andra länder

De enda länder av intresse i förevarande sammanhang som helt saknar regler om nyval i sina författningar är USA och Norge. I Schweiz kan nyval förekomma endast i samband med totalrevision av författningen.

I de länder som har ett upplösning-institut ligger rätten att besluta om upplösning i de flesta fall hos statschefen men enligt praxis äger denne fatta beslut härom endast på förslag av regeringen. Om statschefen kan vägra att tillmötesgå regeringens begäran om parlamentsupplösning är ofta oklart. Varken i England, Danmark, Holland eller Belgien torde det i modern tid ha förekommit att monarken har motsatt sig en upplösning som regeringen har begärt. I Finland däremot anses statschefen ha rätt att vägra att bifalla en begäran av regeringen om upplösning. I Frankrike beslutar presidenten ensam i upplösningfrågor. Den österrikiska författningen tillerkänner både regeringen och parlamentet var för sig rätt att besluta om upplösning.

Upplösningrätten är i allmänhet oinskränkt i så måtto att den inte är begränsad till vissa typsituationer. Detta gäller Storbritannien och det brittiska samväldet i övrigt, Irland, Island, Danmark, Finland, Nederländerna, Belgien, Italien och Grekland. Oinskränkt upplösningrätt har tillerkänts statsöverhuvudet också enligt de flesta nya författningar i Afrika och Asien. I den tyska förbundsrepubliken är upplösning-institutets tillämpningsområde begränsat. Presidenten får endast i två fall upplösa förbundsdagen, i det ena på eget initiativ, nämligen om förbundsdagen vid val av förbundskansler inte har gett någon kandidat absolut majoritet, och i det andra fallet på förslag av förbundskanslern, om kanslerns

begäran om förtroendevotum har avslagits av förbundsdagen.

I vissa länder kan endast folkrepresentationen själv förordna om upplösning och nyval. Så är fallet i Sovjetunionen, Jugoslavien, Bulgarien, Rumänien, Ungern och Turkiet. Enligt några författningar äger visst antal medborgare rätt att kräva folkomröstning om upplösning av parlamentet. Det gäller de flesta tyska delstaterna och några schweiziska kantonen.

Förbud mot upplösning och nyval kort tid efter ordinarie val torde inte finnas i något land av intresse i sammanhanget. Inte heller torde finnas regler om förbud mot upplösning och nyval kort tid före ordinarie val.

Bestämmelser som ger parlamentet både rätt och skyldighet att *sammanträda inom viss tid efter nyval* finns i en del länder. Tiden har i den isländska författningen bestämts till sex månader, i den tyska förbundsrepubliken till 30 dagar, i Nederländerna till 50 dagar, i Belgien till 20 dagar och i Irland till 30 dagar efter valet.

Beredningens överväganden och förslag

Utgångspunkterna

Nyvalsinstitutet öppnar möjlighet att under löpande valperiod kontrollera att opinionen inom riksdagen överensstämmer med folkopinionen. Anledning till sådan kontroll föreligger främst vid konflikt mellan regering och riksdag. Att konflikt föreligger kan manifesteras genom att riksdagen avslår regeringens förslag i någon fråga som regeringen bedömer som väsentlig. Ett särskilt meddelande att konstatera att konflikt föreligger kommer att stå till buds om riksdagen, som beredningen har föreslagit, får rätt att avge misstroendeförklaring mot regeringen. Förordnande om nyval i dessa situationer innebär att det över-

lämnas åt folket att i val avgöra konflikten mellan de båda ledande statsmakterna. Också utgången av allmänna val som inte genast och fullt ut har slagit igenom i riksdagens sammansättning har gett anledning till diskussioner om nyval till riksdagen. En ytterligare situation som anses kunna föranleda nyval är att ett parlamentariskt dödläge har inträtt. Slutligen kan nyvalsförordnande komma i fråga för att snabbt genomföra en grundlagsändring.

I enlighet med vad som sägs i direktiven utgår beredningen från att möjlighet att förordna om nyval skall föreligga även efter den partiella författningsreformen.

Det ligger i linje med beredningens förslag i fråga om regeringsbildningen att inte nu ändra formerna för beslut om nyval till riksdagen. Det reella avgörandet i fråga om nyval bör emellertid som sägs i direktiven tillkomma regeringen ensam. Som beredningen i olika sammanhang har betonat intar statsministern den ledande ställningen inom regeringen. Han har sålunda ett avgörande inflytande över vilka som skall ingå i ministären. Hans ställning markeras i beredningens förslag vidare genom att misstroendeförklaring mot honom avser hela regeringen och genom att övriga statsrådsledamöter alltid skall entledigas om han avgår. Med hänsyn härtill förordar beredningen att regeringens avgörande inflytande på nyvalsfråga skall komma till uttryck i att konungen beslutar nyval, om statsministern begär det.

Riksdagsupplösning med anledning av nyvalsförordnande

Nyvalsförordnande kan i regel antas grunda sig på konflikt mellan regering och riksdag. Med hänsyn härtill bör riksdagen inte efter beslut om nyval kunna mot regeringens vilja ta upp

ärenden till avgörande. Regeringen bör därför ha möjlighet att avbryta riksdagens arbete med anledning av nyvalsförordnande. Å andra sidan bör det till skillnad från nu inte föreligga hinder för regeringen att underlåta att avbryta pågående riksdagsarbete inför ett nyval eller att efter beslut om nyval kalla in samma riksdag på nytt under återstående del av valperioden, dvs. innan valperioden för de nyvalda börjar. Att landet saknar riksdag, som kan fungera under den tid som förflyter mellan nyvalsförordnandet och den tidpunkt när den nyvalda riksdagen kan komma samman, är inte godtagbart. Väsentliga inrikes- och utrikespolitiska avgöranden kan under denna tid kräva omedelbar medverkan från riksdagens sida.

Enligt beredningens mening bör därför frågan om riksdagsupplösning med anledning av nyvalsförordnande lösas efter de linjer som författningsutredningen har dragit upp. Detta innebär att regeringen får möjlighet att bestämma huruvida riksdagsarbetet skall fortsätta eller inte allt efter de förhållanden som råder då fråga kommer upp om nyvalsförordnande. Det blir med denna lösning oegentligt att i fortsättningen tala om upplösning av riksdagen. Beredningen föreslår att befogenheten skall avse inte att upplösa riksdagen utan att avbryta riksdagssession.

Om riksdagen sammanträder under tiden mellan nyvalsförordnande och den nyvalda riksdagens första sammanträde bör den självfallet ha samma kompetens som eljest.

Mandattiderna

Beredningens förslag att nyvalsförordnande inte behöver medföra att riksdagsarbetet avbryts bygger naturligtvis liksom författningsutredningens på att de sittande riksdagsmännens man-

dat inte upphör redan genom nyvalsförordnandet utan först vid senare tidpunkt.

Som har sagts förut bör landet inte vid någon tidpunkt sakna en riksdag som kan fungera. För att nå detta syfte måste efter nyvalsförordnande mandattiden för de sittande riksdagsledamöterna löpa till dess de nyvalda ledamöterna kan träda till. Beredningen ansluter sig till författningsutredningens uppfattning att det synes lämpligast att mandattiden för de nyvalda börjar den dag då den nyvalda riksdagen sammanträder första gången. De sittande riksdagsledamöternas mandattid skall då upphöra dagen dessförinnan.

I fråga om valperiodens längd för de nyvalda ledamöterna bygger nuvarande bestämmelser på fast periodicitet för de ordinarie riksdagsmannavalen. Som sägs i beredningens direktiv bör det krävas speciella skäl för att rucka på den fasta periodicitet som sedan länge har varit utmärkande för valordningen i vårt land. Ett avgörande skäl för att behålla denna ordning utgör förhållandet att det kammersystem som beredningen föreslår innebär att ordinarie val till riksdagen och kommunala församlingar förrättas samtidigt. Beredningen föreslår därför att valperioden efter nyvalsförordnande skall omfatta endast återstoden av ordinarie treårsperiod.

Skydd mot täta nyvalsförordnanden

Även om rätten att förordna om nyval inte bör saknas i vårt parlamentariska statsskick, är det inget önskemål att nyvalsförordnande får vidsträckt användning. Som också understryks i direktiven bör nyval komma till stånd endast i undantagssituationer. Beredningen åläggs att överväga vilket skydd mot alltför täta nyvalsförordnanden som kan vara påkallat.

Mot bakgrund härav har beredningen undersökt om det efter den författningsreform som beredningen föreslår kan antas komma att föreligga starkare incitament än f. n. att utnyttja nyvalsinstitutet.

Allmänt begränsande faktorer. Nyvalsförordnande har hittills meddelats ytterligt sparsamt. Orsakerna härtill är att söka i en rad olika omständigheter. Av särskilt intresse är sådana faktorer som oberoende av författningens bestämmelser bidrar till att hålla nyvalsfrekvensen nere.

Till de viktigare av dessa faktorer hör det osäkerhetsmoment, som är förbundet med ett nyval, och risken för prestigeförlust vid eventuell motgång i valet. En omständighet som här kan vara svår att i förväg bedöma är vilken inverkan valtrötthet hos väljarna kan få på valdeltagandet och därmed på valets utgång. Vidare utgör valkostnaderna, särskilt de politiska partiernas kostnader, en återhållande faktor på nyvalsfrekvensen. De här angivna faktorerna får samma återhållande effekt oberoende av kammersystem och kan beräknas motverka nyvalsförordnande framdeles i samma utsträckning som hittills.

Författningsbestämmelser som får begränsande effekt. Den enda regel i gällande grundlag som direkt syftar till att begränsa nyvalsfrekvensen är bestämmelsen i 108 § RF och 5 § RO att vaderiksdag ej får upplösas förrän den har varit samlad i minst fyra månader. Denna regel tillkom för att vaderiksdagen skulle garanteras möjlighet att hålla en normal arbetssession. Författningsutredningen förordade i denna del förbud mot förnyat nyvalsförordnande under sex månader från det nyvalet skedde. Eftersom vaderiksdag enligt utredningen skulle sammanträda första gången tjuogoandra dagen efter

valet, innebar förslaget att vaderiksdag hade ovillkorlig rätt att vara samlad under drygt fem månader. Förslaget föranledde inga uttalanden vid remissbehandlingen.

För att vaderiksdagen skall garanteras rätt att sammanträda den tid som numera normalt behövs för budgetregleringen förordar beredningen att förnyat beslut om nyvalsförordnande inte skall få meddelas under en tid av fem månader från vaderiksdagens början.

Bland regler som indirekt leder till en begränsning av nyvalsfrekvensen bör nämnas föreskrifterna i 7 § 3 mom. och 17 § 2 mom. RO att nyval avser endast tiden till den ordinarie mandattidens utgång. Motsvarande regel skall enligt vad beredningen nyss har föreslagit gälla också efter den partiella reformen. Regelns spärreffekt förstärks väsentligt i det nya kammersystemet genom att de ordinarie valperioderna reduceras från fyra till tre år.

Behovet av ytterligare begränsningar.
Det torde redan nu få anses uteslutet att konungen skulle vägra att tillmötesgå en begäran av regeringen om nyvalsförordnande. Med hänsyn härtill saknas anledning att anta att den omständigheten att det reella avgörandet i fråga om nyval skall tillkomma regeringen (statsministern) kommer att medföra någon ökning av nyvalsfrekvensen i förhållande till nuläget.

Inom det nuvarande tvåkammerssystemet finns det betydande risker för konfliktsituationer mellan regering och riksdag till följd av olika majoritetsförhållanden i de båda kamrarna. Av samma skäl inrymmer ett tvåkammerssystem särskilda risker för att parlamentariska dödlägen skall uppstå. Dessa risker elimineras i ett enkammersystem. Därtill kommer att den successiva förnyelsen och opinionseftersläpningen i fråga om

första kammaren i förening med de fyraåriga mandattiderna för andra kammarens ledamöter kan låsa fast en konfliktsituation eller ett parlamentariskt dödläge för avsevärd tid. I ett sådant system bör det oftare framstå som motiverat att vidta en så ingripande åtgärd som nyval för att söka lösa en konflikt eller bryta ett parlamentariskt dödläge än i ett enkammersystem med ordinarie val vart tredje år. Vidare undviker man genom gemensam valdag för alla ordinarie val av rikspolitisk betydelse och genom den fullständiga förnyelsen av riksdagen vid varje valtillfälle de diskussioner om nyval som kan uppkomma i varje kammersystem där vissa allmänna val av rikspolitisk betydelse inte alls eller endast i begränsad omfattning påverkar riksdagens sammansättning. Detta gäller vare sig diskussionerna föranleds av att regeringen vill förstärka sitt parlamentariska underlag eller av att oppositionen anser att regeringen bör ta de parlamentariska konsekvenserna av den folkopinion som har kommit till uttryck i visst val.

Nyval för att snabbt genomföra grundlagsändring påkallar inte särskild uppmärksamhet i detta sammanhang.

Hur ofta nyvalsförordnande med anledning av att riksdagen har avgett misstroendeförklaring mot regeringen kommer att aktualiseras beror på flera faktorer: i vilken utsträckning vi får majoritetsregeringar, om det i annat fall kan bildas regeringar med stabil förankring i riksdagen, i vad mån den hittillsvarande relativa stabiliteten i styrkeförhållandena mellan de politiska grupperingarna kommer att bestå. Att göra en någorlunda säker bedömning på längre sikt i dessa avseenden är knappast möjligt. Eftersom regeringen efter en misstroendeförklaring måste avgå om den inte beslutar om nyval,

kan man inte bortse från möjligheten att nyvalsfråga kommer att aktualiseras i fall då den under nuvarande förhållanden inte skulle ha tagits upp till övervägande. Det ligger emellertid i sakens natur att det inte bör komma i fråga att begränsa regeringens möjlighet att efter misstroendeförklaring förordna om nyval såvida inte riksdagens integritet behöver skyddas. Den föreslagna generella grundlagsregeln om förbud mot nyvalsförordnande under viss tid efter vaderiksdags första sammanträde utgör enligt beredningens mening tillfredsställande skydd härvidlag.

Mot bakgrund av dessa överväganden har beredningen kommit till uppfattningen att det inte är vare sig påkallat eller lämpligt att införa ytterligare grundlagsregler som direkt syftar till att utgöra skydd mot alltför täta nyvalsförordnanden.

Vaderiksdags första sammanträde

Det är givetvis angeläget att vaderiksdagen sammanträder så snart som möjligt efter nyvalsförordnande. Författningsutredningen föreslog regler som innebar att den nuvarande tremånadersperioden mellan nyvalsförordnandet och vaderiksdagens första sammanträde förkortades. Förslaget väckte kritik vid remissbehandlingen. Särskilt framhölls att nuvarande valbestämmelser

kräver lång förberedelsestid för valet, att själva röstningsförfarandet pågår ca en månad och att sammanräkningen är tidsödande. Kritiken är enligt beredningens bedömning välgrundad.

Vissa valbestämmelser av betydelse i sammanhanget ses f. n. över av 1965 års valtekniska utredning. Även möjligheten att använda mer avancerade tekniska hjälpmedel särskilt vid röstsammanräkningen måste utredas, innan man kan med anspråk på giltighet för längre tid bestämma den minsta tid som behövs för valet och dess slutförande. Utredning i dessa avseenden hinner inte göras på den tid som står till förfogande för en partiell reform. Under sådana förhållanden anser beredningen det lämpligast att den gällande tremånadersregeln behålls t. v.

Vaderiksdags kompetens och arbetsformer

I redogörelsen för gällande rätt har redovisats i huvudsak vad som nu anses gälla i fråga om vaderiksdags kompetens och arbetsformer. Beredningen har inte funnit skäl att i samband med den partiella reformen ta ställning till behovet av ändringar härutinnan. Ställningstagandet bör anstå tills frågan om riksdagens arbete i hela dess vidd tas upp till övervägande vid den totala reformen.

Specialmotivering

Vad grundlagberedningen har föreslagit i det föregående föranleder flera ändringar i RF och ändring av ett stort antal paragrafer i RO. Också i den s. k. ansvarighetslagen måste en mindre ändring ske. Övergång till enkammar-system medför vidare att nuvarande ordningsstadgor för riksdagens kamrar bör upphävas och att riksdagsstadgan, som bör innehålla alla de föreskrifter vilka behövs utöver grundlagsbestämmelserna, måste omarbetas väsentligt. Förslag till ny riksdagsstadga läggs emellertid inte fram nu. Arbetet därmed pågår inom beredningen och beräknas vara slutfört under hösten 1967.

Till följd av det föreslagna nya valsystemet krävs omfattande ändringar i Vall. Även KVL behöver ändras på några punkter. De ändringar som beredningen föreslår i fråga om vallagstiftningen har samordnats med de förslag till ändringar i denna lagstiftning som 1965 års valtekniska utredning samtidigt lägger fram. Huvuddelen av ändringarna i vallagstiftningen faller inom nämnda utrednings uppdrag.

I det följande anger beredningen de skäl för lagändringar som beredningen finner böra anföras utöver vad som framgår av vad beredningen har andragit i det föregående. De ändringar i RO och Vall som föranleds av den valtekniska utredningens förslag redovisas av författningstekniska skäl i beredningens författningsförslag. I fråga om motiven för dessa ändringar och deras utformning hänvisas emellertid

till den valtekniska utredningens betänkande (SOU 1967: 27). Grundlagberedningen har för sin del inte haft att ta ställning till förslaget att riksdagsval skall utsträckas över två dagar eller andra förslag som den valtekniska utredningen lägger fram.

Regeringsformen

35 §.

Enligt denna paragraf har statsrådets ledamöter förtroendesysslor. Konungen kan entlediga dem när han prövar rikets tjänst fordra det. Beslut om entledigande fattas i statsrådet.

Författningsutredningen

Befogenhet att utnämna statsrådets ledamöter kunde enligt författningsutredningen (SOU 1963: 17 s. 139—140) sägas innefatta också befogenhet att entlediga dem. Utredningen föreslog därför att sistnämnda befogenhet skulle tillkomma konungen.

Utredningen räknade i normalfallet med att initiativet till enskilt statsråds avgång utgår från honom själv. Statsministerns centrala ställning inom ministären ansågs dock böra markeras även i detta sammanhang. Eftersom han har huvudansvaret för att regeringen utgör en arbetsduglig enhet, borde han ha möjlighet att genomdriva övriga statsrådsledamöters entledigande. Om han hemställer om entledigande av enskilt statsråd skulle entledigande därför inte kunna vägras. Vidare förutsattes att ent-

ledigande av sådant statsråd inte heller skulle kunna ske utan statsministerns vetskap. Ministärens karaktär av kollektiv enhet kring statsministern markerades genom föreskrift att samtliga statsråd skall entledigas om statsministern avgår.

Skyldighet att entlediga statsråd skall enligt utredningsförslaget föreligga om riksdagen har avgett misstroendeförklaring. Gäller förklaringen statsministern skall denne på samtliga statsråds vägnar ofördröjligen begära avsked. Gäller den annat statsråd skall statsministern ofördröjligen hemställa att denne entledigas. Eftersom ministären ansågs behöva viss tidsfrist för att ta ställning till frågan om urtima val föreslogs att konungen, vare sig misstroendeförklaring riktades mot statsministern eller mot annat statsråd, skulle ha möjlighet att under högst en vecka låta anstå med att bevilja begärt avsked. Om urtima val beslutades inom denna tid, skulle framställningen om avsked förfalla.

Utredningen framhöll att dess förslag inte utesluter möjligheten att enskilt statsråd eller hela ministären entledigas på konungens initiativ, om det står i överensstämmelse med parlamentarismens principer.

Om samtliga statsråd har entledigats skall de enligt förslaget, tills ny statsminister har utsetts, med statsråds befogenhet och ansvar handlägga löpande ärenden och sådana ärenden vilkas avgöranden inte kan uppskjutas utan betydande olägenhet. Detsamma föreslogs skola gälla efter misstroendeförklaring till dess avsked har beviljats eller framställningen om avsked förfallit på grund av beslut om urtima val.

Remissyttrandena

De få remissyttrandena i vilka detta avsnitt behandlas har offentliggjorts i SOU 1965: 3 s. 13—16.

En synpunkt av mera principiell natur framfördes i ett yttrande, enligt vilket innebörden i de parlamentariska principer som konungen får åberopa för att på eget initiativ avskeda regeringen eller enskilt statsråd bör utredas ytterligare. I ett annat yttrande framhölls att enskilt statsråd bör ha rätt att avgå även mot statsministerns önskan. Där ifrågasattes vidare om statsministern bör kunna få statsrådsledamot avskedad mot dennes vilja eller eljest godtyckligt. Det syntes utan olägenhet kunna överlätas åt konungen att avgöra om entledigande skall ske. Vid misstroendeförklaring mot annat statsråd än statsministern ansågs det böra ankomma på vederbörande statsråd att själv ofördröjligen begära avsked. Vidare uttalades att uttrycket »löpande ärenden» kräver klarläggande. Att ett ärende är löpande innebär inte att ärendet är av mindre vikt. Regeringen bör under en regeringskris få handlägga endast mindre betydelsefulla eller särskilt brådskande ärenden.

Beredningen

Som tidigare har angetts betecknas statsrådsledamöterna f. n. som konungens förtroendeämbetsmän. Beredningen har föreslagit att bestämmelsen i 4 § RF att konungen kallar och utnämner statsrådets ledamöter skall lämnas orubbad vid den partiella reformen. Härvid har beredningen emellertid förutsatt att den konstitutionella praxis som har utbildats i anslutning till 4 § RF skall bestå. Innebörden i praxis är att regeringsbildningen sker på grundval av det parlamentariska läget. Med hänsyn härtill bör statsrådets ledamöter inte betecknas som konungens förtroendeämbetsmän. Beredningen föreslår att föreskriften härom utgår.

I 39 § RF föreskrivs bl. a. att regent, som för riksstyrelsen när konungen vis-

tas utrikes, inte kan tillsätta lediga för-
troendesysslor annat än med förord-
nande t. v. Denna bestämmelse kommer
efter den nu föreslagna ändringen av
35 § inte att avse statsrådsledamot. Frå-
ga uppkommer då om en specialregel
om regents befattning med ministär-
bildningen bör behållas. Denna fråga
bör ses mot bakgrund av att regerings-
bildningen förutsätts ske på grundval
av det parlamentariska läget och att
riksdagen genom rätten att avge miss-
troendeförklaring utövar kontroll över
regeringsbildningen. I detta system sak-
nas utrymme för att förordna statsråds-
ledamöter t. v. Godtar riksdagen re-
gents utnämning av statsminister eller
annat statsråd, bör utnämningsfrågan
inte kunna tas upp på nytt med anled-
ning av att konungen återtar riksstyrel-
sen. Beredningen föreslår därför inga
särbestämmelser i fråga om regents be-
fattning med ministärbildningen.

I 35 § bör liksom hittills ordningen
för entledigande av statsråden anges
uttömmande. Eftersom konungen enligt
4 § RF utnämner statsråden bör också
den formella befogenheten att entlediga
dem tillkomma konungen. Sådant be-
slut bör liksom hittills fattas i konselj.
I vilka fall entledigande skall ske
bör regleras enligt parlamentarismens
grundsatser. Som förut sagts skall det
i princip åligga statsrådsledamot att
avgå om riksdagen har avgett misstroen-
deförklaring mot honom. Normalt torde
misstroendeförklaring komma att föran-
leda begäran om entledigande för den
som förklaringen riktas mot. Även om
begäran om entledigande inte görs, skall
det emellertid åligga konungen att be-
sluta därom. Enligt vad beredningen
har utvecklat i det föregående (s. 178)
skall regeringen kunna bemöta miss-
troendeförklaring genom att inom en
vecka föranstalta om nyval. Först där-
efter aktualiseras alltså frågan om av-

gångsskyldighet på grund av förkla-
ringen.

I annat fall än då riksdagen har av-
gett misstroendeförklaring bör stats-
ministern kunna entledigas endast på
egen begäran. Sådant begäran bör inte
kunna avslås. Som författningsutred-
ningen har föreslagit bör regeringens
karaktär av kollektiv enhet kring stats-
ministern komma till uttryck på så sätt
att samtliga övriga statsråd alltid skall
entledigas, om statsministern avgår, oav-
sett orsaken till avgången.

I fråga om entledigande av annan
statsrådsledamot än statsministern de-
lar beredningen författningsutredning-
ens uppfattning att statsministerns le-
lande ställning inom regeringen bör
komma till uttryck däri att han får av-
görande inflytande på frågan om entle-
digande. Beredningen förordar att detta
markeras genom att entledigande skall
kunna ske endast på begäran av stats-
ministern. Självfallet innebär detta inte
att statsministern i praktiken förutsätts
kunna tvinga annan statsrådsledamot,
som önskar avgå från sin post, att stå
kvar i regeringen. Det ligger i sakens
natur att statsministern inte är betjänt
av att ha kvar en regeringsmedlem som
önskar avgå. Den förordade ordningen
lämnar emellertid utrymme för övervä-
ganden inom regeringen i frågan, bl. a.
om den närmare tidpunkten för entle-
digandet. Begäran från statsministern
om entledigande av annat statsråd bör
inte få avslås.

Beredningen anser liksom författ-
ningsutredningen att en avgående rege-
ring skall vara skyldig att stå kvar som
expeditionsministär tills ny regering
tillträder. Denna skyldighet bör lämpli-
gen komma till uttryck genom att be-
slutet om entledigande av statsrådets
samtliga ledamöter träder i tillämpning
först när ny statsminister utnämns. Ex-
peditionsministärens handlingsfrihet

beror främst av vad som är politiskt lämpligt och möjligt i den föreliggande situationen och lämpar sig därför inte för statsrättslig reglering. Det innebär dessutom så stora svårigheter att bestämma en avgränsning som kan bli av någon praktisk betydelse att man även av det skälet bör avstå härifrån. Beredningen föreslår därför ingen formell begränsning av expeditionsministärens kompetens.

I överensstämmelse med dessa överväganden föreslår beredningen att statsministern skall entledigas när han begär det och annan statsrådsledamot när statsministern begär det. Efter mistroendeförklaring skall den som förklaringen avser entledigas, om nyvalsförordnande inte meddelas inom en vecka efter det förklaringen gavs. Avgår statsministern skall övriga statsrådsledamöter entledigas. Beslut om entledigande fattas av konungen i statsrådet. Avser beslutet statsrådets samtliga ledamöter, skall det träda i tillämpning först när ny statsminister utnämns.

49 §.

I paragrafen ges de grundläggande bestämmelserna om riksdagen. I 1 mom. första stycket föreskrivs att riksdagen representerar svenska folket. Vidare sägs att riksdagen fördelas i två kamrar och att dessa i alla frågor har lika behörighet och myndighet. Andra stycket innehåller hänvisning till bestämmelser i RO (2 § fjärde stycket) om rätt för bl. a. visst antal av vardera kammarens ledamöter att få riksdagen inkallad till extra session. I 2 mom., som handlar om allmän folkomröstning, sägs bl. a. att rätt att delta i folkomröstning tillkommer envar som är röstberättigad vid val till riksdagens andra kammare.

Den föreslagna övergången till enkamarsystem föranleder att bestämmelser-

na om riksdagens fördelning på två kamrar och kamrarnas behörighet skall utgå.

I enkamarsystemet har beteckningen kammare inte någon täckning. Med riksdag avses f. n. inte bara den beslutande församlingen utan också denna församlings årliga verksamhetsperiod. Att en rad bestämmelser i grundlagarna har kunnat knytas till kammarindelningen har bidragit till att klargöra att bestämmelserna avser riksdagen som beslutande organ. Efter genomgång av de särskilda paragraferna i RF och RO har beredningen emellertid kommit till uppfattningen att det genomgående framgår av sammanhanget vad som avses med riksdag även om riksdag ersätter kammare som beteckning för den beslutande församlingen. Beredningen föreslår därför att beteckningen kammare där den förekommer byts ut mot beteckningen riksdagen. Detta föranleder ändring i andra stycket av förevarande paragraf. I fråga om de ändringar som av samma skäl bör göras i andra grundlagsstadganden hänvisas till vad som anförts under rubriken Övriga paragrafer.

I 2 mom. bör vad som sägs om val till riksdagens andra kammare i stället avse val till riksdagen.

52 §.

Riksdagens kamrar äger enligt denna paragraf var för sig utse talman samt en förste och en andre vice talman.

Enligt författningsutredningens förslag till enkamarsystem skulle riksdagen utse en talman samt en förste, en andre och en tredje vice talman (FRO 6 kap. 10 §). Förslaget lämnades utan erinran vid remissbehandlingen. Beredningen har inte funnit anledning att frångå författningsutredningens förslag

och förordar att 52 § ändras i enlighet härmed.

53 §.

I första stycket anges det antal ständiga utskott som varje riksdag skall tillsätta. Bl. a. föreskrivs att antalet lagutskott skall vara tre. Riksdag som sammanträder efter upplösning enligt 108 § RF skall jämlikt andra stycket inte tillsätta flera utskott än som behövs.

I överensstämmelse med beredningens förslag i det föregående (s. 129) skall i första stycket föreskrivas att antalet lagutskott skall vara fyra. I fråga om fördelningen av ärenden mellan lagutskotten hänvisas till 42 § RO.

På grund av de ändringar beredningen föreslår i 108 § RF bör hänvisningen till nämnda paragraf i 53 § andra stycket få annan formell utformning.

54 §.

Till de ständiga utskott som varje riksdag skall tillsätta hör utrikesutskottet. I förevarande paragraf stadgas bl. a. att ledamöter i utrikesutskottet även skall vara ledamöter i en nämnd (utrikesnämnden) med uppgift att rådpläga med konungen om ärenden som angår rikets förhållande till främmande makter.

Beredningen har förut föreslagit att den nuvarande personalunionen mellan utrikesutskottet och utrikesnämnden skall hävas. Nämndens ledamöter skall i stället utses i ett särskilt val av riksdagen. Nämnden bör tillsättas av varje riksdag, alltså även av vaderiksdag. Dess uppgifter bör vara desamma som nu. Beredningen föreslår sålunda endast den ändringen i paragrafen att varje riksdag skall tillsätta en utrikesnämnd. Om nämndens sammansättning ges föreskrifter i 49 § RO.

Enligt 12 § RF skall utrikesutskottet eller utrikesnämnden i vissa angivna fall få tillfälle att yttra sig innan överenskommelse med främmande makt ingås. Denna bestämmelse ger möjlighet att med hänsyn till förhållandena i varje särskilt fall höra antingen utskottet eller nämnden. Beredningen anser att det inte finns anledning att skära av denna möjlighet därför att personalunionen mellan utskottet och nämnden hävs. Enligt 49 § RO har nämnden alltid möjlighet att få tillstånd överläggningar med utrikesministern i vilken utrikespolitisk fråga som helst.

69—71 §§.

Dessa paragrafer innehåller bestämmelser om gemensamma omröstningar i kamrarna i särskilt angivna frågor rörande statsverkets inkomster och utgifter. Bestämmelserna förlorar självfallet sin betydelse i enkammarriksdagen. Beredningen föreslår därför att paragraferna upphävs.

81 §.

I paragrafen meddelas vissa bestämmelser om grundlagsändringar. Sålunda föreskrivs i andra stycket bl. a. att beslut i grundlagsfråga skall meddelas riksdagen genom öppet brev som uppläses samtidigt i vardera kammaren. Enligt tredje stycket får beslutanderätt i vissa frågor, som inte avser stiftande, ändring, förklaring eller upphävande av grundlag, i begränsad omfattning överlätas på mellanfolklig organisation för fredligt samarbete till vilken riket är eller skall bli anslutet. Beslut härom skall normalt fattas i samma ordning som beslut om grundlagsändring. Under vissa förutsättningar får dock beslut fattas samfällt av konungen och en riksdag. Då krävs emellertid för beslut om överlåtelse att i vardera kammaren

minst fem sjättedelar av de röstande och minst tre fjärdedelar av ledamöterna vid votering har instämt i beslutet.

I andra stycket bör på de skäl som har anförts vid 49 § den formella ändringen göras att uppläsningen skall ske inte i vardera kammaren utan i riksdagen. Kravet enligt tredje stycket på kvalificerad majoritet i vardera kammaren vid överlåtelse av beslutanderätt på mellanfolklig organisation i vissa fall bör utan ändring gälla för motsvarande beslut av enkammarriksdagen. Paragrafens lydelse föreslås skola jämkas i enlighet härmed.

103 §.

I paragrafen, som innehåller bestämmelserna om den s. k. opinionsnämnden, bör föreskrivas att nämnden skall tillsättas vart tredje år.

107 §.

Paragrafens första stycke innehåller huvudbestämmelserna om det politiska statsrådsansvaret. Anmärker konstitutionsutskottet att statsrådets ledamöter samfällt eller en eller flera av dem inte har iakttagit rikets sannskyldiga nytta i sina rådslag om allmänna mått och steg eller att någon föredragande inte har utövat sitt förtroendeämbete med oväld, nit, skicklighet och drift, äger utskottet ge det till känna för riksdagen. Med anledning av sådant tillkännagivande kan riksdagen, om den finner rikets väl kräva det, hos konungen skriftligen anmäla sin önskan att han entledigar den eller dem som utskottet har riktat anmärkning mot.

I andra stycket föreskrivs bl. a. att fråga om statsråds konstitutionella ansvar får väckas även av riksdagsledamot eller av annat utskott än konstitutions-

utskottet. Ärendet får emellertid inte avgöras av riksdagen förrän konstitutionsutskottet har yttrat sig. Ansvarsfråga väcks enligt 57 § RO genom s. k. anmärkningsanledning. Skälen för anmärkningen får inte uppges när fråga väcks i kammaren utan först inför utskottet.

Allt som riksdagen efter granskning har godkänt eller lämnat oanmärkt bör enligt 107 § tredje stycket anses ha vunnit decharge i fråga om det granskade. Ny granskning för att göra gällande ansvar är inte tillåten. Dock åligger det vederbörande ämbetsmän att utan hinder av den generella översikt som riksdagens utskott eller revisorer gör av statsmedlens utdelning verkställa den speciella revision som tillkommer dem i kraft av deras ämbeten.

Som beredningen har anført i den allmänna motiveringen (s. 178) skall mistroendeförklaring vara riksdagens enda medel att göra gällande politiskt ansvar mot regeringen eller enskild statsrådsledamot. I enlighet härmed skall som förut sagts den nuvarande bestämmelsen i första stycket av denna paragraf om rätt för riksdagen att hos konungen begära statsråds entledigande upphävas.

I fråga om de former som skall iaktas när enskild riksdagsledamot eller annat utskott än konstitutionsutskottet vill väcka fråga om anmärkning mot statsråd ansåg författningsutredningen att ett förenklat förfarande borde komma till stånd. Grundlagberedningen ansluter sig till denna uppfattning och föreslår i likhet med författningsutredningen, att enskild riksdagsledamot eller annat utskott än konstitutionsutskottet skall kunna väcka fråga om anmärkning genom skriftlig anmälan direkt till konstitutionsutskottet. Andra stycket bör ändras i enlighet härmed.

På de skäl som beredningen har an-

gett i det föregående (s. 178) skall nuvarande bestämmelser i tredje stycket om decharge utgå ur paragrafen.

Rätten för riksdagen att genom misstroendeförklaring utkräva politiskt ansvar av regeringen eller enskild statsrådsledamot skall inte vara knuten till konstitutionsutskottets granskningsverksamhet. Det ligger emellertid nära till hands att fråga om politiskt ansvar aktualiseras i anslutning till utskottets redovisning av granskningsresultatet. Bestämmelserna om misstroendeförklaring har därför sin plats i anslutning till 107 §. Beredningen föreslår att bestämmelserna förs in i denna paragraf som ett nytt andra moment. I överensstämmelse med vad beredningen i den allmänna motiveringen har anfört om utformningen av institutet misstroendeförklaring skall föreskrivas, att riksdagen på yrkande av minst en tiondel av dess ledamöter äger förklara att ledamot av statsrådet inte åtnjuter riksdagens förtroende. Sådan förklaring skall dock inte få avgas under tiden från det ordinarie riksdagsval har ägt rum eller förordnande om nyval har meddelats till dess då löpande valperiod utgår. Detta förbud omfattar alltså dels tiden från ordinarie riksdagsval i september till utgången av samma år, då mandatperioden för den sittande riksdagens ledamöter löper ut, dels tiden från nyvalsförordnande till dess de nyvalda riksdagsledamöternas mandatperiod enligt 3 § andra stycket RO börjar, dvs. då de sammanträder första gången.

Det nya andra momentet föreslås vidare skola innehålla föreskriften att det för bifall till yrkande om misstroendeförklaring krävs att mer än hälften av riksdagens ledamöter vid omröstning förenat sig därom. Verkan av förklaringen regleras i 35 § RF. Beträffande formerna för väckande av fråga om misstroendeförklaring och riksdagens

handläggning av sådan fråga hänvisas till 57 § RO.

108 §.

Denna paragraf innehåller de grundläggande bestämmelserna om riksdagsupplösning. Där sägs att konungen får upplösa riksdagen, om han med iakttagande av bestämmelserna i RO förordnar om nya val till båda kamrarna eller den ena av dem. Om riksdagen upplöses skall den sammanträda inom tre månader från upplösningen på den dag konungen bestämmer. Riksdagen får inte upplösas på nytt förrän efter fyra månader från den nyvalda riksdagens första sammanträde.

Enligt beredningens förslag till ändrad lydelse av 3 § RO skall konungen förordna om nyval till riksdagen om statsministern begär det. Initiativ till sådant förordnande skall alltså kunna tas endast av statsministern. Konungen skall inte kunna vägra att tillmötesgå statsministerns begäran om nyvalsförordnande. Har förordnande om nyval meddelats skall i enlighet med vad som har utvecklats i den allmänna motiveringen riksdagssession kunna avbrytas. Även beslut därom skall meddelas av konungen men endast om statsministern begär det. Föreskrifter härom bör ersätta nuvarande bestämmelser i 108 § om konungens rätt att upplösa riksdagens kamrar. Den nya bestämmelsen innebär att det i realiteten är statsministern som i varje särskilt fall avgör, om riksdagssession skall avbrytas och när det i så fall skall ske. Hinder föreligger inte att sessionen får fortsätta någon tid innan den avbryts. I första hand avser bestämmelsen session som pågår vid tiden för nyvalsförordnandet. Även om en pågående session har avbrutits kan riksdagen emel-

lertid på grund av föreskrifterna i 2 § RO sammanträda till ny ordinarie vår- eller höstsession eller kallas till extra session under tiden mellan nyvalsförordnandet och den nyvalda riksdagens första sammanträde. Även sådan session kan avbrytas, men beslut därom kan meddelas först sedan sessionen har börjat. Beslut om nyval och avbrytande av riksdagssession är regeringsärenden och fattas alltså i konselj.

Beredningen har i det föregående funnit att man inte f. n. bör överväga att ändra nuvarande ordning enligt vilken den nyvalda riksdagen skall sammanträda inom tre månader från nyvalsförordnandet. Vilken dag inom denna tid som det första sammanträdet kan hållas beror i första hand på när nyvalet äger rum. Båda dessa tidpunkter bestäms enligt gällande stadganden i förevarande paragraf och 55 § Vall av konungen. Besluten fattas i konselj.

Den tid inom vilken upprepat förordnande om nyval inte får meddelas skall som beredningen har förordat (s. 187) förlängas från fyra till fem månader från den nyvalda riksdagens första sammanträde.

Beredningen föreslår att 108 § ändras i enlighet med det anförda.

Övriga paragrafer.

Som har sagts under 49 § föranleder övergång till enkammarssystem ändringar i andra paragrafer i RF än dem som nu har nämnts särskilt. Även i övrigt måste vissa ändringar göras i andra paragrafer än de förut särskilt angivna. Dessa ändringar är genomgående av formell art. De paragrafer som åsyftas är 55, 56, 82, 87, 89, 90 och 110 §§. Vilka ändringar som behöver göras i ifrågavarande paragrafer torde framgå av deras lydelse och synes inte behöva motiveras särskilt.

Riksdagsordningen

1 §.

I 1 § 1 mom. första stycket föreskrivs att svenska folket representeras av riksdagen och att riksdagen fördelas på två kamrar, den första och den andra, vilka i alla frågor har lika behörighet och myndighet.

Övergången till enkammarssystem medför att bestämmelserna om riksdagens fördelning i två kamrar och kamrarnas behörighet skall utgå. I fråga om vissa ytterligare överväganden som föranleds av denna ändring i 1 § hänvisas till vad som har anförts i anslutning till motsvarande ändring i 49 § RF.

F. n. innehåller 1—5 §§ RO grundläggande bestämmelser som är gemensamma för båda kamrarna, medan så väsentliga föreskrifter som om antalet ledamöter i kamrarna och ordningen för kamrarnas förnyelse meddelas för varje kammare för sig i 6—12 resp. 13—22 §§ vilka har den gemensamma rubriken »Kamrarnas bildande». Efter övergång till enkammarssystem blir det naturligt att alla grundläggande bestämmelser om enkammarriksdagen ges i RO:s inledning, som redan nu har rubriken »Allmänna grunder». Beredningen föreslår att antalet ledamöter anges i ett nytt andra stycke i 1 mom. av nu ifrågavarande paragraf, medan ordningen för riksdagens förnyelse regleras i 3 §. De nuvarande bestämmelserna om riksdagens bildande kommer då att uteslutande handla om hur riksdagens ledamöter väljs.

2 §.

Denna paragraf innehåller de grundläggande bestämmelserna om riksdagens sessioner. I andra stycket föreskrivs bl. a. att riksdagens vårsession skall avslutas senast den 31 maj. Endast om be-

handlingen av framlagda ärenden bedöms kunna avslutas senast den 15 juni får riksdagen, efter att ha hört talmanskonferensen, besluta att sessionen skall pågå längre, dock längst t.o.m. sistnämnda dag. Har behandlingen av framlagt ärende uppskjutits till höstsessionen, skall talmännen kalla riksdagen till sådan session, som skall börja den dag efter den 15 oktober som prövas lämplig och pågå så länge det behövs. Riksdagen är i regel avslutad den 31 december.

Enligt tredje stycket kan konungen kalla riksdagen till extra session. Sådan session kan enligt fjärde stycket komma till stånd även på begäran av 65 ledamöter av första kammaren eller 100 ledamöter av andra kammaren. Särskilt skäl skall uppges för dylik begäran.

Som sagts förut (s. 132) skall planeringen av enkammarriksdagens arbete inriktas på att arbetet skall hinnas med under de tider som f. n. gäller för vår- och höstsessionerna. På grund av de osäkerhetsmoment som en förhandsbedömning av enkammarriksdagens funktionsduglighet inrymmer har beredningen emellertid förordat att riksdagen skall få begränsad rätt till mindre förlängningar. Utrymme härför finns i anslutning till vårsessionens avslutande och höstsessionens början. Sålunda skall vårsessionen kunna förlängas längst t.o.m. den 15 juni även om riksdagen till höstsessionen har uppskjutit behandlingen av ärenden som har lagts fram under vårsessionen. För att förlängning skall få beslutas bör krävas att synnerliga skäl föreligger. Huvudregeln skall alltså alltjämt vara att vårsessionen avslutas senast den 31 maj. Gällande bestämmelse om höstsessionens början har visst samband med föreskrifterna i landstingslagen den 14 maj 1954 (nr 319) om landstingsmöten. Erfaren-

heterna av landstingens möten visar emellertid att de landstingsmöten som obligatoriskt skall hållas med början första måndagen i oktober regelmässigt inte pågår längre tid än en vecka. Det synes sålunda finnas utrymme för att riksdagens höstsession utan att kollidera med landstingens oktobermöten kan börja något tidigare än den 15 oktober. För att ge möjlighet härtill föreslår beredningen även den ändringen i 21 § andra stycket RO att höstsession skall inledas den dag i oktober som prövas lämplig.

I fråga om det antal ledamöter som i en enkammarriksdag skall kunna begäras att riksdagen kallas till extra session föreslog författningsutredningen att antalet skulle bestämmas till en tredjedel av riksdagens ledamöter. I likhet med de remissinstanser som yttrade sig över utredningens förslag i denna del anser beredningen att förslaget är väl avvägt. Beredningen förordar därför också för sin del att extra session skall kunna begäras av minst en tredjedel av riksdagens ledamöter, dvs. minst 117 ledamöter. Fjärde stycket i förevarande paragraf bör ändras i enlighet härmed.

I detta sammanhang bör uppmärksammas att riksdagen mellan de ordinarie sessionerna har möjlighet att uttala misstroende mot regeringen endast om riksdagen sammanträder till extra session. Som nyss sagts krävs för att sådan session skall komma till stånd begäran från betydligt fler ledamöter än som enligt beredningens förslag (107 § 2 mom. RF) fordras för att yrkande om misstroendeförklaring skall tas upp till prövning. Anledning att mellan de ordinarie riksdagssessionerna kontrollera förtroendeförhållandet mellan regering och riksdag torde emellertid föreligga förhållandevis sällan, främst när ny regering träder till mellan vår- och höstsessionen t. ex. efter koalitionsupplös-

ning. Beredningen anser att det inte finns skäl att sänka kravet på det lägsta antal ledamöter som kan begära att riksdagen inkallas till extra session, för det fall att orsaken till begäran är att riksdagen skall få tillfälle att ta ställning till yrkande om misstroendeförklaring.

3 §.

I paragrafen föreskrivs att riksdagsmännen utses till båda kamrarna genom val för viss tid. Konungen äger dock före valperiodens utgång förordna om nyval till båda kamrarna eller endera av dem.

I överensstämmelse med vad som har anförts under 1 § RO föreslår beredningen att huvudbestämmelsen om valperioder vid val till riksdagen och om valperiodernas förläggning tas in som ett första stycke i förevarande paragraf. Där skall alltså föreskrivas att riksdagens ledamöter utses genom val för en tid av tre år och att valperioden räknas från och med januari månads början året näst efter det då valet har skett (jfr nuvarande 6 § 1 mom. resp. 13 § RO).

De grundläggande bestämmelserna om nyvalsförordnande, vilka f. n. finns i 3 § och 17 § 2 mom. RO, bör samlas i ett andra stycke i 3 §. Det bör inledas med den nuvarande bestämmelsen att förordnande om nytt val i hela riket till riksdagen får meddelas, innan ordinarie valperiod (treårsperiod) har gått till ända. Sådant förordnande skall meddelas av konungen, om statministern begär det. Vidare bör föreskrifterna om mandattiderna för den nyvalda riksdagen flyttas från 17 § 2 mom. till detta stycke. Som beredningen har anført i det föregående (s. 186) skall mandaten för de vid nyvalsförordnande sittande riksdagsledamöterna bestå tills de le-

damöter som utses i nyvalet håller sitt första sammanträde. Detta sammanträde skall enligt 5 § RO (108 § RF) hållas den dag inom tre månader från nyvalet som konungen bestämmer. I anslutning härtill föreslår beredningen en uttrycklig föreskrift i 3 § andra stycket att valperioden efter nyval skall börja den dag då den nyvalda riksdagen enligt 5 § RO sammanträder första gången efter valet. Av denna bestämmelse följer att mandaten för de avgående ledamöterna upphör dagen dessförinnan. I enlighet med vad som har sagts i den allmänna motiveringen skall valperioden efter nyval omfatta den tid som återstår av den ordinarie treårsperiod för vilken val senast har hållits.

5 §.

Lagrummet motsvarar 108 § RF. Det föreslås skola ändras i överensstämmelse med vad som har föreslagits i fråga om nämnda paragraf.

6—12 §§.

6—30 §§ RO har som huvudrubrik »Kamrarnas bildande». Av dessa paragrafer handlar 6—12 §§ om första kammaren och 13—22 §§ om andra kammaren, medan 23—30 §§ upptar gemensamma bestämmelser.

Enkammarriksdagens ledamöter skall liksom nuvarande andrakammarledamöter utses genom direkta val. Med hänsyn härtill anser beredningen det naturligt att bygga föreskrifterna om val till den nya riksdagen på gällande bestämmelser om andra kammarens bildande i 13—22 §§ och de gemensamma bestämmelserna i 23—30 §§. Beredningen föreslår därför att 6—12 §§ upphävs. Härvid bör huvudrubriken till ifrågavarande del av RO ändras till »Val till riksdagen» och underrubriker-na »a) Första kammaren» närmast före

6 §, »b) Andra kammaren» närmast före 13 § och »c) Gemensamma bestämmelser» närmast före 23 § utgå.

13 §.

I 13 § ges regler om antalet ledamöter i andra kammaren. Vidare innehåller paragrafen bestämmelser om ordinarie valperiod för andra kammarens ledamöter.

Beredningen har vid 1 § föreslagit att bestämmelserna om antalet ledamöter i riksdagen och deras mandatperioder skall flyttas till den inledande allmänna delen av RO (1 och 3 §§). Bestämmelserna om första kammarens bildande i 6—12 §§ skall som nyss har sagts upphävas. Som har anförts i den allmänna motiveringen bör de centrala reglerna i det nya valsystemet grundlagsfästas. Beredningen föreslår att dessa regler byggs in i 13—22 §§, som nu innehåller föreskrifterna om andra kammarens bildande. Med hänsyn till att valsystemet f. n. i stort sett endast antyds i RO måste genomgripande omarbetning ske av dessa paragrafer.

Grundlagsreglerna om val till riksdagen bör i 13 § inledas med bestämmelser om när valen skall äga rum. Nuvarande bestämmelser därom i 17 § kan med vissa jämkningar tas upp i 13 §. Sålunda skall ordinarie riksdagsval hållas året näst före början av den treårsperiod som valen gäller för. I anslutning till den valtekniska utredningens förslag bör vidare anges att valen äger rum under mer än en dag. Dessutom föreslås den jämkning i 2 mom. att bestämmelsen om mandattiden efter nyval utgår. Den återfinns som framgår av det föregående i 3 § andra stycket. I 3 mom. föreslås den ändringen i förhållande till nuvarande 17 § 3 mom. att bestämmelsen om när nytt val för att fylla ledighet efter avgången riksdagsleda-

mot skall hållas utgår. Sådant val skall enligt förslaget till ändring i ValL inte längre förekomma. Härom hänvisas till den allmänna motiveringen (s. 157) samt 88 § ValL.

14 §.

I 14 § föreskrivs f. n. att rikets indelning i valkretsar innehålls i ValL.

I 14 § bör enligt beredningens mening införas den viktiga bestämmelsen (jfr nuvarande 18 §) att valen till riksdagen är omedelbara, dvs. att riksdagsledamöterna väljs direkt av folket, och att varje röstande har en röst. Med hänsyn till att regler om mandatfördelningen mellan partier skall flyta in i RO anser beredningen det nödvändigt att även nuvarande föreskrift i 59 § andra stycket ValL att valsedel skall innehålla partibeteckning förs över till RO. Därvid bör också definitionen av partibeteckning flyttas från ValL till RO. Bestämmelserna föreslås skola tas upp i 14 § första stycket. Vidare förordar beredningen att bestämmelserna i nuvarande 16 § om rösträtten förs över till andra och tredje styckena i 14 §. Bestämmelserna bör i samband därmed underkastas viss formell överarbetning.

15 §.

Nuvarande 15 § innehåller regler om fördelningen av andrakammarmandaten på valkretsar. Motsvarande regler skall enligt beredningens förslag tas in i 16 §.

Den nya 15 § bör innehålla de grundläggande bestämmelserna för det nya valsystemet. Här bör sålunda föreskrivas att riksdagens ledamöter väljs i valkretsar. Föreskriften innebär inte bara att valet förrättas i valkretsar utan också att riksdagsledamöterna utses bland kandidaterna på partiernas valsedlar i valkretsarna. Även utjämningsmandaten

besätts alltså med kandidater i valkretsarna. Vidare bör paragrafen innehålla hänvisningen i nuvarande 14 §, att bestämmelser om valkretsindelningen meddelas i Vall. De nu angivna föreskrifterna bör lämpligen föras samman i ett moment.

2 mom. bör innehålla de huvudsakliga bestämmelserna om fördelningen av mandaten i riksdagen mellan partier. I momentet bör anges att fördelningen äger rum i två omgångar samt att 310 mandat fördelas inom valkretsarna i första omgången och 40 mandat i den andra gemensamt för hela landet. Vidare bör här klargöras att även de 40 mandat som fördelas gemensamt för hela landet tillförs valkretsarna för att besättas med kandidater från partiernas valsedlar där.

Beredningen föreslår att 15 § utformas enligt vad som nu har sagts.

16 §.

De nuvarande bestämmelserna i 16 § skall som förut sagts enligt beredningens förslag flyttas till 14 § andra och tredje styckena. I 16 § bör i stället meddelas regler om fördelning på valkretsar av de 310 s. k. fasta valkretsmandaten. Reglerna om fördelningen föreslås skola i stort sett motsvara nuvarande regler i 15 § 1, 2 och 4 mom. om fördelning av mandaten i andra kammaren mellan valkretsarna. Den s. k. fyllnadsregeln i 3 mom. av nämnda paragraf, som f. n. medför att Gotlands läns valkrets har tre mandat i stället för två och vardera av Blekinge läns och Jämtlands läns valkretsar fem i stället för fyra mandat, bör inte få någon motsvarighet i det föreslagna valsystemet. Som motiv för fyllnadsregeln har under förarbetena till nuvarande bestämmelser anförts, att den proportionella mandatfördelningsmetoden i gällande valsystem inte verkar tillfredsställande i valkretsar med

mycket få mandat (se proportionsvals-sakkunnigas bet. II den 18 april 1921 s. 85 och 102—103 samt prop. 1952: 175 s. 50). Fyllnadsregeln behövs emellertid inte i det nya systemet, där mandatfördelningen i valkretsar kompletteras med ett utjämningsförfarande. Intresset av god regional representation även för glesbygder har beredningen tillgodosett genom att förorda en så stor representation i riksdagen som 350 ledamöter. Överfördes fyllnadsregeln till det nya valsystemet skulle den därför inte bli tillämplig i mer än en valkrets, nämligen Gotlands läns valkrets, och i en del val kanske inte ens där. Beredningen föreslår därför att någon fyllnadsregel inte skall gälla vid fördelningen av valkretsmandaten.

17 §.

Som framgår av det föregående har nuvarande bestämmelser i 17 § enligt beredningens förslag sin motsvarighet i 13 § RO i fråga om när riksdagsval skall äga rum samt i 3 § i fråga om mandattiderna efter nyval i hela landet till riksdagen. I 17 § RO bör enligt beredningens mening i stället införas bestämmelserna om mandatfördelningen mellan partier. F. n. innehåller RO inga föreskrifter i detta hänseende.

Beredningen föreslår att paragrafen i 1 mom. skall inledas med föreskrift om vilka partier som får delta i mandatfördelningen, de s. k. spärreglerna. Dessa innebär som förut sagts (s. 153) att endast parti som har fått minst 4 % av rösterna i hela landet får delta. Undantag från denna generella spärrregel skall dock gälla om parti, som inte har klarat 4 %-spärren, har fått minst 12 % av rösterna i någon valkrets. I så fall får partiet delta i fördelningen av de fasta valkretsmandaten i den valkretsen men däremot inte i fördelningen av de 40 utjämningsmandaten. Med

röster avses här självfallet endast godkända röster.

2 mom. föreslås skola innehålla reglerna om hur de fasta valkretsmandaten fördelas mellan partier i valkretsarna. Fördelningsmetoden skall i stort sett vara densamma som den som f. n. gäller provisoriskt för andrakammarvalen, dvs. uddatalsmetoden med första delningstalet jämkat till 1,4. Exempel som närmare belyser metoden har lämnats i den allmänna motiveringen (s. 151—152).

I 3 mom. föreslår beredningen regler för hur de 40 utjämningsmandaten skall fördelas gemensamt för hela landet mellan de partier som får vara med vid denna fördelning. Vid fördelningen bör först beräknas hur många mandat i riksdagen vart och ett av de i fördelningen deltagande partierna skulle ha fått om alla mandat i riksdagen hade fördelats mellan dessa partier i hela landet som en enda valkrets. Har parti som på grund av 4 %-spärren inte får delta i fördelningen fått mandat i första omgången, skall dock antalet sådana mandat avräknas från det antal mandat som skall omfattas av den beräknade fördelningen. Fördelningen görs med tillämpning av samma fördelningsmetod som i första omgången, dvs. uddatalsmetoden med första delningstalet jämkat till 1,4. Den spärr som ligger i jämkningen till 1,4 saknar emellertid betydelse i förevarande sammanhang. Sedan det riksproportionellt riktiga antalet mandat sålunda har beräknats för varje parti, bör antalet utjämningsmandat för partiet räknas ut genom att det riksproportionellt riktiga antalet mandat minskas med det antal mandat som partiet har fått vid fördelningen i första omgången i valkretsarna.

Valsystemet är så konstruerat att det knappast bör kunna förekomma, att ett parti redan i första omgången får fler

mandat än som partiet skall ha enligt den riksproportionella fördelningen. Skulle detta likväl någon gång inträffa, bör den uppkomna situationen lösas så, att partiet behåller de mandat det har fått i första omgången och utjämningsmandaten fördelas mellan övriga deltagande partier så att dessa blir riksproportionellt representerade sinsemellan. Detta föreslås skola ske på det sättet att beräkningen av det riksproportionellt riktiga antalet mandat sker med uteslutande av det överrepresenterade partiet och med bortseende från de mandat som detta parti fått i första omgången.

I 3 mom. bör vidare regleras hur utjämningsmandaten skall tillföras valkretsarna. Detta skall ske för varje parti för sig. Partiet skall tillföras sina utjämningsmandat i de valkretsar där partiet vid jämförelse valkretsarna emellan ligger närmast till att ta ytterligare mandat sedan fördelningen i första omgången har avslutats. Avgörande är härvid de jämförelsetal som partiet har i de olika valkretsarna efter fördelningen i första omgången, dvs. sedan nytt jämförelsetal i förekommande fall har beräknats efter fördelningen av det sista fasta valkretsmandatet i varje valkrets. Det första utjämningsmandatet skall tillföras partiet i den valkrets där partiets jämförelsetal efter den första omgången är högre än i övriga valkretsar. Där efter tillförs partiet sina övriga utjämningsmandat ett efter ett i den valkrets där partiet för varje gång har högst jämförelsetal. För varje mandat som tillförs partiet i en valkrets beräknas nytt jämförelsetal i valkretsen med hänsyn till det totala antalet mandat som partiet har fått i valkretsen. Tillvägagångssättet belyses genom följande *exempel*, där ett parti antas ha fått 5 utjämningsmandat i andra omgången. Partiets jämförelsetal i olika valkretsar efter första om-

Antal mandat	Rösttal (kursiverat) och jämförelsetal för partiet i valkrets						
	a	b	c	d	e	f	g
1.....	140 000	50 000	35 000	70 000	30 000	60 000	7 000
2.....	.	.	.	.	.	.	5 000
3.....	.	.	.	.	10 000(1)	.	
4.....	.	.	.	.	6 000	.	
5.....	.	7 143(5)	5 000	.		.	
6.....	.			7 778(3)		6 667	
7.....	.						
8.....	.						
9.....	8 235(2)						
10.....	7 368(4)						
11.....	6 667						

gången framgår av ovanstående uppställning.

Partiets utjämningsmandat utskiftas alltså enligt exemplet så, att två mandat (nr 2 och nr 4) tillfaller valkretsen a samt ett mandat var och en av valkretsarna b (nr 5), d (nr 3) och e (nr 1).

18 §.

I 18 § föreskrivs f. n. att valen till andra kammaren är omedelbara och, om två eller flera riksdagsmän skall utses, proportionella. Vidare sägs i paragrafen att varje röstande har lika röst. Slutligen anges att närmare bestämmelser om andrakammarvalen meddelas i Vall. Beredningen har föreslagit, att bestämmelsen att valen är omedelbara flyttas till 14 § första stycket. Föreskriften att valen skall vara proportionella ersätts enligt beredningens förslag med bestämmelserna om mandatfördelningen i 15—17 §§. Regeln om lika rösträtt flyttas enligt förslaget till 14 § första stycket RO.

Den proportionella valmetodens tillämpning i fråga om fördelningen av ett partis mandat på kandidater skall enligt beredningens förslag liksom f. n. regleras i Vall. Erinran härom har sin plats i denna paragraf. I anslutning härtill bör föreskrifter meddelas för det fall att ett parti inte har tillräckligt många

namn på sina valsedlar i en valkrets för att besätta samtliga mandat som partiet har fått i valkretsen. Enligt gällande ordning (81 § 5 mom. sista stycket Vall) besätts mandatet i sådant fall med kandidat från annat parti. Som beredningen har utvecklat i den allmänna motiveringen (s. 156) är denna ordning inte förenlig med de principer som det nya valsystemet bygger på. I enlighet med vad beredningen har föreslagit skall mandat, som parti inte kan besätta i en valkrets, i stället tillföras partiet i annan valkrets, där partiet har deltagit i den valkretsvisa fördelningen, med motsvarande tillämpning av reglerna i 17 § 3 mom. tredje stycket RO. Beredningen föreslår att en bestämmelse av denna innebörd tas in i 18 §. Bestämmelsen innebär att obesatt mandat tillförs partiet i den av övriga valkretsar där partiet uppvisar sitt största jämförelsetal för tilldelning av ytterligare utjämningsmandat. I fråga om parti, som har fått mandat i en eller flera valkretsar på grund av undantaget från 4 %-spärren, blir den föreslagna regeln tillämplig endast om partiet har varit berättigat att delta i den valkretsvisa fördelningen i mer än en valkrets. Som har framhållits i den allmänna motiveringen är denna begränsning avsedd. Kan riksdagsledamot för partiet inte ut-

ses med tillämpning av överföringsbestämmelsen, får platsen stå obesatt under valperioden. Att detta skulle inträffa är som förut sagts mycket osannolikt.

De nuvarande valbarhetsbestämmelserna i 19 § RO föreslås skola inflyta som ett tredje stycke i 18 §. I dessa bestämmelser föreslås ingen annan ändring än att bostadsbandet slopas.

20 §.

I 20 § föreskrivs att fullmakt för den som utsetts till ledamot av andra kammaren skall utfärdas ofördröjligen. Någon annan ändring i dessa bestämmelser än att fullmakten skall avse ledamotskap av riksdagen föranleds inte av det nya kammar- och valsyste-
met.

Som har utvecklats i den allmänna motiveringen bör utfärdade fullmakter inte utslockna redan när val med anledning av besvär enligt 22 § RO upphävs i en eller flera valkretsar i samband med förordnande om omval utan gälla till dess ny mandatfördelning har skett efter omvalet. Detsamma bör gälla när omval äger rum på grund av 25 § (masskassation). Utmynnar besvär endast i förordnande om ny röstsammräkning utan att omval är aktuellt, hinner nya fullmakter utan tvekan utfärdas så snabbt att det inte föreligger behov av särskild föreskrift om verkan av regeringsrättens beslut på utfärdade fullmakter.

Beredningen föreslår sålunda att utfärdade fullmakter, om val har upphävts med anledning av besvär eller om valet är ogiltigt enligt 25 §, likväl skall gälla till dess nya ledamöter har blivit utsedda. Föreskrifter härom föreslås skola upptas i ett nytt andra stycke i 20 §.

22 §.

22 § innehåller regler om besvär över andrakammarval. För sådant ändamål äger klaganden begära protokollutdrag hos länsstyrelsen, som bör överlämna

utdraget till honom inom högst tre dagar. Besvären skall vid talans förlust komma in till länsstyrelsen senast inom tio dagar efter valförrättningens slut. Länsstyrelsen sätter genom kungörelse i Post- och Inrikes tidningar ut viss kort tid för förklaring över besvären. Sedan tiden för förklaring har gått ut, skall länsstyrelsen ofördröjligen sända in besvärshandlingarna jämte inkomna förklaringar till Kungl. Maj:t för att dessa skyndsamt skall föredras och avgöras i regeringsrätten.

Som framgår av den allmänna motiveringen anser beredningen, att nuvarande bestämmelser om besvär över andrakammarval bör tillämpas även i fråga om val till den nya enkammarriksdagen. RO bör emellertid inte innehålla annat än den grundläggande bestämmelsen om besvärsmätt, medan regler om besvärstid och besvär förfarandet i övrigt bör flyttas till 92 § Vall.

I fråga om besvärsmätt föreskrivs f. n. att den som är missnöjd med valet har sådan rätt. Besvärsmätt torde tillkomma var och en som har varit uppförd som kandidat i valet. I övrigt betraktas besvärsmätten som ett utflöde av röstretten. Med hänsyn till att valen f. n. är slutna valkretsval, anses besvärsmätt i dessa fall tillkomma endast den som är röstberättigad i valkretsen. Det nya valsyste-
met torde inte lämna utrymme för någon motsvarande begränsning, eftersom ett fel som har förekommit i en valkrets kan inverka på mandatfördelningen i andra valkretsar.

Besvär över val bör liksom hittills prövas av Kungl. Maj:t i regeringsrätten. Föreskriften härom bör alltjämt ha sin plats i RO.

24 §.

I fråga om denna paragraf hänvisas till den valtekniska utredningens betänkande SOU 1967: 27.

25 §.

I paragrafen föreskrivs bl. a. att nytt val skall anställas, om mer än hälften av valsedlarna är ogilla. Med nuvarande slutna valkretsval är bestämmelsen tillämplig i fråga om riksdagsmannaval i varje valkrets för sig. Även framdeles bör nytt val, s. k. omval, ske om mer än hälften av avgivna valsedlar i en valkrets är ogilla, och omvalet bör förrättas endast i den valkretsen. Med hänsyn till att det nya valsystemet förutsätter ett enda riksdagsmannaval i hela landet föreslås att ifrågavarande bestämmelse uttryckligen anges skola tillämpas i fråga om varje valkrets för sig.

27 §.

Om någon för samma tid väljs till ledamot av båda kamrarna eller till ledamot av endera för två eller flera valkretsar, bestämmer den valde själv enligt denna paragraf i vilkendera kammaren eller för vilken valkrets han vill anses vald till riksdagsman. Han skall skyndsamt anmäla sitt beslut till länsstyrelsen i den ort för vilken han inte tar emot riksdagsmannauppdraget.

Den nuvarande bestämmelsen i fråga om dubbelval till kamrarna skall givetvis utgå. Däremot skall regleringen av dubbelval för flera valkretsar alltjämt gälla.

F. n. regleras dubbelval för flera partier genom sammanräkningsbestämmelserna i 81 § 5 mom. ValL. Får samma person plats för två eller flera partier, anses varje parti ha besatt en halv, en tredjedels etc. plats. Detta förfarande är inte förenligt med den proportionalitetsprincip, som är grundläggande för det nya valsystemet, och är f. ö. inte möjligt att tillämpa i detta system. Den naturliga lösningen av dylika dubbel-

valssituationer blir i stället att följa samma regler som enligt 27 § RO gäller för andra fall av dubbelval. Beredningen föreslår därför att föreskrifterna i denna paragraf skall gälla också om någon väljs till ledamot för flera partier.

33 §.

I 1 mom. föreskrivs att vardera kammaren, så snart riksdagen har sammanträtt och kamrarna underrättats om den granskning av riksdagsmännens fullmakter som enligt 32 § görs inom justitiedepartementet, skall bland sina ledamöter välja talman samt en förste och en andre vice talman. Vid sådant val skall den anses vald som har fått mer än hälften av de avgivna rösterna. I fråga om de närmare bestämmelserna om valet hänvisas till riksdagsstadgan. Där sägs i 6 § bl. a. att talman och vice talmän väljs var för sig. Får ingen mer än hälften av de avgivna rösterna skall ny omröstning anställas. Får inte heller då någon erforderlig majoritet, anställs en tredje omröstning men nu bara mellan de två som har fått flest röster vid den andra omröstningen. Vid denna tredje omröstning är den vald som har fått de flesta rösterna. Vid lika rösttal vid andra eller tredje omröstningen skall lottning ske om det behövs.

I 2 mom. ges regler om vem som i vardera kammaren för ordet innan talmän har valts. Enligt 3 mom. skall nytt val äga rum om talman eller vice talman dör eller frånträder sin befattning under riksdag. 4 mom. innehåller regler för hur man skall förfara vid samtidigt förfall för talmannen och vice talmännen i någondera kammaren.

Liksom i fråga om 52 § RF föreslår beredningen den ändringen i 1 mom. av förevarande paragraf att riksdagen skall utse talman samt en förste, en

andre och en tredje vice talman. Bestämmelserna i samma moment om talmansvalet ger enligt beredningens mening mindre tillfredsställande underlag för motsvarande regler i 6 § riksdagsstadgan. Samtliga regler bör ges endast i endera författningen. Med hänsyn till den vikt som måste tillmätas talmansval förordar beredningen att omröstningsreglerna i sin helhet förs in i RO. Anledning att i sak ändra själva omröstningsreglerna anser beredningen inte finnas. Däremot kan det inte anses nödvändigt att talmansval, i enlighet med vad som förutsätts f. n., alltid skall ske med slutna sedlar. Talmansvalen brukar vara väl förberedda av parti-grupperna i riksdagen, en beredningsform som det inte finns skäl att ändra (se vad som anförs under 75 § RO). Erfarenheterna visar att valen praktiskt taget alltid har varit enhälliga. Med hänsyn till dessa omständigheter anser beredningen att man såvitt möjligt bör undvika den betydande omgång som val med slutna sedlar medför i en så stor församling som den nya enkammarriksdagen. Som författningsutredningen föreslog (SOU 1963: 18 s. 159) bör valet i första hand ske med acklamation. Endast om riksdagsledamot begär det skall val med slutna sedlar äga rum. Beredningen föreslår att bestämmelserna i 33 § 1 mom. om talmansval ändras enligt vad som har anförts nu.

I övrigt bör en del formella ändringar göras i paragrafens samtliga moment på grund av övergången till enkammar-system.

35 §.

Paragrafen innehåller bestämmelser om hur förordnande om nyval skall ges till känna. Det skall när riksdagssession pågår ske antingen vid sammankomst i rikssalen eller genom öppet brev som läses upp i vardera kammaren av stats-

rådsledamot som förordnas därtill. Vidare föreskrivs att riksdagen efter uppläsandet omedelbart är upplöst.

I anslutning till vad som har anförts under 108 § RF föreslår beredningen att bestämmelsen om att riksdagen omedelbart är upplöst efter tillkännagivande om nyvalsförordnande ersätts med föreskriften att riksdagens session efter beslut om dess avbrytande omedelbart skall avslutas. Också reglerna om hur tillkännagivande av nyvalsförordnande skall ske bör justeras. Tillkännagivande genom öppet brev tillämpades vid nyvalsförordnandet år 1958, vilket meddelades under pågående session. Denna form är enligt beredningens uppfattning den lämpligaste för att tillkännagiva nyvalsförordnande när session pågår. Hur förordnandet skall tillkännas när session inte pågår sägs f. n. ingenting om i RO. Lämpligen bör tillkännagivandet då ske genom allmän kungörelse. Beslut att session skall avbrytas med anledning av nyvalsförordnande bör enligt beredningens mening alltid tillkännas genom öppet brev. 35 § föreslås skola ändras i enlighet med vad beredningen nu har anfört.

36 §.

1 mom. innehåller liksom 53 § RF föreskrifter om vilka ständiga utskott varje riksdag skall tillsätta. Därutöver föreskrivs att utskotten skall tillsättas inom sex dagar efter riksdagens öppnande samt att vart och ett av utrikes-, banko- och de tre lagutskotten skall bestå av 16 ledamöter, vart och ett av konstitutions-, bevillnings- och jordbruksutskotten av 20, allmänna beredningsutskottet av 24 samt statsutskottet av 30 ledamöter. Vardera kammaren väljer bland sina ledamöter hälften av ledamöterna i varje utskott. Utom de ständiga utskotten kan kamrarna genom

sammanstående beslut tillsätta särskilt utskott för att ta upp frågor som hör till ständigt utskotts behandling. Vid behov kan kamrarna vidare på begäran av annat utskott än utrikesutskottet bevilja förstärkning i ledamöternas antal.

Enligt 2 mom. kan kammare tillsätta enskilt utskott för att behandla fråga som endast rör kammaren enskilt.

För ordinarie utskottsledamöter skall enligt 3 mom. vardera kammaren inom sig utse suppleanter. Antalet suppleanter bestämmer kamrarna själva utom i fråga om utrikesutskottet, där antalet skall vara åtta från vardera kammaren.

I 4 mom. föreskrivs att riksdag som sammanträder efter upplösning varom stadgas i 5 § (vaderiksdag) inte skall tillsätta fler utskott än som behövs.

I fråga om de ändringar som bör göras i 1 mom. hänvisas till vad som har sagts i den allmänna motiveringen (s. 131). Därutöver föreslår beredningen i anslutning till upphävandet av det personella sambandet mellan utrikesutskottet och utrikesnämnden (54 § RF) att utrikesutskottet liksom övriga utskott skall kunna förstärkas med flera ledamöter. De nuvarande föreskrifterna i 2 mom. om enskilt utskott saknar betydelse inom en enkammarriksdag och skall därför utgå.

I övrigt föreslår beredningen formella jämkningar i 3 och 4 mom. i anslutning till övergången till enkammarssystem och de nya bestämmelserna i 5 § RO om nyvalsförordnande. Dessutom bör vissa redaktionella justeringar ske i paragrafen.

38 §.

I 1—3 mom. anges konstitutionsutskottets uppgifter. Sålunda skall utskottet enligt 1 mom. bl. a. meddela

utlåtande över de frågor om grundlagarna och vissa andra lagar och stadgar som kamrarna hänvisar till utskottet. Enligt 3 mom. åligger det utskottet att infordra statsrådsprotokollen. Där erinras vidare om att utskottet enligt RF har rätt och plikt att dels efter granskning av protokollen hos riksdagen anmäla de anmärkningar som granskningen har föranlett eller i annat fall vidta erforderlig åtgärd i anledning av gjord anmärkning, dels avge yttrande till riksdagen när enskild riksdagsledamot eller annat utskott än konstitutionsutskottet har väckt fråga att statsrådet eller någon statsrådsledamot har utövat sitt ämbete på obehörigt sätt. I 4 mom. föreskrivs att det tillkommer utskottet att skilja mellan kamrarna, när de har skilda meningar om till vilket utskott olika frågor och ämnen skall hänvisas, samt att skilja mellan kammare och dess talman om talmannen vägrar proposition (se 61 § RO).

Vid 107 § RF har beredningen föreslagit att enskild riksdagsledamot eller annat utskott än konstitutionsutskottet skall kunna väcka fråga om konstitutionellt ansvar för statsråd genom skriftlig anmälan direkt till konstitutionsutskottet. Sådan anmälan bör liksom övrigt material som är tillgängligt för utskottet i dess granskningsverksamhet läggas till grund för utskottets bedömning av om anmärkning bör göras eller annan åtgärd vidtas mot statsrådet eller statsrådsledamot. Beredningen föreslår att 38 § 3 mom. ändras i enlighet härmed.

Övergången till enkammarriksdag medför vidare att reglerna i 4 mom. om avgörande av tvist mellan kamrarna i remissfråga blir obehövliga och skall utgå samt att formella jämkningar av lagtexten i 1 och 4 mom. bör ske.

39 §.

I paragrafens andra moment föreskrivs bl. a. att det tillkommer statsutskottet att granska utbetalningarna av statsmedel med hänsyn till den av riksdagen fastställda statsregleringen. Om belopp, som har anslagits till viss huvudtitel, mot riksdagens beslut har använts till andra ändamål än dem som hör under ifrågavarande huvudtitel eller om något fastställt anslag har överskridits, skall utskottet hos kamrarna göra anmälan mot den ämbetsman, som har kontrasierat eller underskrivit en sådan anordning, varefter skall förfaras enligt 106 och 107 §§ RF.

Av sammanhanget i paragrafen framgår att uttrycket ämbetsman här avser endast ledamot av statsrådet. Någon särskild regel för hur statsutskottets anmälan till kamrarna skall göras finns inte. Vid de tillfällen då förfarandet har tillämpats (efter 1850—51 års riksdag endast åren 1911 och 1930, se konstitutionsutskottets utl. 1911:30 och 1930:26) har statsutskottet därför begagnat den i 57 § RO föreskrivna formen för s. k. anmärkningsledning. Enligt beredningens förslag till ändring av 107 § RF skall det nuvarande förfarandet enligt 57 § RO inte längre tillämpas. Enskild riksdagsledamot eller annat utskott än konstitutionsutskottet skall i stället kunna väcka fråga om anmärkning mot statsråd genom skriftlig anmälan direkt till konstitutionsutskottet. Med anledning härav behövs en formell justering i 39 § 2 mom. I anslutning härtill må påpekas att den begränsning av möjligheten att göra anmälan som hittills har förelegat på grund av reglerna om decharge faller bort enligt den föreslagna ändringen av 107 § RF.

42 §.

I paragrafen regleras lagutskottens uppgifter. Utskotten skall enligt 1 mom.

bl. a. meddela utlåtanden och avge förslag i anledning av vissa angivna lagfrågor som kamrarna hänvisar till utskotten. Fördelningen mellan lagutskotten av ärenden som hör till deras behandling görs enligt 3 mom. på sätt riksdagen bestämmer.

Om fördelningen av ärenden mellan lagutskotten föreskrivs i 20 § riksdagsstadgan att fördelningen skall ske vid särskilda sammanträden med deputerade för utskotten. Allmänna grunder för denna fördelning äger utskotten fastställa vid gemensamma sammanträden. Sådana allmänna grunder har fastställts år 1950 (lagutskottens memorial 1950:1) och jämkats senast år 1966 (utskottens memorial 1966:1).

Enligt beredningens uppfattning är de allmänna grunderna för ärendefördelningen mellan utskotten så viktiga att de bör fastställas av riksdagen. Föreskrifter härom bör lämpligen tas in i riksdagsstadgan. 3 mom. bör ändras i enlighet härmed. Själva fördelningen bör liksom hittills ombesörjas av särskilda deputerade för lagutskotten.

49 §.

I anslutning till bestämmelserna i 54 § RF att ledamöterna i utrikesutskottet även är ledamöter i utrikesnämnden föreskrivs i 49 § första stycket RO att val av ledamöter och suppleanter i utrikesutskottet gäller som val också av ledamöter och suppleanter i utrikesnämnden. Ledamot av nämnden utövar sin befattning tills nytt val av utrikesutskott förrättas. Nämndledamot som avgår ur riksdagen innan hans mandattid har gått ut eller som utnämns till statsråd förlorar dock sitt ledamotskap. Nämndens ledamöter behåller sina befattningar utan hinder av nyvalsförordnande. Enligt fjärde stycket skall nämnden sammankallas om minst sex

av nämndens ledamöter gör framställning hos utrikesministern om rådpläging i viss uppgiven fråga.

Som har anförts under 54 § RF skall ledamöterna i utrikesnämnden inte längre bestå av utrikesutskottets ledamöter utan väljas i särskilt val av varje riksdag. Vidare har föreslagits att nämnden skall ha nio ledamöter och lika många suppleanter. Nämndens ledamöter bör liksom utskottens väljas inom sex dagar efter riksdagens öppnande.

Genom föreskriften att utrikesnämndens ledamöter normalt skall behålla sina uppdrag tills nytt val till utrikesutskottet förrättas av ny riksdag har skapats garanti för att det rådgivande organ som nämnden utgör alltid skall finnas till hands. Den nuvarande särskilda föreskriften att nämndens ledamöter behåller sina uppdrag utan hinder av nyvalsförordnande bör ses i sammanhang med bestämmelserna i 36 § 4 mom. RO. Enligt dessa skall vaderiksdag tillsätta endast de utskott som behövs. På grund av att utrikesutskottet och utrikesnämnden nu blir särskilda organ kommer utrikesnämnden inte längre att omfattas av bestämmelserna i 36 § 4 mom. Därmed aktualiseras frågan om vaderiksdag skall utse ny utrikesnämnd eller om den nämnd som har valts av den ordinarie riksdagen skall sitta kvar tills ny nämnd väljs av nästa års ordinarie riksdag. Beredningen finner det bäst förenligt med nämndens uppgifter att välja den lösningen att varje riksdag, alltså även vaderiksdag, skall utse utrikesnämnd. För att nå denna ordning föreslår beredningen att ifrågasvarande särskilda föreskrift i 49 § första stycket skall utgå.

I fjärde stycket av 49 § föreslår beredningen, med hänsyn till det minskade antalet ledamöter i utrikesnäm-

den, den ändringen att nämnden skall kunna sammankallas på begäran av minst fyra i stället som f. n. minst sex ledamöter.

50 §.

Enligt första stycket skall talmännen tillse att nödig skyndsamhet och största möjliga planmässighet iaktas vid riksdagsarbetets bedrivande.

I andra stycket ges bestämmelser om talmanskonferensen. Den skall bestå av de båda talmännen, vice talmännen, de ständiga utskottens ordförande samt ytterligare fyra ledamöter från vardera kammaren. Talmanskonferensens uppgift är att rådpläga om vad som i fråga om ärendenas behandling i utskott och kamrar kan behöva iaktas för att vinna nödig skyndsamhet och största möjliga planmässighet i riksdagsarbetet. Närmare bestämmelser om talmanskonferensen skall meddelas i riksdagsstadgan.

De uppgifter som enligt första stycket ankommer på kamrarnas talmän bör efter kammarreformen ankomma på riksdagens talman. Han får härigenom ytterst hela ansvaret för riksdagsarbetets planläggning och bedrivande.

Beredningen har tidigare förordat att talmanskonferensen skall behållas. Konferensen bör bestå av talmannen, de tre vice talmännen och ordförandena i de elva ständiga utskotten. Liksom f. n. bör därtill komma ett antal ledamöter som väljs av riksdagen. Beredningen föreslår att antalet valda ledamöter skall vara minst fyra. Genom att antalet inte maximeras får riksdagen möjlighet att bereda partigrupper i riksdagen representation i konferensen med hänsyn till förhållandena vid varje års riksdag. 50 § andra stycket föreslås skola ändras i enlighet härmed.

52 §.

Enligt första stycket har varje kammarledamot rätt att vid kammarens sammanträde fritt tala och utlåta sig till protokollet i alla frågor, som kommer under överläggning, och om lagligheten i allt som tilldrar sig inom kammaren. Från denna huvudregel förutsätts undantag vara föreskrivna i RO eller kunna med stöd av RO föreskrivas av kammare. De föreskrifter i RO som åsyftas är bl. a. förbudet i sista stycket i denna paragraf mot personligen förolämpande uttryck. Stöd för kammares beslut om undantag från huvudregeln ges bl. a. i andra och tredje styckena i förevarande paragraf.

I andra stycket bestäms talarordningen i riksdagen. Det heter där att envar yttrar sig i den ordning som han har anmält sig och blir uppropad. Kammare kan emellertid föreskriva att ledamot får erhålla ordet i annan ordning för genmäle till annan talare. Föreskrifter i detta hänseende meddelas i 12 § 2 mom. ordningsstadgorna, där det sägs att avsteg från huvudregeln om talarordningen får göras i fråga om korta genmälen, som begränsas till tre eller i vissa fall sex minuter.

Tredje stycket avhandlar rätt att framställa interpellation eller enkel fråga. Sättet härför äger vardera kammaren bestämma. Kammare får också inskränka ledamots rätt att få ordet i samband med framställande av interpellationer eller besvarande av enkla frågor. Med stöd härav föreskrivs i 20 § 4 mom. ordningsstadgorna att endast den ledamot som har framställt enkel fråga och det statsråd som lämnar svaret får delta i överläggningen, om kammaren icke beslutar annat.

I åtskilliga sammanhang i det föregående har beredningen betonat att det

krävs noggrann planering av riksdagsarbetet inom en enkammarriksdag med så många ledamöter som 350. Beredningen har därvid förutsatt att möjligheter måste stå till buds att i viss utsträckning bestämma talarordningen utan hänsyn till den ordning i vilken talare har anmält sig och att begränsa den tid som talare får ha ordet.

I fråga om talarordningen skall huvudregeln alltjämt vara att varje ledamot yttrar sig i den ordning som han har anmält sig och blir uppropad. Denna regel skall emellertid gälla endast den som begär ordet under överläggningen i viss fråga. Mellan ledamöter som före överläggningen har anmält att de vill yttra sig skall talmannen enligt vad beredningen har förordat (s. 135) bestämma ordningen. Föreskrift härom bör lämpligen inleda andra stycket.

De möjligheter att tidsbegränsa anförandena i riksdagen som beredningen i den allmänna motiveringen har ansett böra öppnas hänför sig i första hand till besvarande av enkla frågor. Här föreligger som nyss sagts möjlighet att generellt begränsa antalet deltagare i debatten. På motsvarande sätt bör generell föreskrift kunna meddelas i fråga om den tid som debattdeltagarna skall få ha ordet. Stöd för att meddela sådan föreskrift föreslås skola ges i 52 § tredje stycket RO. Själva föreskriften bör tas in i riksdagsstadgan.

Vid sidan av denna möjlighet till generell tidsbegränsning skall enligt beredningens förslag särskilt beslut kunna fattas att tidsbegränsa anförandena i viss debatt (se s. 137). Fråga om sådan tidsbegränsning bör kunna väckas endast av talmannen såsom den som leder riksdagsdebatterna. Den tidigaste tidpunkt då frågan skall kunna väckas bör enligt beredningens mening vara när överläggningen i visst ärende skall börja. Det bör således inte vara möjligt att

väcka frågan gemensamt för de ärenden som upptas på föredragningslistan. Ofta nog torde det först under överläggningens gång stå klart om tidsbegränsning behövs eller inte. Hinder bör inte föreligga att beslut om tidsbegränsning ändras om det finns skäl för det, eller att beslutet hävs om begränsningen under den fortsatta debatten visar sig obehörlig eller olämplig. Begränsningsfråga bör inte få debatteras, något som skulle kunna omintetgöra vinsten med tidsbegränsning. Självfallet bör beslut i fråga om tidsbegränsning träda i tillämpning genast. Den nu öppnade möjligheten till tidsbegränsning är avsedd att tillämpas endast i undantagsfall, företrädesvis när debatten i viss fråga har dragit långt ut på tiden. Vidare bör som tidigare sagts beslut om tidsbegränsning gälla alla talare som deltar i debatten.

I enlighet med det sagda föreslår beredningen att riksdagen genom särskilt beslut skall i samband med överläggningen i viss fråga kunna på förslag av talmannen begränsa tiden för anförande i frågan samt att sådant beslut fattas utan överläggning och träder i tillämpning genast. Bestämmelserna föreslås skola utgöra ett nytt fjärde stycke i 52 §.

Utöver de nu föreslagna ändringarna bör vissa formella ändringar göras i paragrafen.

55 §.

I 1 mom. regleras motionstiderna. Jämlikt första stycket är den allmänna motionstiden 15 dagar från den dag då statsverkspropositionen kom kammare till handa. Motion som föranleds av annan proposition skall enligt andra stycket väckas senast vid det sammanträde som infaller näst efter tio dagar eller, efter särskilt medgivande av kammare, näst efter 15 dagar från det propositionen

kom kammare till handa. Motsvarande skall enligt fjärde stycket gälla i fråga om motion som föranleds av framställning från något riksdagens verk. Motionstiden skall emellertid då räknas från den dag då anmälan om framställningens ingivande delges kammare. I tredje stycket föreskrivs att motion, som föranleds av proposition eller framställning från något riksdagens verk och vars behandling har uppskjutits till höstsessionen, får väckas även vid höstsessionen, dock senast dagen efter höstsessionens början. I femte stycket sägs bl. a. att motion i frågor som rör någondera kammaren enskilt får väckas så länge session pågår.

Enligt 2 mom. är utskottsberedning obligatorisk innan proposition eller motion i ämnen som hör till ständigt utskotts behandling avgörs. Frågor som rör någondera kammaren enskilt får avgöras genast.

För att större klarhet skall vinnas i fråga om utgångspunkterna för beräkningen av motionstiderna föreslår beredningen de ändringarna i 1 mom. första och andra styckena att den allmänna motionstiden skall räknas från den dag då statsverkspropositionen överlämnades till riksdagen, dvs. vid riksdagens öppnande (34 § RO), och motionstiden med anledning av annan proposition från det propositionen anmäldes i riksdagen av talmannen. Förslaget medför att fjärde stycket andra punkten bör utgå, eftersom framställning från riksdagens verk enligt föreskrifter i 3 och 21 §§ riksdagsstadgan skall delges kammare på samma sätt som proposition. På grund av fjärde styckets anknytning till andra stycket förordar beredningen att det ingår som tredje stycke i paragrafen.

I anslutning till vad som förordats i den allmänna motiveringen (s. 133) bör

begränsning ske av den förlängning av motionstiden som föreskrivs i nuvarande tredje stycket. Motionsrätt även vid höstsessionens början i ärenden vilkas behandling har uppskjutits från vårsessionen bör principiellt föreligga endast om motionstiden enligt andra eller det nya tredje stycket inte har hunnit löpa ut under vårsessionen. Med utgångspunkt i den dag då vårsessionen normalt skall avslutas, dvs. den 31 maj, och med hänsyn till föreskrifterna i andra stycket om motionstiderna beräknar beredningen att motionstiden med säkerhet hinner löpa ut i fråga om proposition eller framställning från något riksdagens verk vilken har anmälts i riksdagen senast den 10 maj. Beredningen föreslår därför att motionsrätt vid höstsessionen i uppskjutet ärende skall föreligga endast om ärendet har anmälts i riksdagen efter den 10 maj.

I 1 mom. femte stycket och 2 mom. skall stadgandena om frågor som rör någondera kammaren enskilt givetvis utgå.

57 §.

Stadgandet reglerar f. n. i vilken ordning riksdagsledamot eller annat utskott än konstitutionsutskottet äger väcka fråga om statsråds konstitutionella ansvar och hur frågan därefter skall behandlas i riksdagen.

Enligt beredningens förslag ges i 107 § RF och 38 § RO uttömmande föreskrifter i de avseenden som nu regleras i förevarande paragraf. Nuvarande bestämmelser i paragrafen bör därför upphävas. I deras ställe bör i paragrafen införas närmare föreskrifter om väckande och vidare handläggning av fråga om misstroendeförklaring.

Författningsutredningen

Författningsutredningen föreslog (SOU 1963: 18 s. 78—79) att yrkande om

misstroendeförklaring skulle framställas muntligen vid sammanträde med riksdagen. Yrkandet skulle inte få hänvisas till utskott. Talmannen skulle efter samråd med statsministern eller i dennes frånvaro annat statsråd bestämma tidpunkten för ärendets handläggning och avgörande. Denna bestämmelse ansågs medföra att ärendet i regel inte skulle komma att avgöras redan vid det sammanträde då det anhängiggjordes. Ärendet skulle enligt uttrycklig föreskrift avgöras senast vid det tredje sammanträdet efter det då yrkandet väcktes. Bordlagt ärende om misstroendeförklaring borde enligt utredningen alltid uppföras som första punkt på föredragningslistan.

Remissyttrande

Vid remissbehandlingen av författningsutredningens förslag framhölls bl. a. att garantier mot missbruk av institutet misstroendeförklaring borde ges också i det avseendet att väckt fråga om sådan förklaring inte skulle få avgöras förrän efter viss tidsfrist.

Beredningen

Grundlagberedningen delar författningsutredningens mening att yrkande om misstroendeförklaring bör få framställas endast vid riksdagssammanträde. I vilken form sådant yrkande skall väckas måste bedömas mot bakgrund av beredningens förslag (se 107 § RF) att yrkandet skall få tas upp till prövning endast om det bärs upp av minst en tiondel av riksdagens ledamöter. För kontrollen av att denna förutsättning är fylld bör yrkandet ha skriftlig form. Beredningen föreslår att yrkande om misstroendeförklaring skall framställas vid sammanträde med riksdagen och samtidigt avlämnas skriftligen till protokoll. Den praktiska gången synes

lämpligen bli att yrkandet framställs muntligen vid sammanträde av någon av de ledamöter som stöder yrkandet och att yrkandet samtidigt lämnas i skriftlig form för att tas in i protokollet.

Misstroendeförklaring får som förut sagts inte motiveras. Med hänsyn härtill är det uppenbart att väckt yrkande om sådan förklaring inte skall få remitteras till utskott.

Som författningsutredningen betonade (s. 170) bör riksdagens handläggning av väckt förtroendefråga ske i sådan ordning att utrymme inte ges för överrumplingsförsök och att partigrupperna i riksdagen får möjlighet att överlägga före frågans avgörande. Avgörandet bör därför aldrig få ske omgående efter det frågan har väckts. Detta bör uttryckligen slås fast i författningen. Beredningen förordar i detta avseende att väckt fråga om misstroendeförklaring obligatoriskt skall bordläggas till det andra sammanträdet efter det då frågan väcktes. Å andra sidan är det angeläget att frågan sedan den har väckts inte lämnas öppen under någon längre tid. Även senaste tidpunkt för avgörandet bör därför bestämmas. I likhet med författningsutredningen föreslår beredningen att ärendet skall avgöras senast vid det tredje sammanträdet efter det då yrkandet framställdes. Beredningens förslag innebär således att väckt förtroendefråga kommer att avgöras vid det andra eller tredje sammanträdet efter det frågan väcktes.

I överensstämmelse med vad nu har anförts bör i förevarande paragraf stadgas att yrkande om misstroendeförklaring skall väckas vid sammanträde med riksdagen och avlämnas skriftligt till protokollet. Yrkandet skall inte få remitteras till utskott. Ärendet skall bordläggas till det andra sammanträdet efter det då yrkandet framställdes och av-

göras senast vid det därpå följande sammanträdet.

62 §.

I paragrafen meddelas föreskrifter om delgivning mellan kamrarna av vardera kammarens beslut och anmälan till kammare av skiljaktig mening i medkammaren. Dessutom föreskrivs att ständigt eller i dess ställe särskilt utskott som har berett fråga skall under rättas om kammarens beslut i frågan genom utdrag av kammarens protokoll.

Föreskriften om delgivning eller anmälan kamrarna emellan förlorar sin betydelse i enkammersystemet och skall därför upphävas. Däremot skall skyldighet givetvis föreligga för riksdagen att underrätta utskott som har berett viss fråga om riksdagens beslut i frågan.

63 §.

När kammare skall avgöra fråga som utskott har utlåtit sig över, kan kammaren enligt första stycket antingen genast fatta sitt beslut eller också, om frågan anses behöva utredas ytterligare, återförvisa målet till utskottet. Andra stycket innehåller föreskrifter om sammanjämkning av motstridiga beslut i de båda kamrarna. Enligt tredje stycket skall vad kamrarna sammanstående beslutar vara riksdagens beslut. Om kamrarna inte efter sammanjämkning blir ense i fråga där de har fattat skiljaktiga beslut skall frågan, såvida den inte skall bli föremål för gemensam omröstning enligt 65 § RO, anses ha förfallit för den sessionen.

Beredningens förslag (s. 130) att regeln i första stycket om återremiss till utskott skall uppmjukas så att även en minoritet skall kunna få fråga återremitterad föranleder ändring av första

stycket i förevarande paragraf. I enlighet med förslaget skall vidare föreskrivas att återremiss inte får ske mer än en gång i samma fråga. Det innebär att återremiss får ske endast en gång av samma utskottsutlåtande, även om flera ämnen behandlas i utlåtandet. Liksom hittills skall återremiss kunna beslutas endast när utskottsutlåtande tas upp till avgörande i riksdagen och alltså inte redan vid bordläggning.

Bestämmelserna i andra och tredje styckena bygger på det nuvarande tvåkammerssystemet och föreslås därför skola upphävas. Med hänsyn till att bestämmelserna i tredje stycket anses innefatta förbud att behandla samma fråga mer än en gång under samma session aktualiserar emellertid upphävandet av dessa bestämmelser spørsmålet om en ny regel av samma innebörd bör införas. Som författningsutredningen (SOU 1963: 18 s. 55) påpekade kan det i vissa fall medföra olägenheter om en avgjord fråga inte får tas upp till förnyad behandling under samma session. Det synes dessutom knappast möjligt att utforma en förbudsbestämmelse som verkligen hindrar dubbelbehandling under samma session. Särskilt påfallande är detta beträffande anslagsfrågor, men också i andra frågor torde ett förbud kunna kringgåas utan större svårigheter, särskilt om riksdagsmajoriteten finner det angeläget att frågan tas upp till förnyade överväganden. Att i grundlag behålla en regel som sålunda inbjuder till överträdelser och vars tolkning blir osäker anser beredningen olämpligt. En spärr mot dubbelbehandling av frågor under en och samma session finns i gällande föreskrifter om propositions- och motionstider. Redan genom dessa föreskrifter synes möjligheterna att anhängiggöra samma fråga flera gånger under en session vara starkt begränsade. Beredningen finner på

grund av det anförda inte skäl att föreslå någon regel om förbud mot dubbelbehandling.

65 §.

Denna paragraf, som innehåller föreskrifter om gemensamma omröstningar i kamrarna, motsvarar 69—71 §§ RF och skall liksom dessa paragrafer upphävas.

66 och 67 §§.

Om hela konungahuset utslöcknar på den manliga sidan eller förlorar sin successionsrätt, åligger det riksdagen att utkora nytt konungahus. Bestämmelser härom finns i 42, 94 och 95 §§ RF samt 9 § SO. De anses tillämpliga också vid avsägelse av tronen. Dör konungen innan tronföljaren har fyllt 25 år, skall riksdagen enligt 41 och 93 §§ RF förordna riksföreståndare som för riksstyrelsen tills den nya konungen uppnår denna ålder.

I 66 och 67 §§ RO regleras hur konung eller tronföljare skall väljas eller riksföreståndare tillsättas. Föreskrifterna om val av konung eller tronföljare finns i 66 §. Dessa föreskrifter gäller enligt 67 § även vid tillsättning av riksföreståndare. Valet tillgår på följande sätt.

Innan valförrättningen börjar tillsätter riksdagen en nämnd som består av 64 personer. Av dessa utser vardera kammaren inom sig 32. Nämndens uppgift är att bestämma valet om kamrarna inte enas. Därefter förrättar vardera kammaren för sig valet. Hur omröstningen skall gå till regleras inte särskilt. Faller båda kamrarnas val på samma person, är han vald. I annat fall skall nämnden avgöra valet. Val inom nämnden avser endast den kandidat som har fått flest röster i vardera kammaren. Den av dessa två kandidater som får flest röster i nämnden

är vald. Nämndens ledamöter sammanträder dagen efter valet i kamrarna och får inte skiljas åt förrän valförrättningen är avslutad.

Författningsutredningen

Författningsutredningen menade (SOU 1963: 17 s. 136) att det inte är lämpligt att, om konungahuset utslöcknar, riksdagens handlingsfrihet redan från början är beskuren genom föreskrift om skyldighet för riksdagen att utse nytt konungahus. Riksdagen borde därför i grundlagen åläggas endast att utse ny statschef, en föreskrift som sades ge riksdagen frihet att välja mellan monarkisk och republikansk statsform. Ville riksdagen utse nytt konungahus måste regler för valet och ny successionsordning fastställas. Detta förutsatte utredningen skola ske i grundlagsform. Skulle man i stället önska gå över till republik, måste flera paragrafer i grundlagen ändras. Under tiden tills slutligt beslut kunde fattas om statsformen måste finnas en fungerande statschef. Härför ansågs riksdagens talman lämplig. Förutom i detta fall skulle enligt författningsutredningen riksföreståndare liksom f. n. fullgöra statschefens funktioner när tronledighet har uppkommit och tronföljaren inte har uppnått 25 års ålder. I denna situation skulle emellertid riksdagen välja riksföreståndare. Vid valet skulle den vara vald som mer än hälften av riksdagens ledamöter förenade sig om. Varken av lagförslaget eller dess motiv (SOU 1963: 18 s. 172) framgår hur man skall förfara om ingen kandidat får det angivna antalet röster.

Remissyttrandena

Vid remissbehandlingen av utredningens förslag riktades kritik mot utredningens ställningstagande i fråga om vad som skall gälla vid tronledighet.

Representativt för kritiken är vad högsta domstolens ledamöter anförde. De framhöll att man i en författning som förutsätter en konung som statschef inte kan lämna oreglerat hur det skall förfaras när tronen blir ledig och ingen tronföljare finns (SOU 1965: 3 s. 21). De föreslagna bestämmelserna om val av riksföreståndare föranledde inte några uttalanden vid remissbehandlingen av betydelse i förevarande sammanhang.

Beredningen

Eftersom grundlagen föreskriver att Sverige skall vara ett konungarike bör det som högsta domstolens ledamöter har framhållit inte komma i fråga att i grundlagen lämna öppet hur det skall förfaras vid tronledighet. Beredningen föreslår därför att nuvarande regler om skyldighet för riksdagen att vid tronledighet välja konung behålls t. v. Även prövningen av frågan i vilka situationer riksföreståndare skall utses bör anstå till den totala grundlagsrevisionen.

Det är emellertid uppenbart att bestämmelserna i 66 och 67 §§ RO om val av konung, tronföljare eller riksföreståndare inte kan tillämpas i ett enkammersystem. Den särskilda nämnd som skall tillsättas enligt nämnda lagrum har en uppgift som elektorsförsamling endast om kamrarnas val faller på olika kandidater. Utmönstras föreskrifterna om nämnden kommer 66 § inte att innehålla annat än att ifrågavarande val skall förrättas av riksdagen, vilket som förut sagts framgår av andra grundlagsbestämmelser. Vilken röstövertikt som fordras anges inte i 66 §. Härav måste anses följa att allmänna regler om val inom kammare skall tillämpas. 75 § RO bygger på att val inom kammare sker med relativ majoritet bland de röstande om annat inte föreskrivs. Att val av konung, tron-

följare eller riksföreståndare sker med sådan majoritet kan i och för sig anses mindre tillfredsställande. Ett avgörande skäl för att inte nu överväga nya regler för sådant val är emellertid att frågan under alla förhållanden måste omprövas vid den totala författningsreformen. Med hänsyn härtill föreslår beredningen att allmänna regler om val inom riksdagen skall tillämpas t. v. även vid val av konung, tronföljare eller riksföreståndare. Detta ställningstagande innebär att 66 och 67 §§ förlorar sin betydelse. Beredningen föreslår att de båda paragraferna upphävs.

68 §.

Enligt denna paragraf väljs riksdagens ombudsmän och ställföreträdare för dem av 48 valmän. Valmännen utses endast för ombudsmannavalet. Vardera kammaren utser halva antalet valmän. Val av ombudsmän eller ställföreträdare avser tiden från valet till dess nytt val har ägt rum fjärde året där-efter. Avgår ombudsman eller ställföreträdare före utgången av denna tid, verkställs nytt val för ny fyraårsperiod.

Val genom särskilda valmän förekommer f. n. förutom vid ombudsmannaval också vid val av riksdagens representeranter i riksbanken och riksgäldskontoret (70 § RO). I ett enkammersystem synes det naturligt att dessa val för- rättas av riksdagen i dess helhet. I likhet med författningsutredningen (SOU 1963: 18 s. 152) föreslår beredningen därför att anordningen med valmän inte längre skall förekomma. 68 § bör ändras i enlighet härmed. För val av ombudsmän eller ställföreträdare bör liksom nu gälla samma omröstningsregler som gäller för talmansval (se 33 § RO). Det innebär bl. a., om beredningens förslag till ändring av 33 § RO godtas, att ombudsmannaval i första hand skall ske med

aclamation. I fråga om beredning av sådant val hänvisas till 75 § RO.

Valperioderna för ombudsmännen är inte knutna till valperioderna för riksdagens ledamöter. Ombudsman väljs visserligen f. n. för fyra år men till följd av att nytt val före fyraårsperiodens utgång avser ny fyraårsperiod behöver valperioderna för ombudsmännen inte sammanfalla med valperioderna för riksdagsledamöterna. Med hänsyn härtill anser beredningen att det inte finns skäl att ändra valperioden för ombudsmännen på grund av att valperioden för riksdagsledamöterna förkortas. Det medför att ordinarie ombudsmannaval inte kommer att äga rum under varje treårsperiod som riksdagsmannaval gäller för. Finner riksdagen att ombudsman inte längre åtnjuter riksdagens förtroende har riksdagen emellertid enligt 97 § RF alltid möjlighet att ta upp fråga om hans entledigande.

69 §.

Denna paragraf, som liksom 103 § RF upptar bestämmelser om opinionsnämnden, bör i likhet med sistnämnda paragraf ändras såtillvida att nämnden skall utses vart tredje år i stället för vart fjärde år. Dessutom skall föreskriften att vardera kammaren utser halva antalet ledamöter i nämnden utgå.

70 §.

Paragrafen handlar om val av fullmäktige i riksbanken och i riksgäldskontoret. Antalet fullmäktige i riksbanken är sju. Av dessa väljs sex jämte lika många suppleanter av riksdagen för treårig mandattid. Två av dessa fullmäktige skall avgå varje år. Den sjunde, vilken enligt 72 § RF är fullmäktiges ordförande, jämte suppleant förordnas av konungen. Avgår fullmäktig före mandattidens utgång, utses ny fullmäk-

tig för återstående del av mandattiden.

Fullmäktige i riksgäldskontoret skall vara sju, vilka jämte lika många suppleanter väljs av riksdagen för tre år. Ordförande bland fullmäktige väljs särskilt. Av de övriga sex skall två avgå årligen. Ny fullmäktig i stället för fullmäktig som har avgått före mandattidens utgång eller som inte beviljats svarsfrihet utses för återstående del av mandattiden.

Val av fullmäktige i riksbanken eller riksgäldskontoret sker genom 48 valmän, av vilka vardera kammaren utser hälften. Val förrättas med slutna sedlar.

Som har föreslagits under 68 § skall val av fullmäktige efter kammarreformen inte ske genom valmän utan direkt av riksdagen. På grund av den successiva förnyelsen av fullmäktigförsamlingarna är det inte lämpligt att valen sker proportionellt. Beredningen föreslår därför att varje fullmäktig skall väljas särskilt, något som f. n. föreskrivs endast i fråga om ordförande i riksgäldsfullmäktige. Val av fullmäktig bör liksom val av talman eller ombudsman i första hand ske med acklamation och endast på begäran med slutna sedlar. Paragrafen föreslås skola ändras enligt vad nu sagts. I fråga om beredning av fullmäktigval hänvisas till 75 §.

71 §.

I paragrafen, som upptar bestämmelser om riksdagens löne delegation, föreskrivs bl. a. att delegationen består av 16 ledamöter, av vilka vardera kammaren inom sig utser hälften. Ledamöterna väljs för tiden från valet tills sådant val har ägt rum under fjärde året därefter.

Av 62 § RF framgår att riksdagens löne delegation har till uppgift att i förhandlingsfrågor rörande anställnings-

villkor, som skall gälla för statens arbetstagare eller eljest tillhör riksdagens prövning, rådpläga med statsrådsledamot som är förordnad därtill och att på riksdagens vägnar godkänna överenskommelse som har träffats i sådan fråga. Med hänsyn till de uppgifter som sålunda åligger delegationen är det givet att valperioden för delegationens ledamöter bör anpassas till den treåriga valperioden för riksdagsledamöterna, så att delegationen alltid återspeglar riksdagsopinionen. Vidare bör antalet ledamöter ökas till 17 för att lotning i möjligaste mån skall undvikas. Beredningen föreslår att 71 § ändras enligt det anförda.

73 §.

Enligt paragrafens sista stycke skall ledamöter och suppleanter i riksdagens krigsdelegation behålla sina befattningar utan hinder av att förordnande om nya val till båda kamrarna eller den ena av dem meddelas.

Beredningens förslag till ändrad lydelse av 108 § RF och 5 § RO innebär att de riksdagsmandat som löper vid tiden för nyvalsförordnande inte upphör förrän dagen före den nyvalda riksdagens första sammanträde. Krigsdelegationens ledamöter och suppleanter behåller utan särskild föreskrift sina uppdrag lika länge. Den nyvalda riksdagen skall välja ny krigsdelegation inom sex dagar från riksdagens öppnande. Vid behov kan valet förrättas någon av de första dagarna som den nyvalda riksdagen sammanträder. Den nyss redovisade bestämmelsen i 73 § sista stycket RO synes därför onödig och föreslås skola utgå.

74 §.

I paragrafen föreskrivs att bl. a. riksdagens valmän själva inom sig utser

ordförande. Eftersom val genom valmän inte längre skall förekomma (se 68 och 70 §§), skall ordet valmän utgå ur paragrafen.

75 §.

I denna paragraf meddelas vissa bestämmelser i 1 mom. om val inom riksdagens kamrar och i 2 mom. om val som förrättas av riksdagens utskott, nämnder och valmän.

Företes vid val som skall förrättas av kammare gemensam lista, som upptar namn på så många personer som valet avser, och har listan godkänts av de ledamöter i talmanskonferensen som kammaren har utsett, skall talmannen enligt 1 mom. framställa proposition på godkännande av listan och förklara där upptagna personer valda, såvida val med slutna sedlar inte begärs av minst visst antal ledamöter. Val som inte avser kammarens ledamöter i talmanskonferensen skall vara proportionellt om två eller flera personer skall väljas. I fråga om närmare bestämmelser om valen hänvisar paragrafen till riksdagsstadgan.

Författningsutredningen m. m.

Författningsutredningen påpekade (SOU 1963:18 s. 153) att bestämmelser f. n. saknas om beredning av val inom riksdagen. I praxis upprättas namnförslag i samarbete mellan partierna, något som utgör förutsättning för metoden att välja med gemensam lista. Utredningen föreslog att detta samarbete skulle regleras i RO genom bestämmelser om en riksdagens valberedning. Valberedningen skulle bestå av lika många ledamöter från varje sådan partigrupp som är berättigad till plats i ständigt utskott. Varje sådan partigrupp föreslogs få tre representanter i valberedningen. Valberedningen borde utses genom att var och en av nämnda

partigrupper anmälde tre ledamöter till ålderspresidenten, varefter denne vid riksdagens första sammanträde under valperioden förklarade de sålunda anmälda vara ledamöter i valberedningen. Suppleant för varje ledamot skulle utses på samma sätt. Mandatperioden skulle överensstämma med valperioden för riksdagens ledamöter. Valberedningens uppgift skulle vara att bereda val som ankommer på riksdagen, utom val av riksdagens ombudsmän och av riksförstärkare. Gemensamma listor skulle vara enhälligt godkända av valberedningen i stället för som nu av de valda ledamöterna i talmanskonferensen.

Utredningens förslag föranledde inga särskilda uttalanden vid remissbehandlingen.

Beredningen

Det är enligt grundlagberedningens mening mindre tillfredsställande att RO inte innehåller klara och enhetliga regler för beredning av val inom riksdagen. Olägenheterna med denna ordning blir mer påfallande genom beredningens förslag, vilket som framgår av det föregående medför att flera val än nu kommer att förrättas av riksdagen. Beredningen ansluter sig till författningsutredningens förslag att val inom riksdagen skall beredas av en särskilt utsedd valberedning. Bestämmelser därom kan lämpligen upptas i ett nytt första moment i 75 § RO. Nuvarande 1 och 2 mom. kommer då att betecknas 2 och 3 mom. Grundlagsbestämmelsen bör ange endast att för beredning av val inom riksdagen skall finnas en valberedning. I fråga om hur valberedningen skall utses och sammansättas samt vilka uppgifter den skall ha bör närmare föreskrifter ges i riksdagsstadgan.

För att partigrupper som blir representerade i flertalet ständiga utskott skall få motsvarande representation i valberedningen bör denna bestå av 17 ledamöter och lika många suppleanter. Den bör utses av varje riksdag vid dess första sammanträde och börja sitt arbete omedelbart. Vidare bör den vara proportionellt sammansatt på samma sätt som de ständiga utskotten. Det bör ankomma på valberedningen att själv inom sig utse ordförande och vice ordförande.

Eftersom val av riksdagens talmän och sekreterare måste förrättas vid riksdagens första sammanträde kan det inte anses lämpligt att dessa val bereds av valberedningen. De bör beredas i samma ordning som f. n., dvs. av partiinstanserna i riksdagen. Detsamma bör gälla valet av valberedning. Inte heller val av konung, tronföljare eller riksföreståndare synes lämpligen böra beredas av valberedningen. Däremot bör beredning av alla övriga val som skall förrättas av riksdagen ankomma på valberedningen. Vad som nu har sagts om valberedningen och dess uppgifter bör komma till uttryck vid regleringen i riksdagsstadgan.

En framträdande uppgift för valberedningen blir givetvis att medverka till att gemensamma listor för valen kommer till stånd. Att sådan lista enhälligt godkänns av valberedningen föreslås skola ersätta det nuvarande förfarandet att gemensam lista skall ha godkänts av de ledamöter i talmanskonferensen som vederbörande kammare har utsett. Nuvarande 1 mom. i förevarande paragraf föreslås skola ändras i enlighet härmed. Nuvarande 2 mom. skall på skäl som har anförts under 74 § RO ändras så att föreskrifterna i momentet inte längre avser riksdagens valmän.

78 §.

Riksdagen bemyndigas i denna paragraf att själv fastställa de föreskrifter om riksdagsarbetets bedrivande, ordningen hos kamrarna och utskotten, inom riksdagen förekommande val samt övriga bestämmelser som anses behövas utöver grundlagsbestämmelserna (riksdagsstadga). Vardera kammaren äger fastställa föreskrifter i ämne som angår kammaren enskilt (ordningsstadga). I stadgorna får inte införas något som strider mot grundlag eller annan gällande lag.

Med stöd av 78 § har antagits dels riksdagsstadgan den 23 mars 1949, dels ordningsstadgor för kamrarna den 6 april resp. den 27 april 1949.

Övergången till enkammarriksdag leder självfallet till att gällande bestämmelser om kamrarnas ordningsstadgor skall upphävas. Samtliga föreskrifter som behövs utöver grundlagarnas bestämmelser bör tas in i riksdagsstadgan. Som har sagts i det föregående kommer grundlagberedningen senare att lägga fram förslag till ny riksdagsstadga, i vilken skall intas bl. a. föreskrifter med den innebörd som beredningen förut i olika sammanhang har förordat.

Övriga paragrafer.

Beredningens förslag föranleder formella jämkningar i en rad andra paragrafer i RO än dem som har angetts i det föregående. Sålunda bör jämkningar vidtas i 21, 28, 29, 30, 32, 34, 40, 41, 43, 44, 48, 51, 53, 54, 56, 58—61, 64, 72, 76, 77, 80 och 82 §§. Vilka ändringar som bör ske torde framgå av paragrafernas lydelse och synes därför inte behöva kommenteras särskilt.

**Ansvarighetslagen för statsrådets ledamöter
m. fl.**

6 §.

I ansvarighetslagen den 10 februari 1810 upptas bestämmelser om påföljd för statsrådsledamot som underlåter att iaktta vad som åligger honom enligt vissa föreskrifter i grundlagarna. Åtskilliga sådana föreskrifter är emellertid inte straffsanktionerade i ansvarighetslagen. Om statsrådsledamot underlåter att iaktta föreskrift i grundlagarna som sålunda inte uppräknas i ansvarighetslagen, ankommer det enligt 6 § ansvarighetslagen på »riksens ständer» att hos konungen göra sådan anmälan som 107 § RF berättigar dem till.

Som framgår av vad som har anförts under 107 § RF skall misstroendeförklaring vara riksdagens medel att göra gällande politiskt ansvar mot regeringen eller statsrådsledamot. Beredningen har därför föreslagit att bestämmelsen i 107 § om rätt för riksdagen att hos konungen anmäla sin önskan, att han skall entlediga visst eller vissa statsråd, skall utgå. Hänvisningen i 6 § ansvarighetslagen till sådan anmälan bör därför ersättas med en allmän hänvisning till 107 § RF.

Lagen om val till riksdagen

Val till enkammarriksdagen enligt det nya valsysteem som grundlagberedningen har föreslagit kan i stor utsträckning ske med tillämpning av samma bestämmelser som nu gäller för val till andra kammaren. Flertalet av dessa kan därför behållas med vissa formella jämkningar i en del paragrafer. Sådana jämkningar blir nödvändiga i 30 §, 55 a § samt 70, 93 och 97 §§. De torde inte behöva kommenteras närmare.

I andra avseenden medför det nya valsysteem emellertid större ändringar i gällande föreskrifter, främst i fråga om sammanräkningsförfarandet. Ändringarna berör 33, 54, 55, 56, 59, 69, 79, 81—89 och 92 §§. I fråga om dessa paragrafer anförs i det följande de synpunkter som beredningen anser påkallade utöver vad som har sagts i den allmänna motivering. Till de väsentliga ändringarna hör att nuvarande bestämmelser i VaLL definitivt skall ersättas med den provisoriska regleringen i lagarna den 30 maj 1952 (nr 267) och den 13 mars 1964 (nr 58).

Den valtekniska utredningens förslag i fråga om röstning före valdagen samt tidiga riksdags- och kommunalval föranleder en rad ytterligare ändringar i VaLL. Dessa ändringar redovisas som förut sagts av författningstekniska skäl i beredningens författningsförslag. Beträffande motiven för ändringarna hänvisas emellertid till den valtekniska utredningens betänkande SOU 1967:27.

1, 2 och 12—29 §§.

I dessa paragrafer regleras de indirekta valen till första kammaren. Paragraferna föreslås skola upphävas liksom rubrikerna »Om val till första kammaren» och »Valkretsar och gruppindelning» närmast före 1 § samt »Om valets förrättande och sammanräkning» närmast före 12 §. I konsekvens härmed bör rubriken »Om val till andra kammaren» närmast före 30 § också utgå.

33 §.

Paragrafen upptar bestämmelser om valnämnd. Sådan nämnd skall finnas i varje kommun. Den består av fem personer, av vilka länsstyrelsen förordnar ordförande och suppleant för honom. Övriga fyra ledamöter och lika många suppleanter för dem väljs av kommu-

nens fullmäktige. Mandattiden är fyra år. De valda ledamöterna utses året efter det då allmänna kommunalval ägde rum.

Det är naturligt att mandattiden för valnämnd ansluter till den treåriga valperioden för riksdagen och de kommunala fullmäktigförsamlingarna. Beredningen föreslår därför den ändringen i 33 § att valnämnd skall utses för tre år. Som har sagts i det föregående tar beredningen dock inte ställning till när val av kommunala nämnder och styrelser skall förrättas.

54 §.

Denna paragraf handlar om registrering av partibeteckningar. Enligt 1 mom. får förening med politiskt syfte under vissa förutsättningar erhålla registrering av ett partinamn eller annan beteckning i ord för partiet eller för den meningsriktning som partiet företräder. I övriga mom. anges ordningen för registreringsförfarandet närmare.

I 1 mom. bör definitionen av partibeteckning utgå, eftersom motsvarande definition enligt beredningens förslag ges i 14 § RO. Vidare skall hänvisningarna i 7 mom. till val enligt 17 § 1 mom. resp. 17 § 2 mom. RO med hänsyn till beredningens förslag till ändring i RO i stället avse 13 § 1 mom. resp. 13 § 2 mom. RO.

55 §.

I denna paragraf, som innehåller föreskrifter om när val till riksdagen skall hållas, krävs på grund av beredningens förslag endast de formella ändringarna att bestämmelserna skall gälla val i hela riket till riksdagen och att hänvisningarna till RO skall avse 13 § 1 resp. 2 mom. Att de ordinarie valen till riksdagen och de allmänna valen av landstings-

män, kommunalfullmäktige och stadsfullmäktige skall äga rum samtidigt framgår enligt beredningens förslag av 11 § KVL.

56 §.

I 1 och 2 mom. ges föreskrifter om registrerat partis anmälan av kandidater (se 54 § VaLL). Sådant parti äger för varje valkrets anmäla minst fem högst femton valbara personer. Enligt 2 mom. skall vid kandidatanmälan fogas intyg som visar bl. a. att varje anmäld kandidat är uppförd som röstberättigad i röstlängd för valdistrikt inom valkretsen. 3 mom. handlar om anmälan av kartellbeteckning. Enligt lagen den 30 maj 1952 (nr 267) med vissa bestämmelser om val till riksdagens andra kammare för perioden 1953—1956 och lagen den 13 mars 1964 (nr 58) med vissa bestämmelser om val till riksdagens andra kammare för perioden 1965—1968 gäller 3 mom. inte f. n. I 4 mom. meddelas föreskrifter om prövning av kandidatanmälan och anmälan av kartellbeteckning. Också detta moment har f. n. ändrad lydelse enligt nyssnämnda lagar på grund av att anmälan av kartellbeteckning inte får förekomma i det gällande provisoriska valsystemet.

Beredningen föreslår ingen ändring av gällande regler om registrerat partis anmälan av kandidater. Med hänsyn till förslaget att bostadsband inte skall förekomma vid val till enkammarriksdagen behöver kandidat emellertid inte ha rösträtt inom den valkrets där han nomineras. Det intyg som enligt 2 mom. skall fogas vid kandidatanmälan skall därför i detta avseende visa endast att varje anmäld kandidat är röstberättigad vid valet till riksdagen.

I det nya valsysteem som beredningen har förordat skall samverkan mellan

partier i kartell inte få förekomma. Till följd härav skall 3 mom. i förevarande paragraf upphävas och 4 mom. skall med en obetydlig formell jämkning ha den lydelse som det har enligt SFS 1952:267 och 1964:58.

59 §.

Paragrafen föreskriver hur valsedel skall se ut. Av intresse i detta sammanhang är i första hand bestämmelserna i andra stycket om parti-, kartell- och fraktionsbeteckningar. Dessa bestämmelser är f. n. satta ur kraft genom 1952 och 1964 års lagstiftning (SFS 1952:267 och 1964:58). Enligt de provisoriska bestämmelserna i dessa lagar får endast en beteckning användas, nämligen partibeteckning, och den skall stå ovanför namnen på valsedeln. Vidare sägs i fjärde stycket att antalet namn på valsedel vilka avser själva riksdagsmannavalet får vara högst två utöver det antal riksdagsmän som valet avser.

Som har sagts under 56 § får enligt det nya valsystelet förekomma endast en beteckning ovanför namnen på en valsedel, nämligen partibeteckning. Å andra sidan måste partibeteckning finnas utsatt. I 59 § andra stycket skall därför i likhet med vad som gäller enligt nuvarande provisoriska valordning föreskrivas att på valsedel skall ovanför namnen utsättas partibeteckning.

Enligt gällande ordning är andra-kammarval slutna valkretsval. I varje valkrets väljs alltså ett fixerat antal riksdagsmän. Bestämmelsen i 59 § fjärde stycket om maximiantalet kandidatnamn på valsedel anknyter till detta förhållande. Föreskriften avser å ena sidan förebygga att parti på grund av kandidaters frånfalle, avsägelse, bristande valbarhet o. d. kommer att sakna

tillräckligt antal kandidater till de platser partiet erövrar och å andra sidan hindra att så många kandidater tas upp att valsedlarna blir onödigt vidlyftiga. I det nya valsystelet fixeras visserligen ett minsta antal riksdagsplatser som skall besättas i varje valkrets. Därutöver kan emellertid utjämningsmandat komma att tillföras ett eller flera partier i valkretsen. Även utjämningsmandat skall besättas med kandidater som upptas på resp. partis valsedlar i valkretsarna. I detta sammanhang bör ytterligare beaktas att plats, som har tillfallit visst parti men inte kan besättas av partiet på grund av brist på kandidatnamn, inte som f. n. tillfaller annat parti i valkretsen utan tilldelas samma parti men i annan valkrets. Se härom den allmänna motiveringen (s.156) samt 18 § RO och 88 § ValL. På grund av de här angivna förhållandena finns det anledning att höja maximiantalet kandidatnamn på valsedel något. Med hänsyn till dels att antalet utjämningsmandat för ett parti i regel blir endast ett i varje valkrets, dels att det aldrig torde förekomma att ett enda parti erövrar praktiskt taget alla fasta valkretsmandaten anser beredningen, att maximiantalet kandidatnamn bör fastställas förslagsvis till högst fyra utöver antalet fasta valkretsmandat som har bestämts för varje valkrets enligt den föreslagna 16 § RO.

69 §.

Sedan tiden för röstningen i vallokalen har gått ut och den preliminära sammanräkning i valdistrikten som skall ske enligt 68 § har verkställts, skall valprotokollet läsas upp och dess riktighet bekräftas av ordföranden och två andra närvarande. Enligt första stycket av förevarande paragraf skall valförrättningen sedan förklaras avslutad. I andra stycket åläggs valförrätta-

ren att därefter ofördröjligen sända valmaterialet samt valprotokollet och den röstlängd som har använts vid valet till länsstyrelsen.

Nuvarande regler i 69 § bör stå kvar oförändrade. I enlighet med vad beredningen har anfört i det föregående (s. 155) bör första stycket dock kompletteras med åläggande för valförrättaren att genast efter valförrättningens avslutande lämna den centrala sammanräkningsmyndigheten besked om antalet giltiga röster som i valdistriktet har avgetts för varje deltagande parti. Uppgifter därom skall finnas angivna i protokollet. Syftet med skyldigheten att lämna dessa uppgifter är att valets preliminära utgång skall bli klar så tidigt som möjligt under natten efter valets avslutande. Uppgifterna från valdistriktet bör därför lämnas på snabbaste sätt. Närmare föreskrifter härom bör utfärdas av den centrala myndigheten. Denna bör också avgöra om valdistriktens besked lämpligen bör samlas och sammanställas valkretsvis och därefter meddelas den centrala myndigheten eller om beskedet bör lämnas direkt från valdistriktet till myndigheten.

När resultaten av den preliminära sammanräkningen i samtliga valdistrikt föreligger hos den centrala myndigheten, skall denna med tillämpning av bestämmelserna i 17 § RO göra en preliminär fördelning av platserna i riksdagen mellan partierna och sedan varje partis utjämningsmandat har tillförts valkretsarna ange hur många mandat som totalt har tillfallit varje parti i var och en av valkretsarna. Resultatet av denna preliminära sammanräkning skall genast offentliggöras. Offentliggörandet tjänar uteslutande ett informationssyfte. Formerna för offentliggörandet föreslås skola ankomma på den centrala myndigheten att bestämma. Beredning-

en föreslår att föreskrifter i enlighet med det anförda tas in i ett nytt 2 mom. i 69 §. Paragrafens nuvarande två stycken kommer då att utgöra 1 mom.

I fråga om den centrala sammanräkningsmyndigheten hänvisas vidare till 85 § Vall.

79 §.

Denna paragraf upptar bestämmelserna om valsedels ogiltighet. Bestämmelserna förutsätter bl. a. att valsedel skall kunna uppta inte bara partibeteckning utan också kartell- och fraktionsbeteckningar. Enligt de provisoriska bestämmelserna i 1952 och 1964 års förut nämnda lagar (SFS 1952:267 och 1964:58) är ogiltigheten emellertid f. n. reglerad med utgångspunkt i att endast partibeteckning får förekomma ovanför namnen på valsedel. Den provisoriska regleringen i detta avseende bör nu föras in i 79 § i stället för nuvarande bestämmelser. Skälen härför har angetts under 56 § Vall. I fråga om ändringar som av andra skäl bör komma till stånd i paragrafen hänvisas till den valtekniska utredningens förslag (SOU 1967:27).

81 §.

Sammanräkningen av de röster som avges vid andrakammarval sker i två etapper. Den första omfattar räkningen av antalet avgivna röster, prövning av valsedlarnas giltighet och fastställande av ordningen mellan kandidaterna inom varje parti. I den andra etappen görs mandatfördelningen mellan partierna. Vid denna fördelning fastställs samtidigt vilka kandidater inom varje parti som har blivit valda till riksdagsledamöter. Båda dessa etapper i sammanräkningsförfarandet genomförs f. n. valkretsvis hos länsstyrelserna.

Den första etappen av sammanräkningen regleras i 76—80 §§ samt 81 §

1—4 mom. Vall. Nämnda bestämmelser i 81 § avser fastställande av ordningen mellan kandidaterna inom varje parti. Bestämmelserna bygger på förutsättningen att såväl kartell- som parti- och fraktionsbeteckning skall få användas. Enligt den provisoriska valordning som tillämpas f. n. (SFS 1952:267 och 1964:58) får endast partibeteckning förekomma. Enligt de provisoriska bestämmelserna gäller enligt 1—4 och 7 mom. följande i fråga om fastställandet av ordningen mellan ett partis kandidater.

Först ordnas valseدلarna efter parti-beteckning. Inom varje parti skall, i den utsträckning som det behövs för att utse föreskrivet antal riksdagsmän, genom särskilda sammanräkningar bestämmas ordning mellan de namn på partiets valseدلar som avser själva riksdagsmannavalet. Vid varje sammanräkning gäller valseedel endast för ett namn. Valseدلarna ordnas i grupper efter första namn på sedlarna. Sedlarna i varje grupp räknas. Deras antal utgör gruppens rösttal, vilket i första sammanräkningen också är gruppens jämförelsetal för det första namnet på gruppens sedlar. Namnet med högst jämförelsetal får första platsen. Sedan ges regler för hur jämförelsetalen reduceras efter hand som platser tilldelas och hur sammanräkningen fortsätter inom varje parti. Blir rösttalet eller jämförelsetalet lika för två eller flera grupper skall företrädet mellan dem vid behov bestämmas genom lottning.

I 81 § 5 och 6 mom. ges föreskrifter för hur riksdagsmandaten i varje valkrets skall fördelas mellan partier och besättas med kandidater för varje parti.

I den allmänna motiveringen (s. 154) har beredningen framhållit att det före-

slagna nya valsystelet skiljer sig från det nuvarande provisoriska huvudsakligen i fråga om mandatfördelningen mellan partierna. Förslaget till nytt valsystelet förutsätter däremot inga ändringar av den ordning som f. n. provisoriskt gäller för den första etappen av sammanräkningsförfarandet. Beredningen föreslår därför att de bestämmelser som enligt 1952 och 1964 års lagar ersätter föreskrifterna i 81 § 1—4 mom. förs in i 81 § Vall i stället för nuvarande föreskrifter i dessa moment.

Vissa jämkningar i de provisoriska bestämmelserna behöver emellertid vidtas. Enligt deras gällande lydelse skall ordningen mellan resp. partis kandidater bestämmas i den utsträckning som behövs för att stadgat antal riksdagsmän skall bli utsedda i valkretsen. Det antal platser i riksdagen som skall besättas i varje valkrets blir enligt beredningens förslag inte fixerat. Sålunda bestäms först vid mandatfördelningen mellan partierna hur många utjämningsmandat som varje parti får och i vilka valkretsar ett partis utjämningsmandat skall besättas. Vidare skall i det nya systelet ordningen mellan partiets kandidater i valkrets fastställas av länsstyrelsen, medan mandatfördelningen mellan partierna och fastställandet av vilka personer som har blivit valda i varje valkrets skall ske gemensamt för hela landet. Med hänsyn till dessa omständigheter föreslår beredningen att länsstyrelsen, som skall svara för den första etappen av sammanräkningsförfarandet, skall fastställa ordningen mellan varje partis kandidater i valkretsen i den utsträckning som det behövs. En ganska säker utgångspunkt för att bedöma hur många namn som behöver räknas fram för varje parti har länsstyrelsen i den preliminära sammanräkning som skall göras enligt 69 §. De

avvikelser från den preliminära sammanräkningen som kan komma att ske vid den definitiva sammanräkningen torde endast undantagsvis uppgå till mer än ett mandat för vart och ett av partierna i varje valkrets. Man lär därför i allmänhet vara på den säkra sidan om ordningen mellan varje partis kandidater i valkretsen bestäms för lika många namn som partiet har fått mandat i valkretsen enligt den preliminära sammanräkningen jämte ytterligare ett par namn. Föreligger skäl att tro att partiet kan komma att få ännu fler mandat, skall länsstyrelsen givetvis enligt huvudregeln bestämma ordningen mellan det antal kandidater som fordras med hänsyn därtill. Skulle det vid den definitiva sammanräkningen i något fall visa sig att ytterligare namn behöver räknas fram för ett parti i viss valkrets, följer av samma huvudregel att länsstyrelsen skall föranstalta om fortsatt sammanräkning i detta syfte. Sådan förrättning skall kungöras enligt 76 § ValL.

I 18 § RO har beredningen föreslagit att plats i riksdagen, som har tillfallit parti i en valkrets men inte kan besättas av partiet där på grund av brist på valbara kandidater, skall tillföras samma parti i annan valkrets. För att denna bestämmelse skall kunna beaktas vid den centrala mandatfördelningen mellan partierna bör länsstyrelsen i det protokoll som skall föras enligt 83 § ValL särskilt ange när fastställandet av ordningen mellan kandidaterna omfattar alla de namn på partiets valsedlar som avser själva riksdagsmannavalet.

Enligt beredningens förslag till ändringar i RO skall regler om mandatfördelning mellan partierna införas i 17 § RO. Vidare har beredningen förordat att denna fördelning samt fastställandet av vilka kandidater som är valda för varje parti skall ske gemensamt för hela

landet. På grund härav skall 81 § 5 och 6 mom. ValL utgå. Föreskrifterna i 7 mom. om lottning vid lika rösttal eller jämförelsetal föreslås ingå i 81 § som nytt 5 mom.

82 §.

Har vid andrakammarval i någon valkrets föreskrivet antal riksdagsmän inte blivit utsedda, skall enligt denna paragraf nytt val ofördröjligen anställas för att besätta den eller de återstående platserna. Enligt vad beredningen har föreslagit i den allmänna motiveringen (s. 156—157) skall denna paragraf upphävas.

83 §.

Paragrafen upptar i första stycket föreskrifter om blanketter jämte anvisningar, som skall användas vid röstsammanräkningen, och om skyldighet att vid förrättningen föra protokoll enligt särskilt formulär. Vidare meddelas i andra stycket föreskrifter om förvaring av valmaterialet efter förrättningens slut.

Nuvarande 84 § innehåller bestämmelser om hur länsstyrelsen skall förfara med valmaterialet, om förrättningen inte kan slutföras på en dag eller om det av andra skäl är nödvändigt att uppskjuta eller avbryta förrättningen.

Bestämmelserna i 83 och 84 §§ gäller praktiskt taget helt den del av sammanräkningsförfarandet som enligt beredningens förslag alltjämt kommer att vila på länsstyrelsen. Bestämmelserna blir nu tillämpliga endast på sammanräkningen i denna första etapp. Det är enligt beredningens mening ändamålsenligt att samtliga nyss redovisade bestämmelser förs samman i en paragraf. Nuvarande 84 § föreslås därför skola ingå som ett tredje stycke i 83 §.

84 §.

I denna paragraf bör i stället för nuvarande bestämmelser (se 83 §) införas föreskrifter om avslutning av den del av sammanräkningen som ankommer på länsstyrelsen. Eftersom denna sammanräkning enligt 76 § verkställs vid offentlig förrättning, bör resultatet av sammanräkningen kungöras. Det bör liksom f. n. ske omedelbart genom att valprotokollet läses upp. Därmed är förrättningen avslutad.

Resultatet av länsstyrelsernas sammanräkningar utgör underlaget för sammanräkningens slutförande gemensamt för hela landet genom mandatfördelning mellan partierna och fastställandet av vilka som har blivit utsedda till riksdagsledamöter. Länsstyrelsen bör därför åläggas att ofördröjligen tillställa den myndighet, som skall slutföra sammanräkningen av valet, protokollet över sammanräkningen hos länsstyrelsen.

Beredningen föreslår att bestämmelser i enlighet med det anförda tas in i 84 §.

85 §.

F. n. ges i denna paragraf föreskrifter om kungörande av valets utgång och om valförrättningens avslutande. Beredningen föreslår att paragrafen skall reglera den del av sammanräkningen som skall ske gemensamt för hela landet.

På grund av det nya valsystemets uppbyggnad är det som förut sagts naturligt att mandatfördelningen mellan partierna sker centralt för hela landet. Det bör ankomma på Kungl. Maj:t att bestämma vilken myndighet som skall få denna uppgift. Enligt beredningens mening synes den lämpligen kunna anförtros statistiska centralbyrån och kombineras med uppgiften att svara för valstatistiken som redan f. n. åligger denna myndighet.

Den centrala etappen av sammanräkningsförfarandet bör börja så snart samtliga protokoll över sammanräkningen hos länsstyrelserna har kommit in till den centrala myndigheten. Dessa protokoll innehåller uppgifter om antalet giltiga röster som har tillfallit varje parti i var och en av valkretsarna. Efter sammanställning av dessa röstsiffror avgörs vilka partier som får delta i mandatfördelningen valkretsvis och gemensamt för hela landet. Därefter fördelas de fasta valkretsmandaten inom varje valkrets. På grundval av den valkretsvisa fördelningen görs sedan fördelning mellan partierna av utjämningsmandaten och dessa mandat tillförs resp. parti i valkretsarna. Med ledning av den ordning mellan varje partis kandidater i valkretsarna som framgår av länsstyrelsernas protokoll bestäms vilka kandidater som för varje parti är valda i valkretsarna. I samband härmed överförs vid behov partis mandat i en valkrets till annan valkrets enligt 18 § RO. Hela den centrala etappen av sammanräkningsförfarandet torde med användning av nutida tekniska hjälpmedel gå mycket snabbt efter det protokoll har kommit in från samtliga länsstyrelser.

Som beredningen har föreslagit i det föregående skall den centrala sammanräkningen avslutas genom att valresultatet kungörs i Post- och Inrikes tidningar. Kungörandet skall markera valets avslutande och därmed också vara utgångspunkten för beräkningen av den tid inom vilken besvär över valet skall få föras. Att valresultatet obligatoriskt skall kungöras i denna ordning hindrar självfallet inte att valresultatet dessutom offentliggörs på annat sätt centralt eller regionalt.

Någon protokollföreläsning i egentlig mening synes inte nödvändig vid den centrala sammanräkningen. Däremot bör de

olika leden av det centrala sammanräkningsförfarandet dokumenteras. Hur detta lämpligen skall ske beror på vilka tekniska hjälpmedel som utnyttjas. Beredningen föreslår därför att det överlämnas åt Kungl. Maj:t att ge de anvisningar som behövs. Av kungörelsen om valresultatet torde böra framgå dels hur många platser i riksdagen som har tillfallit varje parti, dels hur många mandat som totalt har besatts i varje valkrets, dels hur många mandat varje parti har fått i varje valkrets samt vilka kandidater som dessa platser har tillfallit.

86 §.

Paragrafen upptar föreskrifter om dels att länsstyrelsen skall utfärda fullmakt för var och en som har valts till riksdagsman, dels hur sådan fullmakt skall lyda. Enligt vad beredningen har föreslagit i den allmänna motiveringen (s. 155) skall fullmakter utfärdas av den centrala myndigheten. Vidare skall fullmakts lydelse ändras att avse val till riksdagen för treårig valperiod.

87—89 §§.

I dessa paragrafer regleras förfarandet när efterträdare till avgångens riksdagsledamot skall utses. Efterträdare utses bl. a. vid avsägelse av riksdagsmannaupdrag enligt 27 eller 29 § RO.

Sammanräkning för att utse efterträdare sker hos resp. länsstyrelse, som också fastställer vem som är vald till riksdagsledamot i den avgångnes ställe. Bestämmelserna härom i 87 § ValL är f. n. provisoriskt ersatta med föreskrifter i 1952 och 1964 års förut nämnda lagar (SFS 1952: 267 och 1964: 58). Enligt 88 § ValL skall protokoll upprättas över förrättning för att utse efterträdare. Protokollet skall läsas upp vid förrättningens slut. Därefter skall länsstyrelsen omedelbart utfärda fullmakt för den ut-

sedde. Visar det sig vid den nya sammanräkningen att det inte finns någon som kan inträda som ledamot i den avgångnes ställe eller att det inte kan avgöras vem som skall inträda, då skall enligt 89 § nytt val ofördröjligen anställas i valkretsen för att besätta den lediga platsen.

Bestämmelserna i 87 § om sammanräkning för att utse efterträdare till avgångens ledamot bör liksom bestämmelserna i 81 § om sammanräkning för att fastställa ordningen mellan ett partis kandidater ersättas med de föreskrifter därom som gäller enligt nuvarande provisoriska valordning. Den nya sammanräkningen bör självfallet verkställas hos länsstyrelsen, där valmaterialet finns förvarat. I regel blir redan genom denna sammanräkning fastställt vem som skall inträda som ledamot i den avgångnes ställe. Kan ny ledamot inte utses genom denna nya sammanräkning, skall platsen enligt vad beredningen har föreslagit (s. 156) tillföras partiet i annan valkrets. Det blir då den centrala sammanräkningsmyndighetens uppgift att fastställa, i vilken valkrets platsen skall besättas. Platsen skall där tillfalla det namn för själva riksdagsmannavalet som står närmast i tur enligt ordningen mellan partiets kandidater. Oftast torde uppgift därom redan finnas tillgänglig hos den centrala myndigheten i det valprotokoll som myndigheten har fått enligt 84 §. I annat fall måste länsstyrelsen anmodas att genom ny sammanräkning bestämma ordningen för ytterligare ett namn.

Sammanräkning för att utse efterträdare bör liksom f. n. inledas hos länsstyrelsen i den valkrets för vilken den avgångne har valts. Eftersom förrättningen kan komma att fortsätta i annan valkrets bör den emellertid alltid slutföras centralt. Länsstyrelsen bör där-

för vare sig efterträdare har kunnat utses eller ej sända protokoll över förrättning för ny sammanräkning till den centrala myndigheten, som efter förrättningens slut kungör resultatet och, om efterträdare har utsetts, utfärdar fullmakt för den utsedde.

Avgår riksdagsledamot, som enligt den nu föreslagna ordningen har utsetts i avgången ledamots ställe genom att dennes mandat har flyttats till annan valkrets, bör efterträdare utses i denna valkrets på samma sätt som om den sist avgångne hade valts till riksdagsledamot redan vid själva valet.

Beredningen föreslår att 87—89 §§ ändras enligt vad beredningen nu har anfört. Därvid bör nuvarande 88 och 89 §§ byta plats, så att alla föreskrifter om sammanräkning för att utse efterträdare samlas i 87 och 88 §§. Vidare föreslås att nuvarande föreskrifter i 87 § som reglerar val av efterträdare till ledamot som har varit vald för två eller flera partier skall utgå. I fråga om skälen härför hänvisas till 27 § RO.

92 §.

Denna paragraf innehåller f. n. endast en hänvisning till RO i fråga om besvär över andrakammarval.

I RO ges besvärslagarna i 22 §. Besvär får föras hos Kungl. Maj:t inom tio dagar efter valförrättningens slut. Den som vill klaga över andrakammarval har rätt att hos länsstyrelsen få behörigt protokollsutdrag. Utdraget skall utlämnas inom tre dagar efter begäran. Besvär inges till länsstyrelsen, som kungör besvaren i Post- och Inrikes tidningar och därvid sätter ut viss kort tid, inom vilken förklaring över besvaren kan avges till länsstyrelsen. Efter förklaringstidens utgång sänder länsstyrelsen ofördröjligen besvaren och alla handlingarna i målet till Kungl.

Maj:t, där besvaren avgörs av regeringsrätten.

Beredningen har vid 22 § RO förordat att där skall upptas endast en grundläggande bestämmelse om rätten att anföra besvär över val till riksdagen. Föreskrifterna om besvärslagarna bör flyttas till ValL, där de lämpligen införs i 92 §.

Som har sagts under 85 § ValL skall utgången av val kungöras centralt för hela landet. Besvärstiden skall räknas från den dag kungörelsen infördes i Post- och Inrikes tidningar och besvär skall alltid riktas mot den centrala sammanräkningsmyndighetens beslut, även om besvaren i första hand avser förhållanden i någon enstaka valkrets, t. ex. ordningen mellan ett partis namn där. Anledning saknas att ändra nuvarande besvärstid i fråga om andrakammarval, tio dagar. Det är enligt beredningens mening lämpligt att besvär över valet inges till den centrala sammanräkningsmyndigheten och av denna kungörs i samma ordning som valutgången. Myndigheten bör därvid sätta ut enhetlig förklarings tid för alla besvaren. Alla besvär bör sedan gemensamt överlämnas till Kungl. Maj:t. Med hänsyn till den effekt varje besvär kan få för valutgången i hela landet torde det visa sig lämpligt att besvaren avgörs i ett sammanhang.

Liksom f. n. bör den som har för avsikt att besvara sig över riksdagsmannaval ha rätt att få utdrag av handlingar, som han behöver för att ta ställning till besvärslagarna. De handlingar som det i första hand kan bli fråga om är valnämnds och länsstyrelses valprotokoll. Dessa protokoll finns tillgängliga hos länsstyrelsen och bör beställas och utlämnas där. Av handlingar som framställs hos den centrala sammanräkningsmyndigheten är det främst de, som vi-

sar de olika leden av fördelningen enligt 17 § RO, vilka kan ha intresse för bedömningen av det befogade i att anföra besvär över valet. Sådana handlingar bör utlämnas på begäran. Med hänsyn till den förhållandevis korta besvärstiden bör nu nämnda utdrag av protokoll eller andra handlingar bli tillgängliga så snart som möjligt efter det utdrag har beställts. Den nuvarande tiden, tre dagar, anser beredningen rimlig från både myndigheternas och beställarens synpunkt.

Beredningen föreslår att 92 § utformas enligt vad beredningen har anfört.

Kommunala vallagen

Grundlagberedningens förslag till nytt kammersystem föranleder formella ändringar i 3 och 5 §§ KVL. Vidare bör 11 § KVL ändras på sätt som framgår av det följande.

På grund av den valtekniska utredningens förslag måste åtskilliga andra ändringar ske i KVL. I fråga om dessa ändringsförslag, vilka inte redovisas av grundlagberedningen, hänvisas till den valtekniska utredningens förut nämnda betänkande.

11 §.

Enligt 11 § 1 mom. KVL skall allmänna val av landstingsmän, kommunalfullmäktige och stadsfullmäktige förrättas tredje söndagen i september månad. Valen äger rum vart fjärde år.

Grundläggande för det kammersystem som beredningen har föreslagit är att de ordinarie riksdagsmannavalen och de allmänna borgerliga kommunalvalen skall hållas samtidigt. Föreskrift härom har fått sin plats i 11 §. Beredningen föreslår den ändringen av denna paragraf att allmänna val av landstingsmän, kommunalfullmäktige och stadsfullmäk-

tige skall förrättas samma dagar som val i hela riket till riksdagen äger rum på grund av 13 § 1 mom. RO.

Övergångsbestämmelser

Övergången till enkammersystemet

Den partiella författningsreformen bör genomföras så snart som möjligt. Som förutsätts i direktiven räknar beredningen med att reformen skall antas vid 1968 och 1969 års riksdagar. Reformen bör av naturliga skäl träda i kraft vid ett årsskifte, och i praktiken torde den tidigaste möjliga tidpunkten för ett ikraftträdande vara den 1 januari 1971. Enligt vad beredningen har inhämtat från riksdagens förvaltningskontor sker planeringen för riksdagen under medverkan av byggnadsstyrelsen med sikte på att kunna bereda enkammarriksdagens provisoriska lokaler vid denna tidpunkt.

Enighet har nåtts inom grundlagberedningen om att de föreslagna ändringarna i RF och RO bör träda i kraft den 1 januari 1971. På grund härav bör det första valet till enkammarriksdagen hållas samtidigt med de ordinarie allmänna kommunalvalen i september 1970. Både riksdagsvalet och kommunalvalen bör gälla treåriga valperioder, och vid riksdagsvalet skall alltså 350 riksdagsledamöter utses med tillämpning av de nya valbestämmelserna i RO. Bestämmelser i RF och RO som ändras vid den partiella författningsreformen bör därför äga tillämpning i sin äldre lydelse till utgången av år 1970 utom beträffande val till riksdagen som avser uteslutande tid därefter. Härav följer bl. a. att det ordinarie förstakammarval, som enligt nuvarande regler skall förrättas år 1970 för åtta år fr. o. m. den 1 januari 1971, inte skall hållas.

Befinner sig riket i krig eller krigsfara, äger konungen och riksdagen en-

ligt 30 § RO, om det finnes oundgängligen nödvändigt, gemensamt besluta att val till riksdagen skall uppskjutas högst ett år och att utlöpande valperiod skall förlängas med ett år. Beslutet kan upprepas. Även om det är osannolikt att denna bestämmelse skall behöva tillämpas beträffande det ordinarie riksdagsvalet i september 1970, bör det inte saknas en regel som garanterar att den partiella reformen, om uppskov måste beslutas, likväl blir genomförd så fort som möjligt efter uppskovstidens utgång. Enligt vad beredningen föreslår skall beslut om uppskov med valet innebära motsvarande förskjutning av genomförandet av den föreslagna reformen.

Övergångsbestämmelserna i RF och RO föreslås utformade i enlighet med vad som sagts nu. I övrigt fordras följande föreskrifter i anslutning till ikraftträdandet av den partiella författningsreformen.

Löpande valperioder för kamrarnas ledamöter

Beredningens förslag i fråga om införandet av det nya kammar- och valsystemet förutsätter att alla löpande mandat i såväl första som andra kammaren upphör vid utgången av år 1970. Föreskrift härom föreslås skola meddelas i 2 mom. av *övergångsbestämmelserna i RO*.

Enligt 2 § andra stycket RO äger konungen med motsvarande förlängning av utlöpande valperiod besluta om uppskov med riksdagens avslutning till dagen före nästföljande riksdags början. Bestämmelsen har inte haft praktisk betydelse. Med hänsyn härtill anser beredningen att den förordade gränsen mellan det nuvarande tvåkammerssystemet och det föreslagna enkammerssystemet skall vara ovillkorlig. Beredningen föreslår alltså att valperiod, som en-

ligt vad nyss har sagts skall upphöra vid 1970 års utgång, inte skall få förlängas med stöd av 2 § andra stycket RO.

Uppskov till annan riksdag med behandling av ärende

Kamrarna äger enligt 58 § tredje stycket RO till nästföljande riksdag uppskjuta behandlingen av ärende som inte rör riksstaten. Uppskov får emellertid inte beslutas till den första riksdag som sammanträder efter ett andrakammarval. Självfallet bör motsvarande undantag gälla i fråga om uppskov från den sista tvåkammarriksdagen till den första enkammarriksdagen. Beredningen föreslår föreskrift härom i 3 mom. av *övergångsbestämmelserna i RO*.

Valperioder för ledamöter i riksdagens organ

I flertalet organ inom riksdagen väljs ledamöter och suppleanter endast för den tid riksdagen är samlad. Detta gäller sålunda samtliga utskott. Eftersom tvåkammarriksdagens sista session enligt vad beredningen nyss har föreslagit inte skall kunna förlängas med stöd av 2 § andra stycket RO, behövs inga övergångsbestämmelser i fråga om dessa organ.

Den fyraåriga periodiciteten för val av riksdagens ombudsmän skall enligt beredningens förslag behållas. Inte heller i detta avseende behövs några övergångsbestämmelser.

I fråga om vissa riksdagsorgan sträcker sig valperioden från valet till dess nytt val ägt rum. Sålunda väljs fullmäktige i riksbanken och fullmäktige i riksgäldskontoret för tiden från valet tills nytt val har hållits under tredje året därefter. Förnyelsen sker successivt med val av i princip en tredjedel av ledamöterna och suppleanterna varje år. Riksdagens revisorer utses varje år för tiden från valet tills nytt val av

revisorer förrättas. Dessa regler kan utan särskilda föreskrifter tillämpas vid övergången till enkammarssystem.

Motsvarande bestämmelser som de nu nämnda gäller i fråga om utrikesnämnden och riksdagens krigsdelegation. Som förut sagts är f. n. ledamöter och suppleanter i utrikesutskottet även ledamöter och suppleanter i utrikesnämnden. I sistnämnda egenskap utövar ledamöterna och suppleanterna sina befattningar tills nytt val av utrikesutskott förrättas, vilket sker vid nästföljande riksdag. Avgår ledamot ur riksdagen, innan hans mandatperiod har gått ut, eller utnämns han till statsråd skall han inte vidare anses tillhöra nämnden. Enligt de föreslagna reglerna (49 § RO) skall val av utrikesnämnd äga rum vid varje riksdag och gälla för tiden tills nytt val av utrikesnämnd äger rum. Riksdagens krigsdelegation väljs likaså vid varje riksdag för tiden tills nytt val förrättas vid nästa riksdag. För krigsdelegationen gäller vidare att ledamot eller suppleant i delegationen som avgår ur riksdagen inte vidare skall anses tillhöra delegationen. De nu redovisade reglerna om utrikesnämnden och krigsdelegationen innebär bl. a. att ledamot eller suppleant, som vid övergången till enkammarssystemet inte blir återvald som riksdagsman, i regel upphör att vara ledamot eller suppleant i nämnden eller delegationen. Med hänsyn till att båda dessa organ har lika många suppleanter som ledamöter finns det emellertid enligt beredningens mening inte anledning att på grund av det anförda meddela särskilda övergångsbestämmelser i fråga om ledamots eller suppleants avgång.

Några riksdagsorgan tillsätts vart fjärde år. Det gäller bl. a. den s. k. opinionsnämnden, vars uppgift fullgörs under den riksdag då den tillsätts. Även ledamöter och suppleanter i riksdagens

lönedelelegation väljs vart fjärde år för tiden från valet, tills nytt val har hållits under fjärde året därefter. Avgår ledamot ur riksdagen, skall han inte längre anses tillhöra delegationen. Vid ledamots avgång under mandatperioden skall ny ledamot väljas för återstående del av perioden.

Både opinionsnämnden och lönedelelegationen skall enligt beredningens förslag utses vart tredje år. För att dessa val skall bli samordnade med valperioderna för riksdagens ledamöter bör nya val äga rum första året som enkammarriksdagen fungerar, oberoende av när val enligt den äldre ordningen senast har hållits. Beredningen föreslår att föreskrifter härom införs i 4 och 5 mom. av *övergångsbestämmelserna i RO*.

Föreskrifter om riksdagens kamrar i andra författningar

Tvåkammarssystemet återspeglas i vissa andra författningar än dem som beredningen har nämnt i det föregående. Sålunda innehåller t. ex. lagen den 28 maj 1937 om inskränkning i rätten att utbekomma allmänna handlingar bestämmelser om utlämnande av kamrarnas protokoll vid sammanträde som har hållits inom lyckta dörrar. I fråga om dessa och andra bestämmelser som anknyter till tvåkammarssystemet torde det utan uttrycklig föreskrift vara uppenbart att vad som sägs om kammare eller kammares sammanträden efter kammarreformen avser riksdagen eller dess sammanträden. Beredningen anser därför att behov inte föreligger av särskilda övergångsbestämmelser i detta avseende.

Vallagarna

De av beredningen föreslagna ändringarna i ValL och KVL föreslås skola träda

i kraft den 1 januari 1971 men redan dessförinnan tillämpas i fråga om val som avser uteslutande tiden efter 1970 års utgång. De nya bestämmelserna skall alltså gälla för de ordinarie valen i september 1970.

Politiskt parti kan enligt 54 § ValL få sin partibeteckning registrerad. Registrerad partibeteckning skall enligt 54 § 4 mom. avföras ur registret bl. a. efter ansökan av annat parti än det för vilket registreringen har skett, om det visas att det registrerade partiet inte har anmält kandidater i någon valkrets vid

två på varandra följande val i hela riket till andra kammaren.

Efter den partiella reformen skall sistnämnda bestämmelse gälla i fråga om två på varandra följande val i hela riket till riksdagen. Vid de första riksdagsvalen efter reformen bör bestämmelsen givetvis gälla även kandidatanmälan vid andrakammarval. Beredningen föreslår därför att vid tillämpning av 54 § 4 mom. ValL val i hela riket till riksdagens andra kammare skall jämföras med val i hela riket till riksdagen.

Sammanfattning

Förutsättningar för en partiell författningsreform

Grundlagberedningen har i uppdrag att med utgångspunkt i författningsutredningens förslag och därefter framlagt utredningsmaterial fortsätta och slutföra arbetet på en ny författning. Som en förstahandsuppgift har beredningen emellertid ålagts att skyndsamt lägga fram förslag till en partiell reform, som skall omfatta kammar- och valsystemet samt inskrivande i författningen av vissa parlamentariska grundsatser. Denna uppgift redovisas i detta betänkande.

En partiell reform måste ske inom nuvarande grundlagars ram. Detta innebär att grundlagberedningen inte nu har kunnat tillgodose de krav i fråga om författningsstoffets systematisering och lagtextens språkliga utformning som naturligen bör ställas på en ny författning.

I flera hänseenden har beredningen varit tvungen att begränsa sitt arbete även inom den ram som anges i direktiven. Härvid har tidsfaktorn spelat stor roll men även andra skäl har medverkat. Inte sällan har situationen varit den att framförda reformönskemål inte kunnat prövas slutgiltigt innan andra frågor som ligger helt utanför den partiella reformen har blivit lösta. Beredningen har genomgående försökt undvika provisoriska lösningar. Den partiella reformen bör inte få bli ett provisorium utan den bör lägga en fast grund på vilken man sedan kan bygga

vidare vid utformningen av en helt ny författning. En synpunkt som ibland gjort sig gällande har varit att det kan vara en fördel, när den partiella reformen skall genomföras, att reformen inte kombineras med fler ändringar i in- vanda former än som är nödvändigt.

Kammarsystemet

Beredningen förordar i enlighet med direktiven att tvåkammarsystemet skall ersättas med ett enkammarsystem. Den primära uppgiften har med denna utgångspunkt blivit att ta ställning till hur enkammarsystemet bör utformas. Beredningen har främst tagit upp frågorna om sättet för riksdagens förnyelse, antalet ledamöter i riksdagen och mandattidens längd. Däremot har sådana frågor som t. ex. ersättare för riksdagsledamöterna och ändrad förläggning av ledamöternas mandattid inte omfattats av övervägandena i denna utrednings- etapp.

Vid behandlingen av frågan om *sättet för riksdagens förnyelse* har beredningen inriktat sig på att försöka överbrygga rådande motsättningar och finna en samlande lösning. Den lösning som därvid har kommit att stå i centrum för beredningens diskussioner innebär att riksdagsvalen äger rum samtidigt med kommunalvalen. Inom beredningen har meningarna gått isär i fråga om konsekvenserna av en sådan lösning. Farhågor har yppats för att en

koncentration av alla politiskt betydelsefulla val till ett och samma tillfälle skulle kunna leda till att det blev svårt eller omöjligt att effektivt utkräva ansvar för den lokala politiken av de kommunala förtroendemännen. Mot detta har å andra sidan invänts bl. a. att det i främsta rummet är andra faktorer än valsystemet som är av betydelse för möjligheterna att få till stånd debatt om kommunala frågor i valrörelserna och intressera en större allmänhet för kommunalpolitikernas åtgärder och framtidsplaner. Om det angelägna i att med olika medel hålla den kommunala demokratin levande har inte rätt delade meningar inom beredningen.

Grundlagberedningen anser det klart att rikskommunala och rikspolitiska spörsmål i större eller mindre utsträckning kommer att tas upp i de kommunala valrörelserna även om dessa förs fristående. Med fristående kommunalval kan det under sådana förhållanden uppstå diskussion om vilka parlamentariska konsekvenser ett kommunalval bör få, om valet har resulterat i röstförluster för ett eller flera partier med regeringsansvar och allmänt uppfattas som ett misstroendevotum från väljarnas sida mot den sittande regeringen. Oavsett vilken uppfattning man i övrigt har om lämpligheten att förlägga riksdagsval och kommunalval till samma dag, har lösningen med gemensam valdag enligt beredningens mening obestridligen den förtjänsten att valutslagen inte kan ge upphov till några motsättningar mellan riksdagen och en aktuell folkopinion som har kommit till uttryck i allmänna och riksomfattande val.

Samtidiga riksdags- och kommunalval aktualiserar frågan om *valperiodernas längd*. Beträffande riksdagen har å ena sidan sagts, att väljarna bör beredas tillfälle att med korta tidsintervaller

påverka riksdagens sammansättning och uttala sig om regeringens politik. Å andra sidan har framhållits att regeringen bör ha arbetsro under rimlig tid och möjligheter till långsiktig planering. Beredningen anser att en treårig valperiod för riksdagen innebär en rimlig avvägning mellan dessa motsatta synpunkter. I konsekvens härmed bör i så fall också valperioderna för kommunala församlingar förkortas till tre år.

Den tvekan som en del av grundlagberedningens ledamöter har känt inför tanken på gemensam valdag för riksdagsval och kommunalval har inte kunnat undanröjas. Efter en samlad bedömning av de olika frågor beträffande kammar- och valsystemet som är aktuella i samband med den partiella reformen har beredningen emellertid enhälligt beslutat att förorda denna lösning i förening med treåriga valperioder för både riksdagen och kommunala församlingar.

I fråga om *antalet ledamöter* i riksdagen framhåller beredningen att det finns skäl att gå fram med försiktighet om man vill begränsa det nuvarande antalet ledamöter. En begränsning kommer sannolikt att gå ut framför allt över glesbygdernas representation. En väsentlig faktor i detta sammanhang är vidare riksdagens arbetsduglighet. Å ena sidan bör antalet ledamöter vara så stort att ledamöterna inte engageras i alltför många funktioner inom riksdagsarbetet för att hinna fullgöra dem alla med den omsorg som är nödvändig. Man bör också beakta att ledamöterna måste beredas möjlighet att upprätthålla kontakt med de regionala och lokala problemen. Å andra sidan bör antalet ledamöter inte vara större än att riksdagen kan arbeta snabbt och effektivt och flertalet ledamöter få tillfälle att aktivt delta i utskottsverksamheten.

Dessa olika bedömningsgrunder ger inga fasta hållpunkter för att bestämma antalet ledamöter i riksdagen. Beredningen har vid avvägningen mellan skilda synpunkter på frågan för sin del kommit till uppfattningen att enkammarriksdagen bör bestå av 350 ledamöter.

Beträffande de *valtekniska förutsättningarna* för att hålla riksdagsval och kommunalval samtidigt hänvisar beredningen till att 1965 års valtekniska utredning, som beredningen hållit nära kontakt med, har utarbetat förslag till de ändringar i vallagstiftningen som behövs för sådana samtidiga val.

Riksdagens arbetsformer

Övergången till enkammarssystem nödvändiggör inte i och för sig att de grundprinciper överges som riksdagens nuvarande *utskottsorganisation* bygger på. På några punkter har beredningen emellertid ansett det angeläget att ändringar redan nu kommer till stånd. Sålunda föreslår beredningen, i syfte att uppnå bättre samordning av arbetet inom de budgetberedande utskotten, att sammansättningen av den s. k. budgetdeputationen ändras och att deputationen får ett effektivt sekretariat. På grund av ökningen under senare år av antalet ärenden som ankommer på lagutskotten föreslås vidare att ett fjärde lagutskott inrättas. Med hänsyn till utrikesnämndens särskilda förtroendekaraktär föreslår beredningen att antalet ledamöter i nämnden begränsas. Nämnden skall enligt förslaget bestå av nio ledamöter och lika många suppleanter. I anslutning härtill förordas att den nuvarande personalunionen mellan utrikesutskottet och utrikesnämnden hävs.

I detta sammanhang föreslår beredningen också att regeln om *återremiss*

till utskott uppmjukas så att det blir möjligt för en minoritet i riksdagen att få till stånd förnyad utskottsbehandling. Återremiss skall enligt förslaget ske när det begärs av minst en tredjedel av de röstande i riksdagen. För att undvika missbruk av rätten till återremiss föreslås att återremiss skall medges endast en gång i samma fråga.

Beträffande *antalet ledamöter i utskotten* har beredningen försökt göra en avvägning mellan önskemålet om ökat antal ordinarie utskottsplatser, kravet på effektivitet i utskottsarbetet och behovet av suppleanter för de ordinarie utskottsledamöterna. Vidare anser beredningen att antalet ledamöter i utskott så långt det är möjligt bör vara enhetligt och att antalet bör bestämmas till udda tal, så att lottning inom utskotten undviks. Beredningen föreslår att vart och ett av utrikes-, banko-, jordbruks- och de fyra lagutskotten samt allmänna beredningsutskottet skall ha 17 ledamöter. I fråga om utskott, som brukar arbeta på avdelningar, förordar beredningen att antalet ledamöter på avdelning bestäms till nio. Till följd härav skall konstitutionsutskottet, som arbetar på tre avdelningar, ha 27 ledamöter och statsutskottet, som arbetar på fem avdelningar, ha 45 ledamöter. Bevillningsutskottet föreslås skola få 27 ledamöter fastän det f. n. har endast två avdelningar. Beredningens förslag innebär att sammanlagt 218 ordinarie utskottsplatser, utrikesutskottet oräknat, kommer att stå till förfogande efter kammarreformen mot f. n. sammanlagt 178.

Beredningen utgår från att det kommer att fordras omsorgsfull *planering av riksdagsarbetet* om det skall kunna flyta friktionsfritt. Ansvaret för planeringen skall liksom hittills vila på talmanskonferensen. Planeringen bör ske i nära kontakt med regeringen. Nog-

gränna tidsplaner för utskottsbehandlingen av ärendena måste upprättas och följas, och frågor om uppskov med behandling av ärenden till kommande session bör uppmärksammas på ett tidigt stadium. I syfte att riksdagsarbetet skall komma igång omedelbart vid höstsessionens början förordas viss inskränkning i motionsrätten i ärenden vilkas behandling har uppskjutits från vårsessionen. Även detaljplaneringen måste ske med stor omsorg och riksdagens arbetsvecka utnyttjas effektivt. Beredningen lägger fram förslag till hur arbetsveckan lämpligen bör disponeras.

Planeringen av riksdagens arbete skall syfta till att arbetet skall hinnas med inom nuvarande sessionstider. För den händelse arbetet trots allt inte hinns med, föreslås att riksdagen får begränsad möjlighet att förlänga vårsessionen till den 15 juni, även om behandling av ärenden uppskjuts till höstsessionen. Denna möjlighet är avsedd att utnyttjas endast i undantagsfall. Vidare föreslås att höstsessionen skall kunna börja något tidigare i oktober än f. n.

I fråga om *riksdagsdebatterna* föreslås talmannen få befogenhet att i huvudsak enligt gällande praxis bestämma ordningsföljden mellan talare som har anmält sig före överläggningen i viss fråga. Talmannen föreslås också få relativt fria händer att avgöra i vilken ordning ärendena skall handläggas vid plenum.

I den nya enkammarriksdagen blir det enligt beredningens uppfattning inte möjligt att helt behålla den nuvarande i princip fria rätten att tala hur länge som helst. De debattrestriktioner som kan visa sig nödvändiga bör dock i första hand bygga på frivilliga överenskommelser mellan partigrupperna i riksdagen. Endast i två avseenden har beredningen funnit skäl att föreslå bindande regler. Sålunda skall riksdagen

generellt kunna begränsa tiden för anföranden i samband med besvarande av enkla frågor. Vidare skall riksdagen i undantagsfall och företrädesvis när debatten i viss fråga har dragit långt ut på tiden kunna på förslag av talmannen begränsa tiden för anförande i frågan.

För att åstadkomma enhetlig beredning av *val inom riksdagen* föreslås att en särskild valberedning inrättas. Valberedningen skall med några få undantag bereda alla val inom riksdagen. Förfarandet vid sådana val föreslås också förenklat så att valen i större utsträckning än f. n. skall kunna ske med acklamation.

Valsystemet

Den väsentliga uppgiften beträffande valsystemet har i denna utredningsetapp varit att finna ett enhetligt valsystem för val till enkammarriksdagen, vilket kan fungera tillfredsställande med nuvarande valkretsindelning och valförfarande. Flera viktiga frågor, som t. ex. möjligheterna att förstärka personmomentet i valen, har fått anstå tills en fullständig översyn av vallagstiftningen kan göras.

En utgångspunkt för beredningens arbete har varit att hela riksdagen skall utses genom direkta val. Beredningens ledamöter har enats om följande riktpunkter för konstruktionen av ett nytt valsystem för sådana val. Systemet bör ge en mandatfördelning mellan partierna, som är rättvisande med hänsyn till valresultatet i hela landet (riksproportionalitet). För att parlamentarismens funktion inte skall äventyras genom att riksdagen splittras på många småpartier skall den riksproportionella principen dock modifieras genom spärr mot att mycket små partier vinner representation i riksdagen. Riksproportionaliteten mellan övriga partier skall inte kunna rubbas genom konstlade parti-

bildningar eller andra valtaktiska manövrer eller genom ändringar i valkretsindelningen. Slutligen skall systemet ge tillfredsställande regional representation, som också är så stabil som möjligt med hänsyn till kravet på riksproportionalitet.

Kravet på riksproportionalitet tillgodoses i det föreslagna valsystemet genom att mandatfördelningen mellan partierna sker dels av ett bestämt antal mandat inom varje valkrets, dels av utjämningsmandat gemensamt för hela landet. Sålunda fördelas först 310 av de 350 mandaten inom valkretsarna. Återstående 40 mandat används för att utjämna de avvikelser från riksproportionaliteten som kan uppstå vid fördelningen inom valkretsarna.

Spärr mot småpartier får man i det nya systemet genom att låta endast parti, som har fått minst 4 % av rösterna i hela landet, delta i mandatfördelningen. För lokalt starka småpartier gäller emellertid ett undantag. Sålunda får parti, som inte klarar 4 %-spärren, trots det tävla om valkretsmandaten i den eller de valkretsar där partiet har fått minst 12 % av rösterna. Däremot får det inte delta i fördelningen av utjämningsmandaten och är alltså inte garanterat riksproportionell representation i riksdagen.

Som valkretsar skall t. v. användas de nuvarande 28 andrakammarvalkretsarna. Eftersom det nya valsystemet på grund av konstruktionen med utjämningsmandat och procentspärrar är praktiskt taget okänsligt för variationer i valkretsarnas storlek, har den översyn av valkretsindelningen, som under alla förhållanden bör ske men som i dagens läge är komplicerad, kunnat anstå till nästa utredningsetapp. De 310 fasta valkretsmandaten tilldelas valkretsarna i förhållande till antalet röstberättigade

och inte som f. n. i förhållande till befolkningstalet i varje valkrets.

Inom varje valkrets fördelas de fasta valkretsmandaten mellan partier enligt uddatalsmetoden med första delningstalet jämkat till 1,4, dvs. samma metod som f. n. tillämpas provisoriskt vid andrakammarvalen. Metoden innebär att mandaten ett efter ett tilldelas det parti som varje gång uppvisar det största jämförelsetalet. Ett partis första jämförelsetal får man genom att dela partiets rösttal med 1,4. Sedan partiet har fått mandat, erhålls partiets fortsatta jämförelsetal genom att rösttalet delas med dubbla antalet redan erövrade mandat ökat med 1, dvs. med 3 när partiet redan fått ett mandat, med 5 när partiet fått två mandat, osv. (ex. se s. 151—152).

De 40 utjämningsmandaten fördelas gemensamt för hela riket mellan de partier, som får delta i denna fördelning, på grundval av deras sammanlagda rösttal i hela landet. Först beräknas hur många mandat vart och ett av partierna skulle ha fått, om samtliga mandat i riksdagen hade fördelats mellan dem i landet som en enda valkrets med tillämpning av den jämkade uddatalsmetoden. Härvid bortses från fasta mandat som har tillfallit sådant lokalt parti som inte får delta i fördelningen av utjämningsmandaten. Härefter tilldelas varje parti så många utjämningsmandat som motsvarar skillnaden mellan detta beräknade antal mandat för partiet och det sammanlagda antalet fasta mandat som partiet har erövat i valkretsarna (ex. se s. 152).

Även utjämningsmandaten tilldelas valkretsarna. Tilldelningen sker enligt den jämkade uddatalsmetoden men nu tillämpad på varje partis röster i de skilda valkretsarna och med utgångspunkt i partiets jämförelsetal efter för-

delningen av de fasta valkretsmandaten (ex. se s. 202).

För de mandat, såväl fasta mandat som utjämningsmandat, vilka ett parti har eröivat i en valkrets utses partiets riksdagsledamöter bland namnen på partiets valsedlar i valkretsen. Ordningen mellan namnen på valsedlarna bestäms enligt i huvudsak samma regler som dem som f. n. gäller för andrakammarval.

På *den administrativa sidan* föranleder det nya valsystemet inga större omläggningar i förhållande till vad som gäller nu för andrakammarvalen. Valförberedelser och röstningsförfarande påverkas inte av det nya systemet. Röstsammanräkningen skall ske på samma sätt som nu utom i fråga om fördelningen av mandaten mellan partierna. Sålunda skall länsstyrelserna alltjämt göra den definitiva sammanräkningen av rösterna och bestämma ordningen mellan varje partis namn. Mandatfördelningen mellan partierna och fördelningen av varje partis utjämningsmandat på valkretsarna anförtros emellertid åt en central sammanräkningsmyndighet. En nyhet är här bl. a. att preliminär uträkning av valresultatet omedelbart efter röstningens slut blir officiell. Den skall göras av den centrala sammanräkningsmyndigheten. Besvär över riksdagsval skall som nu föras hos regeringsrätten.

Beredningen föreslår att *bostadsband* — krav på bosättning i eller annan liknande anknytning till valkretsen — inte skall gälla för ledamöterna i riksdagen. Behovet av lokal och regional representation i riksdagen anses bli tillgodosatt i tillbörlig utsträckning även utan krav på bosättning inom valkretsen. Genom avskaffande av bostadsbandet öppnas möjlighet att nominera också s. k. rikskandidater i valkretsarna.

Parlamentarismens inskrivande i författningen

I denna utredningsetapp har grundlagberedningen begränsat sig till att gå in på frågorna om regeringsbildning, om möjlighet för riksdagen att i särskilda former uttala sitt förtroende för eller misstroende mot regeringen och om rätten att förordna om nyval till riksdagen. Däremot har övriga frågor om parlamentarismens inskrivande i författningen, främst frågan om statschefens ställning och det därmed förbundna spörsmålet om regeringsärendenas avgörande, fått anstå till den totala grundlagsrevisionen.

Av den parlamentariska grundsatsen att regeringen skall vara förankrad hos riksdagen följer bl. a. att riksdagen skall ha inflytande på *regeringsbildningen*. Beredningen har inte funnit det möjligt att utforma ett i alla hänseenden tillfredsställande system för val av statsminister inom riksdagen. Frågan om vilken annan lösning som bör väljas hänger nära samman med det större spörsmålet om statschefens ställning och befogenheter i en modern parlamentarisk demokrati. Eftersom sistnämnda problemkomplex inte behandlas nu, kan frågan om vem som skall utse statsminister inte f. n. regleras definitivt. För att inte föregripa kommande ställningstagande går beredningen därför inte närmare in på frågan om regeringsbildningen utan föreslår, att gällande regler i ämnet t. v. skall stå kvar oförändrade liksom den konstitutionella praxis som har utbildats i anslutning till dem. Denna praxis innebär bl. a. att konungen, innan han utnämner statsminister, samråder med de båda talmännen och företrädare för partigrupper i riksdagen samt att utnämningen sker på grundval av detta samråd. Även beslut om *entledigande av statsråd* föreslås t. v. allt-

jämt skola fattas av konungen. Sådant beslut skall fattas i konselj. I vilka fall entledigande skall ske föreslås dock skola regleras enligt parlamentarismens grundsatser. Sålunda skall som framgår av det följande principiell skyldighet att avgå föreligga för regeringen eller enskilt statsråd, om riksdagen har uttalat sitt misstroende. I andra fall skall statsministern kunna entledigas endast på egen begäran. Avgår statsministern skall övriga statsrådsledamöter alltid entledigas oberoende av orsaken till statsministerns avgång. Entledigande av övriga statsråd skall eljest kunna ske endast på begäran av statsministern.

En avgående regering föreslås skola vara skyldig att stå kvar som expeditionsmästare tills ny regering tillträder. Sådant expeditionsmästares kompetens begränsas inte formellt utan blir avhängig främst av vad som är politiskt lämpligt och möjligt i den föreliggande situationen.

Utmärkande för ett parlamentariskt statsskick är bl. a. att regeringen inte bara när den tillträder utan även under sin ämbets-tid har riksdagens förtroende eller åtminstone tolereras av riksdagen. Det finns emellertid i våra nuvarande grundlagar inget medel som direkt syftar till att klarlägga *förtroendeförhållandet mellan regering och riksdag*. Frågan om politiskt ansvar för regeringen kan inte tas upp på riksdagens initiativ annat än på grundval av konstitutionsutskottets granskning av statsrådets tjänsteutövning. Denna ordning anser beredningen inte vara tillfyllest. Skall statsskicket bygga på parlamentarismens principer måste man finna nya former för att fastställa förtroendeförhållandet mellan regering och riksdag. Grundlagberedningen har härvid liksom författningsutredningen stannat för att föreslå en ordning med negativt parlamentariskt ansvar som den mest

ändamålsenliga. Det innebär att regeringen skall anses ha riksdagens förtroende tills riksdagen uttalar sitt misstroende mot regeringen. Sådant misstroendeförklaring skall inte få motiveras. Motiveringen kan givetvis framgå av riksdagens debatt i frågan men behöver inte vara densamma för de grupper som röstar för misstroendeförklaring.

Misstroendeförklaring skall kunna riktas såväl mot regeringen i dess helhet som mot enskild statsrådsledamot. Misstroendeförklaring mot statsministern skall alltid avse hela regeringen. Verkan av misstroendeförklaring skall vara att den eller de som förklaringen avser blir skyldiga att avgå. Denna verkan skall dock inte inträda om regeringen föranstaltar om nyval till riksdagen inom en vecka efter det förklaringen gavs.

För att eliminera risk för att yrkande om misstroendeförklaring framställs i demonstrationssyfte skall sådant yrkande få tas upp till prövning endast om minst en tiondel av riksdagens ledamöter förenar sig om yrkandet. Upptagen fråga om misstroendeförklaring skall avgöras tidigast vid det andra och senast vid det tredje sammanträdet efter det då frågan väcktes. För bifall till yrkande om misstroendeförklaring skall krävas absolut majoritet bland riksdagens ledamöter.

I princip skall riksdagen ha rätt att avge misstroendeförklaring när som helst under sessionstid. Härifrån föreslås emellertid två undantag. Misstroendeförklaring skall inte kunna avges under tiden från ett ordinarie riksdagsval till utgången av valperioden för den vid valet sittande riksdagen och inte heller under tiden från nyvalsförordnande till den nyvalda riksdagens första sammanträde.

Förordnande om nyval till riksdagen ger möjlighet att under löpande ordinarie valperiod kontrollera att opinio-

nen inom riksdagen överensstämmer med folkopinionen. I enlighet med sina direktiv har beredningen utgått från att möjlighet att förordna om nyval skall föreligga även framdeles. Beslut härom skall liksom hittills fattas av konungen, men han skall kunna meddela nyvalsförordnande endast om statsministern begär det. Om statsministern begär nyval, skall konungen inte kunna vägra att bifalla hans begäran.

De riksdagsmandat som tillsätts vid nyval föreslås skola gälla för tiden fr. o. m. den dag då den nyvalda riksdagen håller sitt första sammanträde t. o. m. utgången av den ordinarie treårsperiod för vilken val senast har hållits. Nyvalsförordnande bryter således inte den fasta periodiciteten med tre år mellan varje ordinarie riksdagsval. De riksdagsmandat som gäller vid tiden för nyvalsförordnandet skall bestå till dess den nyvalda riksdagen håller sitt första sammanträde.

Förordnande om nytt val till riksdagen skall enligt beredningens förslag i princip inte inverka på riksdagens rätt att fortsätta pågående session eller inleda ny session. Session skall emellertid kunna avbrytas med anledning av nyvalsförordnande. Beslut därom skall fattas av konungen, om statsministern begär det. Avbrytande skall när session pågår kunna ske när som helst under tiden från nyvalsförordnandet till dess den nyvalda riksdagen håller sitt första sammanträde. Beredningens förslag på denna punkt innebär att riksdagen inte som hittills skall upplösas efter nyvalsförordnande.

Beredningen föreslår vidare att den tid inom vilken upprepat förordnande om nyval inte får meddelas skall förlängas från fyra till fem månader från den nyvalda riksdagens första sammanträde.

Med hänsyn främst till de osäkerhetsmoment som alltid är förbundna med ett nyval och risken för prestigeförlust vid ev. motgång i valet har beredningen bedömt det som sannolikt att nyval framdeles liksom hittills kommer till stånd endast i undantagssituationer. Beredningen har av dessa och andra skäl funnit att det inte är vare sig påkallat eller lämpligt att införa nya grundlagsregler i syfte att hindra täta nyvalsförordnanden.

Ikraftträdande

Beredningen förutsätter att den partiella författningsreformen skall antas av riksdagen åren 1968 och 1969. Med denna utgångspunkt föreslår beredningen att den partiella reformen skall träda i kraft den 1 januari 1971. Det innebär att mandaten för den nuvarande tvåkammarriksdagens ledamöter skall upphöra vid utgången av år 1970. Det första valet till den nya riksdagen skall hållas samtidigt med de ordinarie allmänna kommunalvalen i september 1970. Dessa val skall i fråga om såväl riksdagen som de kommunala församlingarna gälla treåriga mandattider. Samtidiga riksdags- och kommunalval skall sedan hållas åren 1973, 1976, 1979 etc.

Reservationer

Antalet ledamöter i riksdagen

Reservation av herr Hernelius

Den nya enkammarriksdagen bör enligt min mening bestå av 300, icke 350 ledamöter. Genom ett lägre antal än det av majoriteten föreslagna skulle betydande fördelar vinnas i fråga om kammarens effektivitet och arbetsduglighet. Samtidigt talar praktiska och ekonomiska skäl för siffran 300 i stället för 350.

Författningsutredningen föreslog för sin del 290 ledamöter i enkammarriksdagen. I motiveringen hette det bl. a. (SOU 1963: 17 s. 121):

Antalet ledamöter i den nuvarande riksdagens båda kamrar utgör sammanlagt 383, varav 151 ledamöter tillhör första kammaren och 232 ledamöter andra kammaren. Såsom framgår av tabellen på sid. 122 är detta antal i förhållande till invånarantalet något större än i andra med Sverige närmast jämförliga länder såsom Danmark, Belgien, Finland, Norge, Schweiz och Österrike. Att det i de stora länderna går väsentligt flera invånare på varje folkrepresentant är från jämförelsesynpunkt av mindre intresse. Vid övergång till enkammarssystem är det alltså möjligt att minska det sammanlagda antalet riksdagsledamöter till omkring 300 eller något därunder och dock erhålla en lika fullständig representation som man har i andra jämförliga länder.

Vid remissbehandlingen (SOU 1964: 38 s. 21—23) ifrågasattes från två länsstyrelser om icke redan antalet 290 var för högt. Tre länsstyrelser ansåg siffran 290 vara väl avvägd; en att 290 icke

utan starka skäl borde få överskridas.

Veterligen har sedan detta förslags framläggande och efter remissbehandlingen intet framkommit som nu skulle motivera ett högre antal ledamöter. Majoriteten i grundlagberedningen motiverar sin ståndpunkt främst med att »en begränsning kommer sannolikt att gå ut framför allt över glesbygdernas representation» samt att inga ersättare för riksdagsmännen föreslås i den partiella reformen. Den sistnämnda omständigheten förefaller dock att vara av ringa betydelse, då vid längre nödvungen frånvaro avsägelse av mandat bör äga rum och vid kortare frånvaro kvittning regelmässigt sker mellan partier. I fråga om glesbygderna är att märka att de nya — i förhållande till författningsutredningens förslag — 60 mandaten övervägande måste tillfalla tätorterna. I den mån glesbygdernas representation minskas bör det framhållas att till följd av att bostadsbandet föreslås upphävt de partier, som vill tillvarataga glesbygdernas intressen, får nya möjligheter att tillgodose detta önskemål.

Betänkligt är att ett för högt antal riksdagsmän måste komma att nedsätta den nya kammarens funktionsduglighet och göra densamma otymplig. Redan den nuvarande andra kammarens storlek — 232 — medför långt utdragna debatter, avgöranden av viktiga frågor nattetid och omöjliggör i många fall i

slutet av sessionerna en reell sakbehandling av frågorna. Allt detta påverkar menligt information till allmänheten och opinionsbildning om de ärenden som behandlas.

Betecknande är att grundlagberedningen med tanke på eventualiteten av 350 ledamöter nödgas föreslå en utbyggnad av utskottens storlek — ett statsutskott med 45 ledamöter — för att så många som möjligt av kammarens ledamöter skall kunna ta aktiv del i utskottsarbetet. Detta motiveras bl. a. med att tillfällena att aktivt delta i riksdagsdebatterna för ledamöterna måste förutsättas bli begränsade, om antalet ledamöter blir 350. Samma höga siffra medför också att möjlighet till tidsbegränsning för deltagare i debatterna föreslås, eftersom restriktioner anses bli nödvändiga för att undvika att plena blir onödigt långa.

Även ekonomiska skäl talar för ett lägre antal. Kostnaden för varje riksdagsman kan i dag beräknas till, om traktamenten, resor och socialutgifter m. m. inräknas, inemot 100 000 kronor. De 5 miljoner kronor, som i nuvarande kostnadsläge årligen skulle sparas vid ett lägre antal, får dock naturligtvis icke på minsta sätt vara avgörande, om folkstyrelsens effektivitet och riksdagens funktioner därmed skulle eftersättas. Men om resultatet, som troligt är, snarare skulle vara det motsatta, en effektivitetsökning, blir läget ett annat.

Att märka är vidare att vid siffran 300 ett nytt riksdagshus eller i varje fall en ny plenisal enligt expertisen icke synes vara erforderligt. Genom ombyggnader inom den nuvarande byggnadens ram uppges en kammare med 300 ledamöter kunna få utrymme. Den engångskostnad, som därmed synes kunna undvikas, kan röra sig om mycket stora belopp. En siffra upp till 100 miljoner kronor har i sammanhanget nämnts.

Nyvalsförordnande

Reservation av herr Wahlund

Den statliga verksamheten har under de senaste decennierna kommit att beröra alltmer vidgade områden av samhällslivet. Jämsides med denna utveckling har en förstärkning av regeringsmakten och en begränsning av folkrepresentationens inflytande ägt rum. Jag anser, att hänsynen till att inom statskicket åstadkomma en lämplig balans mellan regeringsmakt och folkrepresentation kräver, att man strävar efter att stärka riksdagens ställning.

Det torde vara obestriddigt, att riksdagsupplösningsinstitutet, den första statsmakten tillkommande befogenheten att besluta urtima val, är ägnad att minska riksdagsledamöternas självständighet och handlingskraft. Denna befogenhet bör därför avskaffas.

Ett urtima val brukar anses vara påkallat i en situation, där det råder en motsättning mellan regeringen och riksdagsmajoriteten, en motsättning, som ej kan undanröjas, t. ex. genom att en ny majoritetsstödd ministär bildas. Om man vid sådant förhållande ger regeringen möjlighet att försöka lösa konflikten genom att etablera nyval i förhoppningen att på så sätt erhålla majoritetsunderlag, så stärkes regeringens handlingskraft, säger man. Detta är riktigt, men regeringsmaktens förstärkta ställning sker härvid på riksdagens bekostnad.

Jag anser, att vår representativa riksstyrelse innebär, att de för viss tid valda riksdagsmännen har fullmakt att på folkets vägnar fatta beslut och att de och endast de kan göra anspråk på att tala som representanter för folket. Regeringen skall icke kunna handla mot riksdagens vilja. Regeringsmakten är fotad på riksdagsmajoritetens förtroende, men riksdagens bestämmanderätt

är ingalunda fotad på regeringens förtroende. Jag anser därför, att vid varje konflikt mellan regering och riksdagsmajoritet, så är det regeringen och ej riksdagen som skall vika.

En annan situation, där urtima val kan anses påkallat föreligger, när såväl riksdagsmajoritet som regering önskar sådant val för att påskynda genomförandet av en grundlagsändring. Även i dylikt fall anser jag det ej vara rimligt att beröva riksdagsledamöter deras genom val erhållna fullmakter. Man bör söka sig fram på andra vägar.

I själva verket anvisar vår nuvarande författning en metod, som enligt min mening kan användas i sistnämnda situation. Då det gäller att på mellanfolkelig organisation överlåta befogenhet, som enligt regeringsformen tillkommer regeringen eller annan myndighet, eller befogenhet att i visst ämne stifta lag, dock ej grundlag, eller att i visst ämne på rikets vägnar avsluta överenskommelse med främmande stat, så kan detta ske genom ett enda riksdagsbeslut, om vilket minst $\frac{5}{6}$ av riksdagsledamöterna förenat sig.

Samma bestämmelse om kvalificerad majoritet skulle kunna introduceras i andra fall, där forcerade grundlagsändringar bedömes böra möjliggöras. Tillfogas må, att hittills har det icke i något fall förekommit att nyval skett för att påskynda genomförandet av en grundlagsändring.

I reservation till författningsutred-

ningens år 1963 avgivna slutbetänkande, till vilken hänvisas, yrkade jag, att riksdagsupplösningsinstitutet borde avskaffas. Denna inställning har sedan dess vunnit i styrka.

Inom grundlagberedningen har man vid försöken att komma till ett enhetligt förslag rekommenderat treåriga mandatperioder inom enkammarriksdagen. Detta skulle innebära, att alltid vid en riksdagsupplösning tidsavståndet mellan ett av de lagtima valen och upplösningsvalet *högst* uppginge till 18 månader. Såväl ur allmänt-principiella som ur administrativt-praktiska aspekter måste det anses oförmånligt med alltför täta riksdagsmannaval.

Därutöver må framhållas den uppenbara praktiska fördelen av att valtillfällena och mandatperioder blir helt fasta.

Slutligen må påminnas om att man numera från alla partiers sida önskar få fram i möjligaste mån tillförlitliga opinionsmätningar i avsikt att få kunskap om partiförskjutningar inom valmanskåren mellan valtillfällena. Vid dylik kunskap ger riksdagsupplösningsinstitutet regeringen en enligt min mening otillbörlig favör. Regeringen erhåller möjligheten att välja en för regeringsunderlaget »lämplig» tidpunkt för ett eventuellt upplösningsval och att över huvud taget med ledning av valutsikterna utnyttja sin befogenhet att besluta om urtima val.

Bilagor

BILAGA 1

Antal plenitimmor i kamrarna under åren 1952—1966

År	Första kammaren				Andra kammaren			
	Våren		Hösten	Hela året	Våren		Hösten	Hela året
	Totalt	Därav i maj			Totalt	Därav i maj		
1952.....	167	46 %	41	208	234	41 %	62	296
1953.....	166	46 %	37	203	229	48 %	56	285
1954.....	193	47 %	44	237	234	49 %	70	304
1955.....	175	41 %	41	215	228	37 %	63	291
1956.....	186	52 %	46	232	245	51 %	77	322
1957.....	166	48 %	34	200	233	47 %	58	291
1958 ¹	108	—	45	206	188	—	77	345
1959.....	165	44 %	59	224	243	45 %	95	338
1960.....	181	43 %	43	224	272	41 %	73	345
1961.....	166	43 %	42	208	231	44 %	77	308
1962.....	194	43 %	49	243	276	45 %	68	344
1963.....	191	42 %	55	246	257	44 %	95	352
1964.....	218	40 %	69	287	278	37 %	112	390
1965.....	189	44 %	61	250	268	42 %	118	386
1966.....	191	29 %	63	254	287	27 %	109	396

¹ Dessutom under sommarmånaderna 52 timmar för FK och 80 timmar för AK.

BILAGA 2

Kvällsplena i kamrarna under åren 1952—1966

Första kammaren						Andra kammaren					
År	Antal	Sammanträdестid		Längsta kvällsplenum		År	Antal	Sammanträdестid		Längsta kvällsplenum	
		Totalt tim.	I genomsnitt tim.	Datum	Slut kl.			Totalt tim.	I genomsnitt tim.	Datum	Slut kl.
1952	7	32.26	4.38	19/1	1.48	1952	8	40.25	5.03	23/4	2.58
1953	7	29.33	4.13	13/5	1.17	1953	12	59.51	4.59	20/5	3.22
1954	9	38.36	4.17	19/1	1.41	1954	12	62.20	5.12	20/5	3.20
1955	6	20.38	3.26	19/1	23.55	1955	13	52.17	4.01	26/5	2.16
1956	8	27.03	3.23	28/5	0.29	1956	14	67.20	4.49	9/5	2.46
1957	8	32.06	4.01	16/5	23.58	1957	16	76.27	4.47	10/5	3.36
1958	11	32.35	2.57	12/3	0.20	1958	16	77.39	4.51	25/7	3.32
1959	9	33.00	3.40	14/5	23.56	1959	14	66.09	4.43	29/4	2.55
1960	11	36.48	3.20	24/5	1.02	1960	15	73.18	4.53	6/4	2.20
1961	8	26.00	3.15	17/5	0.36	1961	11	59.16	5.23	17/5	2.43
1962	10	34.23	3.26	23/5	1.17	1962	17	80.01	4.42	11/5	2.38
1963	11	41.37	3.47	3/4	1.49	1963	17	76.11	4.29	14/4	2.58
1964	10	35.55	3.36	27/5	23.51	1964	18	73.39	4.06	15/4	2.25
1965	12	36.38	3.03	25/5	0.02	1965	20	89.41	4.29	9/12	3.21
1966	10	33.18	3.19	23/3	0.52	1966	21	87.25	4.09	13/4	2.28

BILAGA 3

Plenitimmars och avgjorda utskottsbetänkanden i andra kammaren åren 1963—1966

Månad	1963				1964			
	tim., min. tim.		bet.		tim., min. tim.		bet.	
Januari	24.21		2		34.24		0	
Februari	7.23		43		10.12		39	
Mars	50.29		89		34.25		79	
April	61.55		103		88.19		154	
Maj	112.52	257	194	431	110.34	278	188	460
Oktober	22.41		0		1.34		0	
November	26.25		78		46.11		90	
December	45.59	95	76	154	64.06	112	92	182
Summa		<u>352</u>		<u>585</u>		<u>390</u>		<u>642</u>

Månad	1965				1966			
	tim., min. tim.		bet.		tim., min. tim.		bet.	
Januari	28.36		0		35.08		0	
Februari	5.56		32		24.25		60	
Mars	59.28		86		81.59		113	
April	61.39		149		67.44		143	
Maj	112.37	267	172	439	78.04	287	143	459
Oktober	2.03		0		2.02		0	
November	45.45		82		54.53		107	
December	70.36	118	101	183	51.39	109	66	173
Summa		<u>385</u>		<u>622</u>		<u>396</u>		<u>632</u>

BILAGA 4

Andra kammarens remissdebatter vårsessionerna 1964, 1965 och 1966

Anförandetider

Antal min.	Antal anföranden					
	1964 (28 tim. 25 min. = tre debatt dagar)		1965 (24 tim. 49 min. = tre debatt dagar)		1966 (28 tim. 6 min. = tre debatt dagar)	
	totalt	därav stats- rådsanf.	totalt	därav stats- rådsanf.	totalt	därav stats- rådsanf.
Mer än 60.....	1	1	1	1	1	1
40—60.....	2	—	2	—	5	1
30—40.....	5	1	6	1	4	—
20—30.....	20	1	12	1	16	1
15—20.....	19	1	10	1	16	1
10—15.....	25	4	25	6	24	2
5—10.....	18	6	7	4	3	4
Mindre än 5.....	11	9	22	15	16	9
Summa	101	23	85	29	85	19

Antal repliker

	1964		1965		1966	
	totalt	därav förlängda	totalt	därav förlängda	totalt	därav förlängda
Första dagen.....	26	7	20	4	14	8
Andra dagen.....	14	—	26	2	12	2
Tredje dagen.....	13	—	5	2	15	3
Summa	53	7	51	8	41	13

Verkan av alternativa tidsbegränsningsregler vid andra kammarens remissdebatter vårsessionerna 1964, 1965 och 1966

Tidsbegränsningsregler	Våren 1964 (tre debatt dagar)			Våren 1965 (tre debatt dagar)			Våren 1966 (tre debatt dagar)		
	Statsråd samt parti- och gruppledare	Övriga ledamöter	Totalt	Statsråd samt parti- och gruppledare	Övriga ledamöter	Totalt	Statsråd samt parti- och gruppledare	Övriga ledamöter	Totalt
	8 tim. 16 min.	20 tim. 9 min.	28 tim. 25 min.	8 tim. 12 min.	16 tim. 37 min.	24 tim. 49 min.	9 tim. 47 min.	18 tim. 19 min.	28 tim. 6 min.
	Tidsbesparing			Tidsbesparing			Tidsbesparing		
	Statsråd samt parti- och gruppledare	Övriga ledamöter	Totalt	Statsråd samt parti- och gruppledare	Övriga ledamöter	Totalt	Statsråd samt parti- och gruppledare	Övriga ledamöter	Totalt
<i>All. I</i> Statsråd samt parti- och gruppledare 40 min. Övriga ledamöter 20 min.....	7 m.	1 t. 22 m.	1 t. 29 m.	48 m.	2 t. 13 m.	3 t. 1 m.	1 t. 6 m.	2 t. 28 m.	3 t. 34 m.
<i>All. II</i> Statsråd samt parti- och gruppledare 40 min. Övriga ledamöter 15 min.....	7 m.	3 t. 42 m.	3 t. 49 m.	48 m.	3 t. 44 m.	4 t. 32 m.	1 t. 6 m.	4 t. 33 m.	5 t. 39 m.
<i>All. III</i> Statsråd samt parti- och gruppledare 30 min. Övriga ledamöter 20 min.....	31 m.	1 t. 22 m.	1 t. 53 m.	1 t. 33 m.	2 t. 13 m.	3 t. 46 m.	1 t. 57 m.	2 t. 28 m.	4 t. 25 m.
<i>All. IV</i> Statsråd samt parti- och gruppledare 30 min. Övriga ledamöter 15 min.....	31 m.	3 t. 42 m.	4 t. 13 m.	1 t. 33 m.	3 t. 44 m.	5 t. 17 m.	1 t. 57 m.	4 t. 33 m.	6 t. 30 m.
<i>All. V</i> Statsråd samt parti- och gruppledare 30 min. Övriga ledamöter 10 min.....	31 m.	7 t. 41 m.	8 t. 12 m.	1 t. 33 m.	7 t. 8 m.	8 t. 41 m.	1 t. 57 m.	8 t. 5 m.	10 t. 2 m.

BILAGA 6

Verkan av alternativa tidsbegränsningsregler vid andra kammarrens remissdebatter höstsessionerna 1965 och 1966

Tidsbegränsningsregler	Hösten 1965 (två debatt dagar)			Hösten 1966 (två debatt dagar)		
	Statsråd samt parti- och gruppledare	Övriga ledamöter	Totalt	Statsråd samt parti- och gruppledare	Övriga ledamöter	Totalt
<i>All. I</i> Statsråd samt parti- och gruppledare 40 min. Övriga ledamöter 20 min.	29 m.	1 t. 7 m.	1 t. 36 m.	20 m.	1 t. 34 m.	1 t. 54 m.
<i>All. II</i> Statsråd samt parti- och gruppledare 40 min. Övriga ledamöter 15 min.	29 m.	1 t. 49 m.	2 t. 18 m.	20 m.	2 t. 56 m.	3 t. 16 m.
<i>All. III</i> Statsråd samt parti- och gruppledare 30 min. Övriga ledamöter 20 min.	1 t. 8 m.	1 t. 7 m.	2 t. 15 m.	1 t.	1 t. 34 m.	2 t. 34 m.
<i>All. IV</i> Statsråd samt parti- och gruppledare 30 min. Övriga ledamöter 15 min.	1 t. 8 m.	1 t. 49 m.	2 t. 57 m.	1 t.	2 t. 56 m.	3 t. 56 m.
<i>All. V</i> Statsråd samt parti- och gruppledare 30 min. Övriga ledamöter 10 min.	1 t. 8 m.	3 t. 18 m.	4 t. 26 m.	1 t.	5 t. 43 m.	6 t. 43 m.

BILAGA 7

*Beräknad tidsbesparing vid tillämpning av alternativa tidsbegränsningsregler vid andra
kammarens beslutsdebatter vårsessionen 1966*

(Samma tid för statsråd, parti- och gruppleddare samt övriga ledamöter)

Total debattid: 196 tim.

Alternativ	Tidsbesparing
<i>Alt. I</i> 40 minuter.....	55 min.
<i>Alt. II</i> 30 minuter.....	2 tim. 06 »
<i>Alt. III</i> 20 minuter.....	6 » 51 »
<i>Alt. IV</i> 15 minuter.....	13 » 31 »
<i>Alt. V</i> 10 minuter.....	28 » 33 »

BILAGA 8

*Beräknad tidsbesparing vid tillämpning av alternativa tidsbegränsningsregler vid andra
kammarens interpellationsdebatter vårsessionen 1966*

(Samma tid för statsråd, parti- och gruppleddare samt övriga ledamöter)

Total debattid: 23 tim. 37 min.

Alternativ	Tidsbesparing
<i>Alt. I</i> 40 minuter	Statsråd: — Ledamöter: —
<i>Alt. II</i> 30 minuter	Statsråd: — Ledamöter: —
<i>Alt. III</i> 20 minuter	Statsråd: 15 minuter Ledamöter: 4 »
<i>Alt. IV</i> 15 minuter	Statsråd: 20 minuter Ledamöter: 24 »
<i>Alt. V</i> 10 minuter	Statsråd: 29 minuter Ledamöter: 1 timme 18 minuter

BILAGA 9

Anföranden vid frågestunderna under vårsessionen 1966, fördelade efter anförandenas längd

Datum	Antal svar	Statsrådsanf.		Ledamotsanf.		Antal anf:n som uppgått till					Sammanlagd tid f. samtliga anf. i min.	Anm.
		Antal	Min.	Antal	Min.	1 min. eller mindre	2 min.	3 min.	4 min.	5 min. eller mer		
18/1	4	7	10	7	19	6	4	2	1	1	29	2 svar avsåg vartdera 2 frågor
25/1	8	13	27	15	45	11	3	5	4	5	72	
3/2	4	8	9	7	11	11	1	1	1	1	20	1 svar avsåg 2 frågor
10/2	4	9	11	6	15	9	4	—	1	1	26	
17/2	3	6	12	6	21	3	2	4	2	1	33	1 svar avsåg 2 frågor
24/2	8	6	27	16	33	17	7	4	3	1	60	
3/3	4	8	12	7	18	7	4	3	—	1	30	
10/3	5	9	18	9	22	9	3	2	2	2	40	
17/3	3	4	10	4	11	3	1	2	1	1	21	
24/3	8	18	32	16	38	16	8	4	3	3	70	
31/3	5	6	8	6	18	5	3	2	1	1	26	
14/4	5	6	13	6	14	4	3	4	—	1	27	
21/4	6	10	13	10	19	12	3	4	1	—	32	
28/4	7	19	40	17	32	16	14	3	1	2	72	
5/5	6	13	19	12	30	12	5	6	1	1	49	
13/5	5	9	12	6	15	8	4	1	2	—	27	
24/5	8	15	21	14	29	17	6	4	1	1	50	
26/5	19	34	57	33	70	31	21	9	3	3	127	
Summa	112	200	351	197	460	197	96	60	28	26	811	
Genomsnitt		1,87 anf. per svar	1,7 min. per anf.	1,76 anf. per svar	2,3 min. per anf.	48 %	24 %	15 %	7 %	6 %	2,0 min. per anf.	

BILAGA 10

*Antal anföranden respektive använda minuter per fråga vid frågestunderna under
vårsessionen 1966*

Da- tum	Antal svar	Antal frågor som föran- ledde					Antal frågor som föranledde debatt i						Totalt antal anf.	Samman- lagd tid f. samt- liga anf. i min.	Anm.
		2 anf.	3 anf.	4 anf.	5 anf.	6 anf. el. mer	2 min. el. mindre	3 el. 4 min.	5 el. 6 min.	7 el. 8 min.	9 el. 10 min.	11 el. mer			
18/1	4			3					2		2		14	29	2 svar avsåg vartd. 2 frågor
25/1	8	1	4	2		2			3	2	3		28	72	
3/2	4	1		2	1		1		1	2			15	20	1 svar avsåg 2 frågor
10/2	4		2	1	1			2	1		1		15	26	
17/2	3	1		1		1			2			2	12	33	1 svar avsåg 2 frågor
24/2	8	3		3		2	1	1	1	2	1	2	32	60	
3/3	4	1	1	1		1		1		2	1		15	30	
10/3	5	2		2	1		1		2			2	18	40	
17/3	3	2		1			1		1			1	8	21	
24/3	8	1		5	1	1			3		3	2	34	70	
31/3	5	4		1				3	1			1	12	26	
14/4	5	4		1				2	2			1	12	27	
21/4	6	4				2		3	1			2	20	32	
28/4	7	1	1	3	1	1		1	1	2	2	1	36	72	
5/5	6	2		2		2		2	1	1		2	25	49	
13/5	5	1	3	1				2	1	2			15	27	
24/5	8	2		5	1			3	1	2	2		29	50	
26/5	19	9	1	2	1	6	1	7	2	4	1	4	67	127	
Summa	112	43	8	36	7	18	5	27	25	19	18	18	407	811	
Genom- snitt	6,2 svar per fråge- stund	39%	7%	32%	6%	16%	4 %	24%	23%	17%	16%	16%	3,6 anf. per svar	7,2 min. per svar	

BILAGA 11

Anföranden vid frågestunderna under höstsessionen 1966, fördelade efter anförandenas längd.

Datum	Antal svar	Statsrådsanf.		Ledamotsanf.		Antal anf:n som uppgått till					Sammanlagd tid f. samtl. anf. i min.	Anm.
		Antal	Min.	Antal	Min.	1 min. eller mindre	2 min.	3 min.	4 min.	5 min. eller mer		
27/10	6	13	25	12	32	10	6	5	2	2	57	2 svar avsåg vartd. 2 frågor
3/11	16	22	42	21	59	15	7	15	2	4	101	
10/11	5	11	16	8	21	10	4	3		2	37	1 svar avsåg 3 frågor
17/11	9	19	28	13	33	19	5	3	2	3	61	
24/11	12	27	54	24	63	17	15	8	9	2	117	
1/12	4	9	17	8	19	7	3	5	2		36	1 svar avsåg 2 frågor
8/12	21	35	57	31	87	28	16	12	2	8	144	
15/12	13	21	35	18	53	15	10	5	7	2	88	
Summa	86	157	274	135	367	121	66	56	26	23	641	
Genomsnitt		1,83 anf. per svar	1,7 min. per anf.	1,57 anf. per svar	2,7 min. per anf.	41 %	23 %	19 %	9 %	8 %	2,2 min. per anf.	

BILAGA 12

Antal anföranden respektive använda minuter per fråga vid frågestunderna under
höstsessionen 1966

Datum	Antal svar	Antal frågor som för- anledde					Antal frågor som för- anledde debatt i						Totalt antal anf.	Samman- lagd tid f. samt- liga anf. i min.	Anm.
		2 anf.	3 anf.	4 anf.	5 anf.	6 anf. el. mer	2 min. el. mindre	3 el. 4 min.	5 el. 6 min.	7 el. 8 min.	9 el. 10 min.	11 el. mer			
27/10	6	2		2		2		1	2			3	25	57	2 svar avsåg vardera 2 frågor
3/11	16	10	3	2	1		3	2	5	1	2	3	43	101	
10/11	5	1	1	1	2			1	1	1	2		19	37	1 svar avsåg 3 frågor
17/11	9	3	2	2	4		1	2	2	1	2	1	32	61	
24/11	12	3	2	2	3	2	2	1	1	1	2	5	51	117	
1/12	4		1	2		1			1	2	1		17	36	1 svar avsåg 2 frågor
8/12	21	8	7	3	2	1	2	8	4	2	1	4	66	144	
15/12	13	6	2	4	1			1	7	3	1	1	39	88	
Summa	86	33	18	16	13	6	8	16	23	11	11	17	292	641	
Genom- snitt	10,8 svar per fråge- stund	38%	21%	19%	15%	7%	9%	18%	27%	13%	13%	20%	3,4anf. per svar	7,5min. per svar	

b) 1962 års kommunalval

Valkrets	Högern			Centerp.			Folkp.			Soc.dem.			Kommun.			Summa			
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	
A	8	1	9	0	1	1	9		9	18		18	2		2	37	2	39	
B	4		4	1	1	2	4		4	9	1	10	0	1	1	18	3	21	
C	1		1	1		1	1		1	4		4	0		0	7		7	
D	1		1	1		1	1	1	2	5	1	6	0		0	8	2	10	
E	2	1	3	2		2	2		2	9		9	0	1	1	15	2	17	
F	2		2	2	1	3	2	1	3	5	1	6	0		0	11	3	14	
G	1		1	1	1	2	0	1	1	3		3	0		0	5	2	7	
H	1	1	2	2		2	1		1	5		5	0		0	9	1	10	
I	0		0	0	1	1	0		0	0	1	1	0		0	0	2	2	
K	0	1	1	0	1	1	1		1	3	1	4	0		0	4	3	7	
L	2		2	2		2	1	1	2	5	1	6	0		0	10	2	12	
4-stads	4	1	5	0	1	1	2		2	10		10	0		0	16	2	18	
M	1	1	2	2	1	3	1		1	6		6	0		0	10	2	12	
N	1		1	2		2	0	1	1	3		3	0		0	6	1	7	
Gbg	2	1	3	0		0	5	1	6	9		9	1	1	2	17	3	20	
O	1	1	2	1		1	2	1	3	4	1	5	0		0	8	3	11	
Pn	1		1	1	1	2	1	1	2	4	1	5	0		0	7	3	10	
Ps	1	1	2	1		1	1		1	3	1	4	0		0	6	2	8	
R	1	1	2	2	1	3	2		2	4	1	5	0		0	9	3	12	
S	1	1	2	1	1	2	1	1	2	7	1	8	0	1	1	10	5	15	
T	1		1	1	1	2	2		2	7		7	0	1	1	11	2	13	
U	1		1	1		1	1	1	2	6		6	0		0	9	1	10	
W	1		1	2		2	1	1	2	7		7	0	1	1	11	2	13	
X	1		1	1	1	2	1	1	2	7	1	8	1		1	11	3	14	
Y	1		1	1	1	2	1	1	2	7	1	8	0	1	1	10	4	14	
Z	0	1	1	1		1	0	1	1	3		3	0		0	4	2	6	
AC	1		1	1	1	2	2		2	5		5	0		0	9	1	10	
BD	1		1	1		1	1		1	6		6	1	1	2	10	1	11	
Prop.	42	12	54	31	15	46	46	14	60	164	13	177	5	8	13	288	62	350	
		54,2			45,7			60,0			176,6			13,4					

c) 1964 års riksdagsval

Valkrets	Högern			Centerp.			Folkp.			Soc.dem.			Kommun.			Mp		Mbs		Summa		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	3	1	3	1	2	3
A	7	1	8	1		1	9		9	17		17	2	1	3					36	2	38
B	4		4	1	1	2	4	1	5	10		10	1		1					20	2	22
C	1		1	1		1	1		1	3	1	4	0		0					6	1	7
D	1		1	1		1	1	1	2	5	1	6	0		0					8	2	10
E	2	1	3	2		2	2		2	9		9	0	1	1					15	2	17
F	1	1	2	2	1	3	2		2	5	1	6	0	1	1					10	4	14
G	1	1	2	1	1	2	0	1	1	3		3	0		0					5	3	8
H	2		2	2		2	1		1	5		5	0	1	1					10	1	11
I	0		0							0	1	1				1	1			1	1	2
K	0	1	1	0	1	1	1		1	3	1	4	0		0					4	3	7
L	2		2	2		2	1	1	2	5		5	0		0					10	1	11
4-stads	1	1	2	0	1	1	1		1	9	1	10	0	1	1			5	5	16	4	20
M	1	1	2	2	1	3	1	1	2	5	1	6	0		0					9	4	13
N	1		1	2		2	1		1	3		3	0		0					7		7
Gbg	2		2	0	1	1	6	1	7	8		8	1	1	2					17	3	20
O	1		1	1		1	2	1	3	4		4	0	1	1					8	2	10
Pn	1		1	1	1	2	1	1	2	4		4	0		0					7	2	9
Ps	1	1	2	1		1	1		1	3		3	0		0					6	1	7
R	1	1	2	2	1	3	2		2	4	1	5	0		0					9	3	12
S	1	1	2	1	1	2	1	1	2	7		7	0	1	1					10	4	14
T	1		1	1	1	2	2		2	6	1	7	0	1	1					10	3	13
U	0	1	1	1		1	1	1	2	5	1	6	0	1	1					7	4	11
W	1		1	2	1	3	1	1	2	6	1	7	0	1	1					10	4	14
X	1		1	2		2	1	1	2	7		7	1		1					12	1	13
Y	1		1	2		2	1	1	2	6	1	7	1		1					11	2	13
Z	0	1	1	1		1	0	1	1	3		3	0		0					4	2	6
AC	1		1	1	1	2	2		2	5		5	0		0					9	1	10
BD	1		1	1		1	1		1	5	1	6	1	1	2					9	2	11
Prop.	37	12	49	34	13	47	47	14	61	155	13	168	7	12	19	1	1	5	5	286	64	350
			49,0			47,1			60,6			168,7			18,6							

BILAGA 14

Valsystem B

Fördelning mellan partier av de 350 mandat i enkammarriksdagen på grundval av röstutfallet vid nedan angivna allmänna val

Förklaringar: Kolumn 1 avser fasta kretsmandat
 » 2 » utjämningsmandat
 » 3 » summan av kolumnerna 1 och 2

Prop. anger det exakta antalet mandat som ett partis rösttal i hela landet motsvarar med hänsynstagande till 4%-spärren (exakt rikspropotionalitet).

a) 1960 års riksdagsval

Valkrets	Högern			Centerp.			Folkp.			Soc.dem.			Kommun.			Summa		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
A	9	1	10	1		1	9	1	10	16	1	17	2		3	37	4	41
B	4		4	1	1	2	4		4	8		8	1		1	18	1	19
C	1		1	1		1	1		1	4		4	0		0	7		7
D	1		1	1		1	2		2	6		6	0		0	10		10
E	3		3	2		2	2		2	9		9	0	1	1	16	1	17
F	2		2	3		3	2	1	3	5	1	6	0		0	12	2	14
G	1	1	2	2		2	1		1	3		3	0		0	7	1	8
H	2		2	3		3	1		1	5		5	0		0	11		11
I	0		0	1		1	0		0	1		1	0		0	2		2
K	1		1	1		1	1		1	3		3	0		0	6		6
L	2	1	3	2	1	3	2		2	5		5	0		0	11	2	13
4-stads	5	1	6	0	1	1	2		2	10		10	0		0	17	2	19
M	2		2	3		3	1		1	5	1	6	0		0	11	1	12
N	1		1	2		2	1		1	3		3	0		0	7		7
Gbg	3		3	0		0	6		6	7	1	8	2		2	18	1	19
O	2		2	1		1	3		3	4		4	0		0	10		10
Pn	1		1	2		2	2		2	4		4	0		0	9		9
Ps	2		2	1		1	1		1	4		4	0		0	8		8
R	2		2	3		3	2		2	4	1	5	0		0	11	1	12
S	2		2	2		2	2		2	6	1	7	1		1	13	1	14
T	1		1	2		2	2		2	7		7	0	1	1	12	1	13
U	1		1	1		1	2		2	5	1	6	0	1	1	9	2	11
W	1		1	2		2	2		2	7		7	0	1	1	12	1	13
X	1		1	2		2	2		2	7		7	1	1	2	13	1	14
Y	1		1	2		2	2		2	6	2	8	1		1	12	2	14
Z	1		1	1		1	1		1	3		3	0		0	6		6
AC	1		1	2		2	2		2	5		5	0		0	10		10
BD	1		1	1		1	1		1	5	1	6	2		2	10	1	11
Prop.	54	4	58	45	3	48	59	2	61	157	10	167	10	6	16	325	25	350

b) 1962 års kommunalval

Valkrets	Högern			Centerp.			Folkp.			Soc.dem.			Kommun.			Summa		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
A	8	1	9	1		1	8	1	9	17	1	18	2		2	36	3	39
B	4	1	5	1	1	2	4		4	10		10	1		1	20	2	22
C	1		1	1		1	1		1	4		4	0		0	7		7
D	1		1	1		1	2		2	6		6	0		0	10		10
E	3		3	2		2	2		2	9	1	10	0		0	16	1	17
F	2		2	2	1	3	2	1	3	6		6	0		0	12	2	14
G	1		1	2		2	1		1	3		3	0		0	7		7
H	2		2	2	1	3	1		1	5	1	6	0		0	10	2	12
I	0		0	1		1	0		0	1		1	0		0	2		2
K	1		1	1		1	1		1	3	1	4	0		0	6	1	7
L	2		2	2	1	3	2		2	5	1	6	0		0	11	2	13
4-stads	5		5	0		0	2		2	10	1	11	0		0	17	1	18
M	2		2	2	1	3	1	1	2	6		6	0		0	11	2	13
N	1		1	2		2	1		1	4		4	0		0	8		8
Gbg	3		3	0		0	5	1	6	9		9	1		1	18	1	19
O	1	1	2	1		1	3		3	5		5	0		0	10	1	11
Pn	1		1	2		2	2		2	4	1	5	0		0	9	1	10
Ps	2		2	1		1	1		1	4		4	0		0	8		8
R	2		2	3		3	2		2	4	1	5	0		0	11	1	12
S	2		2	2		2	2		2	7	1	8	0		0	13	1	14
T	1		1	1	1	2	2		2	7		7	0		0	11	1	12
U	1		1	1		1	1	1	2	6		6	0		0	9	1	10
W	1		1	2		2	2		2	7		7	0		0	12		12
X	1		1	2		2	2		2	7	1	8	1		1	13	1	14
Y	1		1	2		2	2		2	7	1	8	0		0	12	1	13
Z	1		1	1		1	1		1	3		3	0		0	6		6
AC	1		1	2		2	2		2	5		5	0		0	10		10
BD	1		1	1		1	1		1	6		6	1		1	10		10
Prop.	52	3	55	41	6	47	56	5	61	170	11	181	6		6	325	25	350

c) 1964 års riksdagsval

Valkrets	Högern			Centerp.			Folkp.			Soc.dem.			Kommun.			Mp		Mbs		Summa		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	3	1	3	1	2	3
A	7	1	8	1		1	9		9	15	2	17	3	1	4					35	4	39
B	4		4	2		2	4	1	5	10		10	1	1	2					21	2	23
C	1		1	1		1	1		1	4		4	0		0					7		7
D	1		1	1		1	2		2	6		6	0		0					10		10
E	3		3	2		2	2		2	9		9	0	1	1					16	1	17
F	2		2	3		3	2		2	5	1	6	0		0					12	1	13
G	1	1	2	2		2	1		1	3		3	0		0					7	1	8
H	2		2	2	1	2	1		1	5		5	0		0					10	1	11
I	0		0							1		1				1	1			2		2
K	1		1	1		1	1		1	3		3	0		0					6		6
L	2		2	2	1	3	2		2	5		5	0		0					11	1	12
4-stads	1	1	2	0		0	1		1	10	1	11	0	1	1			5	5	17	3	20
M	2		2	2	1	3	1	1	2	6		6	0		0					11	2	13
N	1		1	2		2	1		1	4		4	0		0					8		8
Gbg	2		2	0		0	6	1	7	8		8	2		2					18	1	19
O	1		1	1		1	3		3	5		5	0		0					10		10
Pn	1		1	2		2	2		2	4		4	0		0					9		9
Ps	2		2	1		1	1		1	3	1	4	0		0					7	1	8
R	2		2	3		3	2		2	4		4	0		0					11		11
S	2		2	2		2	2		2	6	1	7	1		1					13	1	14
T	1		1	2		2	2		2	6		6	0	1	1					11	1	12
U	1		1	1		1	2		2	6		6	0	1	1					10	1	11
W	1		1	2	1	3	2		2	6		6	1		1					12	1	13
X	1		1	2		2	2		2	7		7	1	1	2					13	1	14
Y	1		1	2		2	1	1	2	7		7	1		1					12	1	13
Z	1		1	1		1	1		1	3		3	0		0					6		6
AC	1		1	2		2	2		2	5		5	0		0					10		10
BD	1		1	1		1	1		1	5	1	6	2		2					10	1	11
Prop.	46	3	49	43	4	47	57	4	61	161	7	168	12	7	19	1	1	5	5	325	25	350

BILAGA 15

Valsystem F

(= grundlagberedningens förslag)

Fördelning mellan partier av de 350 mandat i enkammarriksdagen på grundval av röst-
utfallet vid nedan angivna allmänna val

Förklaringar: Kolumn 1 avser fasta kretsmandat

» 2 » utjämningsmandat

» 3 » summan av kolumnerna 1 och 2

Prop. avser det exakta antalet mandat som ett partis rösttal i hela landet motsvarar
med hänsynstagande till 4- och 12%-spärrarna (exakt rikspportionalitet).

a) 1960 års riksdagsval

Valkrets	Högern			Centerp.			Folkp.			Soc. dem.			Kommun.			Summa		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
A	8	2	10	1		1	9	1	10	15	2	17	2	2	4	35	7	42
B	4		4	1	1	2	3	1	4	8		8	1		1	17	2	19
C	1		1	1		1	1		1	4		4	0		0	7		7
D	1		1	1		1	2		2	5	1	6	0		0	9	1	10
E	3		3	2		2	2		2	8	1	9	0	1	1	15	2	17
F	2		2	3		3	2	1	3	5	1	6	0		0	12	2	14
G	1	1	2	2		2	1		1	3		3	0		0	7	1	8
H	2		2	2	1	3	1		1	5		5	0		0	10	1	11
I	0		0	1		1	0		0	1		1	0		0	2		2
K	1		1	1		1	1		1	3		3	0		0	6		6
L	2	1	3	2	1	3	2		2	5		5	0		0	11	2	13
4-stads	5	1	6	0	1	1	2		2	9	1	10	0		0	16	3	19
M	2		2	3		3	1		1	5	1	6	0		0	11	1	12
N	1		1	2		2	1		1	3		3	0		0	7		7
Gbg	3		3	0		0	5	1	6	7	1	8	2		2	17	2	19
O	1	1	2	1		1	3		3	4		4	0		0	9	1	10
Pn	1		1	1	1	2	2		2	4		4	0		0	8	1	9
Ps	2		2	1		1	1		1	3	1	4	0		0	7	1	8
R	2		2	3		3	2		2	4	1	5	0		0	11	1	12
S	2		2	1	1	2	2		2	6	1	7	1		1	12	2	14
T	1		1	2		2	2		2	6	1	7	0	1	1	11	2	13
U	1		1	1		1	2		2	5	1	6	0		0	9	1	10
W	1		1	2		2	2		2	7		7	0	1	1	12	1	13
X	1		1	2		2	2		2	6	1	7	1	1	2	12	2	14
Y	1		1	2		2	2		2	6	2	8	1		1	12	2	14
Z	1		1	1		1	1		1	3		3	0		0	6		6
AC	1		1	1	1	2	2		2	5		5	0		0	9	1	10
BD	1		1	1		1	1		1	5	1	6	2		2	10	1	11
Prop.	52	6	58	41	7	48	57	4	61	150	17	167	10	6	16	310	40	350

b) 1962 års kommunalval

Valkrets	Högern			Centerp.			Folkp.			Soc.dem.			Kommun.			Summa		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
A	8	1	9	1		1	9		9	17	1	18	0		0	35	2	37
B	4	1	5	1	1	2	4	1	5	10	1	11	0		0	19	4	23
C	1		1	1		1	1		1	4		4	0		0	7		7
D	1		1	1		1	2		2	5	1	6	0		0	9	1	10
E	2	1	3	2		2	2		2	9	1	10	0		0	15	2	17
F	2		2	2	1	3	2	1	3	6		6	0		0	12	2	14
G	1	1	2	2		2	1		1	3		3	0		0	7	1	8
H	2		2	2	1	3	1		1	5	1	6	0		0	10	2	12
I	0		0	1		1	0		0	1		1	0		0	2		2
K	1		1	1		1	1		1	3	1	4	0		0	6	1	7
L	2		2	2	1	3	2		2	5	1	6	0		0	11	2	13
4-stads	4	1	5	0		0	2		2	10	1	11	0		0	16	2	18
M	2		2	2	1	3	1	1	2	5	1	6	0		0	10	3	13
N	1		1	2	1	3	1	1	1	3	1	4	0		0	7	2	9
Gbg	3		3	0		0	5	1	6	9		9	0		0	17	1	18
O	1	1	2	1		1	3		3	4	1	5	0		0	9	2	11
Pn	1		1	1	1	2	2		2	4	1	5	0		0	8	2	10
Ps	2		2	1		1	1		1	3	1	4	0		0	7	1	8
R	2		2	2	1	3	2		2	4	1	5	0		0	10	2	12
S	1	1	2	2		2	2		2	7	1	8	0		0	12	2	14
T	1		1	1	1	2	2		2	7		7	0		0	11	1	12
U	1		1	1		1	1	1	1	6		6	0		0	9	1	10
W	1		1	2		2	2		2	7		7	0		0	12		12
X	1		1	2		2	2		2	7	1	8	0		0	12	1	13
Y	1		1	2		2	2		2	7	1	8	0		0	12	1	13
Z	1		1	1		1	1		1	3	1	4	0		0	6	1	7
AC	1		1	1	1	2	2		2	5		5	0		0	9	1	10
BD	1		1	1		1	1		1	6		6	1		1	10		10
Prop.	49	7	56	38	10	48	57	5	62	165	18	183	1		1	310	40	350
	56,2			47,4			62,2			183,2								

c) 1964 års riksdagsval

Valkrets	Högern			Centerp.			Folkp.			Soc.dem.			Kommun.			Mp		Mbs		Summa				
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	3	1	3	1	2	3		
A	7	1	8	1		1	8	1	9	15	2	17	3	1	4						34	5	39	
B	4		4	2		2	4	1	5	9	2	11	1	1	2						20	4	24	
C	1		1	1		1	1		1	4		4	0	0	0						7		7	
D	1		1	1		1	2		2	5	1	6	0		0						9	1	10	
E	2	1	3	2		2	2		2	9		9	0	1	1						15	2	17	
F	2		2	3		3	2		2	5	1	6	0		0						12	1	13	
G	1	1	2	2		2	1		1	3		3	0		0						7	1	8	
H	2		2	2	1	3	1		1	5		5	0		0						10	1	11	
I	0		0	—	—	—	—	—	—	1		1	—	—	—	1	1				2		2	
K	1		1	1		1	1		1	3		3	0		0						6		6	
L	2		2	2	1	3	2		2	5		5	0		0						11	1	12	
4-stads	1	1	2	0		0	1		1	9	2	11	0	1	1						5	5	16	
M	2		2	2	1	3	1	1	2	6		6	0		0						11	2	13	
N	1		1	2		2	1		1	3		3	0		0						7		7	
Gbg	2		2	0		0	6	1	7	7	1	8	2		2						17	2	19	
O	1		1	1		1	3		3	4		4	0		0						9		9	
Pn	1		1	1	1	2	2		2	4		4	0		0						8	1	9	
Ps	2		2	1		1	1		1	3	1	4	0		0						7	1	8	
R	2		2	2	1	3	2		2	4		4	0		0						10	1	11	
S	1	1	2	2		2	2		2	6	1	7	1	1	1						12	2	14	
T	1		1	2		2	2		2	6	1	7	0	1	1						11	2	13	
U	1		1	1		1	1	1	2	6		6	0	1	1						9	2	11	
W	1		1	2	1	3	2		2	6		6	0	1	1						11	2	13	
X	1		1	2		2	2		2	6	1	7	1	1	2						12	2	14	
Y	1		1	2		2	1	1	2	7		7	1		1						12	1	13	
Z	1		1	1		1	1		1	3		3	0		0						6		6	
AC	1		1	2		2	2		2	4	1	5	0		0						9	1	10	
BD	1		1	1		1	1		1	5	1	6	2		2						10	1	11	
Prop.	44	5	49	41	6	47	55	6	61	153	15	168	11	8	19	1	1	5	5	310	40	350		
	49,0			47,1			60,6			168,7			18,6											

BILAGA 16

Mandatfördelningen i varje valkrets enligt valsysteem A, B och F (=grundlagberedningens förslag) på grundval av röstutfallet vid nedan angivna val till riksdagen

(Siffrorna inom parentes anger hur många av mandatet i valkretsen som partiets rösttal där exakt motsvarar¹)

a) 1960 års val

Valkrets	Exakt antal mandat ²	Val-system	Antal mandat ³	Höger	Centerp.	Folkp.	Soc.dem.	Kommun.
A	39,4	A	40	9 (9,3)	1 (1,1)	10 (9,7)	17 (17,2)	3 (2,7)
		B	42	10 (9,8)	1 (1,2)	10 (10,1)	17 (18,1)	4 (2,8)
		F	42	10 (9,8)	1 (1,2)	10 (10,1)	17 (18,1)	4 (2,8)
B	19,7	A	20	4 (4,2)	2 (1,7)	4 (4,0)	9 (9,1)	1 (1,0)
		B	19	4 (4,0)	2 (1,6)	4 (3,8)	8 (8,7)	1 (0,9)
		F	19	4 (4,0)	2 (1,6)	4 (3,8)	8 (8,7)	1 (0,9)
C	7,8	A	7	1 (1,1)	1 (1,1)	1 (1,3)	4 (3,4)	0 (0,2)
		B	7	1 (1,1)	1 (1,1)	1 (1,3)	4 (3,4)	0 (0,2)
		F	7	1 (1,1)	1 (1,1)	1 (1,3)	4 (3,4)	0 (0,2)
D	10,5	A	10	1 (1,2)	1 (1,3)	2 (1,8)	6 (5,5)	0 (0,2)
		B	10	1 (1,2)	1 (1,3)	2 (1,8)	6 (5,5)	0 (0,2)
		F	10	1 (1,2)	1 (1,3)	2 (1,8)	6 (5,5)	0 (0,2)
E	16,9	A	17	3 (2,8)	2 (2,4)	2 (2,3)	9 (9,0)	1 (0,5)
		B	17	3 (2,8)	2 (2,4)	2 (2,3)	9 (9,0)	1 (0,5)
		F	17	3 (2,8)	2 (2,4)	2 (2,3)	9 (9,0)	1 (0,5)
F	13,3	A	14	2 (2,3)	3 (2,8)	3 (2,7)	6 (5,9)	0 (0,3)
		B	14	2 (2,3)	3 (2,8)	3 (2,7)	6 (5,9)	0 (0,3)
		F	14	2 (2,3)	3 (2,8)	3 (2,7)	6 (5,9)	0 (0,3)
G	7,6	A	8	2 (1,6)	2 (2,1)	1 (0,8)	3 (3,2)	0 (0,3)
		B	8	2 (1,6)	2 (2,1)	1 (0,8)	3 (3,2)	0 (0,3)
		F	8	2 (1,6)	2 (2,1)	1 (0,8)	3 (3,2)	0 (0,3)
H	11,3	A	11	2 (2,1)	3 (2,4)	1 (1,1)	5 (5,1)	0 (0,3)
		B	11	2 (2,1)	3 (2,4)	1 (1,1)	5 (5,1)	0 (0,3)
		F	11	2 (2,1)	3 (2,4)	1 (1,1)	5 (5,1)	0 (0,3)
I	2,5	A	3	1 (0,5)	1 (1,0)	0 (0,4)	1 (1,1)	0 (0,0)
		B	2	0 (0,3)	1 (0,7)	0 (0,2)	1 (0,7)	0 (0,0)
		F	2	0 (0,3)	1 (0,7)	0 (0,2)	1 (0,7)	0 (0,0)
K	6,8	A	6	1 (0,9)	1 (0,8)	1 (1,1)	3 (3,0)	0 (0,2)
		B	6	1 (0,9)	1 (0,8)	1 (1,1)	3 (3,0)	0 (0,2)
		F	6	1 (0,9)	1 (0,8)	1 (1,1)	3 (3,0)	0 (0,2)

¹ Parti, som inte forcerat vare sig riksspärren (3% i A-systemet och 4% i B- och F-systemen) eller valkretsspärren (10% i A-systemet, »spärddivisorn» 1,4 i B-systemet och 12% i F-systemet), har inte räknats med.

² Det exakta antalet mandat i varje valkrets vid fördelning av de 350 mandatet efter antalet röstberättigade.

³ Det sammanlagda antal mandat som valkretsen får enligt resp. valsysteem.

Valkrets	Exakt antal mandat	Val-system	Antal mandat	Högern	Centerp.	Folkp.	Soc.dem.	Kommun.
L	12,2	A	13	3 (2,6)	3 (2,7)	2 (2,2)	5 (5,4)	0 (0,1)
		B	13	3 (2,6)	3 (2,7)	2 (2,2)	5 (5,4)	0 (0,1)
		F	13	3 (2,6)	3 (2,7)	2 (2,2)	5 (5,4)	0 (0,1)
4-stads	17,7	A	19	5 (5,5)	1 (0,7)	2 (2,2)	10 (10,2)	1 (0,4)
		B	19	6 (5,5)	1 (0,7)	2 (2,2)	10 (10,2)	0 (0,4)
		F	19	6 (5,5)	1 (0,7)	2 (2,2)	10 (10,2)	0 (0,4)
M	12,0	A	12	2 (2,0)	3 (2,9)	1 (1,3)	6 (5,7)	0 (0,0)
		B	12	2 (2,0)	3 (2,9)	1 (1,3)	6 (5,7)	0 (0,0)
		F	12	2 (2,0)	3 (2,9)	1 (1,3)	6 (5,7)	0 (0,0)
N	8,0	A	7	1 (1,1)	2 (2,1)	1 (0,9)	3 (2,8)	0 (0,1)
		B	7	1 (1,1)	2 (2,1)	1 (0,9)	3 (2,8)	0 (0,1)
		F	7	1 (1,1)	2 (2,1)	1 (0,9)	3 (2,8)	0 (0,1)
Göteborg	19,2	A	19	3 (2,9)	0 (0,3)	6 (6,0)	8 (8,0)	2 (1,8)
		B	19	3 (2,9)	0 (0,3)	6 (6,0)	8 (8,0)	2 (1,8)
		F	19	3 (2,9)	0 (0,3)	6 (6,0)	8 (8,0)	2 (1,8)
O	10,2	A	10	2 (1,5)	1 (1,3)	3 (2,6)	4 (4,3)	0 (0,3)
		B	10	2 (1,5)	1 (1,3)	3 (2,6)	4 (4,3)	0 (0,3)
		F	10	2 (1,5)	1 (1,3)	3 (2,6)	4 (4,3)	0 (0,3)
Pn	9,5	A	9	1 (1,2)	2 (1,6)	2 (1,9)	4 (4,1)	0 (0,2)
		B	9	1 (1,2)	2 (1,6)	2 (1,9)	4 (4,1)	0 (0,2)
		F	9	1 (1,2)	2 (1,6)	2 (1,9)	4 (4,1)	0 (0,2)
Ps	8,1	A	8	2 (1,9)	1 (1,4)	1 (1,1)	4 (3,4)	0 (0,2)
		B	8	2 (1,9)	1 (1,4)	1 (1,1)	4 (3,4)	0 (0,2)
		F	8	2 (1,9)	1 (1,4)	1 (1,1)	4 (3,4)	0 (0,2)
R	11,9	A	12	2 (2,0)	3 (2,9)	2 (2,3)	5 (4,5)	0 (0,2)
		B	12	2 (2,0)	3 (2,9)	2 (2,3)	5 (4,5)	0 (0,2)
		F	12	2 (2,0)	3 (2,9)	2 (2,3)	5 (4,5)	0 (0,2)
S	13,9	A	14	2 (2,0)	2 (1,8)	2 (1,9)	7 (7,5)	1 (0,8)
		B	14	2 (2,0)	2 (1,8)	2 (1,9)	7 (7,5)	1 (0,8)
		F	14	2 (2,0)	2 (1,8)	2 (1,9)	7 (7,5)	1 (0,8)
T	12,4	A	13	1 (1,3)	2 (1,7)	2 (2,4)	7 (7,1)	1 (0,5)
		B	13	1 (1,3)	2 (1,7)	2 (2,4)	7 (7,1)	1 (0,5)
		F	13	1 (1,3)	2 (1,7)	2 (2,4)	7 (7,1)	1 (0,5)
U	10,2	A	11	1 (1,1)	1 (1,4)	2 (1,7)	6 (6,2)	1 (0,5)
		B	10	1 (1,0)	1 (1,3)	2 (1,6)	6 (5,7)	0 (0,4)
		F	10	1 (1,0)	1 (1,3)	2 (1,6)	6 (5,7)	0 (0,4)
W	13,2	A	13	1 (1,3)	2 (2,2)	2 (2,0)	7 (6,9)	1 (0,6)
		B	13	1 (1,3)	2 (2,2)	2 (2,0)	7 (6,9)	1 (0,6)
		F	13	1 (1,3)	2 (2,2)	2 (2,0)	7 (6,9)	1 (0,6)
X	13,9	A	13	1 (1,1)	2 (1,9)	2 (1,9)	7 (7,0)	1 (1,2)
		B	14	1 (1,2)	2 (2,0)	2 (2,0)	7 (7,5)	2 (1,3)
		F	14	1 (1,2)	2 (2,0)	2 (2,0)	7 (7,5)	2 (1,3)
Y	13,4	A	13	1 (1,1)	2 (2,1)	2 (1,8)	7 (7,1)	1 (0,9)
		B	14	1 (1,2)	2 (2,3)	2 (1,9)	8 (7,6)	1 (1,0)
		F	14	1 (1,2)	2 (2,3)	2 (1,9)	8 (7,6)	1 (1,0)

Valkrets	Exakt antal mandat	Val-system	Antal mandat	Högern	Centerp.	Folkp.	Soc.dem.	Kommun.
Z	6,5	A	6	1 (0,8)	1 (1,1)	1 (0,8)	3 (3,1)	0 (0,2)
		B	6	1 (0,8)	1 (1,1)	1 (0,8)	3 (3,1)	0 (0,2)
		F	6	1 (0,8)	1 (1,1)	1 (0,8)	3 (3,1)	0 (0,2)
AC	10,7	A	10	1 (1,2)	2 (1,5)	2 (2,2)	5 (4,9)	0 (0,2)
		B	10	1 (1,2)	2 (1,5)	2 (2,2)	5 (4,9)	0 (0,2)
		F	10	1 (1,2)	2 (1,5)	2 (2,2)	5 (4,9)	0 (0,2)
BD	11,0	A	12	2 (1,5)	1 (1,1)	1 (1,1)	6 (6,5)	2 (1,9)
		B	11	1 (1,3)	1 (1,0)	1 (1,0)	6 (6,0)	2 (1,7)
		F	11	1 (1,3)	1 (1,0)	1 (1,0)	6 (6,0)	2 (1,7)

b) 1964 års val

Val-krets	Exakt antal mandat	Val-system	Antal mandat	Högern	Centerp.	Folkp.	Soc.dem.	Kommun.	Mp	Mbs
A	38,3	A	38	8 (7,7)	1 (1,2)	9 (9,3)	17 (16,9)	3 (2,8)	—	—
		B	39	8 (7,9)	1 (1,2)	9 (9,6)	17 (17,3)	4 (2,9)	—	—
		F	39	8 (7,9)	1 (1,2)	9 (9,6)	17 (17,3)	4 (2,9)	—	—
B	22,7	A	22	4 (4,2)	2 (1,8)	5 (4,7)	10 (10,1)	1 (1,2)	—	—
		B	23	4 (4,4)	2 (1,9)	5 (4,9)	10 (10,6)	2 (1,3)	—	—
		F	24	4 (4,6)	2 (2,0)	5 (5,2)	11 (11,0)	2 (1,3)	—	—
C	8,1	A	7	1 (1,0)	1 (1,0)	1 (1,3)	4 (3,5)	0 (0,2)	—	—
		B	7	1 (1,0)	1 (1,0)	1 (1,3)	4 (3,5)	0 (0,2)	—	—
		F	7	1 (1,0)	1 (1,0)	1 (1,3)	4 (3,5)	0 (0,2)	—	—
D	10,4	A	10	1 (1,1)	1 (1,3)	2 (1,8)	6 (5,6)	0 (0,3)	—	—
		B	10	1 (1,1)	1 (1,3)	2 (1,8)	6 (5,6)	0 (0,3)	—	—
		F	10	1 (1,1)	1 (1,3)	2 (1,8)	6 (5,6)	0 (0,3)	—	—
E	16,7	A	17	3 (2,7)	2 (2,3)	2 (2,2)	9 (9,2)	1 (0,7)	—	—
		B	17	3 (2,7)	2 (2,3)	2 (2,2)	9 (9,2)	1 (0,7)	—	—
		F	17	3 (2,7)	2 (2,3)	2 (2,2)	9 (9,2)	1 (0,7)	—	—
F	13,3	A	14	2 (2,0)	3 (2,8)	2 (2,6)	6 (6,1)	1 (0,4)	—	—
		B	13	2 (1,9)	3 (2,6)	2 (2,4)	6 (5,7)	0 (0,4)	—	—
		F	13	2 (1,9)	3 (2,6)	2 (2,4)	6 (5,7)	0 (0,4)	—	—
G	7,5	A	8	2 (1,6)	2 (2,1)	1 (0,8)	3 (3,2)	0 (0,3)	—	—
		B	8	2 (1,6)	2 (2,1)	1 (0,8)	3 (3,2)	0 (0,3)	—	—
		F	8	2 (1,6)	2 (2,1)	1 (0,8)	3 (3,2)	0 (0,3)	—	—
H	11,0	A	11	2 (2,0)	2 (2,4)	1 (1,2)	5 (5,1)	1 (0,4)	—	—
		B	11	2 (2,0)	3 (2,4)	1 (1,2)	5 (5,1)	0 (0,4)	—	—
		F	11	2 (2,0)	3 (2,4)	1 (1,2)	5 (5,1)	0 (0,4)	—	—
I	2,4	A	2	0 (0,3)	—	—	1 (0,8)	—	1 (0,9) ⁴	—
		B	2	0 (0,3)	—	—	1 (0,8)	—	1 (0,9) ⁴	—
		F	2	0 (0,3)	—	—	1 (0,8)	—	1 (0,9) ⁴	—

⁴ Partiet har uppnått 46,1% av rösterna i valkretsen men endast 0,3% av rösterna i hela landet.

Valkrets	Exakt antal mandat	Valsystem	Antal mandat	Högern	Centerp.	Folkp.	Soc.dem.	Kommun.	Mp	Mbs
K	6,8	A	7	1 (0,9)	1 (0,9)	1 (1,3)	4 (3,5)	0 (0,3)	—	—
		B	6	1 (0,8)	1 (0,8)	1 (1,1)	3 (3,0)	0 (0,3)	—	—
		F	6	1 (0,8)	1 (0,8)	1 (1,1)	3 (3,0)	0 (0,3)	—	—
L	12,0	A	11	2 (2,0)	2 (2,2)	2 (1,8)	5 (4,9)	0 (0,2)	—	—
		B	12	2 (2,2)	3 (2,4)	2 (1,9)	5 (5,4)	0 (0,2)	—	—
		F	12	2 (2,2)	3 (2,4)	2 (1,9)	5 (5,4)	0 (0,2)	—	—
4-stads	18,4	A	20	2 (1,5)	1 (0,5)	1 (1,2)	10 (10,8)	1 (0,5)	—	5 (5,6) ⁵
		B	20	2 (1,5)	0 (0,5)	1 (1,2)	11 (10,8)	1 (0,5)	—	5 (5,6) ⁵
		F	20	2 (1,5)	0 (0,5)	1 (1,2)	11 (10,8)	1 (0,5)	—	5 (5,6) ⁵
M	11,8	A	13	2 (1,8)	3 (2,9)	2 (1,7)	6 (6,5)	0 (0,1)	—	—
		B	13	2 (1,8)	3 (2,9)	2 (1,7)	6 (6,5)	0 (0,1)	—	—
		F	13	2 (1,8)	3 (2,9)	2 (1,7)	6 (6,5)	0 (0,1)	—	—
N	8,1	A	7	1 (1,0)	2 (2,0)	1 (1,0)	3 (2,8)	0 (0,2)	—	—
		B	8	1 (1,2)	2 (2,3)	1 (1,1)	4 (3,2)	0 (0,2)	—	—
		F	7	1 (1,0)	2 (2,0)	1 (1,0)	3 (2,8)	0 (0,2)	—	—
Göteborg	19,3	A	20	2 (2,4)	1 (0,4)	7 (6,8)	8 (8,4)	2 (2,0)	—	—
		B	19	2 (2,3)	0 (0,4)	7 (6,5)	8 (7,9)	2 (1,9)	—	—
		F	19	2 (2,3)	0 (0,4)	7 (6,5)	8 (7,9)	2 (1,9)	—	—
O	10,5	A	10	1 (1,3)	1 (1,3)	3 (2,7)	4 (4,3)	1 (0,4)	—	—
		B	10	1 (1,3)	1 (1,3)	3 (2,7)	5 (4,3)	0 (0,4)	—	—
		F	9	1 (1,2)	1 (1,2)	3 (2,5)	4 (3,9)	0 (0,4)	—	—
Pn	9,5	A	9	1 (1,1)	2 (1,7)	2 (1,9)	4 (4,0)	0 (0,3)	—	—
		B	9	1 (1,1)	2 (1,7)	2 (1,9)	4 (4,0)	0 (0,3)	—	—
		F	9	1 (1,1)	2 (1,7)	2 (1,9)	4 (4,0)	0 (0,3)	—	—
Ps	8,1	A	7	2 (1,7)	1 (1,1)	1 (1,0)	3 (3,0)	0 (0,2)	—	—
		B	8	2 (1,9)	1 (1,3)	1 (1,1)	4 (3,4)	0 (0,3)	—	—
		F	8	2 (1,9)	1 (1,3)	1 (1,1)	4 (3,4)	0 (0,3)	—	—
R	11,7	A	12	2 (1,9)	3 (3,0)	2 (2,1)	5 (4,7)	0 (0,3)	—	—
		B	11	2 (1,8)	3 (2,7)	2 (1,9)	4 (4,3)	0 (0,3)	—	—
		F	11	2 (1,8)	3 (2,7)	2 (1,9)	4 (4,3)	0 (0,3)	—	—
S	13,6	A	14	2 (1,8)	2 (1,9)	2 (1,8)	7 (7,5)	1 (1,0)	—	—
		B	14	2 (1,8)	2 (1,9)	2 (1,8)	7 (7,5)	1 (1,0)	—	—
		F	14	2 (1,8)	2 (1,9)	2 (1,8)	7 (7,5)	1 (1,0)	—	—
T	12,2	A	13	1 (1,3)	2 (1,7)	2 (2,3)	7 (7,0)	1 (0,7)	—	—
		B	12	1 (1,2)	2 (1,5)	2 (2,2)	6 (6,5)	1 (0,7)	—	—
		F	13	1 (1,3)	2 (1,7)	2 (2,3)	7 (7,0)	1 (0,7)	—	—
U	10,3	A	11	1 (1,1)	1 (1,4)	2 (1,7)	6 (6,2)	1 (0,6)	—	—
		B	11	1 (1,1)	1 (1,4)	2 (1,7)	6 (6,2)	1 (0,6)	—	—
		F	11	1 (1,1)	1 (1,4)	2 (1,7)	6 (6,2)	1 (0,6)	—	—
W	13,0	A	14	1 (1,2)	3 (2,8)	2 (2,0)	7 (7,2)	1 (0,8)	—	—
		B	13	1 (1,1)	3 (2,6)	2 (1,9)	6 (6,7)	1 (0,8)	—	—
		F	13	1 (1,1)	3 (2,6)	2 (1,9)	6 (6,7)	1 (0,8)	—	—
X	13,7	A	13	1 (1,0)	2 (2,0)	2 (1,9)	7 (6,8)	1 (1,3)	—	—
		B	14	1 (1,1)	2 (2,2)	2 (2,0)	7 (7,4)	2 (1,4)	—	—
		F	14	1 (1,1)	2 (2,2)	2 (2,0)	7 (7,4)	2 (1,4)	—	—

⁵ Partiet har uppnått 27,8% av rösterna i valkretsen men endast 1,5% av rösterna i hela landet.

Valkrets	Exakt antal mandat	Valsystem	Antal mandat	Högern	Centerp.	Folkp.	Soc.dem.	Kommun.	Mp	Mbs
Y	13,0	A	13	1 (1,0)	2 (2,3)	2 (1,6)	7 (7,0)	1 (1,1)	—	—
		B	13	1 (1,0)	2 (2,3)	2 (1,6)	7 (7,0)	1 (1,1)	—	—
		F	13	1 (1,0)	2 (2,3)	2 (1,6)	7 (7,0)	1 (1,1)	—	—
Z	6,2	A	6	1 (0,8)	1 (1,1)	1 (0,8)	3 (3,1)	0 (0,2)	—	—
		B	6	1 (0,8)	1 (1,1)	1 (0,8)	3 (3,1)	0 (0,2)	—	—
		F	6	1 (0,8)	1 (1,1)	1 (0,8)	3 (3,1)	0 (0,2)	—	—
AC	10,5	A	10	1 (1,1)	2 (1,7)	2 (2,1)	5 (4,8)	0 (0,3)	—	—
		B	10	1 (1,1)	2 (1,7)	2 (2,1)	5 (4,8)	0 (0,3)	—	—
		F	10	1 (1,1)	2 (1,7)	2 (2,1)	5 (4,8)	0 (0,3)	—	—
BD	11,1	A	11	1 (1,1)	1 (1,2)	1 (1,1)	6 (5,9)	2 (1,8)	—	—
		B	11	1 (1,1)	1 (1,2)	1 (1,1)	6 (5,9)	2 (1,8)	—	—
		F	11	1 (1,1)	1 (1,2)	1 (1,1)	6 (5,9)	2 (1,8)	—	—

BILAGA 17

Undersökning av valmetodernas egenskaper

Av professor Carl-Erik Fröberg och förste byråingenjör Arne Sundström

0. Inledning.

En proportionell valmetod är en metod som har till uppgift att fördela ett antal mandat på ett antal partier så att största möjliga rättvisa uppnås. Begreppet rättvisa är här tämligen vagt och innan en metod konstrueras måste en precis definition ges. Ofta användes en analogi från affärslivet: man »köper» mandat och »betalar» med rösterna och i rättvisebegreppet ligger alltid att kostnaderna per mandat skall vara någorlunda likvärdiga. Situationen kompliceras därav att rättvisa måste eftersträvas i två olika avseenden, dels mellan partierna och dels mellan valkretsarna. Som regel ger man emellertid prioritet åt det partimässiga rättvisekravet.

Man kan nu nalkas problemet på olika sätt. Det är sålunda möjligt att fortsätta analogin så att man tänker sig mandat utbudna på auktion ett och ett varvid de olika partierna får bjuda de pris som de är beredda att betala i röster. Om buden avges på ett ur alla synpunkter optimalt sätt leder detta principiellt till den bekanta *d'Hondtska metoden*. Som är väl känt ger den de större partierna en systematisk överrepresentation.

Ett annat resonemang är följande. Man tänker sig först att man delar ut mandat fullständigt proportionellt och räknar därvid även med delar av mandat. En valmetod skall då av t. ex.

mandatsiffrorna 6,72, 4,09, 3,85, 2,34, 0,77 och 0,23 ge en tilldelning av sammanlagt 18 mandat. Föga tvekan torde här råda om att fördelningen 7, 4, 4, 2, 1 och 0 är den mest rimliga. Genom utdelningen har partierna nr. 2, 4 och 6 gått miste om $0,09 + 0,34 + 0,23 = 0,66$ mandat vilka tillfallit partierna 1, 3 och 5 ($0,28 + 0,15 + 0,23 = 0,66$ mandat). Man kan då säga att felet uppgår till 0,66 mandat. Konstruerar man en metod som minimerar ett sålunda definierat fel erhåller man *valkvotsmetoden*. Man kan slutligen även ange en metod som minimerar summan av de relativa (procentuella) felet, och detta leder till *uddatalsmetoden* eller Sainte Laguës metod.

Det finns ett flertal andra metoder som även kan uppfylla speciella krav så att t. ex. varje parti garanteras minst ett mandat. I nuvarande situation är väsentligen uddatalsmetoden och valkvotsmetoden av intresse.

1. Teknisk beskrivning.

Samtliga tre metoder bygger på att man beräknar successiva jämförelsetal för partierna. Mandaten delas ut ett och ett till det parti som har det högsta jämförelsetalet, och därpå beräknas ett nytt jämförelsetal för detta parti. Var och en av metoderna kan förses med en spärregel av något slag för att förhindra

politisk splittring, men vi betraktar t. v. endast de rena metoderna.

Antag att antalet partier är p och antalet röster M fördelade på olika partier med antalen $M_1, M_2, \dots, M_p$. Låt antalet mandat vara n och antag att en viss metod ger mandatfördelningen $n_1, n_2, \dots, n_p$. Sätt vidare $m_r = M_r/M$ där m_r och M_r hänför sig till parti r så utgör talen $m_1, m_2, \dots, m_p$ den helt proportionella mandattilldelningen. Eftersom talen m_r normalt ej är heltal måste man genom valmetoden producera heltaliga approximationer vilka vi alltså betecknat med $n_1, n_2, \dots, n_p$. Ju närmare talen n_r ansluter sig talen m_r , desto bättre är proportionaliteten.

I den d'Hondtska metoden är jämförelsetalen $M_r/(x+1)$ där x är antalet mandat som partiet har fått (x är från början 0 men växer så småningom upp till n_r). Divisorerna i metoden är alltså talen 1, 2, 3, . . . Vi illustrerar på ett exempel. Antag att 8 mandat skall fördelas på 3 partier som erhållit röstetalen 23940, 13860 och 5040 respektive. Resultatet blir då:

Parti nr 1: 23940 11970 7980 5985 4788 3990
 » » 2: 13860 6930 4620
 » » 3: 5040 2520

dvs. mandatfördelningen blir 5, 2 och 1 (kursivering markerar att partiet får ett mandat på detta jämförelsetal).

I uddatalsmetoden är jämförelsetalen $M_r/(2x+1)$, dvs. man använder divisorerna 1, 3, 5, 7, . . . På exemplet ovan får vi resultatet:

Parti nr 1: 23940 7980 4788 3420 2660
 » » 2: 13860 4620 2772 1980
 » » 3: 5040 1680

dvs. mandatfördelningen blir 4, 3 och 1.

Valkvotsmetoden innebär att man först beräknar en valkvot K genom att totalantalet röster divideras med antalet mandat: $K = M/n$. För varje gång som valkvoten innehålles i ett partis röstetal får partiet 1 mandat; över-

skjutande mandat utdelas sedan i tur och ordning efter största röstöverskott. Man kan tolka detta så att jämförelsetalen är $M_r - Kx$ där som förut x successivt antar värdena 0, 1, 2, . . . n_r . I exemplet blir valkvoten $42840/8 = 5355$.

Parti nr 1: 23940 13860 13230 7875 2520
 » » 2: 13860 8505 3150
 » » 3: 5040

Sammanlagt 6 mandat delas ut på hela valkvoten, och därefter får de båda sista partierna ytterligare ett mandat var på största röstöverskott. Mandatfördelningen bli 4, 3 och 1, dvs. densamma som uddatalsmetoden ger; detta är f. ö. nästan alltid fallet.

2. Simuleringsteknik.

Då man tidigare jämfört olika valmetoder inbördes har man som regel argumenterat utifrån bestämda politiska situationer. Detta är emellertid ett riskabelt förfarande eftersom en valmetod måste fungera i *alla* situationer. Nu existerar det en metodik som ger möjlighet till objektiv jämförelse mellan metoderna och som vidare tillåter praktiskt taget obegränsade variationsmöjligheter, nämligen *simuleringstekniken*.

Detta är i princip en konstgjord samplingsmetod som med slumpens hjälp konstruerar olika situationer på vilka metoderna sedan kan testas. Själva beräkningarna utförs på datamaskin och på kort tid kan man simulera ett helt riksdagsmannaval. Röstisiffror anslutande till det faktiska nuläget beträffande antalet röstberättigade och deras fördelning på valkretsar kan genereras, dels helt slumpmässigt, dels med styrning till en viss partimässig situation. Det är emellertid också möjligt att variera det befolkningsmässiga underlaget och antalet valkretsar om man så önskar. Resultaten av de olika valmetoderna sammanställs sedan och man får på

detta sätt ett underlag för bedömning av olika faktorerers inverkan.

Den grundläggande metodiken är mycket enkel. Antag att man vill arbeta med p partier i en valkrets och att man vill låta q personer deltaga i valet. Talet q beräknas ur antalet röstberättigade och ett procentuellt valdeltagande som bestämts ur faktiska data på vilka lagts en slumpmässig normalfördelad variation av den storlek som brukar förekomma. Man genererar sedan $p - 1$ rektangulärfördelade slumpstal, dvs. tal som antar värden mellan 0 och 1 med samma sannolikhet. Detta innebär att om man valt 1 000 sådana tal, så skall ungefär 100 falla mellan 0 och 0,1, ung. 100 mellan 0,1 och 0,2 osv. De $p - 1$ valda talen placeras ut på tallinjen mellan 0 och 1, och vi får på detta sätt sträckan 1 delad i p bitar vilkas längder vi betecknar med $x_1, x_2, \dots, x_p$. Självklart gäller då $x_1 + x_2 + \dots + x_p = 1$. Sedan får vi röstsiffrorna genom att multiplicera dessa tal med q , och de ordnas i växande följd och tilldelas olika partier. Det inträffar emellertid ibland att ett parti som är nr 2 i en valkrets är nr 3 i en annan, och även detta förhållande kan på ett enkelt sätt byggas in i modellen. Slutligen utföres mandatfördelningen enligt den eller de metoder som vi håller på att arbeta med. De faktiska undersökningar som utförts liksom resultaten av dessa redovisas i närmast följande avsnitt.

3. De aktuella metoderna.

Två huvudalternativ (A- och B-systemen; se s. 149) har diskuterats, och de redovisas här tillsammans med grundlagberedningens förslag.

A. Mandaten utdelas i princip enligt valkvotsmetoden i två omgångar på följande sätt.

1. En preliminär fördelning av mandat på valkretsar göres med den andel

av 350 som svarar mot antalet röstberättigade i valkretsens i förhållande till antalet röstberättigade i hela riket. Dessa mandattal beräknas med två decimaler.

2. Endast partier som har fått minst 3 % av rösterna räknat för hela riket får deltaga i båda utdelningarna. Dock får ett parti som i en valkrets fått minst 10 % av rösterna deltaga i den första omgången.

3. En valkvot beräknas i varje valkrets genom att totalantalet röster på de partier som får deltaga i första omgångens utdelning divideras med det preliminära mandatantalet.

4. Vid den första utdelningen tilldelas partierna mandat för varje gång som valkvoten innehålles i röstetalen. Partier under 3 %-spärren deltar endast om de klarar den lokala 10 %-spärren.

5. Resterande röster och mandat samlas i en rikspott och en ny valkvot beräknas. Andra omgångens utdelning sker så att mandat tilldelas för varje gång valkvoten innehålles i antalet röster. Eventuellt resterande mandat fördelas sedan efter största antalet överskottsroster. Mandaten fördelas slutligen på valkretsar, likaledes efter största antal överskottsroster.

B. Mandaten utdelas i princip enligt uddatalsregeln, likaledes i två omgångar, på följande sätt.

1. Totalt står 325 fasta och 25 rörliga mandat till förfogande. De 325 fasta mandaten fördelas på valkretsar i förhållande till antalet röstberättigade.

2. Inom en valkrets sker utdelningen enligt den jämkade uddatalsmetoden med 1.4 som första divisor.

3. Sedan denna utdelning verkställes sammanföres samtliga röster varvid dock frånräknas de röster som hänförs till partier som ligger under en 4-procentig riksspärr.

4. En fördelning företages av samtliga 350 mandat med undantag av de lokala mandaten för partier under riksspärren. I första hand återföres de fasta mandaten för partier som ej drabbats av riksspärren, och därefter de 25 rörliga mandaten som går till valkretsar med de högsta jämförelsetalen.

C. Grundlagberedningens förslag.

1. Totalt skall 310 mandat vara fasta och 40 rörliga. De fasta mandaten fördelas på valkretsar i proportion till antalet röstberättigade.

2. Partier som kommer under en 4-procentig riksspärr deltar endast i utdelningen av fasta mandat och då endast om partiet i valkretsen fått minst 12 % av rösterna.

3. I övrigt sker fördelningen som i B.

4. Beskrivning av problemen.

Följande problem har behandlats.

1. Undersökning av lämplig proportion mellan antalet fasta och rörliga mandat i uddatalsmetoden. Fördelningen bör anpassas så att inget parti får fler mandat i första än i andra omgången, samtidigt som de fasta mandaten är så många som möjligt. Marginalerna måste anpassas efter inverkan av manipulationer.

2. Undersökning huruvida valkvotsmetoden fördelar mandaten riksproportionellt.

3. Första divisorns inverkan i uddatalsmetoden: jämförelse mellan 1, 1,25 och 1,4.

4. Utredning huruvida en förändring av den procentuella riksspärren och undantagsspärren inom valkretsar har någon systematisk inverkan.

5. Utredning av hur metoderna fungerar vid olika antal valkretsar; vid sidan av nuvarande 28 har även 20 och 32 testats.

6. Undersökning av vilken inverkan

manipulationer har på mandatfördelningen.

Följande manipulationer är av intresse:

a. Partisamverkan mellan två av partierna 3, 4 och 5 (parti 1 är minst, 6 störst) inom en valkrets så att ett lokalt parti bildas. Resultaten för partierna 3, 4 och 5 sammanräknas med de lokala partiernas tilldelning och jämföres med resultatet när ingen samverkan skett.

b. Ett parti går fram under ett namn i valkretsar med »billiga» mandat och under ett annat namn i de andra valkretsarna. Uppdelningen göres också sådan att båda partibeteckningarna får delta i andra omgångens fördelning. Sedan undersöks om överrepresentation inträffar för partibeteckningen med de »billiga» mandaten.

c. Ett parti delar upp sig inom en valkrets och går fram under två beteckningar (en lokal samt riksbeteckningen). Detta kan endast ge vinst i valkrets med »dyra» mandat.

7. Fördelningen av antalet mandat till en valkrets vid första omgångens utdelning med valkvotsmetoden jämföres dels med den preliminära mandatsiffran, dels med antalet fasta mandat enligt uddatalsmetoden.

8. Undersökning av hur totala antalet mandat i en valkrets varierar mellan olika val vid utdelning med uddatalsmetoden.

5. Resultat.

1. Utan manipulation räcker det med 25 rörliga mandat för att få en riksproportionell fördelning. Med 40 rörliga mandat får man mycket goda marginaler (se även punkt 5).

2. Vid fördelning på 28 valkretsar inträffar det i 3 fall av 39 körda att riksproportionalitetet ej erhålles. Avvikelse

sen uppgår emellertid i samtliga fall till endast ett mandat.

3. Mandatfördelningen vid 10 olika röstningar beräknades med 3 olika värden på första divisorn: 1, 1,25 och 1,4. Den riksproportionella fördelningen blir i alla fallen densamma. Med divisorn 1 inträffar i 1 fall att det näst minsta partiet (ca 6 % av rikets röster) får en överrepresentation på 1 mandat, och i 4 fall blir antalet fasta mandat lika med den proportionella tilldelningen. Med divisorerna 1,25 och 1,4 inträffade inte något fall av överrepresentation. Divisorn 1,4 ger den effekten att det näst minsta partiet endast får ca hälften av sina mandat i första omgången, medan de större partierna får ca 80 %. Divisorn 1,25 ger det näst minsta partiet ca 70 % i första omgången. Divisorn 1,0 lämnar för liten marginal för utjämningen. En minskning av första divisorn från 1,4 till 1,25 medför inga ökade risker för överrepresentation, ty marginalerna blir oförändrade för de större partierna och tillräckliga för de mindre (som ändå inte kan vinna något på manipulationer). Fördelen med en minskning av första divisorn till exempelvis 1,25 är att småpartierna får en rimligare tilldelning av fasta mandat. 1,0 som första divisor kan ej rekommenderas p. g. a. att småpartier kan bli överrepresenterade (se underbilaga 1).

4. Storleken av den procentuella rikspärren och undantagsgränsen i valkretsar synes inte ha någon systematisk inverkan. Den lämpliga kombinationen av spärrarna är endast avhängig av hur stora partierna skall vara för att tillåtas delta i mandatfördelningen.

5. Valkretsantalet 20 och 32 har testats. De 32 valkretsarna har bildats ur de 28 genom att de 4 största valkretsarna delats i ungefär lika stora delar. De 20 valkretsarna har bildats genom sam-

manslagning av de mindre (närliggande) valkretsarna (se underbilaga 5).

a. Uddatalsmetoden.

8 exempel testades med 20 resp. 32 valkretsar. Inga manipulationer gjordes. I alla fallen erhöles goda marginaler mellan fasta mandat och riksproportionell tilldelning.

b. Valkvotsmetoden.

6 exempel med 20 resp. 32 valkretsar testades. Med 20 valkretsar inträffade i 2 fall en avvikelse på 1 mandat från riksproportionalitet. I alla andra fall var fördelningen riksproportionell. Partisamverkan mellan valkretsar gav inte i något fall vinst. Partisamverkan inom valkretsar uppvisar samma bild som för 28 valkretsar (se punkt 6. a).

6. a. Uddatalsmetoden.

4 valkretsar valdes på måfå bland dem som gav den största lokala vinsten vid samverkan. Det visar sig att partierna 3, 4 och 5 tillsammans vinner högst ett mandat som ibland tages från det mindre och ibland från det större partiet. I vissa fall kan även en mandatförlust äga rum. Förklaringen till detta är att de röster som genom partisamverkan undantages från andra omgången råkat vara relativt många, dvs. den lokalt vinstgivande samverkan har gjorts i valkretsar med för de samverkande partierna »dyra» mandat. För att med största sannolikhet få en vinst på samverkan skall denna ske i valkretsar där lokal vinst kan göras samtidigt som mandaten är »billiga» (se underbilaga 4).

Exempel.

Genomsnittliga mandatkostnaden för partierna 3, 4 och 5 är 11 943. Samverkan sker i valkretsar där 6 av de 8 mandatkostnaderna ligger över sina

resp. medelvärden. Genomsnittliga kostnaden blir 12 340, dvs. de mandat som partierna vinner lokalt är dyrare än när ingen samverkan sker. Detta resulterar här i en förlust på 1 mandat.

Valkvotsmetoden.

38 fall med 28 valkretsar testades. 4 valkretsar med samverkan valdes på måfå bland dem som gav största lokala vinst. I 3 fall inträffade en förlust på 2 mandat, i 17 fall på ett mandat och 18 ingen förändring. Här måste valkretsarna med lokal samverkan väljas på så sätt att lokal vinst paras med ett litet antal överskottsstämmor för att en eventuell vinst skall kunna erhållas.

b. Uddatalsmetoden.

25 olika fall enligt grundlagberedningens förslag har testats. Den optimala uppdelningen av ett parti på valkretsarna har inte sökts utan 2 olika fall har prövats. Antalet samverkande valkretsar med »billiga» mandat har uppgått till högst 8 resp. högst 12 valda så att alla valkretsarna har mandat som kostat mindre än medelvärdet på partiets mandatkostnad räknat på alla valkretsarna. I så gott som alla fallen har åtminstone ett parti kunnat uppnå en överrepresentation. I ett fall har vinsten uppgått till 3 mandat, i alla andra till 2 eller 1 (ung. lika ofta). Det största partiet har med max. 8 så gott som alltid fått 2 mandats överrepresentation. De mindre partierna har behövt en uppdelning med max. 12 för att uppnå överrepresentation.

Valkvotsmetoden.

Inte i något fall av 39 testade har något parti lyckats få någon överrepresentation genom denna typ av uppdelning. Detta gäller även för indelning i 20 resp. 32 valkretsar.

c. Uddatalsmetoden.

10 fall har testats utan att något parti i någon valkrets lyckats vinna något mandat genom att splittra sig.

Valkvotsmetoden.

Det är teoretiskt omöjligt för ett parti att vinna något genom en uppdelning vilket kan bevisas på följande sätt.

Definiera $[a]$ = heltalsdelen av a (med $a = 4,63$ gäller alltså $[a] = 4$). Låt partiets jämförelsetal vara m . Utan uppdelning får partiet $[m]$ mandat i första omgången. Uppdelning på 2 delar ger m_1 och m_2 där $m_1 + m_2 = m$ och $[m_1] + [m_2] \leq [m]$, dvs. inget mandat kan vinnas.

7. Resultaten av 20 röstningar redovisas i underbilaga 2. Man ser att den faktiska tilldelningen av mandat till valkretsarna i första omgången (bortsett från den största valkretsen) ligger 0—3 mandat under den preliminära mandat-siffran.

8. Resultaten av 10 mandatfördelningar med uddatalsmetoden med de 40 rörliga mandaten fördelade på valkretsar redovisas i underbilaga 3. För alla valkretsar gäller att totala antalet utdelade mandat är mycket starkt koncentrerade till 1 (ev. 2) värden och att frekvensen för andra värden avtar ju mer de skiljer sig från detta typvärde. Den största variationsbredden uppgår till 4 mandat vilket inträffar i 2 av de 10 fallen och endast i de största valkretsarna. I 14 valkretsar erhöles en skillnad på 3 och i 9 på 2 mandat. I 3 valkretsar varierade ej mandatantalet. För att er-hålla en uppfattning om antalet valkretsar med en förändring av mandatantalet vid ett nytt val gjordes alla möjliga parvisa jämförelser i de betraktade valen och antalet valkretsar med olika mandatantal beräknades. I medeltal förändrades antalet mandat i 14 valkretsar med 50 % av fallen i intervallet

13—15 valkretsar. Det minsta antalet förändringar var 9 och det största 19.

Det bör emellertid observeras att man i verkligheten troligen har en samvariation i valdeltagandet i olika valkretsar vilket dock ej är inbyggt i modellen. Det är därför troligt att ovanstående avvikelse i realiteten är mindre.

6. *Sammanfattning av resultat från simulering av valmetoder.*

Den jämkade uddatalsmetoden med ett antal fasta och ett antal rörliga mandat samt valkvotsmetoden med utdelning i två omgångar har testats. Röstsiffror har bildats enligt två olika metoder, dels helt slumpmässigt, dels genom styrning så att ett parti får en viss given del av rösterna med vissa slumpmässiga variationer. Antalet röstberättigade i de olika valkretsarna har tagits från 1966 års kommunalval (se underbilaga 5). Antalet röstande har förutsatts vara i medeltal 85 % med en variation på $\pm 5\%$ (normalfördelad).

För uddatalsmetoden visade det sig att 40 rörliga mandat väl räcker till för att garantera riksproportionalitet. Ingen garanti finns emellertid att ett parti inte kan erhålla överrepresentation om samverkan sker mellan valkretsar genom att ett parti går fram under ett namn i vissa valkretsar och under ett annat namn i de andra. Denna typ av samverkan gav vid fördelning med valkvotsmetoden ej någon överrepresentation. Valkvotsmetoden gav också en riksproportionell fördelning; dock observerades en avvikelse härifrån i 3 fall av 39 men endast med ett mandat.

Samverkan mellan partier inom val-

kretsar som lokalt ger mandatvinst, ger liten vinst totalt. Om valkretsarna med samverkan inte väljes omsorgsfullt kan resultatet i stället bli en förlust. Med valkvotsmetoden inträffade inget fall med vinst. I flera fall blev det en totalförlust på upp till 2 mandat.

En uppdelning av ett parti inom en valkrets kan för valkvotsmetoden aldrig ge någon vinst. Med uddatalsmetoden kan en mandatvinst teoretiskt tänkas. Detta förefaller emellertid osannolikt i praktiken eftersom något sådant fall inte har observerats.

För val av spärrarnas storlek behöver endast politiska hänsyn tagas. Inga systematiska fel har observerats vid försök med olika spärrar.

De försök som gjorts rörande storleken på första divisorn i den jämkade uddatalsmetoden talar för att man bland 1, 1,25 och 1,4 bör välja 1,25 av den anledningen att man då får den bästa fördelningen mellan fasta och rörliga mandat för de olika partierna. Första divisorn 1,4 ger alltför många rörliga mandat åt småpartierna och 1,0 kan inte garantera riksproportionalitet (små partier kan bli överrepresenterade). Antalet mandat som i första omgången utdelas med valkvotsmetoden i de olika valkretsarna ligger med rätt små variationer i genomsnitt 2 eller 3 mandat under de preliminära mandatsiffrorna.

Vid fördelning med uddatalsmetoden ändrades i medeltal antalet mandat i varannan valkrets i ett nytt val. Förändringen uppgår vanligen till 1 å 2 mandat. Den största noterade förändringen är 4 mandat.

Jämförelse mellan olika första divisorer i uddatalsmetoden (310 fasta och 40 rörliga mandat)

Ex.	Parti	1.0			1.25			1.4		
		fasta	totalt	skillnad	fasta	totalt	skillnad	fasta	totalt	skillnad
1	2	19	21	2	15	21	6	12	21	9
	3	44	49	5	44	49	5	44	49	5
	4	48	55	7	48	55	7	49	55	6
	5	57	65	8	59	65	6	58	65	7
	6	142	160	18	144	160	16	147	160	13
2	2	21	20	—1	12	20	8	10	20	10
	3	43	50	7	45	50	5	45	50	5
	4	45	53	8	48	53	5	48	53	5
	5	58	64	6	59	64	5	59	64	5
	6	143	163	20	146	163	17	148	163	15
3	2	21	21	0	13	21	8	11	21	10
	3	43	50	7	45	50	5	45	50	5
	4	49	55	6	50	55	5	51	55	4
	5	56	65	9	58	65	7	58	65	7
	6	141	149	18	144	159	15	145	159	14
4	2	21	21	0	12	21	9	11	21	10
	3	43	47	4	43	47	4	43	47	4
	4	46	54	8	51	54	3	51	54	3
	5	59	68	9	60	68	8	59	68	9
	6	141	160	19	144	160	16	146	160	14
5	2	20	20	0	14	20	6	10	20	10
	3	43	51	8	45	51	6	45	51	6
	4	49	55	6	50	55	5	50	55	5
	5	63	68	5	64	68	4	63	68	5
	6	135	156	21	137	156	19	142	156	14
6	2	20	22	2	17	22	5	14	22	8
	3	43	50	7	44	50	6	47	50	3
	4	47	55	8	48	55	7	48	55	7
	5	59	65	6	58	65	7	58	65	7
	6	141	158	17	143	158	15	143	158	15
7	2	22	23	1	17	23	6	13	23	10
	3	43	51	8	44	51	7	46	51	5
	4	49	58	9	52	58	6	52	58	6
	5	58	63	5	57	63	6	57	63	6
	6	138	155	17	140	155	15	142	155	13
8	2	21	22	1	14	22	8	12	22	10
	3	38	47	9	40	47	7	40	47	7
	4	47	55	8	49	55	6	50	55	5
	5	61	65	4	62	65	3	61	65	4
	6	143	161	18	145	161	16	147	161	14
9	2	20	22	2	16	22	6	11	22	11
	3	48	54	6	49	54	5	49	54	5
	4	45	53	8	46	53	7	48	53	5
	5	58	64	6	58	64	6	58	64	6
	6	139	157	18	141	157	16	144	157	13
10	2	21	21	0	14	21	7	9	21	12
	3	40	49	9	43	49	6	45	49	4
	4	51	57	6	52	57	5	52	57	5
	5	55	64	9	55	64	9	55	64	9
	6	143	159	16	146	159	13	149	159	10

Mandatutdelning i första omgången enligt A-metoden

	Slumpmässiga röstsiffror										Variationsbredd	Medelvärde	Preliminär mandatsiffra	Fasta mandat enl. uddat. metod
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10				
1	35	35	35	36	35	35	35	36	34	35	34—36	35,1	38,25	34
2	20	20	20	20	19	19	20	20	19	20	19—20	19,7	22,69	20
3	5	7	6	6	5	5	6	5	5	6	5—7	5,6	8,07	7
4	7	7	8	8	7	7	7	8	8	7	7—8	7,4	10,44	9
5	14	14	16	14	14	14	14	14	13	14	13—16	14,1	16,73	15
6	11	9	10	10	9	10	11	11	9	10	9—11	10,0	13,29	12
7	5	5	6	5	6	5	4	5	5	5	4—6	5,1	7,52	7
8	8	8	8	8	9	8	7	9	8	8	7—9	8,1	10,98	10
9	1	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0—1	0,4	2,41	2
10	4	5	5	6	3	4	4	5	3	5	3—6	4,4	6,83	6
11	10	9	9	11	10	9	8	11	9	9	8—11	9,5	12,02	11
12	17	15	15	15	16	16	14	16	16	16	14—17	15,6	18,36	16
13	8	9	10	9	9	9	8	10	10	9	8—10	9,1	11,85	11
14	6	5	5	6	5	5	6	5	5	5	5—6	5,3	8,10	7
15	16	16	17	16	15	18	17	17	16	17	15—18	16,5	19,31	17
16	7	7	9	8	7	6	7	9	7	8	6—9	7,5	10,55	9
17	7	6	7	7	8	7	6	7	7	7	6—8	6,9	9,48	8
18	6	5	6	4	5	5	6	6	5	5	4—6	5,3	8,04	7
19	9	9	9	10	9	10	9	8	8	9	8—10	9,0	11,66	10
20	12	11	11	12	10	12	12	10	10	11	10—12	11,1	13,57	12
21	10	10	9	10	9	9	10	10	9	9	9—10	9,5	12,22	11
22	7	8	7	8	8	7	8	7	7	8	7—8	7,5	10,30	9
23	9	10	10	10	10	11	11	11	10	10	9—11	10,2	12,96	11
24	12	11	12	11	10	10	10	11	11	11	10—12	10,9	13,66	12
25	10	11	11	10	10	11	11	10	10	9	9—11	10,3	12,98	12
26	4	3	5	3	4	2	4	4	4	4	2—5	3,7	6,19	6
27	8	8	8	9	8	8	9	8	7	8	7—9	8,1	10,47	9
28	10	9	8	8	8	8	8	8	8	7	7—10	8,2	11,07	10
	278	272	283	280	268	270	272	282	264	272	264—283	274,1	350	310

Styrda röstsiffror											Variationsbredd	Medelvärde	Preliminär mandatsiffra	Fasta mandat enl. uddat. metod
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10					
1	36	36	36	36	36	37	36	37	36	36	36—37	36,2	38,25	34
2	21	21	20	20	20	20	20	20	20	20	20—21	20,2	22,69	20
3	7	6	7	6	6	7	6	5	6	5	5—7	6,2	8,07	7
4	7	7	8	8	7	8	7	7	8	8	7—8	7,5	10,44	9
5	15	15	13	14	14	15	14	14	14	14	13—15	14,2	16,73	15
6	11	10	10	10	10	11	10	10	11	10	10—11	10,3	13,29	12
7	5	6	5	5	6	5	5	6	5	4	4—6	5,2	7,52	7
8	8	7	9	8	9	8	8	8	8	8	7—9	8,1	10,98	10
9	0	1	1	1	1	0	1	1	1	1	0—1	0,8	2,41	2
10	4	5	5	4	5	5	5	5	3	5	3—5	4,6	6,83	6
11	8	9	9	9	9	9	10	9	10	9	8—10	9,1	12,02	11
12	15	16	16	15	17	16	16	16	15	16	15—17	15,9	18,36	16
13	8	9	9	10	9	8	9	8	8	9	8—10	8,7	11,85	11
14	4	6	6	6	5	6	6	6	6	6	4—6	5,7	8,10	7
15	17	16	18	17	16	17	17	17	18	16	16—18	16,9	19,31	17
16	8	8	8	8	8	8	8	7	8	9	7—9	8,0	10,55	9
17	7	7	8	7	6	7	7	8	6	7	6—8	7,0	9,48	8
18	7	6	6	6	6	7	6	5	5	6	5—7	6,0	8,04	7
19	9	9	8	8	9	10	9	8	10	9	8—10	8,9	11,66	10
20	10	11	10	10	10	10	11	10	10	12	10—12	10,4	13,57	12
21	9	9	9	9	9	9	9	10	9	9	9—10	9,1	12,22	11
22	8	8	8	7	7	8	7	7	7	7	7—8	7,4	10,30	9
23	11	11	10	10	11	10	10	10	10	11	10—11	10,4	12,96	11
24	11	10	12	11	10	10	12	10	11	10	10—12	10,7	13,66	12
25	10	10	9	11	10	10	11	10	10	10	9—11	10,1	12,98	12
26	3	4	3	4	4	4	4	3	4	3	3—4	3,6	6,19	6
27	8	8	8	7	8	8	8	8	8	9	7—9	8,0	10,47	9
28	8	9	8	8	9	8	8	9	8	8	8—9	8,3	11,07	10
	275	280	276	275	277	281	279	274	275	277	274—281	276,9	350	310

Mandatfördelning på valkretsar enligt grundlagberedningens förslag

Valkrets nr	Exempel nr										Variationsbredd	Frekvens	Typvärde	Antal fasta mandat
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10				
1	39	38	39	40	39	38	37	38	39	39	37—40	1,3,5,1	39	34
2	24	22	23	23	23	23	23	23	23	23	22—24	1,8,1	23	20
3	8	8	7	8	7	7	8	8	8	8	7—8	3,7	8	7
4	10	10	11	11	11	10	11	10	10	10	10—11	6,4	10	9
5	17	17	17	16	17	17	17	17	16	16	16—17	3,7	17	15
6	13	13	14	14	14	13	13	14	13	14	13—14	5,5	14	12
7	7	7	7	7	8	7	7	7	7	7	7—8	9,1	7	7
8	11	11	11	11	10	12	12	10	12	11	10—12	2,5,3	11	10
9	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	10	2	2
10	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	10	6	6
11	12	12	11	12	13	13	12	13	12	12	11—13	1,6,3	12	11
12	19	20	19	19	19	18	18	18	18	17	17—20	1,4,4,1	19	16
13	12	12	12	13	12	12	12	13	12	11	11—13	1,7,2	12	11
14	7	8	7	8	7	7	8	8	7	9	7—9	5,4,1	7	7
15	21	19	19	19	19	19	20	20	20	19	19—21	6,3,1	19	17
16	10	10	11	11	11	12	11	10	11	11	10—12	3,6,1	11	9
17	9	11	10	10	9	9	9	9	10	9	9—11	6,3,1	9	8
18	7	7	7	7	7	8	8	8	7	7	7—8	7,3	7	7
19	12	12	12	11	11	12	13	12	12	12	11—13	2,7,1	12	10
20	13	14	14	13	13	13	14	14	14	14	13—14	4,6	14	12
21	12	12	13	12	14	13	13	12	13	13	12—14	4,5,1	13	11
22	11	10	11	9	10	10	10	10	11	11	9—11	1,5,4	10	9
23	13	13	13	14	13	14	12	13	12	13	12—14	2,6,2	13	11
24	13	14	14	13	13	13	14	14	14	14	13—14	4,6	14	12
25	13	13	13	13	14	14	13	13	13	14	13—14	7,3	13	12
26	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	10	6	6
27	11	11	10	11	12	11	10	10	10	11	10—12	4,5,1	11	9
28	12	12	11	11	10	11	11	12	10	11	10—12	1,5,4	11	10

Variationsbredd   Antal fall   350   310

4	2
3	14
2	9
1	3
	<hr/>
	28

Resultat av partisamverkan

Siffror med plustecken anger hur mycket partierna 3, 4 och 5 ökat sin sammanlagda mandatutdelning i hela riket genom att valsamverka inom valkretsar.

Siffror med minustecken anger p.s.s. minskning genom valsamverkan.

Kursiverad siffra anger att vinsten tagits från resp. förlusten gått till det största partiet.

Exempel nummer	325 fasta och 25 rörliga		300 fasta och 50 rörliga	
	spärr 3 %	spärr 4 %	spärr 3 %	spärr 4 %
1	+ 1	0	0	0
2	+ 1	+ 1	0	0
3	+ 1	+ 1	0	0
4	— 1	+ 1	— 1	0
5	+ 1	+ 1	— 1	— 1
6	0	0	0	0
7	+ 1	+ 1	+ 1	+ 1
8	0	0	0	0
9	0	0	0	0
10	0	+ 1	— 1	0
11	0	0	0	0
12	+ 1	0	— 1	— 1
13	0	0	0	0
14	+ 1	0	+ 1	0

Ex. nr	310 fasta o. 40 rörliga; spärr 4 %
1	+ 1
2	0
3	0
4	0
5	+ 1
6	+ 1

Antal röstberättigade

	28 valkretsar	20 valkretsar	32 valkretsar
1	556 977	556 977	210 000
2	330 347	330 347	246 977
3	117 488	269 561	110 000
4	152 073	243 590	120 347
5	243 590	193 467	117 488
6	193 467	269 298	152 073
7	109 438	309 381	243 590
8	159 860	267 313	193 467
9	35 030	290 483	109 438
10	99 377	281 174	159 860
11	174 974	153 628	35 030
12	267 313	255 066	99 377
13	172 482	169 769	174 974
14	118 001	197 512	135 000
15	281 174	177 953	132 313
16	153 628	338 648	172 482
17	137 967	198 952	118 001
18	117 099	189 030	140 000
19	169 769	242 477	141 174
20	197 512	161 224	153 628
21	177 953		137 967
22	149 958		117 099
23	188 690		169 769
24	198 952		197 512
25	189 030		177 953
26	90 074		149 958
27	152 403		188 690
28	161 224		198 952
29			189 030
30			90 074
31			152 403
32			161 224

De 20 valkretsarna har bildats ur de 28 genom sammanslagning av (3, 4), (7, 8), (9, 10, 11), (13, 14), (17, 18), (22, 23) och (26, 27).

De 32 valkretsarna har bildats ur de 28 genom uppdelning av de 4 största valkretsarna 1, 2, 12 och 15.

BILAGA 18

*Utslag av regeringsrätten i anledning av besvär över andrakammarval
åren 1924—1964*

År	Antal besvär	Besvär ej upptagna till prövning el. ogillade	Förordn. om ny sammanräkning	Förordn. om omval	Rättelse av fel m. m.	Anmärkingar
1924	5 (avsåg 4 valkretsar)	2	2			I ett fall för- anleddes beslutet om ny sammanäkning av två skilda besvär
1928	15 (avsåg 8 valkretsar)	15				
1932	3 (avsåg 2 valkretsar)	3				
1936	1	1				
1940	1	1				
1944	—					
1948	—					
1952	3 (avsåg 3 valkretsar)	1		2		
1956	1	1				
1958	2 (avsåg 2 valkretsar)	2				
1960	1	1				I ett av fallen fördes besvär över att inregistrering av viss partibeteckning hade vägrats
1964	4 (avsåg 2 valkretsar)	4				

BILAGA 10

År 1934-1935
 År 1936-1937
 År 1938-1939
 År 1940-1941
 År 1942-1943
 År 1944-1945
 År 1946-1947
 År 1948-1949
 År 1950-1951
 År 1952-1953
 År 1954-1955
 År 1956-1957
 År 1958-1959
 År 1960-1961
 År 1962-1963
 År 1964-1965
 År 1966-1967
 År 1968-1969
 År 1970-1971
 År 1972-1973
 År 1974-1975
 År 1976-1977
 År 1978-1979
 År 1980-1981
 År 1982-1983
 År 1984-1985
 År 1986-1987
 År 1988-1989
 År 1990-1991
 År 1992-1993
 År 1994-1995
 År 1996-1997
 År 1998-1999
 År 2000-2001
 År 2002-2003
 År 2004-2005
 År 2006-2007
 År 2008-2009
 År 2010-2011
 År 2012-2013
 År 2014-2015
 År 2016-2017
 År 2018-2019
 År 2020-2021
 År 2022-2023
 År 2024-2025

År	Antal besök	Antal besök	Antal besök	Antal besök	Antal besök
1934	1	1	1	1	1
1935	2	2	2	2	2
1936	3	3	3	3	3
1937	4	4	4	4	4
1938	5	5	5	5	5
1939	6	6	6	6	6
1940	7	7	7	7	7
1941	8	8	8	8	8
1942	9	9	9	9	9
1943	10	10	10	10	10
1944	11	11	11	11	11
1945	12	12	12	12	12
1946	13	13	13	13	13
1947	14	14	14	14	14
1948	15	15	15	15	15
1949	16	16	16	16	16
1950	17	17	17	17	17
1951	18	18	18	18	18
1952	19	19	19	19	19
1953	20	20	20	20	20
1954	21	21	21	21	21
1955	22	22	22	22	22
1956	23	23	23	23	23
1957	24	24	24	24	24
1958	25	25	25	25	25
1959	26	26	26	26	26
1960	27	27	27	27	27
1961	28	28	28	28	28
1962	29	29	29	29	29
1963	30	30	30	30	30
1964	31	31	31	31	31
1965	32	32	32	32	32
1966	33	33	33	33	33
1967	34	34	34	34	34
1968	35	35	35	35	35
1969	36	36	36	36	36
1970	37	37	37	37	37
1971	38	38	38	38	38
1972	39	39	39	39	39
1973	40	40	40	40	40
1974	41	41	41	41	41
1975	42	42	42	42	42
1976	43	43	43	43	43
1977	44	44	44	44	44
1978	45	45	45	45	45
1979	46	46	46	46	46
1980	47	47	47	47	47
1981	48	48	48	48	48
1982	49	49	49	49	49
1983	50	50	50	50	50
1984	51	51	51	51	51
1985	52	52	52	52	52
1986	53	53	53	53	53
1987	54	54	54	54	54
1988	55	55	55	55	55
1989	56	56	56	56	56
1990	57	57	57	57	57
1991	58	58	58	58	58
1992	59	59	59	59	59
1993	60	60	60	60	60
1994	61	61	61	61	61
1995	62	62	62	62	62
1996	63	63	63	63	63
1997	64	64	64	64	64
1998	65	65	65	65	65
1999	66	66	66	66	66
2000	67	67	67	67	67
2001	68	68	68	68	68
2002	69	69	69	69	69
2003	70	70	70	70	70
2004	71	71	71	71	71
2005	72	72	72	72	72
2006	73	73	73	73	73
2007	74	74	74	74	74
2008	75	75	75	75	75
2009	76	76	76	76	76
2010	77	77	77	77	77
2011	78	78	78	78	78
2012	79	79	79	79	79
2013	80	80	80	80	80
2014	81	81	81	81	81
2015	82	82	82	82	82
2016	83	83	83	83	83
2017	84	84	84	84	84
2018	85	85	85	85	85
2019	86	86	86	86	86
2020	87	87	87	87	87
2021	88	88	88	88	88
2022	89	89	89	89	89
2023	90	90	90	90	90
2024	91	91	91	91	91
2025	92	92	92	92	92

NORDISK UDREDNINGSSERIE (NU) 1967

1. Nordiskt institut för samhällsplanering.
2. Nordiskt samarbete inom forskningens och den högre undervisningens område.
3. Mellanriksväg Kiruna—Nordnorge.
4. Internordisk verkställighet med anledning av beslut rörande vårdnad om barn m. m.

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1967

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen)

Justitiedepartementet

Allmänna arvsfonden. [2]
Utsökningsrätt VI. [3]
Ny domkretsindelning för underrätterna. [4]
Partiell författningsreform. [26]

Försvarsdepartementet

Tjänsteställning inom krigsmakten. Esselte. [15]

Socialdepartementet

Barnstugor. Barnavårdsmannaskap. Barnolycksfall. [8]
Narkotikaproblemet. Del I. [25]

Kommunikationsdepartementet

Länsförvaltningsutredningen. 1. Den statliga länsförvaltningen. I. [20] 2. Den statliga länsförvaltningen. II. Bilagor. [21]
Skatteförvaltningen. [22]
Länsindelningsutredningen. [23]

Finansdepartementet

Statlig publicering. [5]
Finansiella långtidsperspektiv. [6]
Statskontorets programbudgetutredning. 1. Programbudgetering. Del I. [11] 2. Programbudgetering. Del II — Studier och försök. [12] 3. Programbudgetering. Del III — En sammanfattning. [13]
Lag om Skatterätt. [24]

Ecklesiastikdepartementet

Rikskonserter. [9]
Linköpings högskola. Del I. [10]
Skolans arbetstider. [14]
1958 års utredning kyrka—stat: VII. Folkbokföringen. [16] VIII. De teologiska fakulteterna. [17]
1962 års ungdomsutredning. Statens stöd till ungdomsverksamhet V. [19]

Jordbruksdepartementet

Den framtida jordbrukspolitiken. [7]

Inrikesdepartementet

Kommunal bostadsförmedling. [1]
Invandringen. [18]

